

Рецензенты:
Адыгешаова А. М., Шовкарова Э. М.

Бемурзова З. У., Кушхова М. М.

Б 458 Методическое пособие к учебнику «Родная речь» 2 класс.
На черкесском языке. 1-е издание. – Майкоп: ООО «Полиграф-ЮГ», 2016. – 212 с.
ISBN 978-5-9909065-2-5

ББК 74.268.1(2Рос.Черк.)

ISBN 978-5-9909065-2-5

© РГБУ ДПО «КЧРИПКРО», 2016
© ООО «Полиграф-ЮГ», 2016

АВТОРХЭМ КЪАБГЪЭДЭКИУ

АнэдэлъхубзэмкIэ яджыным и тематическэ планыр тхылъым и пэщIэдзэ тцIащ. А планыр тхылъым тыхуэу зэхэлъхьащ. Планыр раздел 29-рэ мэхъу. Раздел къэс яджыну сыхьэт бжыгъэхэри нагуэу къэгъэлъэгъуащ. ЖыIапхьэщ, тематическэ планыр илъэсым яджын хуей сыхьэт 34-м зэрытегъэпсыхьар. Абы щыщу сыхьэт 26-р яджыну тхыгъэхэм тегуэшащ. Къэнэжа сыхьэтийр сыхьэт пIырыплIу классцIыб еджэныгъэмрэ бзэм зегъэужьыным хуэгъэза дерсхэмрэ тедгуэшащ, четверть къэс сыхьэт зэрыз тыхуэу.

АнэдэлъхубзэмкIэ методическэ чэнджэщхэр щызэхэтлъхьэм дэ тегъэщIапIэ тцIар къэралым иджырей егъэджэныгъэм къалэныщIэ къихуигъэувхэращ. Дерсым и зэхэлъыкIэм и пкъыгъуэ нэхъыщхьэу дгъэувари ФГОС – ым егъэджакIуэхэм я пщэрылъ нэхъыщхьэу илгытэхэращ.

Псом япэрауэ, дэ мыхьэнэшхуэ еттащ дерсым ядж тхыгъэхэр, усэхэр щызэпкърахкIэ ар гъэщIэгъуэну икIи купщIафIэу егъэкIуэкIыным. Абы ипкъ иткIэ методическэ Iэмал къэдгъэсэбэпахэр зэхуэмьдэ зэрытцIыным, нэхъ егупсысауэ зэрызэхэдгъэувэным дыхущIэкъуащ. Мы тхылъыр щызэхэтлъхьэм егъэджакIуэхэм щIэгъэкъуэн дазэрыхуэхъуным, еджакIуэхэм ди сэбэп зэредгъэкIыным дыпылъащ. Абы кыкIэлъыкIуэу, иджырей егъэджэныгъэ стандартым кызэригъэлъагъуэмкIэ, сабийм и гупсысэм хуабжыу зегъэужьын хуейщ. Анэдэлъхубзэ дерсхэм деж абы и лъэныкъуэкIэ къэбгъэсэбэп хъун IэмалыщIэ куэд къэдгъэлъэгъуащ. Ахэр хуэгъэзащ сабийм бгъэдэлъ щIэныгъэм и куууагъыр нэрылъагъу щIыным, дэтхэнэ сабийми щIэныгъэ нэгъэса бгъэдэлъхьэным, и зэфIэкIхэм хэгъэхъуэным, и зэчийм зегъэужьыным. Анэдэлъхубзэ дерсым деж сабийр тхыгъэм къеджэу кыжиIэж къудейкIэ зэфIэмыкIыу, егъэджэныгъэм кыигъэув къалэныщIэ псори зэфIэха зэрыхъунум методическэ чэнджэщхэр тедгъэпсыхьащ.

Анэдэлъхубзэ дерсхэм я мурад нэхъыщхьэхэм ящыщү дэ кыдыдолгытэ ди усакIуэ – тхакIуэхэм я творческэ лэжыгыгэм нэIуасэ хуэтщIыну, я цIэ кыитIуэн хуейуэ. Абы кыыхэкIыу, тхылгым итщ абыхэм яхуэгъэза псалгъэхэр. Ахэр егъэджакIуэм сэбэп кыыхуэхъунуц, сыту жыпIэмэ, зыри щIиплгыкIыжын хуэмейуэ, лыыхъуэу кыигъуэтын хуэмейуэ, материал хьэзыру и пащхьэ идолгъхьэри.

Дерсым и пкыыгъуэ нэхъыщхьэхэм ящыщү бзэ лэжыгыгъэхэр. Абыхэми щIыпIэ щхьэхуэ тхылгым щыхухэтхаш. Бзэм зезыгыгъужь лэжыгыгъэхэр гъунэжу дерс къэс хэтщ. А лэжыгыгъэхэр зэщымыщхэщ, гъэщIэгъуэну зэхэлгъащ, кыомыхьэлгъэкIыу, утемызашэу бгъэзащIэ хъун защIэщ. Абыхэм бзэм зрагъэужь къудейм кыыщымынэу, бзэми дригъэхьэхынущ, бзэр игъэкъэбзэнуц, жьабзэ дахэ яIурылгъу кыигъэтэджнынуц. Дерс къэс лэжыгыгъэ зэхуэмыдэхэр зэхьэлIа бзэгъэлажыэ усэ цIыкIукIэ кыыщIедзэ, зыгъэпсэхугъуэ дакыкыгъэхэр хэтщ. Апхуэдэ усэхэр зэрыщымыIэм кыыхэкIкIэ, ахэр псори езы авторхэм зэхалгъэжахэщ икIи дерсыр гъэщIэгъуэни, купщIафIи ящIыну дыщогугъ. Абы кыыкIэлгыкIуэу, ахэр бзэм зезыгыгъэужь Iэмалхэщ, анэдэлъхубзэм дезыгъэхьэхын пкыыгъуэхэщ.

Дерсхэм куэду кыыщыгыгъэсэбэпащ кыуажэхьхэр, псынщIэрыпсалгъэхэр, къэбжэкIхэр, нэщэнэхэр. Абыхэм дерсхэм гъэщIэгъуэнагъ халгъхьэ, бзэм зегъэужынымкIэ, IуэрыIуатэм бгъэдэшэнымкIэ уасэшхуэ зиIэ Iуэхугъуэщ.

Тхылгым куэду итщ егъэджакIуэм гъэсэнгыгъэ и лъэныкыуэкIэ иригъэкIуэкIыну зэпсалгъэныгъэхэм я щапхгъэхэр. Ари материал хьэзырщи, егъэджакIуэм и лэжыгыгъэр зыгъэпсынщIэн Iуэхугъуэщ. Ахэр хуэгъэзащ адыгэ хабзэхэм, адыгэ зэхэтыкIэм, адыгэ псэукIэм. Сабийхэр адыгэгуу, хэкупсэ – лъэпкыыпсэу, цIыхугъэ яхэлгъу, зэхэщIыкI яIэу зыгъэсэн Iэмалхэщ. Ахэр хуэгъэпсащ сабийм дуней тетыкIэ дахэ иIэу, цIыху хэтыкIэ ицIыхуу, гущIэгъу иIэу, укIыгъэ хэлгъу кыэгъэхъуным.

Тхылгым материал яджхэм хуэгъэзауэ итщ ди къэралым нэIуасэ хуэзыщIхэри, лъэпкы зэхуэмыдэхэм я зэхущытыкIэм хуэгъэзахэри. Абыхэм сабийм и дуней еплгыкIэр жыпхгъэ тэмэмым ирагъэуэвэнуц. Тхылгым куэду итщ я акыылым, я зэхэ-

щIыкIыым зиужыным сэбэп хуэхъун, ямыцIыхур кыайзыгыгъэцIыхун материалхэри.

Тхылгым итщ лэжыгыгъэ куэд сабийхэр игъэгупсысэнү, щIэныгъэ ябгъэдэлгыхэр кыыздагъэлгъэгъуэн лэжыгыгъэ куэдкIи дерсхэр узэдащ. Сабийм дерсым деж щигъэзэщIэну лэжыгыгъэхэр хуабжыу убгъуауэ зэхэгъэуващ, я хьэлгъагъкIи, я гъэпсыкIэкIи, я гъэщIэгъуэнагъкIи зэхуэмыдэхэу. Ахэр псори зыхуэунэтIар зы Iуэхугъуэщ – сабийр кыемыхьэлгъэкIыу егъэджэн, еджэным дегъэхьэхын, и гупсысэм зегъэужыын, езыр – езыру лэжыгъуэ егъэсэн, зыхуэныкыуэ зыхуей, зыхущыщIэ щIэныгъэр зыIэригъыхьэфу кыэгъэтэджын. Абы папщIэ, дерсым хэдгъыгъащ проекторкIэ, компьютеркIэ, интерактивнэ доскам щызэфIэпхыфыну лэжыгыгъэ куэд, тест зэхуэмыдэхэр.

Мы тхылгым елэжыахэр хущIэкъуащ урысыбзэкIэ куэду щыIэ методическэ чэнджэщхэм кыакIэрымыхуу зэхалгъхьэнү, творческэ лэжыгыгъэу щыщыткIэ, я зэфIэкIхэр кыагъэсэбэпу, зым ейми емыщхьу зэрызэхагъэуэвэным. ЖыIэпхгъэщ мы тхылгыр ди япэкIэ кыыдэкIыну дызыщыгугъ «Зэрылажыэ тетрадым» тегъэпсыхьауэ зэрызэхэлгъхар.

Методикэ и лъэныкыуэкIи, къэдгъэсэбэпа материалхэмкIи тхылгыр узэда хъуауэ кыдыдолгытэ. Ауэ, жыIэпхгъэщ, мыр методическэ чэнджэщ къудейуэ зэрыщытыр. ЕгъэджакIуэ къэс езым сэбэп кыыхуэхъуну кыилгытэр кыыхихынщ, щIигъужынщ. Ауэ авторхэм кыабгъэдэкIыу вжыдоIэ, мы тхылгым абыхэм я гуащIэ халгъхар я гумрэ я псэмрэ кыызэрыбгъэдэкIыр, тхылгыр фIы хъунымкIэ, сэбэп кыыхынымкIэ ялгъэкIыу зыри кыызэрамыгъэнар, уеблэмэ, мыпхуэдэ тхылгъ щыIэхэм ирагъэфIэкIыну зэрыпылгъар. КыайхъулIар зыхуэдэр жызыIэфынур егъэджакIуэхэращи, фигу ирихьмэ, ар дэркIэ фIыщIэпсалгъэ кыызэрымыкIуэщ. Тхьэм узыншэу хэти фиггъэлажыэ!

Яджыным и тематическэ план

№	Разделхэр	Дерсхэм я темэхэр
I	ФЫуэ тл'аг'уэ еджап'э	Дерс 1-нэ: Хьэнфэн Алим «Г'уэуэ махуэ!», К'вантемыр Тыркубий «Сентябрым и 1-м».
II	ФЫк'э, г'эмахуэ!	Дерс 2 – нэ: К'унаш Лиуан «Дыг'э», Бак'уу Марие «Лиуан бабыщым к'ызэриг'эп'лар». Дерс 3 – нэ: Аф'эунэ Лиуан «Г'эмахуэ уэшх», К'уэх'уэ Цуцэ «Г'эмахуэ п'цэдджыж'».
III	Бжых'э дыщаф'э	Дерс 4 – нэ: Бемырзэ Зураб «Пл'ыф'эу цы'эр зи 'эрык'э», Щоджэн Леонид «К'эбыж'». Дерс 5 – нэ : Шорэ Ах'эмэд «Бжых'э мы'эрысэхэр», Дэбаг'уэ Мух'эмэд «К'уалэбзухэр бжых'эм».
IV	Ди Хэку т'лап'э, ди щ'ылт'э жэнэт	Дерс 6 – нэ: К'эбэрдей Фатимэ «Адэж' Хэкум», К'хуэх'уэ Х'аннэ «Ирег'аг'э си Хэкур!» Дерс 7 – нэ: Брат Х'эбас «Узыщал'хуа Хэкур сыт цыг'уи тел'ыджэщ, Дыг'уж' К'урмэн «Хэкум».
V	Щ'ымахуэ уэс хуж'э	Дерс 8 – нэ: Налэ Заур «Щ'ымахуэ», Дыг'уж' К'урмэн «Уэс». Дерс 9 – нэ : Бемырзэ Зураб «К'уалэбзухэм я дэ'эпык'уэг'у».

VI	К'ытхуеблаг'э, Илт'эсыщ'э!»	Дерс 10 – нэ: Х'эг'ундок'уэ Рэмэзан «К'бак'уэ, к'бак'уэ, Илт'эсыщ'э!», Ах'эмэт Мух'эдин «Илт'эсыщ'э».
VII	Си бзэу, адыгэбзэ!	Дерс 11 – нэ: Тх'эг'эпсэу Увжык'уэ «Адыгэбзэ!», Дэбаг'уэ Мух'эмэд «Бзэ зэмыл'эужыг'уэхэр». Дерс 12 – нэ: Адзын Мух'эмэд «Адыгэбзэр бзэ к'улейщ», Абыт'э Х'ызыр «Ирипсал'э, адыгэщ'э, адыгэбзэм!»
VIII	Хэкум и х'умак'уэхэм я махуэ	Дерс 13 – нэ: Г'ук'эк'уул Даут «Хэкур х'умэныр к'алэн инщ'».
IX	Бзылт'хуг'эхэм я махуэ	Дерс 14 – нэ: К'хуэх'уэ Цуцэ «Г'ятхэпэм и 8 –р», Шорэ Х'эсин «Мамэ»
X	Г'ятхэ щ'эращ'э к'эсащ	Дерс 15 – нэ: Г'ук'эк'уул Даут «Г'ятхэр к'ых'ащ», Брат Х'эбас «Дунейм и щ'эрэщ'эг'уэ зэман». Дерс 16 – нэ: Х'эк'ун Исуф «Г'ятхэ махуэм», Бак'уу Марие «Г'ятхэ п'цэдджыж' уэф'ым»
XI	Дуней дык'эзух'уреи-х'ыр х'умэн	Дерс17 – нэ: Мэшбаш'э Исх'эк' «Псори ц'ыхум пап'щ'эщ'», Даур Ж'эх'фар «Бажэ х'эщ'э».
XII	Ди ныбж'эг'уэ псэущ'эхэр	Дерс 18 – нэ: Шэрджэс Алий «Т'алэрэ Л'эбыхурэ», Х'энфэн Алим «Цыж'банэ бланэ».
XIII	К'уалэбзухэр, джэдк'эазхэр	Дерс 19 – нэ: Дыг'уж' К'урмэн «Бзу шыр ц'ык'ухэр», Елмэс Алэудин «К'эаз шыр».
XIV	Ц'ыхур зыг'эдахэр и лэжыг'эрщ	Дерс 20 – нэ: Г'уээджэш Х'ызыр «Щ'ак'хуэ», Дэбаг'уэ Мух'эмэд «Губг'уэм уэрэд зыхуж'и'эр».

XV	Адьгэ хабзэхэр – хабзэ дахэхэр	Дерс 21 – нэ: Хьэх Сэфарбий «Дахэр – хабзэц», Лыхь Мухьэмэд «Цыхугъэ». Дерс 22 – нэ: Джаурджий Хьэтыкъэ «Псы ефэнми хабзэ хэлъц», Хьэкъун Риммэ «Зули цыкIу».
XVI	Майм и 1 – р	Дерс 23 – нэ: Шорэ Хьэсин «Май», Гьуэщокъуэ Хьусин «Ирехъу Хэкур нэхъри быдэ».
XVII	ТекIуэныгъэм и махуэ	Дерс 24 – нэ: Гьуэщокъуэ Хьусин «ТекIуэныгъэшхуэм и махуэ», БакIуу Марие «Анэм и гур».
XVIII	IуэрыIуатэ	Дерс 25 – нэ: Псысэ «Хэт и хьупIэ?», Усэ – зэпсалъэ «Къру! Къру!»
XIX	Сабийхэр хьумэным и Дунейпсо Махуэ	Дерс 26 – нэ: Адзын Мухьэмэд «Сабийхэм я махуэ».

ФЫУЭ ТЛЪАГЪУ ЕДЖАПIЭ

Дерс 1 – нэ : Хьэнфэн Алим и рассказ «Гьуэгу махуэ», Къантемыр Тыркубий и усэ «Сентябрым и 1 – м»

Мурадхэр: тхылъ зэдженум нэлуасэ хуэщIын; разделыщIэ зыхыхьэм и цIэм щыгъуазэ щIын, абы хыхьэ тхыгъэхэмрэ сурэтхэмрэ ириплъэн; Хьэнфэн Алим и рассказ «Гьуэгу махуэ» жыхуиIэмрэ Къантемыр Тыркубий и усэ «Сентябрым и 1 – м» жыхуиIэмрэ нэлуасэ хуэщIын; псалъаухам и кIэм щыт дамыгъэм елгытауэ, гьэхуауэ егъэджен; пычыгъуэкIэ зэпымыудауэ псалъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн; я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIхэм хэгъэхьуэн, щIэныгъэм цIыху гьащIэм мыхьэнэуэ щилэр гурылуэгъу ящыщIын, еджэным дегъэхьэхын.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: разделыщIэ зыхыхьэм хыхьэ тхыгъэхэр зытепсалъыхьыр ягъэубзыхун, гупсысэ щIэльтыр къэзыгъэлъагъуэ псалъэ нэхъыщхьэхэр макъкIэ къыхэгъэщхьэхукIауэ, гупсэхуу егъэджен; усакIуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэхалъхьа тхыгъэхэр зэгъэпщэн; усакIуэм и гукъыдэжыр усэм къызэрыхэщым кIэлъыплъын; зэджар зэкIэлъыкIуэу къыжегъыIэжын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыкIэхэм кIэлъыплъын.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, абыхэм я тхылъхэр, еджапIэм теухуа сурэтхэр, интерактивнэ доска, компьютер, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

- I. КъызэщIэзыкъуэ дакыкъэ
- II. Унэ лэжыгъэр щIэплъыкIын

III. Бзэгъэлажъэ:

Къосыр, къосыр гъэ еджэгъуэр,
ПщантIэ хуитым дэщ еджакIуэр,
Удз гъэгъакIэ щIэгъэнауэ,
ЕкIуу, дахэу захуэпауэ.
Сэлам гуапэ, ди еджапIэ,
Ди щIэныгъэм и хэщIапIэ,
ФIэхъус гуакIуэ, егъэджакIуэ,
Сабиигъуэр ддэзыгъакIуэ!

- Бзэгъэлажъэм зэ хуэму, зэ псынщIэу къеджэн.
- Бзэгъэлажъэм гъэхуауэ къеджэн.

IV. ТемэщIэм ешэлIэн. Дерсым мурадхэр хуэгъэувын

1. УпщIэхэм жэуап етын:

– Псалгъэхэр здэщытыпхъэр бжыгъэкIэ къэгъэлъэгъуауэ, къуажэхъым къеджэн:

ЩIэныгъэм и екIуэлIапIэ, еджакIуэм я хэщIапIэ (*ЕджапIэ*.)

1 2 6 4 5 3

- Сыт щыгъуэ зэман еджэгъуэ илгъэсыщIэр щыщIидзэжыр?
- 2. 2 – нэ классым тхылъ зэджэнум нэлуасэ хуэщIын:

– Тхылгыр зэпыплгъыхын, авторхэм къеджэн, разделхэм ириплгъэн.

- Тхылгыр дауэ къыфшыгъуа? Сыт нэхъ фигу ирихьар?

3. Раздел яджыным нэлуасэ хуэщIын:

– Тхылгыр напэкIуэцI 3 – м къызэлухын, разделыщIэм и темэм къеджэн.

– Мы разделым и тхыгъэ дызэджэнухэр сыт зытепсэлгы-хынуыр?

4. Дерсым и темэмрэ и мурадымрэ яжелэн:

– Мы разделым хыхъэ тхыгъэхэр щыдджкIэ ди еджэкIэр едгъэфIэкIуэнууц, дызеджар къыжытIэжыфу зедгъэсэнущ. Гъэ еджэгъуэр зэрыщIидзэжам дрипсэлгъэнууц, абы теухуа къуажэхъхэр, псынщIэрыпсалгъэхэр жытIаурэ ди бзэм зедгъэужьынууц. Псалгъэжхэр зэпкърытхыурэ ди зыхэщIыкIым хэдгъэхуэнууц, ди гупсысэкIэм зедгъэужьынууц, адыгэбзэм и къулеагъыр, и беагъыр зыхэтщIэу зедгъэсэнущ.

V. ТемэщIэм елэжын

1. Разделым и темэхэм ириплгъэн:

– Сыт разделым и темэхэр нэхъыбэу зыхуэгъэзар? (*Ахэр топсэлгыхъ сентябрым и 1 – м, еджапIэм, егъэджакIуэм, еджакIуэхэм*.)

2. СурэтымкIэ рассказ зэхэлгъхэн:

– Нап. 3 – м деж тхылгъым ит сурэтымкIэ рассказ цIыкIу зэхэлгъхэн:

а) Гъэм и сыт хуэдэ зэман сурэтыр зытепсэлгыхьыр?

б) Сыт хуэдэ плгыфэхэр сурэтыщIым къыгъэсэбэпа? Сыт абы и цхъэусыгъуэр?

в) Хэт сымэ сурэтым щыфлгъагъухэр? Сыт цIыкIухэр зыщыгуфIыкIыр?

г) Еджэгъуэ илгъэсыр къызэрысар сурэтым дауэ къыщыгъэлъэгъуа?

3. Зэджэнум тхыгъэм нэлуасэ хуэщIын:

– «КъэщIарей и хъэщIэщым». Псалгъэхэм хьэрфзешэхэр дэгъэуэжэуэ, нобэрей дерсым дызэлэжыныу тхыгъэм и цIэм къеджэн:

Гъу ... гу м ... ху...

4. Тхыгъэр зи IэдакгъэщIэкI тхакIуэм и цIэмрэ и унагъуэ-цIэмрэ къеджэн. (*Хьэнфэн Алим*.)

Хьэнфэн Алим и гъащIэмрэ и тхыгъэ лэжыгъэхэмрэ (*егъэджакIуэм напцIэ*.)

Хьэнфэн Алим Мэзан и къуэр 1922 гъэм къыщалгъуащ Хьэбэз районым щыщ Ботэщей (Малэ Зеленчук) къуажэм. Къуажэ еджапIэр къиуха нэужь, егъэджакIуэ курсхэр къеухри, 1939 – 1940 гъэхэм егъэджакIуэу пэщIэдзэ классхэм щолажъэ. Абы и ужькIэ, Грознэ деж военно – авиационнэ еджапIэм штурман IэщIагъэм хурагъаджэ. АрщхъэкIэ 1941 гъэм зауэм зэпыгъуауц и еджэныр. Алим зауэм макIуэ и Хэкур нэмыщэ зэрыпхъуакIуэхэм щыхъумэну.

1947 гъэм къыщыщIэдзауэ «Черкес пэж» газетым, иужьым областной радиом и редакцэм щолажъэ, тхылъ тедзапIэм и редакторщ. Хьэнфэн Алим 1957 гъэ лгъандэрэ тхакIуэхэм я Союзым хэтщ. Абы и къалэмым къыщIэкIащ мы тхылгъхэр: «Япэ лгъэбакъуэ» (1955 гъ.), «ГъащIэм и пшыналгъэ» (1960 гъ.), «ЦIыхугъэ» (1968 гъ.), «ГурыщIэ къабзэ» (1963 гъ.), «Мывэ къуэлэн цIыкIу» (1969 гъ.), «Усэхэр» (1972 гъ.), нэгъуэщIэхэри. Хьэнфэн Алим сабийхэм папщIэ итгахэщ: «Мей цIыкIу» (1964 гъ.), «ТхьэкIумэкIыхъ шу» (1979 гъ.), «Хьэсэн Марсым зэрыкIуар» (1964 гъ.), нэгъуэщIэхэри. 1997 гъэм абы къыфIацауэ щытащ «Къэрэщей – Черкес республикэм и «ЦIыхубэ тхакIуэ» цIэ лгъапIэр.

5. Тхыгъэм гъэхуауэ къахуеджэн:
– Сыт тхакIуэр зытетхыкIыр? (ЦIыкIухэр еджапIэм зэры-
кIуэжым.)

6. ЕджакIуэхэр тхыгъэм езыр – езыру егъэджэн:

– Сентябрым и 1 – р сыт хуэдэ махуэ?

7. ЕджакIуэхэр макъкIэ тхыгъэм къегъэджэн:

– Сыт хуэдэ псалгъэ къывгурымIуэхэр? «ХэщIапIэ» жы-
хуиIэ псалгъэм сыт къикIыр? (ХэщIапIэ – екIуэлIапIэ.) Ар хэту
псалгъэуха зэхэлъхъэн.

8. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэ-
зэщIэн:

а) Сыт мы тхыгъэм «Гъуэгу махуэ» щIыфIащар?

б) «Нэ жан». Дэнэ еджакIуэхэр сентябрым и 1 – м
здэкIуэр? (ЕджапIэм.)

Таблицэм ит бжыгъэхэмрэ хьэрфхэмрэ зэпэлгытауэ, а
псалгъэм къеджэн:

	1	2	3
1	дж	э	м
2	е	пI	а

1,2; 1,1; 3,2; 2,2; 2,1; 3,1

в) «КъэщIэрэй и хьэщIэщым». Мы псалгъэхэр зыхужыпIэ
хъуну тхыгъэм хэтыр сыт?

.....гуфIэпсыжу къапэжыащ еджакIуэхэм, хэти иригъэ-
благъэу и бжэхэр зэIуихащ. (ЕджапIэр.)

г) «Зэгъусэ – зэплгыфэ». ЦIыкIухэр япэрэй еджэгъуэ
махуэм еджапIэм зэрыкIуэм топсэлгыкIы. Псалгъэухахэр
къэгъуэтауэ, зы плгыфэу лэжын:

Пщэдджыжьым цIыкIухэр	я анэ – адэхэри.
ЕджакIуэ цIыкIухэм я гъусэщ	псори зэрызохъэ.
Ахэр гъэщIэрэщIащ,	еджапIэм зэрохъ.
Псоми я гуфIэгъуэщ,	еджакIуэ фащэ щIэрыпсхэр къащолыдыкI.

д) Тестыр гъэзэщIэн. Мы тхыгъэр зытеухуа къэхъукъащIэр
сыт хуэдэ?

Жэуап тэмэмыр хъурей цIыкIукIэ къэгъэлъэгъуэн:

Сентябрым и 1 – м; ИлгъэсыщIэм, Гъатхэм.

О

е) Тестыр гъэзэщIэн. Я мыхъэнэкIэ зэзэгъ псалгъэхэр къэ-
зыгъэлъагъуэ бжыгъэхэр жэуапым итхэн:

1) куэд къащIэнущ; 2) щыджэгунущ, 3) куэдым нэIуасэ
щыхуащIынущ.

Жэуап: 1, 3.

ж) Мы псалгъэхэр нэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– Фащэ щIэрыпсхэр къащолыдыкI. (ЗэщыхуэныкIахэщ.)

з) «Хэдэ – едэ». Гъэ еджэгъуэм щыщIидзэжым фи еджапIэм
и щытыкIэр къэзыгъэлъагъуэ псалгъэхэр къыхэхуауэ, абыхэм я
лгъабжьэм щIэт хъурейхэр лэжын:

Къабзэщ нэхущ Iэхуитлгъэхуитщ фIейщ

О О О О О

– Уздеджэ еджапIэм дауэ ухущытын хуей? Ар къабзэу
зепхъэн папщIэ сыт хуэдэ Iуэхугъуэхэр зэфIэхыпхъэ?

9. Нап. 4 – м деж ит псалгъэжьым къегъэджэн, зэпкърыхын:

«ЩIэныгъэр – тхьэмыщIагъэ псоми ущызыхъумэ беагъщ».

– Мы псалгъэжьыр дауэ къывгурымIуэрэ?

10. Зэпсэлгъэныгъэ егъэкIуэкIын: ЩIэныгъэр уасэ зимыIэ
мылгъушхуэщ.

ЩIэныгъэ уиIэмэ, куэдым щыгъуазэу ущытынущи, сыт
хуэдэ гугъуехь упэщIэмыхуэми, ар къызырэзэбнэкIыфыну
Iэмал куэдым улгъыгъэгъуэзэнущ. ЩIэныгъэ зэбгъэгъуэтыну
ухуеймэ, куэд уеджэн хуейщ, шэчыншэу абы гугъуехь Iэджи
пыщIащ, зэманыфIи пфIехь. Ауэ щIэныгъэ уиIэмэ, цIыхухэм
пщIэ къыпхуащIынущ, фэ къыуаплгъынущ, чэнджэщэгъу
уащIынущ. ЩIэныгъэ зиIэ цIыхур сыт хуэдэ IуэхугъуэкIэ
зыкъыхуамыгъэзами, хэти акъылэгъу хуэхъуфыну лгъэкIы-
ныгъэ иIэщ. ЩIэныгъэ зиIэм и дуней тетыкIэр дахэщ, и зэхэ-
щIыкIыр лгъагэщ, и акъылыр куущ.

11. Тхыгъэр я псалгъэкIэ къыжегъыIэжын.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ

Жъыуэ сыкъотэджри,
Шыгъуэгу хадэм сынохъэ.
Псылэрышэм сылуохъэ,
СопкIэ, сыкъопкIэж,
Солгъэ, сыкъолгъэж.
СылуотIысхъэри
Си Iэхэр хызоцIэ,
Си напэм щIызокIэ,
ЩIыIэр зыхызоцIэ,
Сегъэтхытх.
Жейр стрихуауэ
Сыкъожыж.

VII. Дерсым адэкIэ елэжьын

Бзэгъэлажъэ:

Гъэ еджэгъуэр щIидзэжащ,
Жъыуэ сэ сыкъэтэджащ,
Дадэ сэ къыскIэлгыжеIэ:
«Афэрым! ЩIалэфIщ!» – жегъыIэ,
Къуалэбзухэр къыскIэлгъоджэ:
«ФIыуэ еджэ! ФIыуэ еджэ!»,
Адакъэжыыр къыскIэлгъоIуэ:
«Уи цIэр фIыкIэ ирегъаIуэ!»,
Ди хъэ маскIэм зедыкъыж:
«Тху къэпхъауэ къэгъээж!».

– Усэ цIыкIум сатыр къэс икIэрей псалгъэр хэкъузауэ къеджэн.

– Сатыр къэс икIэрей псалгъэхэм упщIэныгъэ мыхъэнэ иIэурэ, усэм къеджэн.

– Усэ цIыкIум гъэхуауэ къеджэн.

– Сыт усэ цIыкIум и гупсысэ нэхъыщхъэр? (*ЕджанIэм деж фIыуэ уеджэн хуейщ, щэн – Iэдэб дахэ пхэлгын хуейщ, итIанэ псори къыпщытхгунуц, арэзы къыпхуэхгунуц.*)

1. Тхылгъэр нап. 4 – м къызэлIухын. Сентябрым и 1 – м теухуа усэм къеджэн:

– Хэт а усэр зытхар? (*Къантемыр Тыркубий.*)

2. Къантемыр Тыркубий и гъащIэмрэ и творческэ лэжьыгъэмрэ (*еггэджакIуэм напцIэ.*)

Къантемыр Тыркубий Хъэзиз и къуэр 1940 гъэм Къэрэшей-Черкесым хыхъэ Куэш – Хъэблэ къуажэм къыщыхъуащ. Къуажэ еджапIэр фIы дыдэу къиуха нэужь, Къэрэшей-Черкес педагогическэ институтым щIотIысхъэри щоджэ. 1965 гъэ лъандэрэ адыгэ газетым щолажъэ. И гуащIэдэкI хъэлэлым къыпкIуэу абы къыхуагъэфэщаш Печатым и отличник цIэр, Российскэ Федерациэм и журналистхэм я Союзым хэтщ.

Ауан, гушыIэ рассказхэр, сабийхэм жаIэхэр, уэрэдхэр иту Къантемыр Тыркубий къыдигъэкIащ тхылыгъэ зэхуэмыдэхэр: «Кулизар мэлэзэ» (1987 гъэ.), «СыгушыIэуи си фIэщуи» (1997 гъэ.). Тыркубий и бзэр шэрыуэщ, и ауаныр къекIуш, и гушыIэр дахэщ. Аращ щIэджыкIакIуэхэр абы и IэдакъэщIэкIэхэм щIыдихъэжыр, щIызыIэпишэр, и образ телгъыджэхэр гуимыхуж щIащыхъур.

3. Усэм гъэхуауэ къахуеджэн:

– УсакIуэм сыт хуэдэ хъуэхъукIэ захуигъазэрэ еджакIуэ цIыкIухэм? А сатырхэр усэм къыхэгъуэтауэ, къеджэн.

4. Усэм еджакIуэхэр езыр – езыру еггэджэн:

– Мы усэм дауэ укъеджэн хуей? (*Макъ хэлэтыкIакIэ, гуфIэгъуэ къызыхэщ макъкIэ.*)

– Сыт абы и щхъэусыгъуэр? (*ЦIыкIухэр мэгуфIэ еджэгъуэ илгъэсыр зэрыщIидзэжам напцIэ, ахэр гуфIэу зэхохъэж зэхуэзэшахэщи.*)

5. Усэр упщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжьыгъэ зэхуэмыдэхэр гъээщIэн:

а) Тестыр гъээщIэн. Сыт хуэдэ зэман Къантемыр Тыркубий и усэр зытепсэлгыхъыр? Жэуапыр хъурейуэ къэтхъыхъын:

А) Сентябрым и 1 – м; В) Мартым и 8 – м;

Б) Майм и 9 – м; Г) Февралым и 23 – м.

б) «Нэ жан». Сурэтхэм ящыщу гъэ еджэгъуэр зэрыщIидзэ-жар къэзыгъэлгъагъуэр къэгъуэтын, абы и лъабжьэм кIэщIэт бжыгъэр хъурейуэ къэтхъыхъын:

Сурэтхэр:

Мартым и 8 – р; Сентябрым и 1 – р; ИлгъэсыщIэ.

1 2 3

в) «Псалгъэ кIуэдахэр». Усэ сатырхэм псалгъэ дэггъэхуахэр дэтхэжын:

Нобэ я гуфIэгъуэщ.

Псори гуфIэу

г) Фи еджапIэм сыт хуэдэ псалгъэхэмкIэ зыхуэбгъэзэн?
(*Фиуэ слгаггу, сигу кгэклa, сызыхуезэша, щIэныггэ здыза-ггэггуэт.*)

д) ЦIыкIухэм я щытыкIэр сыт хуэдэ псалгъэхэмкIэ тхыггэм кыбщыггэлгъэгуа?
(*Я гуфIэггуэщ, гуфIэу зэхохъэж.*)

6. Бзэ лэжыггэхэр:

1) НэггуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– Партэ хуитхэм дзэ хъужащ. (*Псори кгызэхуэсыжащ.*)

– Фи мурадхэр кыбвэхъулIэу. (*Мурадхэм фылггэIэсу.*)

2) Мы сатырхэр усэм хэткIэ зэхуэкIын:

– Зауэ фыхуэмейуэ фыпсэу. (*Мамыр ггащIэм фрителгъхъу фыпсэу.*)

3) Мы усэ сатырхэр урысыбзэкIэ зэдзэкIын:

– Фи мурадхэр кыбвэхъулIэу. (*Пусть сбудутся ваши мечты.*)

– НасыпыфIэу фэ фыкгъэху. (*Растите счастливыми.*)

Зыггэпсэхугуэ дакгыкгэ:

Дэ еджапIэм дызэдокIуэ,

Зы, тIу, щы,

Дызэдобакгуэ!

ПлIы, тху, хы,

Демышу докIуэ.

И, бггу, пщIы,

ЗыдоггэщIаггуэ,

ДыщIэращIэщ,

Дызоплгыж,

Ггэ еджэггуэм

ЩIыдодзэж,

НасыпыфIэу

Зыдобжыж!

7. ЖъэрыIуатэу сочиненэ цIыкIу зэхэлгъхъэн мы темэмкIэ:
ЩIэныггэм и махуэр.

8. Нап. 5 – м ит псалгъэжыым кгеджэн: «Куэд еджэм, куэд ецIыху». Ар дауэ кыбвугурыIуэрэ?
(*Куэд пцIыхуну ухуеймэ, куэд уеджэн хуейщ. Тхылгыр – ггащIэм и ггуджэщ, абы куэдым нэIуасэ ухуещI, куэдым ухуеггасэ, уи щIэныггэм хеггахгуэ, уи зэхэщIыкIыггэ еггэлггагэ.*)

9. Зэпсэлгъэныггэ еггэкIуэкIын: Тхылгыр – ггащIэм и дыггэщ.

Тхылгъ еджэным ггащIэм мыхъэнэшхуэ щииэщ. Тхылгыр цIыхум и ныбжыггэгуэщ, и ггащIэ ггуэгу ггуэсэщ. Тхылгыр ггащIэм и ггуджэщ, щIэблэм и ггэсакIуэщ, и уциякIуэщ. Тхылгъ еджэм куэд ецIыху. Тхылгыр щIэныггэм и кыбггэхъуапIэщ. Тхылгырым кыбпытх флаггыр цIыхум и гупсысэм хуэдэу ггунапкгэншэщ, ггащIэм и купщIэщ, ди псэукIэр зыунэтIщ. Тхылгъхэр Iыхъэ зэщымыщ куэду зэхэлгъщ, дэтхэнэми езым и теплгэ, и унэтIыныггэ цхъэхуэ иIэжу. Абыхэм ди япэ итахэм я гупсысэмрэ я дуней тетыкIэмрэ я бжэр кыбтхузэIуах, я псэкупсэ дунейм щыггуазэ дащI.

VIII. «Фи гурылгыр кгэфIуатэ». Нобэрей дерсым кыбвита гукгыдэжыр смайликкIэ кгэггэлгъэгуэн. Сыт ар кыбзыхэкIар?

IX. Ди лэжыггэм уасэ хуэтщIу

Псалгъэхухахэр нэггэсыжын:

1) Сэ нобэ щIэуэ кгэсщIащ ...

2) Нобэ сэ схузэфIэкIащ

3) Дерс нэужыым мурад сщIащ ...

X. Дерсыр кгэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыггэ нобэ нэIуасэ зызыхуэтщIахэр?

– Дэнэ еджакIуэ цIыкIухэр здэкIуэр?

– Сыт хуэдэ кгэхъукгэщIэ ахэр зытеухахэр?

– Тестыр ггээщIэн. «Хэт авторыр?». Тхыггэм и цIэмрэ ар зей авторымрэ зэпыщIэн:

«Ггуэгу махуэ»

Къантемыр Тыркубий

«Сентябрым и 1 – р»

Хъэнфэн Алим

Унэ лэжыггэ: усэр зэггэщIэн, тхыггэм кгеджэн, кыбжыIэжыфу зеггэсэн.

ФИКИЭ, ГЪЭМАХУЭ!

Дерс 2 – нэ: Къунаш Лиуан и усэ «Дыгъэ», Баклуу Марие и рассказ «Лиуан бабыщым къызэригъэпцлар»

Мурадыр: тхыгъэ зыхыхъэм и цӕм нӕуасэ хуэщӕын, абы хыхъэ тхыгъэхэмрӕ сурӕтхэмрӕ ириплӕн, Къунаш Лиуан и усэ «Дыгъэ» жыхуиӕмрӕ Баклуу Марие и рассказ «Лиуан бабыщым къызэригъэпцлар» жыхуиӕмрӕ нӕуасэ хуэщӕын; псалгъэхам и кӕм цыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэкӕ зепымыудауэ псалгъэ псокӕ я къеджӕкӕр егъэфӕкӕуэн; я бзэм зегъэужыын, гупсысӕу егъэсэн, я зӕфӕкӕхэм хэгъэхуэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зӕфӕкӕхэр: разделыцӕм хыхъэ тхыгъэхэр зытепсӕлгыхыыр ягъэубзыхун, гупсысӕу цӕлгыр къэзыгъӕлгъагъуэ псалгъэ нӕхыщхъэхэр макъкӕ къыхэгъӕщхъэхукӕуэ гупсӕхуу еджэн; усакӕуэ зӕхуэмыдӕхэм зы темӕм хузӕхалхъа тхыгъэхэр зӕгъӕпцӕн; усакӕуэ и гукъыдӕжыр усӕм къызӕрыхӕщым кӕлгыплгын; тхыгъэм и план зӕхӕлхъӕн; зӕджар зӕкӕлгыкӕуэу къыжыӕжын; тхыгъэм хӕт лыхъужыхэр зыхуӕдӕр белджылы щӕын; тхыгъэхэм я художественнӕ гъӕпсыкӕм кӕлгыплгын; рассказым и кӕр зӕхуэкӕуэ адӕкӕ пегъӕдзӕн, дыгъэм сӕбӕу къыхыым тепсӕлгыхыын, гъэмахуэм и нӕцӕнӕхэр убзыхун.

Къӕдгъӕсӕбӕпхэр: зӕрылажъэ тетрадь, тхакӕуэхэм я портрет, абыхэм я тхылгъхэр, интерактивнӕ доска, компьютер, гъэмахуэм теухуа сурӕтхэр.

Дерсым и екӕуэкӕкӕр

I. Къызӕщӕзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унӕ лӕжыгъэр къӕпщытӕжын

III. Бзӕгъӕлажъэм къеджӕн:

Дыгъэ, дыгъэ, дыгъэ бзий,
ӕбӕ цӕкӕуэхэр къысхуӕший,
Лъабӕ цӕкӕуэхэр укъуӕдий,
Къегъӕщӕ абыхэм лъабӕдий.
Кӕыл – кӕыл – кӕыл,
Кӕыл – кӕыл – кӕыл,
Дыгъэ бзийхэм сагъӕкӕыл,
Си нӕм къыщӕолыдӕ,
Нӕпсыр къытолгъадӕ,
Щӕыфӕр ягъӕтхытх,
Тхытхыу сыщӕопхуӕж!

– Усӕ цӕкӕуэм сатыр къӕс икӕрей псалгъэр хӕкъуауэ къеджӕн.

– Усӕ цӕкӕуэм сатыр къӕс упщӕныгъӕ мыхъӕнӕ иӕурӕ къеджӕн.

– Усӕ цӕкӕуэм гъэхуауэ къеджӕн.

IV. Темӕщӕм ешӕлӕн. Дерсым мурадхэр хуӕгъувын

1. Упщӕхэм жӕуап етын:

– «Хъӕрф гъуӕцахэр». Хъӕрфхэр и пӕ игъӕувӕжын, усӕр зытепсӕлгыхыым къеджӕн:

Д Э Г Ы

– Гъӕм и сыт хуӕдӕ зӕман усӕр зытепсӕлгыхыыр? (*Гъэмахуэ*.) Сурӕтхэм фахӕплгӕи, а зӕманым теухуар къыхӕфх.

– Хӕт гъэмахуэр фӕуӕ илгъагъурӕ? Сыт абы и щхъӕусыгъуэр?

2. Гъэмахуэм и нӕцӕнӕхэр къыжыӕн.

3. Тестыр гъӕзӕщӕн. Гъӕм и зӕманхӕмрӕ абыхэм я нӕцӕнӕхӕмрӕ зӕпӕлгытауэ, таблицӕм итхӕжын:

Гъӕм и зӕманхэр

Нӕцӕнӕхэр

A. Гъэмахуэ

1) уӕс къос;

B. Щӕымахуэ

2) дунейр хуабӕщ;

B. Бжыыхъэ

3) мылхэр мӕткӕуӕж;

G. Гъӕтхӕ

4) пщӕлӕцӕхэр поцӕщыж.

A	B	B	G
2	1	4	3

V. Темэщлэм елэжын

1. Разделыщлэм нэлуасэ хуэщлын:

– Нобэрей дерсым раздельщлэ дыхыхьэнууци дджынууц.

– Тхылгыр напэклүэцл 11 – м кыызэлүхын, раздельщлэм и темэм кьеджэн.

– Дауэрэ фегупсысрэ, мы разделым дыщелэжыклэ, тхыгъэ дызэджэнухэр сыт зытепсэлгыхьынуур?

2. Зэпсэлъэныгъэ егъэклүэклын:

– Мы разделым хыхьэ тхыгъэхэр щыдджклэ ди еджэклэр едгъэфлэклүэнууц, дызэджар кыжытлэжыфу зедгъэсэнущ. Гъэмахуэм и нэцэнэхэм дрипсэлъэнууц, абы теухуа кыуажэхьхэр, псынщлэрыпсалъэхэр жытлэурэ ди бзэм зедгъэужыныуц. Псалъэжыхэр зэпкырытхыурэ ди зыхэщлыклым хэдгъэхъуэнууц, ди гупсысэклэм зедгъэужыныуц, адыгъбзэм и кыулеягыр, и беагыр зыхэтщлэу зедгъэсэнущ.

3. Разделым и темэхэм ириплъэн:

– Сыт разделым и темэхэр нэхъыбэу зыхуэгъэзар? (Ахэр хуэгъэзащ гъэмахуэ кгъэхукъащлэхэм, сабийхэм зызэрагъэпсэхум, гъэмахуэм и нэцэнэхэм.)

4. Тхылгым и нап. 11 – м ит сурэтымклэ рассказ цыкылу зэхэлгъхьэн:

а) Гъэм и сыт хуэдэ зэман сурэтыр зытепсэлгыхьыр? Гъэмахуэм и нэцэнэу сурэтым хэфлгъагъуэхэр сыт хуэдэ? (Уафэр къащхъуэщ, щлгылгэр щхъуантлэщ, дыггэр гуащлэу кгопс, хьэндырабгъуэхэр мэлгатэ, удз гъэгъахэр кзокл, цыкылухэр лэпцлү хуэпащ.)

б) Сыт хуэдэ плгыфэхэр кыигъэсэбэпа сурэтыщлым? Сыт абы и щхьэусыгъуэр? (Дунейр щхъуэклэплгыклэщ, плгыфэу щылэр и куэдщ.)

в) Хэт сымэ сурэтхэм щыфлгъагъуэхэр? Сыт ахэр зыщыгуфлгыкыр?

г) Сурэтым дауэ кыщыгъэлгъэгъуа еджэгъуэ илгъэсыр кызырысар?

5. Зэджэну усэм нэлуасэ хуэщлын:

– Мы дерсым дызэджэну усэм и цлэм кьеджэн: (Дыггъэ.) Ар хэту псалгэ зэпха кыгупсысын, урысыбзэкли зэхуэклын: дыггэ гуащлэ – жаркое солнце, дыггэ нур – солнечный свет, дыггэ бзий цыкылу – солнечный лучик, дыггэ бзийфлэ цыкылу – солнышко лучистое.

6. Усэр зытха усаклүэм и унагъуэцлэм кьеджэн. (Къунаш Лиуан.)

7. Усэм гъэхуауэ кыахуеджэн:

– Усэ цыкылуфигу ирихья? Сыт абы и щхьэусыгъуэр?

8. «Къэщлэрей и хьэщлэщым». Мы хьэрфхэм и клэмклэ кыщлэдауэ кьеджэн, Къунаш Лиуан и усэр гъэм и сыт хуэдэ зэманым тепсэлгыхьми кьэщлэн:

Э ХУ А М Э ГЪ

9. Еджаклүэхэр усэм езыр – езыру кыегъэджэн. Псалгэ гугъухэм елэжын, ахэр хэту псалгэуха зэхэлгъхьэн. (Шхий – удзынкъ гъуа цыкылу, кыуэщлүй цыкылу.)

10. «Нэ жан». Сурэтхэм хэллгъауэ, усэр зытепсэлгыхь сурэтым и щлаггым щлэт бжыгъэр кьэтхыхьын. (Доскам сурэт заул флэлгъи, я лгъабжыэхэм бжыгъэхэр щлэту.)

0	0	0	0
1	2	3	4

11. Усэр упщлэхэмклэ зэпкырыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъээщлэн:

– Усаклүэр дыггэм зэрыщыгуфлгыкыр кыэзыгъэлгъагъуэ псалгэхэм кьеджэн.

– Сыт махуэр зыгъэбзэрабзэр?

– Дыггэм сыт сэбэпу кыихьыр?

12. Зэпсэлъэныгъэ: Дыггэм теухуауэ.

Дыггэр зэрыщыту мафлэ лыггей кыэукъубеащ. Дыггэр планетэхэм яохьэ. Дыггэр пщэдджыжыкклэ кыыкыуокл, пщыхьэщхьэккэ кыуохьэж. Ауэ абы кыыккыым, абы ди щлы хьуреягыр кыыкылухь. Дыггэм и хьуреягыр ди щлым кыекылухь. Щлым дыггэм хуэгъэза и лъэныкыуэмклэ махуэщ, и щлыб хуэгъэзамклэ жэщц. Дыггэращ ди щлыгум и гъащлэр зэтезылыггэр. Ди щлыгур абы кыегъэунэху, егъэхуабэ. Дыггэм и фыщлэккэ дунейр щхъуантлгъэу зэщлогъагъэ, кыэкыггэр кыокк. Дыггэншэу цыхури псэущхьэхэри псэуфынуккыым. Дыггэм и кыарур цыхум кыегъэсэбэп. Дыггэр цыху гъащлэм и лэпэгъууц.

13. Нап.12 – м ит лэжыгъэхэр гъээщлэн:

а) Гъэм и сыт хуэдэ зэман усэр зытепсэлгыхьыр?

б) Гъэмахуэм и нэцэнэхэр кыебжэклын.

в) Гъэмахуэ мазэцІэхэм къеджэн икІи зэгъэщІэн:

июнь – мэкъуауэгъуэ

июль – бадзэуэгъуэ

август – шыщхъэІу

г) Псалъэжъым къегъэджэн, кыкІыр къазэрыгурыІуэр кыыжегъыІэн: «Іэтащхъэ плъагъумэ щІымахуэщ, щынащхъэ плъагъумэ – гъэмахуэщ».

Мы псалъэжъыр гъэм и зэманхэм я нэщэнэхэм хуэгъэ-защ. НэщэнэмкІэ гъэм и зэманыр зыхуэдэр къэтцІыхуфу дрегъасэ. ЦІыхухэр гъэмахуэм мэкъу йоуэ, къашэжри унэм Іэтэу зэтралъхъэж щІымахуэм я былымхэм зэрырагъэшхы-нум хуэдэу. Щынэ цІыкІухэр къаутІыпщцауэ къажыхуэ хъупІэм хэтмэ, гъэмахуэр къэсащ. ЩІымахуэм иубыдауэ ита Іэщхэр къаутІыпщри хъун щхъуантІэм хаутІыпщхъэ. Ар зи нэщэнэр гъэмахуэращ. Аращ а псалъэжъым кыдгуригъаІуэр.

д) Къуажэжъыр къэщІэн: Ди кІэунэ дыщэ баш телъщ. (Дыгъэ бзий.) Ар дауэ къэфщІа? (ПкІэунэм удэкІуеймэ болъагъу: дазэ иІэмкІэ дыгъэ бзийр къыдедз. Дыгъэ бзийр псыгъуэ цІыкІуц, кІыхъ цІыкІуу зимыгъэхъейуэ щылъци, башым ещхъ мэху. Апхуэдэу къуажэжъыр къыдоцІэ.)

е) «Іэпэ Іэсэ». Нап. 12 – м ит къебжэкІым къеджэн. Сыт ар зытепсэлтыхъыр? Жэуапыр сурэту щІын.

Жэуап: дыгъэ сурэт.

ж) «Псалъэ кІуэдахэр» . Сабийр дыгъэм зэрыщыгуфІыкІыр къэзыгъэлъагъуэ псалъэ дэгъэхуахэм я сурэт щІауэ, усэ сатыр-хэм хэгъэувэжын икІи къеджэн:

..... гуфІэжу исщ уафэгум,

КъодэхащІэ гуапэу си

Си гуфІэгъуэм	сэ зыкъысхуаший.
Удзхэм	доуш бзухэр.

з) «Зэгъусэ – зэфэгъу». Махуэ дыгъэпсым щыгуфІыкІ сабийм дауэ зыкыдащІу жиІэрэ бзухэмрэ удзхэмрэ? Абы и жэуапыр таблицэм къиджыкІын, зы плъыфэкІэ лэжын:

14. Бзэ лэжыгъэхэр:

1) НэгъуэщІу дауэ жыпІэ хъуну?

– Махуэр дыгъэм игъэнщІауэ. (Махуэр дыгъэм щІигъэнауэ.)

– ЩІалэ цІыкІум дуней фІыгъуэр езым ейуэ къызэры-щыхъур сыт хуэдэ псалъэхэмкІэ кыигъэлъэгъуа усакІуэм? (Дуней фІыгъуэр сиІэ сфІоцІыр.)

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакыкъэ:

Дыгъэ цІыкІур мыпхуэдэу хъуреишхуэщ,
Бгы къуагъым мыпхуэдэу кыкъуоплъ,
И бзий цІыкІухэр бгыщхъэм къожэж,
Псышхуэм ІэблэскІэ къосыкІ,
Жыг къудамэм потІысхъэ,
ПщІащэ цІыкІухэм кыпхоплъ,
Модэ фыплъэт! Щхъэгъубжэм кыдоплъ!
Дыгъэ бзий, къеблагъэ!
ХъэщІэ лъапІэу кытхуепсых!
Ди гъусэу укъетІысэхмэ,
Ди дерсыр зэходгъэхынщ!

VII. Дерсым адэкІэ елэжын

Бзэгъэлажъэ:

Псыр мэжабзэ мэжабзэри,
Къабзабзэщ,
Псыр бзэрабзэ бзэрабзэщи,
ІэфІыбзэщ,
Дыгъэ бзийм и налъэм
ЗыфІещІэ:
Мывэ джейм йолъэри
КъуейщІейщ.

– Сатыр къэс икІэрей псалъэр хэкъузауэ усэ цІыкІум къеджэн.

– Сатыр къэс упщІэныгъэ мыхъэнэ иІэурэ усэ цІыкІум къеджэн.

– Усэ цІыкІум гъэхуауэ къеджэн.

1. Къуажэжъым къеджэн, ар зытепсэлтыхъыр интерак-тивнэ доскам ит сурэтхэм къахэгъуэтауэ, и лъабжъэр хъуреиуэ къэтхъыхъын:

КІуэрэ – кІуэрэ бэлацэ, зи щІыб бацэ темыкІ. (Бабыщ.)
Сурэтхэр: гуэгуш бабыщ джэд адакъэ

О

2. Зэджену тхыгъэм нэІуасэ хуэщІын:

– Темэм и цлэр яжелэн, и мурадхэр ягурыгъэлүэн, зэрагъэгъуэтыпхъэ ээфлэкIхэм нэлүасэ хуэщIын.

– Тхылгъхэр нап.12– м кызыэлүхауэ, нобэ дызэлэжьыну тхыгъэм и цлэм къеджэн. («*Лиуан бабыщым кызыэригъэпцIар.*»)

– Хэт а тхыгъэр зытхар? (*БакIуу Марие.*)

3. БакIуу Марие и гъащIэмрэ и творческэ лэжьыгъэмрэ (*еггэджакIуэм папцIэ.*)

БакIуу Марие 1940 гъэм Хьэбэз районым кыхъэ Жьакуэ къуажэм кыыщыхъуащ. Къэрэшей – Черкесым и къэрал пединститутыр къеухри еггэджакIуэу илгъэс бжыгъэкIэ мэлажьэ.

БакIуу Марие еггэджэныгъэ къалэным бгъэдэтурэ, аспирантурэри къеух, педагогикэ щIэныгъэхэм я кандидати мэхъу. Я къуажэм кыдэхъухъа Iуэхугъуэхэм, и адэм кыжриIэжа хыбархэм кыытрищIыкIыурэ, абы тхылгъэ зыбжанэ кыдыгъэкIащ.

Сыт хуэдэ лэжьыгъэ иримыгъэкIуэкIми, Марие и гур зыщ зэтэр: адыгэбзэм и щIлэр къэлэтыжыным, адыгэ сабийхэм лъэпкыбзэр яIурылгъэным, ар фIыуэ яггэджыным.

4. Рассказым къахуеджэн:

– Хэт сымэ рассказыр зытепсэлгъыхьыр? (*Лиуанрэ бабыщымрэ.*)

5. Рассказым езыр – езыру еггэджэн.

Псалгъэ гугъухэм елэжьын: жьажьэ – хуэм. Ахэр хэту псалгъэ зэпха зэхэлгъхэн, урысыбзэкIи зэдзэкIын: (*ЦIыху жьажьэ – медлительный человек, псы хуэм – тихая река.*)

6. Рассказым къеггэджэн, ар IыхъэкIэ зэпыудын, план хузэхэлгъхэн

План:

- 1) Лиуан псым ест.
- 2) Лиуан и мурадыр.
- 3) Бабыщым и щытыкIэр.
- 4) Бабыщ хылэшы.
7. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжьыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэзэщIэн:

а) Тестыр гъэзэщIэн. Рассказыр зытепсэлгъыхьыр гъэм и сыт хуэдэ зэман?

Ар къэзыгъэлгъагъуэ хьэрфыр жэуапым итхэн. А зэманыр кыыжыIэн:

а) бжыыхъэ	в) гъатхэ
б) гъэмахуэ	г) щIымахуэ

Жэуап: б.

б) Бабыщым и сурэтыр дауэ кыыщыгъэлгъэгъуа тхыгъэм? А сатырхэм къеджэн.

в) «Хэчыхъауэ еджэн». Лиуан бабыщыр кыиубыдыну зэрыпылгар къэзыгъэлгъагъуэ сатырхэм къеджэн.

г) «Хьэрф зэблэдзахэр». Бабыщ цIыкIур сыт хуэдэу кыыщыгъэлгъэгъуа тхыгъэм? Хьэрфхэр и пIэ игъэуэжауэ, бабыщ цIыкIум и щэнхэм къеджэн:

Хь и ш э л ы Б д ж а з э

д) «КъэщIлэрей и хьэщIлэщым». Мы псалгъэхэр зыхужыпIэ хъунур хэт?

ЖыIэрыфIлэщ, къэгъэпцIэгъуафIэ. (*Лиуан.*)

е) «Нэ жан». Псалгъэхэм дэггэхуа хьэрфхэр дэггэуэжыныкIи къеджэн:

Б . быщ, къ . з, а . акъэ , гу . гуш.

– Сыт мыбыхэм зы псалгъэкIэ зэреджэр? (*Джэдкъазхэр.*)

– Абыхэм дауэ уахущытын хуей?

8. Бзэ лэжьыгъэхэр:

1) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– Лиуан псым ест. (*Лиуан зиггэпскIт.*)

– ХуиунэтIащ бабыщым. (*Бабыщым хуэкIуэу ежъащ.*)

– Лъатэри бзэхыжащ. (*Лъатэри кIуэдыжащ.*)

2) Мы псалгъэхэр тхыгъэм хэткIэ зэхъуэкIын:

«Лиуан бабыщыр зыIэригъыхьэн и гугъэт». (*Лиуан ар кыиубыдыну мурад ищIащ.*)

3) Мы псалгъэхэм мыхьэнэкIэ пэггунэггъу шапхъэу къэхьын:

– Пэмыжыжьэу (*ггунэггъуу.*)

– ФIэмыIуэхуу (*къримыдзэу.*)

– Ахэр урысыбзэкIэ зэдзэкIын, ахэр хэту псалгъэуха зэхэлгъхэн.

VIII. Зыггэпсэхугъуэ дакыкъэ:

Къазыхъужьу бзаджэжь,
Уи пщэ кIыхьыр мыпхуэдэу хыбош,
Уи дамэхэр мыпхуэдэу бошэщI,
ЗыбгъэщIагъуэу мыпхуэдэу боутхыщI,
Узебырфэу мыпхуэдэу узокIуэ,
Узэпкырылэлэу мыпхуэдэу узожэ!
Уай, къазыхъужьыр кыытхуожэ,
ЖэрыжэкIэ дывгъэтIысыж!

IX. Зэджар щлэгъэбыдыхьыжын

– Тхыгъэм деж нэхъ ягу ирихъа щлэплэхэм къегъэджэн.

– Планым тету я псалъэкIэ къыжылэжын.

– Мы тхыгъэр рассказ хъэмэрэ таурыхъ? Фи псалъэхэм и щыхъэту сыт жыфIафыну?

– Тхылъым и нап. 14 – м ит лэжыгъэхэр гъээщIэн. Къуа-жэхьымрэ къебжэкIымрэ гукIэ зэгъэщIэн.

– Мы тхыгъэ цIыкIум нэгъуэщIу зэхъуэкIауэ кIаух къы-хуэгупсысын.

– Тхыгъэм псалъэкIэ сурэт хуэщIын.

– Мы тхыгъэ цIыкIур къэгъэлъэгъуэн.

X. «Фи гурылгыр къэфIуатэ». Нобэрей дерсым къы-вита гукъыдэжыр смайлыкымкIэ къэгъэлъэгъуэн. Сыт абы и щхъэусыгъуэр?

XI. Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщIу

Псалъаухахэр нэгъэсыжын:

1) Сэ нобэ щIауэ къэсщIащ ...

2) Нобэ сэ схузэфIэкIащ

3) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

XII. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нэIуасэ зызыхуэтщIахэр? Гъэм и сыт хуэдэ зэман ахэр зытеухуар?

– Хэт ахэр зытхар?

Унэ лэжыгъэ: усэр зэгъэщIэн, тхыгъэм къеджэн, къыжылэжыфу зегъэсэн, тхыгъэм и кIаухыр нэгъуэщIу зэхъуэкIын.

Дерс 3 – нэ : АфIэунэ Лиуан и усэ «Гъэмахуэ уэшх», Кхъуэхъу Цуцэ и рассказ «Гъэмахуэ пщэдджыжь»

Мурадхэр: разделищIэ зыхыхъэм и цIэм нэIуасэ хуэщIын, абы хыхъэ тхыгъэхэмрэ сурэтхэмрэ ириплъэн, АфIэунэ Лиуан и усэ «Гъэмахуэ уэшх» жыхуиIэмрэ Кхъуэхъу Цуцэ и рассказ «Гъэмахуэ пщэдджыжь» жыхуиIэмрэ нэIуасэ хуэщIын; псалъаухам и кIэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн;

пычыгъуэкIэ зэпымыудауэ псалъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн; я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIхэм хэгъэхъуэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: разделищIэ зыхыхъэр зытепсэлгыхьыр ягъэубзыхун, гупсысэ щIэлгыр къэзыгъэлъагъуэ псалъэ нэхъыщхъэхэр макъкIэ къыхэгъэщхъэхукIауэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэхалхъа тхыгъэхэр зэгъэпщэн; усакIуэм и гукъыдэжыр усэм къызырыхъщым кIэлгыплъын; тхыгъэм и план зэхэлхъэн; зэджар зэкIэлгыкIуэу къыжылэжын; тхыгъэм хэт лIыхъужьхэр зыхуэдэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыкIэхэм кIэлгыгъэплъын, рассказым и кIэр зэхъуэкIауэ адэкIэ пегъэдзэн, гъэмахуэм и нэцэнэхэр убзыхун, гъэм и зэманхэм тепсэлгыхьын.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я портретхэр, абыхэм я тхылъхэр, гъэмахуэм теухуа сурэтхэр, интерактивнэ доска, компьютер, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КъызыщIэзыкъуэ дакыкыэ

II. Унэ лэжыгъэр къэпщытэжын

III. Бзэгъэлажъэм къеджэн:

Уэшх ткIуэпсышхуэр къощэщэх

Щы – щы – щыщ,

Щы – щы – щыщ.

Ди унащхъэм къытотIыркъэ

TIаркъэ – тIыркъэ,

TIаркъэ – тIыркъэ.

Ди нанэ егъэшынэ

A, ны – нын,

A, ны – нын!

Ди дадэ егъэшхыдэ

Уэ, ды – дыд,

Уэ, ды – дыд!

– Усэ цIыкIум и сатыр къэс икIэрей псалъэр хэкъузауэ къеджэн.

– Фи макъым зэ губжъ щIэлъу, зэ гуфIэгъуэ къыгъэлъагъуэу усэ цIыкIум къеджэн.

- Усэ цЫкІум гъэхуауэ къеджэн.
- Кроссворд. Нобэрей дерсым дджыну усэр зытепсэлгы-хыыр, кроссвордыр къэфщІмэ къывжиІэнц:
- а) Къашхъуэр зи плгыфэ, щІылгэм и плгыр. (*Уафэ.*)
- б) Уэгум къелгэ, щІылгэм игъэлгьей. (*Уэ.*)
- в) Къауц хужу яудам ди уафэгур иубыдащ. (*Пиэ.*)
- г) Бэвыр зи Іэужу, къэкІыггэм зыздаужь. (*Хадэ.*)
- Сыт хуэдэ псалгэ къэвгъуэтар? (*Уэшх.*)

	у	а	ф	э
у	э			
п	ш	э		
	х	а	д	э

- Аращ нобэрей ди дерсыр зытепсэлгыхынынур. Ггэм и сыт хуэдэ зэман уэшх къыщешхыр? (*Ггэмахуэм, ггатхэм, бжыхъэм.*)

- Иджыпсту дджы разделыр ггэм и сыт хуэдэ зэман зытепсэлгыхынынур? (*Ггэмахуэ.*)

«Нэ жан». Ггэмахуэ мазэхэр къэзыггэлгъагъуэ бжыггэхэр къыхэхуауэ, таблицэм итхэн:

- 1) май; 2) июнь; 3) сентябрь; 4) июль; 5) март; 6) август

2	4	6
---	---	---

- Хэт ггэмахуэр фІуэ илгъаггурэ? Сыт абы и щхъэусыггуэр?

- Ггэмахуэ мазэхэр адыггэбзэкІи урысыбзэкІи къыжыІэн.

V. Дерсым и темэм елэжын

1. Тхылгыр нап.14 – м деж къызэлухын, нобэрей дерсым дызэлэжыну усэм и цІэм къеджэн . (*Ггэмахуэ уэшх.*)

2. Усэр зытхам и унаггуэцІэм къеджэн. (*АфІэунэ Лиуан.*)

АфІэунэ Лиуан и гъащІэмрэ и творческэ лэжыггэмрэ (*еггэджакІуэм напцІэ.*)

АфІэунэ Лиуан Алий и кгъуэр Бахгсэн районым кыхъэ Кгъулгкгужын Ипщэ кгъуажэм 1938 ггэм бадзэуэггуэм и 20-м кгъыщалгхуащ.

Лиуан итха сабий усэхэр усакІуэ нэсым и ІэдакгэщІэкІщ. ЦыкІухэм усэбзэкІэ зэрэпсэлггэфым кгъыдэкІуэу, Лиуан сабийхэм я

зэхэщІыкІыгг хеггъахъуэ, дунейм и плгыфэ зэхэхуэнахэм хеггъаплгэ. Аращ абы и усэ цыкІухэр сабийхэм щІапхъуатэр, я псэми я бзэми щІыпггунэггур. Лиуан и усэхэр гуапаггэкІэ ггэнщІащ, псэггэггуфІэ дахаггы яхэлгщ.

АфІэунэ Лиуан тхылг зыбжанэ кгъыдиггэкІащ, сурэггыщІхэм щхъуэкІэплгыкІэу яггэщІэреггІауэ. Апхуэдэхэщ «Кггэрабэ» (1976), «Дадэ и сурэт» (1983), «НэщІапкІэ» (1990), «Псыне цыкІу» (1993), «Усыггэхэр» (1998) жыхуиІэ усэ тхылгхэр.

3. Тхылгым ит сурэггымкІэ расказ цыкІу зэхэлгхэн:

- Дунейм и сыт хуэдэ кгъэхгукгъащІэ мы усэр зытепсэлгы-хынынур? (*Уэшх.*)

- Уэшх кгъызэрешхар сыт кгъэзыггэлгъаггуэр ? (*Псы кггина, плащ, ботэ.*)

- Сыт еджакІуэ цыкІур зытегузэвыхынынур? (*Хгэвшырыр псым хэлгэдащ, уэшхым игггэфащ.*)

- Сыт еджакІуэ цыкІум хужыфІэфынур? (*ХгыдгжэбзыфІ, гуцІэггулы.*)

4. Унэ псэущхгэхэм дауэ уахущытын хуей?

5. Усэм ггэхуауэ кгъахуеджэн, псалгэ гуггухэм елэжын: *Есей – еуфгэбггу, нэггуд – зи нэхэр нэщІащэм куууэ ис.*

6. ЕджакІуэхэр усэм гукІэ кггеггэджэн:

- Сыт уафэггуаггуэр усакІуэм зриггашщэр? (*Иныжгмакггым.*)

7. ЕджакІуэхэр усэм макгкІэ кггеггэджэн:

- Дауэ уэгум зибзыжа? А сатырхэр усэм кгъыхэггуэтауэ, кггеджэн.

8. Усэр зэккгырыхын, лэжыггэ зэхуэмьдэхэр ггээщІэн:

а) «КггэщІэрегг и хгэщІэггым». Уэшх кггешхыным ипэ иту дунейм зызэрехггужа цыкІэр усэм зэрызэкІэлгыхгэм хуэдэу бжыггэхэмкІэ кггэггэлггэггуэн, таблицэми итхэжын. Сыт япэ кггэхуар? Сыт кггыкІэлгыкІуэр?

- 1) Уэшх кггэжэбзэхашц;
- 2) Дыггэр щІилггэфащ;
- 3) Уафэр кггэггуэггуащ;
- 4) Уэгур кгыуфащ.

4	2	3	1
---	---	---	---

б) «Нэ жан». Тхылгыр кггаггэсэбгурэ, усэ сатырхэм псалгэ дэггэхуахэм кггеггэджэн, псалгэхэм я пІэкІэ сурэтхэр дэгггэувэн:

- ІэлггэщІыщхъуэу..... зиубггури уэгур кгыуфащ.
- Жейм хилггафэ дггэдуунэу щІилггэфащ.

– И нэ закъуэр къылыдыкыузибзыжащ.

9. Бзэ лэжыгыгъэхэр:

1) НэгъуэщӀу дауэ жыпӀэ хъуну?

– Пшэм зиубгъури. (*Пшэм зрикъухъри.*)

– Дыгъэр щӀилгъэфащ. (*Дыгъэр къухъащ.*)

2) Мы псалгъаухам мыхъэнэкӀэ пэгъунэгъуу тхыгъэм хэтым къеджэн:

«Макъ шынагъуэкӀэ уафэр гъуагъуэу хуежъащ». (*Иныжъ макъыу, уафэ гъуагъуэм и хъуэнэн щӀидзащ.*)

3) Мы псалгъаухахэр мыхъэнэкӀэ къапэщӀэуэкӀэ зэхъуэкӀын:

– Уэшх къежэбзэхащ. (*Уэшхыр щигъэтыжащ.*)

– Дыгъэр щӀилгъэфащ. (*Дыгъэр къыкъуэкӀыжащ.*)

4) Мыхъэнэ зепэщӀэуэ зиӀэ сатырхэр усэм къыхэгъуэтэн:

– Уэгур къиуфащ. (*Уэгум зибзыжащ.*)

5) УсакӀуэм зэгъэпщэныгъэ къыгъэсэбэпахэр къыжыӀэн.

10. ПсынщӀэрыпсалгъэр жыӀэфу зегъэсэн:

Уэшх къошх, къошх уэшх

– Сыт псынщӀэрыпсалгъэхэм я мыхъэнэр? (*Ди бзэр къута ящӀ, ди псалгӀэм сэбэп хуохъу, макъ къэс зэхэщӀыкӀауэ къэ-тпсалгъу драгъасэ.*)

11. Тхылъым и нап.14 –м ит нэщэнэм къеджэн, зэгъэщӀэн.

– Адыгъэхэм сыт хуэдэ нэщэнэхэр яӀэу фщӀэрэ? Ахэр дэнэ кърахрэ?

12. Зэпсалгъэныгъэ егъэкӀуэкӀын: Адыгэ нэщэнэхэр.

Нэщэнэхэр гъащӀэм къыхах, гъащӀэм набдзэгубдзаплгъэу кӀэ-лгыплгъэхэм ахэр къыхалгъагъуэ, наӀуэ ящӀ. Лъэпкъ къэс езым и нэщэнэ щхъэхуэхэр иӀэжщ, ауэ ахэр щызэтэхуэ куэдрэ урохъэлӀэ. Нэщэнэхэм къыдагъащӀэ къэхъукъащӀэ зэхуэмыдэхэр къыщыхъунур, абыхэм кърикӀуэну Ӏуэхугъуэхэр. Нэщэнэхэм белджылы ящӀ лъэпкъым и псэукӀэр, и дуней тетыкӀэр, и дуней еплъыкӀэр, фӀэ-щхъуныгъэ зэрихъэхэр, и гупсысэкӀэр, и щӀэблэ гъэсэкӀэр, нэгъуэщӀ куэди. Нэщэнэхэм илгъэс минхэр я ныбжыщ, гъащӀэм и лъэныкъуэ куэдым хуэгъэзащ, чэнджэщ зэхуэмыдэхэр къыдат, ди дуней тетыкӀэр ӀуцагъкӀэ ягъэнщӀ, куэдым гу лгыдагъатэ, нэгъуэщӀынкӀэ драгъэплъ, ди зэхэщӀыкӀым хагъахъуэ.

13. Тхылъым ит къуажэхъым къеджэн, зэгъэщӀэн.

– Сыт къуажэхъым сэбэпу къыхъыр? (*Дыгупсысэу драгъасэ, набдзэгубдзаплгъэ дещӀ.*)

– Сыт хуэдэ къуажэхъхэр иджыри фщӀэрэ ?

14. Тхылъым ит къебжэкӀым къеджэн, фӀыуэ къеджэфу егъэсэн.

– Сабийхэм яхуэгъэза къебжэкӀхэм нэгъуэщӀу, ӀуэрыӀуатэм сыт хуэдэ жанр иджыри иӀэхэр? (*Къуажэхъ, щӀэнакӀэ, псынщӀэрыпсалгъэ, бзэкъутэ – бзэщӀыж, нэгъуэщӀэхэри.*)

15. Усэм гъэхуауэ къегъэджэн, зэм я макъым губжы щӀэ-лгъу, зэм гуфӀэгъуэ къыгъэлгъагъуэу.

16. Зэпеуэ егъэкӀуэкӀын «Хэт нэхъыфӀу усэ къеджэрэ», жэуэ.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ

Уафэр мэгъуагъуэ,
Гъу –гъу– гъу – гъу,
Шыблэр мэтхауэ,
ЦӀыгч – цӀыгч – цӀыгч,
Дэ дышынащи,
Ай – ай – ай!
Хэт дишэжыну?
У –у-у-у-у!
Хэт къытпежъэну?
У-у-у-у-у!
Бгыр къытподжэжыр:
Сэ фысшэжыну-у-ущ!
Сыныфпежъэну-у-ущ!
Уэшхыр мо къуагъым
Къуэлгъэдэжыну-у-ущ!

VII. Темэм адэкӀэ елэжыын. Кхъуэхъу Цуцэ и рассказ «Гъэмахуэ пщэдджыжь» жыхуиӀэм елэжыын

Бзэгъэлажъэ:

Си бзу цӀыкӀу, бзу цӀыкӀуу,
Уэрэд къысхуизыш,
Сэ пщэдджыжькӀэ жыуэ
Сыкъэзыгъэуш!
КъакӀуэ къыпытӀысхъэ
Ди жыгышхуэм и щхъэм!
Уи уэрэд дахащэр
Дунейм дощӀэращӀэр!

– Усэ цӀыкӀум упщӀэныгъэ мыхъэнэ иӀэу къеджэн.

– Усэ цӀыкӀум хэлэтыкӀа мыхъэнэ иӀэу къеджэн.

– Усэ цӀыкӀум гъэхуауэ къеджэн.

Кхъуэхъу Цуцэ и гъащIэмрэ и творческэ лэжыгъэмрэ (еггэджакIуэм папцIэ.)

Кхъуэхъу Цуцэ Мэжид и пхъур Хьэбэз къуажэм къыщалъхуащ 1920 гъэм. Еджэным зэрыхущIэкъур ялбагъути, ар ягъэ-кIуащ Черкесск къалэм щIалэгъуалэм папцIэ къызыуаха еджапIэщIэм. ИужькIэ щеджащ педучилищэм. Илгъэс бжыгъэ дэкири абы Къэбэрдей – Балъкъэр пединститутыр къиухыжащ. Цуцэ илгъэс бжыгъэкIэ лэжыащ Къэрэшей – Черкес тхылъ тедзапIэм и редактору. А зэманым дунейм къытехъащ Цуцэ и гущIэм щызэтэхъуа гурыщIэхэр къыздитIэщIыжа роман – трилогиер, «Фатимэт» зыфищар. Иужьым а тхылъ дьдэр Москва деж урысыбзэкIи къыщыдэкиащ. Мы тхылъым итц ибэу къэна хъыджэбз цIыкIум и сабиигъуэм къыщыщIэдзауэ и гъащIэр зэрэкиуэкIар.

Цуцэ и IэдакъэщIэкIхэм укыщеджэкIэ, къыббгъэдэсу къопсэ-лъылIэ къыпфIэщIу укъоджэ, апхуэдизу ахэр бзэ дахэкIэ, теплгъэ-гъуэ удэзыхьэххэмкIэ гъэнщIащи.

1. Нап. 19 – м ит къебжэкIым къеджэн:

– КъебжэкI цIыкIум сатыр къэс икIэрей псалгъэр хэкъу-зауэ къеджэн.

– Сатыр къэс икIэрей псалгъэхэм упщIэныгъэ мыхьэнэ иIэурэ къеджэн.

– КъебжэкI цIыкIум гъэхуауэ къеджэн.

2. УпщIэхэм жэуап етын:

– Сыт мы къебжэкIыр зытепсэлгъыхьыр? (Бзу цIыкIум.)

– Сыт абы пщэдджыжькIэ ищIэр? (Жьыуэ сыкъеггэуш.)

– Дауэ бзухэм цIыхухэр къызэрагъэушыр? (Уэрэд къра-шурэ.)

– Сыт абыхэм я уэрэдыр зытеухуар? (МахуэщIэ къэушым.)

3. «Хьэрф кIуэдахэр». Псалгъэхэм хьэрфзешэхэр дэгъэувэ-жауэ, нобэ дызэлэжыныу рассказыр зытеухуар къэщIэн. (Гъэ-махуэ пщэдджыжь.)

ГЪ ... М ... ХУ ... П ... Щ ... Д ... ДЖ ... ЖЬ

4. Рассказым къахуеджэн:

– Гъэм и сыт хуэдэ зэман мы рассказыр зытепсэлгъыхьыр? (Гъэмахуэ.)

5. ЕджакIуэхэр тхыгъэм езыр – езыру еггэджэн. Псалгъэ гугъухэм елэжыны: къуэкIыпIэ – дьггэр къыздыщIэки лгъэны-къуэ, акъужь – жьыбггэ. Ахэр хэту псалгъэуха зэхеггэлгъхьэн.

6. ЕджакIуэхэр макъкIэ къеггэджэн. Рассказыр IыхьэкIэ зэпыудын, план хуэгъэувын:

План:

а) Дунейр хуэмурэ къоуш.

б) МахуэщIэм хуэушэхэр.

в) Пщэдджыжь дьггэр.

7. Тхыгъэр упщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмы-дэхэр гъэзэщIэн:

Рассказым и япэрей Iыхьэм елэжыны:

а) «Псалгъэ кIуэдахэр». Псалгъэухахэм псалгъэ дэгъэхуахэм я пIэкIэ сурэтхэм я цIэр къиуэурэ къеджэн:

(Жьыгхэм) я щхьэкIэхэр хуэму зэщIагъэхъаеу щIадзэ, жьы-бггэ щабэм хуэму зыдагъэщхь.

Пщэдджыжь акъужьым зоIуцащэ (тхьэмнэ щхъуан-тIэхэр.)

б) «Нэ жан». УпщIэхэм я жэуапхэр сурэтхэм къахэгъуэтауэ, ахэр зэпыщIэн:

Сурэтхэр

Хэт махуэщIэм хуэусэр?

адакъэ

Хэт къуажэр къэзыгъэушу Iуэр?

бзу

в) «КъэщIэрей и хьэщIэщым. Тхыгъэм и ещанэ Iыхьэр зытепсэлгъыхьыр къэтщIэн папцIэ, таблицэм ит хьэрфхэмрэ бжыгъэхэмрэ зэпэлгытын:

	1	2	3	4	5
3	д	гъ	з	э	х
2	й	ы	б	и	м

1,3; 2,2; 2,3; 4,3 3,2; 3,3; 4,2; 1,2; 5,3; 4,3; 5,2
Дьггэ бзийхэм

8. Бзэ лэжыгъэхэр:

1) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– Нэхулгъэр къызэщIэч. (Нэху щыггэуэ хъуащ.)

– Жьыбггэ щабэ. (Жьыбггэ хуэм.)

– Акъужьым здыщIиупскIэм. (Акъужьым здиггэхгейм.)

2) Акъужьым щIиупскIэ тхьэмпэхэм я щытыкIэр къы-зыхэщ псалгъэхэр тхыгъэм къыхэгъуэтэн: (ЗоIуцащэ тхьэмнэ щхъуантIэхэр.)

3) Мы псалгъэхам мыхьэнэкIэ пэгъунэгъу тхыгъэм кыыхэ-гъуэтэн икIи къеджэн:

«МахуэщIэм кыуалэбзухэм уэрэд кыыхураш». (*МахуэщIэм хуэусэу щIадзэ кыуалэбзхэм.*)

4) Нэху щыгъуэм теухуауэ сыт хуэдэ псалгъэухахэр тхыгъэм хэт? (*КъуэкIыпIэмкIэ хуэмурэ нэхулгэр кыызэщIеч. Дунейр хуэмурэ кзоуш. Адакгэхэм кыуажэр кыаггъэушу маIуэ.*)

5) Псэ зыIутым хуэдэу мы тхыгъэм кыыщыгъэлгъэгуа предметхэр кыэгъуэтауэ, къеджэн: (*Дыггэр кыдопщ, дыггэ бзийхэм зыкIэрадзэ, зэбгрож, зыфIащIэ, дунейр кзоуш.*)

9. «Зэгъусэ – зэплгыфэ». ТхакIуэм дыггэ бзийхэр псэ зыIутым хуэдэу кыыздиггъэлгъэгуа псалгъэухахэр таблицэм кыигъуэтэн, зы плгыфэкIи лэжын:

Дыггэ бзийхэм	я лгакъуэ кIыыххэмкIэ
псым зэпрожри	зэбгрож,
кыуажэм кыыдолгъэдэжри	жыг щхьэкIэхэм,
зыфIащIэ	адрыщI бгым и нэлум зыкIэрадзэ,
унэ щхьэгъубжэхэм	кыаггъэуш.
цIыхухэр	доплъ

Зыгъэпсэхугъуэ дакыикъэ

ПсынщIэу кыэтэдж,
 Жыырытэдж!
 Iэр зэдэхъуу
 Зэблыдодз,
 Лгэр зэдэкIуэу
 НыщIыдодз!
 Зы, тIу, щы, плIы,
 Уезэшыху зарядкэ щIы!

1. Рассказым адэкIэ елэжын:

а) «Iэпэ – Iэсэ». Псалгъэухахэм псалгэ дэггъэхуахэм я пIэкIэ я сурэтхэр щIауэ дэггъэуэвэн:

- Уафэгум (*ваггъуэр*) иджыри щолыд.
- (*Адакгэхэм*) кыуажэр кыаггъэушу маIуэ.

– (*Дыггэр*) хъуреишхуэу кыыдопщ кыыр дзакIэм.

б) Мы псалгъэухар зытепсэлгыхьым и сурэт щIын:

– Я дамэхэр яутхыпщIри щыпэу пщIантIэм доувэж.

в) Псалгъэхэр здэщытын хуей щIыпIэхэр бжыггъэкIэ кыэгъэлгъэгуауэ, кыуажэхьым къеджэн, зытепсэлгыхьри кыэщIэн:

уэнжакъыр	Зыми	тезыуд	хуэмубыду
3	1	4	2

Жэуап: жыыбггэ

г) «Хьэрф зэпыггъэзахэр». Сыт уафэгум иджыри щылыдыр? Хьэрф зэпыггъэзахэм и кIэмкIэ кыыщIэдзауэ, къеджэн:

Р Э Х Э ГЪУ А В

д) «КыэщIэрей и хьэщIэщым». Дэнэ лгэныкыуэкIэ нэхулгэр кыыздызэщIичыр? Пычыгъуэхэр зэпыщIауэ, кыэщIэн. (*КыуэкIыпIэмкIэ.*)

Кыу	КI	ПI	М	Э
Э	Ы	Э	КI	

– Дыггэр здыкыухьэ лгэныкыуэм сыт зэреджэр? (*КыухьэпIэ.*)

– УрысыбзэкIэ а псалгэр дауэ зэрыжаIэр? (*КыуэкIыпIэ – восход, кыухьэпIэ – запад.*)

– ЩIы хъурейм сыт хуэдэ лгэныкыуэхэр иджыри иIэ? (*Север – ищхгэрэ, юг – ипщэ.*)

е) «Псалгэ кIуэдахэр». Псалгъэухахэм псалгэ дэггъэхуахэр дэггъэуэвэжын:

– Жыгхэм я ... хуэму зэщIаггъэхъаеу щIадзэ, жыыбггэ щабэм ... зыдаггъэщхь.

– Дунейр ... кыоуш.

– Пщэдджыжь акъужьым ... зоIущащэ тхьэмпэ щхьуантIэхэр.

– Хэт махуэщIэм хуэусэр? Хэт кыуажэр кыэзыггъэушу Iуэр?

ж) Тхыгъэм дыггэ бзийхэм я гугъу здищI сатырхэм къеджэн. Дауэ укъеджэн хуей а сатырхэм? ТхакIуэм дыггэм хуиIэ щытыкIэр дауэ кыыхэщрэ а сатырхэм?

– Дыггэм сыт сэбэпу кыыхьыр? (*ЩIыгур еггъэхуабэ, дунейр кыеггъэунэху.*)

2. Нап. 19 – м ит кыуажэхьым къеджэн. Сыт ар зытепсэлгыхьыр?

3. Нап 18 – м ит сурэтымкIэ рассказ цIыкIу зэхэлъхьэн.
4. План зэхэгъувам тету Кхъуэхъу Цуцэ и рассказыр кыжыIэжын.
5. Гъэмахуэм теухуауэ сочиненэ цIыкIу тхын. Щапхъэ:

Дуней щIэращIэм и куэщIым

Щэдджыжь пасэщ. Бгыжъхэр нэхушым адакъэ сыджу кыхоплъ Жэщым и нэ езэшахэр хуэму зэтрелIэри мэсабыр. Вагъуэ бынми загъэщIкIуж. Мазэми и нур щIыIэхэм уафэ джабэр мафIэ бзийкIэ зэщIагъанэ. Дыгъэр бгыщхьэм кытотIысхьэ, дунейм гуфIэжу кы-хуоплбых, зыкъеIэтри псыхъуэм псафэ кыдотIысхьэ. Адакъэхэм я макъым къуажэр кыдоуш. Джэдхэр щыпэу щIантIэм кыдоувэ. Нанэ бжэщхьэIум кытетIысхьауэ щыкъун егъэлъалъэ. Джэдкъур-тыжъми и бынхэр гузавэу къреджэ. Дадэ жэмым кIэлъокIуатэ, щIалэ цIыкIум шкIэр хъупIэм деху. Псым узэпрыкIмэ адрыщIым мэлхэр щохъуакIуэ. Ялбахъэу хъун кIырым хаутIыпщхьа шым и щыщ макъыр аузым дэз мэхъу. Инжыдж къэушагъащIэр мэдауш. Псы толъкъунхэр зэпеуэу зэрохъэх, ткIуэпс пIащэхэр дыгъэпсым зэщIегъэпщIыпщIэ. Акъужьри дэнэки щызоджадэ, щIылъэм и щэдджыжь макъамэр щхьэхынэу зэбгырех.

VIII. «Фи гурылгыр къэфIуатэ». Нобэрей дерсым кыывита гукъыдэжыр къэзыгъэлъагъуэ смайликыр тхын. Сыт фигу ирихъа? Сыт абы и щхьэусыгъуэр?

IX. «Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщIу»

Псалъэухахэр нэгъэсыжын:

- 1) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...
- 2) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ...
- 3) Дерс нэужыым си мурадщ...

X. Дерсыр къэпщытэжын

- Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нэIуасэ зызыхуэтщIахэр?
- Хэт усэр зытхар?
- Сыт рассказыр зытеухуар?

Унэ лэжыгъэ: усэр гукIэ зэгъэщIэн, рассказыр планым тету кыжыIэжын, къэбжэкIэхэмрэ къуажэхьэхэмрэ зэгъэщIэн.

БЖЫХЪЭ ДЫЩАФЭ

Дерс 4 – нэ: Бемырзэ Зураб и рассказ «Плгыфэу щыIэр зи IэрыкI», Щоджэн Леонид и усэ «Къэбыжъ»

Мурадхэр: Бемырзэ Зураб и тхыгъэ «Плгыфэу щыIэр зи IэрыкI» жыхуиIэмрэ Щоджэн Леонид и усэ «Къэбыжъ» жы-хуиIэмрэ нэIуасэ хуэщIын; пычыгъуэкIэ зэпымыудауэ псалъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн, псалъэухам и кIэм щыт дамыгъэхэм елгытауэ гъуэхуауэ егъэджен, я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIэхэм хэгъэхъуэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIэхэр: разделыщIэм хыхъэ тхы-гъэхэр зытепсэлъыхьыр ягъэубзыхун; гупсысэ щIэлгыр къэ-зыгъэлъагъуэ псалъэ нэхъыщхьэхэр макъкIэ кыхэгъэщхьэ-хукIауэ гупсэхуу еджен; усакIуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэ-халъхъа тхыгъэхэр зэгъэпщэн; усакIуэм и гукъыдэжыр усэм кызырэыхэщым кIэлгыпльын; тхыгъэм и план зэхэлъхьэн; зэджар зэкIэлгыкIуэу кыжыIэжын; тхыгъэм хэт лIыхъужь-хэр зыхуэдэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыкIэм кIэлгыпльын; рассказым и кIэр зэхуэкIауэ адэкIэ пегъэдзэн, гъэм и зэманхэм тепсэлъыхьын, бжыхьэм и нэцэнэхэр убзыхун, дунейм и теплэ дахэ зэхуэмыдэхэм гу-лътэу егъэсэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я пор-третхэр, абыхэм я IэдакъэщIэкIэхэр, бжыхьэм теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КъызэщIэзыкъуэ дакыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр щIэлпгыкIын

III. Бзэгъэлажъэ:

Бжыыхъэр
Бгышхуэм кыдокI,
Псым кызыэпрокI,
Мэзыр зэмыфэгъуц,
Тафэр еуфэбгъу.
Бжыыхъэр
Дыщэ алътмакъщ,
Кърухэм я макъщ,
Дыщэпс еутхри
Жыгхэр еутхыщI.

– Усэ цIыкIум щэхуу къеджэн .

– Усэ цIыкIум зэ макъ лъагэкIэ, зэ макъ лъахъшэкIэ къеджэн.

– Усэ цIыкIум гъэхуауэ къеджэн.

IV. ТемэщIэм ешэлIэн. Дерсым мурадхэр хуэгъэувын

1. Мы усэ цIыкIур гъэм и сыт хуэдэ зэман зытепсэлтыхъыр? (*Бжыыхъэм.*)

2. Усэм бжыыхъэм и нэцэнэу хэтхэр кыбыжыIэн.

3. Тестыр гъээщIэн, гъэм и зэманхэмрэ абыхэм я нэцэнэхэмрэ зэпэлтытауэ, таблицэм итхэжын:

Нэцэнэхэр	Гъэм и зэманхэр
А) тхьэмпэ гъуэжъ	1) гъэмахуэ
Б) махуэ хуабэ	2) бжыыхъэ
В) мэракIуэхъэ	
Г) уэшх щIыIэ	

А	Б	В	Г
2	1	1	2

4. Бжыыхъэм и нэцэнэхэм зэ къеджэжын. (*Тхьэмпэ гъуэжъ, уэшх щIыIэ.*)

5. Тхылгыр нап.23 –м кызыэлухын, разделыщIэ дызыыхъэм и цIэм къеджэн:

– Сыт бжыыхъэм «дыщафэ» щIыхужаIэр?

6. Тестыр гъээщIэн. Псалъэ зэпхахэм къеджэн, нэцэнэхэр псори кызыэщIиубыдэу яхэтыр къэгъуэтын, ар къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэр жэуапым итхэн:

1) тхьэмпэхэр кыыпохуж; 2) къуалэбзухэр мэлъэтэж; 3) лэжыгъэр зэщIакъуэж, 4) бжыыхъэр кыынэсац.

Жэуап: 4.

7. Дауэ фегупсысрэ мы разделыр сыт зытепсэлтыхъыр? (*Бжыыхъэм.*)

8. ТхылгымыкIэ зэджену темэхэр щIэплгыкIын, абыхэм я цIэхэм къеджэн, сурэтхэм нэIуасэ зыхуэщIын.

V. Темэм елэжын

1. Дерсым зэджену тхыгъэм и цIэм къеджэн. (*Плгыфэу щыIэр зи IэрыкI.*)

– Дауэ фегупсысрэ, сыт тхыгъэм апхуэдэ цIэ щIыфIащар? (*Бжыыхъэм плгыфэ и куэди; гъуэжы, гъуабжи, щхъуантIафи, плгыжыфи.*)

2. Тхылгымы и нап. 23 – м ит сурэтымкIэ рассказ цIыкIу зэхэлъхъэн:

а) Гъэм и сыт хуэдэ зэман мы сурэтым кыщыгъэлъэгъуар? (*Бжыыхъэ.*)

б) Сыт бжыыхъэр кызыэрысар кыдэзыгъащIэр? (*Тхьэмпэхэр гъуэжыфэ – плгыжыфэщ, удзхэр мэгъуж, уафэр кIагъэпшагъэщ.*)

в) СурэтыщIым сыт хуэдэ плгыфэхэр кыгъэсэбэпа? (*Плгыжъ, гъуэжъ, щхъуантIэ, гъуабжэ.*)

г) Дауэ кыфщыхъуа сурэтыр? Сыт фигу ирихъар? Сыт хуэдэ гукъыдэж кыуитыр бжыыхъэм? Сыт ар зэпхар? (*Бжыыхъэм уеггэнэщхъей, сыту жыпIэмэ, бзухэр щIыпIэ хуабэхэм мэлъэтэж, удзхэр мэгъуэнлэж, мэзыр дауцыншэщ, тхьэмпэхэр макъыншэу къолгэтэх, куэд мыщIэу щIыIэр къэсынущ.*)

3. Тхыгъэр зи IэдакъэщIэкI тхакIуэм и унагъуэцIэм къегъэджэн (*Бемырзэ Зураб.*)

Бемырзэ Зураб и гъащIэмрэ и творческэ лэжыгъэмрэ (*еггэджакIуэм напщIэ.*)

Бемырзэ Зураб кыщыхъуащ Къэрэшей-Черкес Республикэм хыхъэ Хьэбэз районым щыщ Али-Бэрдыхъуэ (Хьэгъундыкъуей) къуажэм. Курыт еджапIэмрэ Алиев Умар и цIэр зезыхъэ Къэрэшей-Черкес ищхъэ еджапIэмрэ кыиуха иужь, Али-Бэрдыхъуэ курыт еджапIэм щылэжъэн щIедзэ. Илгъэс 12-м къриубыдэу, Бемырзэ Зураб хузэфIэкIащ кызыэрыкIуэ егъэджакIуэм кыщыщIидзэу, еджапIэм и унафэщI IэнатIэм хунэсын.

2009 гъэм «Черкес хэку» газетым лэжьэн щедзэ. Бэдауц Іуэху-хэмрэгъэджэныгъэмрэкІэ къудамэм и унафэщІщ. Урысейм и журналистхэм я Союзым хэтщ 2013 гъэм щыщІэдзауэ. Къэрэшей-Черкес Республикэм щІыхъ зиІэ и журналистщ (2014 гъэм кыфІащщ).

Зураб и усыгъэр иришэжъащ лъэпкъыбзэ лъагъуитІымкІэ: кыдалъхуа и анэдэлъхубзэм щІыгъуу абы хузэфІэкІащ урысыбзэм и гъэпсыкІэ – ухуэныкІэми нэгъэсауэ екІуэлІапІэ кыыхуигъуэтын. Лъэпкъ зэхуэмыдэхэм къахэкІа усакІуэхэм я гъусэу, урысыбзэкІэ тха и усэхэр къэралпсо утыкум иригъыхъэн хузэфІэкІами, Зураб абы зыдригъэхъхыу и лъэпкъыбзэ усыгъэр ибгынакъым. АтІэ, адыгъбзэкІэ кыдэкІ газетхэмрэ журналхэмрэ зэрылгъэкІкІэ ахуотхэ, и ІэдакъэщІэкІхэр кыщыгъедзэ.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

Къру цІыкІухэр мэлгъэтэж,
Щыплэ жыжьэхэм мэкІуэж,
Къру – къру – къру – къру,
Ахэр дэ догъэкІуэтэж.
Къру цІыкІухэр зэподжэж,
Уафэ лъащІэм заІэтыж,
Къру – къру – къру – къру,
Дынывожъэ, фыкъэкІуэж!

VII. ТемэщІэм адэкІэ елэжьын

1. Тхыгъэм къахуеджэн:

«ФокІадэ» жыхуиІэ мазэр сыт хуэдэ ?

2. Тхыгъэм езыр – езыру егъэджэн. Псалгъэ гугъухэм елэжьын: щхъуэкІэплъыкІэ – плъыфэ куэд зиІэ, зэщІеблэ – щІегъанэ. Ахэр урысыбзэкІэ зэдзэкІын, псалгъэуха зэхэлъхъэн: (ЩхъуэкІэплъыкІэ – разноцветный, зэщІеблэ – наряжает.)

3. Тхыгъэм еджакІуэхэр макъкІэ къегъэджэн, ар ІыхъэкІэ зэпыудын:

а) Плъыфэр зи куэд бжыыхъэ.

б) КъэкІуасэурэ къакІуэ.

4. УпщІэхэмкІэ зэпкърыхын, лэжьыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэ-зэщІэн:

а) Сыт хуэдэ бжыыхъэм уафэр? (Къащхъуэщ, къабзэщ.)

б) Сыт уэгум щызэпхышар? (Дыжьын бэджыхъыр.)

в) «Хэчыхъауэ къеджэн». Бжыыхъэм плъыфэу иІэр къэ-зыгъэлъагъуэ псалгъэхэр тхыгъэм кыыхэгъуэтауэ, къеджэн.

(ИкІэррей щхъуантІагъэ, дыщэпс зытраутха, гъуэжьыбзэу зызыхуэпа, плъыжьыбзэу зэщІэна, гъуэжь – плъыжьыфэу зэхэлыдыкІ.)

г) «Псалгъэ кІуэдахэр». Зэгъэщцэныгъэхэр зыхуэгъэза псалгъэхэр кыжыІэн:

Дыщэпс зытраутха (тхэмпэхэр.)

Гъуэжьыбзэу зызыхуэпа (жыгхэр.)

Плъыжьыбзэу зэщІэна (зэмрэ зэрыджэмрэ.)

Гъуэжь – плъыжьыфэ (жыгей тхэмпэхэр.)

д) «КъэщІэррей и хъэщІэщым». Бжыыхъэ мазэр тхакІуэм зригъэщхъ псэуцхъэр сурэтхэм къахэгъуэтэн, и лъабжъэм щІэт бжыгъэр щІэтхъэн:

Бажэ	мыщэ	щыхъ
1	2	3

е) Сыт тхакІуэм бжыыхъэр бажэ хылэшым щІригъэщхъыр? А псалгъэхэр тхыгъэм кыыхэгъуэтауэ къеджэн. (ЗигъэщцІуурэ хуэму къокІуасэ.)

ж) Къуэд темыкІыу дунейм дауэ зихъуэжыну? (Тхэмпэхэр къелгъэтэхынуц щІым.)

з) «Дыщэ уэшх къешх кыпфІагъэщІу» жыхуиІэ псалгъэхэр дауэ кыывгурыІуэрэ?

5. Бзэ лэжьыгъэхэр:

1) НэгъуэщІу дауэ жыплэ хъуну?

– Уафэм зы пшэ цІыкІуи телъкъым. (Уафэ къащхъуэр къабзэщ.)

– Плъыжьыбзэ хъуащ. (Плъыжьыбзэу зэщІэнащ.)

– Зыдимыгъэлъагъуурэ къокІуатэ. (ЗигъэщцІуурэ къокІуасэ.)

2) Мы псалгъэхэр зыхуэгъэзауэ тхыгъэм хэтыр сыт хуэдэ псэуцхъэ?

«Зэ къуацэ – чыцэм хыболъагъуэ, итІанэ зегъэкІуэдыж». (Бажэ.)

6. Тхыгъэр зытепсэлъыхъыр бжыыхъэм и сыт хуэдэ лъэхъэнэ?

7. Бжыыхъэпэмрэ бжыыхъэкІэмрэ я нэщэнэхэр зэгъэщцэн.

8. Тхыгъэр я псалгъэкІэ кыжегъыІэжын.

9. Нап. 25 – м ит псалгъэжым къегъэджэн, зэпкърыхын: «Бжыыхъэ дыгъэм тхъупс кыптрекІэ».

10. Дауэ кыывгурылуэрэ мы псалгэжыыр? Бжыыхьэм теухуауэ сыт хуэдэ псалгэжы иджыри фщлэрэ?

11. Нап. 25 – м ит кьебжэклым кьеджэн, зэгъэщлэн. Сыт кьебжэклым и мыхьэнэр? (*Бзэм зрегъэужь, лгэпкэ луэрылуатэм цыгъуазэ деуцл.*)

12. Зэпсэлтэныгъэ егъэклуэклын: Кьебжэклхэр.

Адыгэ лгэпкыым ижы – ижыж лгэндэрэ луэрылуатэ бей кыыдогъуэгурыклуэ. Луэрылуатэм хохьэ хыбарыжыхэр, таурыхьхэр, шыпсэхэр, псалгэжыхэр, кьебжэклхэр, псынщлэрыпсалгэхэр, нэгъуэщл куэди. Кьебжэклхэр адыгэ луэрылуатэм щыщц. Кьебжэклхэр кьагъэсэбэп гъуэрыгъуапщклуэ щыджэгуклэ е нэгъуэщл сабий джэгуклэхэм деж. Адыгэ луэрылуатэм хэщц кьебжэклхэр. Ахэр хуабжыу зэщымыщхэщц я гъэпсыклекли, зытепсэлгыыхькли. Кьебжэклхэр хуабжыу бзэ гъэдахэщц, ущлэдэлумэ узылэпашэ, гуымыхужу кыпхуонэ. Кьебжэклхэр жыплэн хуейщц псынщлэу, ауэ зэхэщцлыклауэ, укыызэфлэмынэу, укыщымыуэу. Абыхэм бзэр ягъэдахэ, псэлгэклэр ягъэкъабзэ, жьабзэ дахэм и нэщэнэщц.

13. «Жэуап тэмэмыр кьэгъуэт». Бжыыхьэм теухуа псалгэухахэм кьеджэн, жэуап тэмэмхэр щлэтхьэн, урысыбзэклэ зэдзэклын:

Бжыыхьэр гъэмахуэм кыыклеклэуэ.	Нтлэ. Хьэуэ.
Бжыыхьэм ипэ итц гъатхэр.	Нтлэ. Хьэуэ.
Бжыыхьэ мазэхэр: фокладэ (сентябрь), жэпуэгъуэ (октябрь), щаклуэгъуэ (ноябрь).	Нтлэ. Хьэуэ.
Бжыыхьэм кыыклеклэуэ щлымахуэр.	Нтлэ. Хьэуэ.
Бжыыхьэр еджаплэ щлыхьэжыгъуэщц.	Нтлэ. Хьэуэ.

VIII. Щоджэн Леонид и усэ «Къэбыжы» жыхуилэм елэжыын

Бзэгъэлажыэ:
 Къэбыжы хьуреижы
 Ин хьуащ,
 Къэбыжы плгыжыжы
 Бэгъуащ,
 Ущылэкклэ
 Зыкыпкларещлэ,

И кьуэпсэхэмклэ
 Бжыыхьым флэщлэщц,
 Дадэ тхуеупщлатэ,
 Нанэ тхуеупщэфл.

- Усэ цлыклым и сатыр кьэс икларей псалгэхэм упщлэныгъэ мыхьэнэ илуэрэ кьеджэн.
- Усэ цлыклым гъэхуауэ кьеджэн.

IX. Темэщлэм елэжыын:

1. Упщлэхэм жэуап етын:

- Сыт мы усэ цлыклым зытепсэлгыыхьыр? (*Къэб.*)
- Дэнэ кьэбыр кыыздэклым? (*Хадэм.*)
- Къэбым и теплгэр усэм дауэ кыызэрыхэщыр?
- Хадэм сыт хуэдэ кьэклымгэхэр кыщыкларэ? (*Нащэ, балыджэ, бжыын, бжыыныху, клэртлоф, нартыху.*)

2. Тестыр гъэзэщлэн. Псалгэхэм кьеджэн, ахэр мыхьэнэ-клэ кыызэщлэзыкгуэу яхэтыр и бжыгъэмклэ кьэгъэлгэгъуэн, жэуапми итхэжын:

- 1) нащэ; 2) балыджэ; 3) хадэхэкл; 4) пхьы; 5) къэбыстэ; 6) бжыын.

Жэуап: 3.

3. Ребусыр кьэщлэын, абы цыгъэпщклуа псалгэр кьэщлэн, таблицэми итхэн:

Къэбыстэ сурэт – икларей хьэрфипплым лудохри (*Къэб.*)

Къ	Э	Б
----	---	---

4. Къэбым кыытепсэлгыыхьын:

- Сыт къэбым хужыфлэфынуыр? (*Къэбыр инщ, хьуреиш, бгъавэмэ лэфлщ, и кур гъуэжыщ, и фэр зэмыфэгъуу урохьэллэ, и кум хьэдзэ куэдэ илгъщ, къэбыр пыхьыну сэбэщц.*)

5. Тхылгым ит сурэтымклэ жьэрылуатэу рассказ клэщц цлыклым зэхэлгьхьэн:

- Сыт сурэтым щыфлгэгъур? (*Щлалэ цлыклым кьэбхэмрэ.*)
- Сыт хуэдэ кьэбхэр? (*Къэбхэр плгыжыщ, инышхуэхэщц, хьуреишхуэхэщц, клэ япытщ.*)
- Сыт щлалэ цлыклым ищлэр? (*Ар зэлылгэлгъу мэдыхьэшх.*)
- Сыт ар зыщыгуфлыклым? (*Къэб плгыжышхуэм шэсауэ тещц.*)

– Къэбхэм дахэплгэмэ, сыт хуэдэ гупсысэ дызыхуашэр?
(*ЛэжьыггэщIэ Гуахыжыр бэгъуашц.*)

6. Усэр зэхэзылгъхам и унагъуэцIэм къеджэн. (*Щоджэн Леонид.*)

Щоджэн Леонид и гъащIэмрэ и творчесэ лэжьыггэмрэ
(*еггэджакIуэм папщIэ.*)

Зи сабий усэхэмкIи уэрэдхэмкIи цIыкIухэр къыдэзыхъэх
Щоджэн Леонид Сулимэн и къуэр Бахъсэн районым хыхъэ Куба
къуажэм 1935 гъэм январым и 25-м къыщалгъхуашц.

Ар гъащIэр IэфIыггэкIэ зыгъэнщI, зыггэхъуапсэ щIэныггэрати,
Къэбэрдэ-Балгъкэр къэрал университетым щIотIысхъэ. ИужыкIэ
еггэджакIуэ IэщIаггэм пэроувэ. ЦIыкIухэр фIыуэ зылгъагъу, абыхэм
я псэм щыщIэр, яггэвыр фIыуэ зэхэзыщIыкI щIалэр тхэным дехъэх.
Сабийхэм яхуэтхэу щIедзэ. Усэхэр, къуажэхьхэр, хъуэрыбзэхэр, псы-
сэхэр зэхелгъхъэ.

Леонид и сабий усэхэр щызэхуэхъэса тхылъ зыбжанэ дунейм
къытехыашц. Апхуэдэхэщ «Лъэмыж» (1987), «Къру шырхэр» (1993),
«Псей щхъуантIэ» (1996), «Моцэрэ Бацэрэ» (2001), «Уэрэдхэр» (2003),
«Мэдэ цIыкIу» (2006), нэгъуэщIхэри.

7. Усэм гъэхуауэ къахуеджэн:

– Сыт авторым усэм «Къэбыжъ» щIыфIищар? Дауэ фегуп-
сысрэ? (*Къэбыр зэрыныжышхуэр кэгггэлггэгъуэну арашц.*)

8. ЕджакIуэхэр езыр – езыру усэм къеггэджэн:

– Сыт и щхъэусыггъуэр къэбыжыыр хадэм щIимыхуэжым?

9. ЕджакIуэхэр усэм макъкIэ къеггэджэн:

– Сыт къэбыжъ къэкIыггэхэм ярищIэр?

– Мы усэм дауэ укъеджэн хуей? (*Макъ лгэгэ IэтакIэ.*)

– Сыт абы и щхъэусыггъуэр? (*Лэжьыггэр бэгъуашц, гуфIэггъуэщц.*)

10. Усэр упщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжьыггэ зэхуэмыдэхэр
гъээщIэн:

а) «Нэ жан» . Сыт хуэдэ хадэхэкI къэбыжъ щIихъумахэр?
Ахэр сурэтхэм къахэггъуэтэн икIи къэтхъыхьын:

Нащэ, пхъы, хъарбыз, къэбыстэ, жэгундэ, бжъын.

б) «Хэчыхъауэ къеджэн». Сыт къэбыжъ зэраныггъуэу къыхъ-
хэр? А псалгъэхэр усэм къыхэггъуэтауэ къеджэн. (*Къуэпсхэм-
кIэ къэкIыггэхэр елгэхгэ, дунейм тригггэллггэжыркгым, жыг
щхъэкIэр къыфIещIыкI.*)

в) Дауэ щхъэхуит хъужа хадэхэкI щIихъумахэр? (*Къэбым
и щхъэр дыггэм къыфIиггэхуашц.*)

11. Усэм гъэхуауэ къеджэфу еггэсэн:

– Усэм и пэщIэдзэм дауэ укъеджэн хуей? (*Зэгуп зыщIэт
макъкIэ.*)

– Сыт абы и щхъэусыггъуэр? (*КъэкIыггэхэр къэбым щIихъу-
ашц, дунейм къытригггэллггэкгым.*)

– ЕтIуанэ едзыггъуэм сыт хуэдэ гурылгъ къыфхуиггъуашыр?
(*Къэбыжыым дыхузэгуп.*)

– А сатырхэм дауэ укъеджэн хуей? (*Ди макгым губжъ
щIэту, къэбым дызэрыхуэмыарэзыр къэдггэллггэгъуэу.*) ЕтIуанэ
едзыггъуэм апхуэдэу къеджэн.

– Ещанэ едзыггъуэм сыт хуэдэ гукгъыдэж къывитыр?
(*КъэкIыггэхэр хуит хъужащи дащоггфIыкI.*)

– ГуфIэггъуэр къызыхэщ макъкIэ усэм къеджэн.

12. Нап. 26 – м тхылгым ит лэжьыггэхэр гъээщIэн:

– Бжъыхъэ мазэхэм зэреджэр адыггбзэкIи урысыбзэкIи
зэггэщIэн:

Сентябрь – фокIадэ, октябрь – жэпуэггъуэ, ноябрь – щэ-
кIуэггъуэ.

13. Псалгъэжыым къеджэн: «Узэгуггур къогуггуж».

– Дауэ къывгурыIуэрэ мы псалгъэжыым къыкIыр?

– Псалгъэжыым къыкIымкIэ зэпсэлгэныггэ еггэкIуэкIын:

Сыт хуэдэ лэжьыггэ упэрымыувэми, абы уегуггун хуейщ, абы
ещIылIапхгэр Iэпэдэггэлэл умыщIу, зыхуей хуэбггэзэн хуейщ. Сыт
хуэдэрэ лэжьыггэми гуггъуехъ пыщIашц, ар нэггэсауэ бггээщIэн
папщIэ, уи къару уемыблэжу упылгын хуейщ. Уи лэжьыггэм и
пщIэр зэи кIуэдынукгым. Уегуггъуу Iуэху блэжыам фIы къыпхуихы-
нуш, хъер къыпэкIуэнуши, ущыгуфIыкIыжынущ. Арашц а псалгъэ-
жыым къыкIыр.

– Сыт псалгъэжыхэм я мыхъэнэр? (*Ахэм Iушаггэ ящIэлгым
фIым, дахаггым ухуаггасэ, ди бзэр бей ящI, шэрыуэу псэлгэ-
ным сэбэн хуохгу, адыгэ лггэпкъым и дуней тетыкIэ дахэм
дыхуауушц.*)

14. Къуажэхьхэр къэщIэн:

– Тхъэрыкгъуэфым мэл хужь хэщ. (*Къэб.*)

– Хъыджэбз щхъэцыггъуэ, иггъуэ хъуамэ зэгублэ. (*Бжъын.*)

– Дауэ зэхэлгъхъа къуажэхьхэр? (*Къуажэхьхэм предмет-
хэм я нэщэнэхэр бзэ шэрыуэкIэ зэхаблэ, щIаггыбзэ ящIэлгъшц,
кIэщIу зэхэлгъхъами, мыхъэнэ пыухыкIа яIэщц.*)

– Япәрей кѳуажәхьыр зәрыкѳабыр сыт кѳыдәзыгѳәщӀар?
(Тхъарыкѳуәфым зәрыхәлгым, и фәр хужьу зәрыщытым, малым хуәдәу зәрыным.)

– ЕтӀуанә кѳуажәхьым бжыным и нәщәнәу сыт хәтыр?
(Щхъәцыгѳуәшхуәщ, зәгуаблә.)

15. Бзәгѳәбзәрабзәм кѳеджән:

«Кѳәрабә, кѳәдабә, кѳәбыстә, балий,

Топсә псоми дьгѳә бзий»

– Сыт бзәгѳәбзәрабзәм сәбәпу кѳыхьыр? (Псалгәхәр кѳы-
пӀурылгәлгү жыуеггьӀә, бзәр дахә ещӀ, гурыӀуәггүәу упсалгәу,
макѳ кѳәс тыншу бгәӀуу уеггәсә, адыгәбзәм удреггәхьәх, ди
лгәпкѳыбзәм и беяггәр, и куууаггьыр зыхыдеггәщӀә.)

Х. «Фи гурылгыр кѳәфӀуатә». Нобәрей дерсым сыт хуәдә
гукѳыдәж кѳывитар? Ар смайликымкӀә кѳәгѳәлгәгѳуән. Сыт
абы и щхъәусыгѳуәр?

XI. «Ди ләжыгѳәм уасә хуәтщӀу»

– Нобәрей дерсым сыт кѳывәхьулӀар?

– Сыт хуәдә ләжыгѳә кѳывәхьәлгәкӀар?

– Сыт щӀәуә кѳәфщӀар?

XII. Дерсыр кѳәпщытәжын

1. Сыт хуәдә усә нобә нәӀуасә зызыхуәтщӀар?

2. Хәт усәр зытхар?

3. Сыт рассказ дызәджам зәрәджәр? Хәт ар зи Іәдакѳә-
щӀәкӀыр?

4. «КѳәщӀәрей и хьәщӀәщым». Хьәрфхәмрә бжыгѳәхәмрә
зәпәлгытауә, таблицәм ит хадәхәкӀхәм я цӀәм кѳеджән:

	1	2	3	4
1	н	кѳ	ы	ә
2	жъ	б	а	щ

2,1; 1,3; 1,4; 2,4 (Нащә.)

2,2; 2,4; 1,2 (Кѳәб.)

1,2; 1,1; 2,3; 2,1 (Бжыын.)

Унә ләжыгѳә: усәр зәгѳәщӀән, рассказым кѳеджән.

Дерс 5 – нә: Шорә Ахьмәд «Бжыыхьә мыӀәрысәхәр», Дәбагѳуә Мухьәмәд «Кѳуаләбзухәр бжыыхьәм»

Мурадхәр: Шорә Ахьмәд и рассказ «Бжыыхьә мыӀәрысә-
хәр», Дәбагѳуә Мухьәмәд и рассказ «Кѳуаләбзухәр бжыыхьәм»
жыхуиӀәхәм нәӀуасә хуәщӀын; пычыгѳуәкӀә зәпымыгудауә
псалгә псокӀә я кѳеджәкӀәр егѳәфӀәкӀуән; псалгәухам и кӀәм
щыт дамыгѳәхәм елгытауә гѳәхуәуә егѳәджән; я бзәм зәгѳуә-
жын; гупсысәу егѳәсэн; я зәфӀәкӀхәм хәгѳәхьуән.

Зәрагѳәгѳуәгыпхьә зәфӀәкӀхәр: разделыщӀәм хыхьә тхы-
гѳәхәр зытепсәлгыхьыр ягѳәубзыхун; гупсысә щӀәлгыр кѳә-
зыгѳәлгыгѳуә псалгә нәхьыщхьәхәр макѳкӀә кѳыхәгѳәщхьә-
хукӀауә гупсәхуу еджән; усакӀуә зәхуәмыдәхәм зы темәм
хузәхалгыа тхыгѳәхәр зәгѳәщӀән; усакӀуәм и гукѳыдәжыр
тхыгѳәм кѳызәрыхәщым кӀәлгыплгын; тхыгѳәм и план зә-
хәлгыхьән; зәджар зәкӀәлгыкӀуәу кѳыжыӀәжын; тхыгѳәм хәт
лӀыхьужьхәр зыхуәдәр белджылы щӀын; тхыгѳәхәм я худо-
жественнә гѳәпсыкӀәм кӀәлгыплгын; рассказым и кӀәр зәхьуә-
кӀауә адәкӀә пегѳәдзән; бжыыхьәм кѳуаләбзухәм я гѳәщӀәм
кѳыщыхьу зәхьуәкӀыныгѳәхәм тепсәлгыхьын; бжыыхьәм и
нәщәнәхәр убзыхун; бжыыхьә ләжыгѳәхәм тепсәлгыхьын;
ләжыгѳәм пщӀә зәриӀәр ягурыгѳәӀуән.

Кѳәдгѳәсәбәпхәр: ИКТ, зәрылажъә тетрадъ, тхакӀуәхәм я
портрет, абыхәм я ІәдакѳәщӀәкӀхәр, пхъәщхьәмыщхьәхәмрә
кѳуаләбзухәмрә я сурәтхәр.

Дерсым и екӀуәкӀыкӀәр

I. КѳызәщӀәзыкѳуә дакѳыкѳә

II. Унә ләжыгѳәр щӀәплгыкӀын

III. Бзәгѳәлажъә:

Жьыбгѳәм жыгыр егѳәсысыр,

Егѳәсыс!

Кѳыпегѳәху зы мыӀәрысә,

Уә, сы – сыс!

Дыгъэр абы къегугъуащи
Ар плъыжьыпщ!
Гурылупсыр кыгъэжащи,
Ар ІэфІыпщ!

– Усэм щэхуу къеджэн.

– Макъ щэхукІэ кыщІадзэмэ, я макъым кІуэ пэтми
хагъахъуэрэ усэ цІыкІум къеджэн.

– Усэ цІыкІум гъэхуауэ къеджэн.

IV. ТемэщІэм ешэлІэн. Дерсым мурадхэр хуэгъэувын

1. Мы усэ цІыкІур сыт зытөпсэлтыхъыр? (*Бжьыхъэ
мыІэрысэхэм.*)

– Бжьыхъэм сыт хуэдэ пхъэщхъэмыщхъэ кърахъэлІэжхэр?
(*Кхъужь, пхъэгулъ, кыпщІэ, хуэрэджэ.*)

2. Тестыр гъээщІэн. Псалгъэхэм мыхъэнэкІэ псори кы-
зэщІэзыкъуэу яхэтыр къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэр жэуапым
итхэн:

1) шэдыгъуэ; 2) мыІэрысэ; 3) кхъужь; 4) пхъэщхъэмыщхъэ;
5) пхъэгулъ; 6) жызум. (*Пхъэщхъэмыщхъэ.*)

Жэуап: 4.

3. Сочиненэ цІыкІу жьэрыІуатэу зэхэлъхъэн: «Ди жыг
хадэр».

– Фэ жыг хадэ фиІэ?

– Абы сыт хуэдэ пхъэщхъэмыщхъэхэр кыщыкІрэ?

– Жыг хадэм дауэ фелэжърэ?

– Уэ сыт хуэдэ пхъэщхъэмыщхъэ нэхъ уигу ирихъыр?

4. Къуажэхъыр къэщІэн. «Тхъэмпабгъуэ и къуэ нэхъурей».
(*МыІэрысэ.*)

– Ар зэрымыІэрысэр сыт кыдэзыгъащІэр?(*МыІэрысэм и
тхъэмпэр бгъуэщ, езыр нэм хуэдэу хъурейщ.*)

5. Темэм и цІэр, мурадыр, яжелІэн, зэрагъэгъуэтыпхъэ
зэфІэкІхэм тепсэлтыхъын.

V. Темэм елэжын

1. Тхылгыр нап. 26 – м кыызэлухын, тхыгъэм и цІэм
къеджэн: (*Бжьыхъэ мыІэрысэхэр.*)

2. Тхылгым ит сурэтымкІэ рассказ кІэщІ цІыкІу жьэры-
Іуатэу зэхэлъхъэн:

– Сыт сурэтым щыфлгъагъур?

– Сыт щІалэ цІыкІухэм ящІэр? (*МыІэрысэ кыпачыж.*)

– ЩІалэ цІыкІухэм дауэ мыІэрысэр кыызэрыпачыжыр?
(*Кыпачымыудын папщІэ, баш кІыхъымкІэ кърашэхыурэ матэ
фІэщІам ирагъахуэ.*)

– МыІэрысэ жыгым деплъмэ, сыт хуэдэ гупсысэ дызыхуи-
шэр? (*Пхъэщхъэмыщхъэ Іуахыжыр бгъуащ.*)

3. Рассказыр зэхэзылъхъа тхакІуэм и унагъуэцІэм къе-
джэн. (*Шорэ Ахъмэд.*)

Шорэ Ахъмэд и гъащІэмрэ и творческэ лэжыгъэмрэ (*егъэ-
джакІуэм папщІэ.*)

Е 70-нэ илгъэсхэм ди литературэм кыыхыхъа нэхъ тхакІуэ,
усакиуэ гъерэтыфІэхэм ящыщ зыщ Шорэ Ахъмэд ЛутІ и къуэр. Ар
1942 гъэм октябрым и 12-м Али-Бердыкъуэ къуажэм кыщцалъхуащ.
И адэр Хэку зауэ Иным щыхэкІуадэри адэншагъэм кыихъ насыпын-
шагъэ, гугъуехъ псори и фэм дэкІащ щІалэ цІыкІум.

1949 гъэм Ахъмэд къуажэ еджапІэм щІыхъащ. 1961 гъэм Къэрэ-
шей-Черкес пединститутым щІыхъащ.

Къулыкъум кыкІыжа нэужь, Ахъмэд Къэрэшей – Черкес
пединститутым щІыхъэжащ. 1967 гъэм ар институтым кыщцашри
лэжыкІуэ ирагъэблэгъащ «Ленин нур» (иджы «Черкес хэку») газе-
тым. Нобэ Шорэ Ахъмэд малажър сабийхэм папщІэ республикэм
кыщыдэкІ «Лэгъуыкыу» журналым и редактор нэхъыщхъэу.

1970 гъэм кыщыщІэдзауэ Шорэр журналистхэм я Союзым
хэтщ, литературэмкІэ зэфІэкІыу иІэр къалтытэри, 1991 гъэм Уры-
сейм и тхакІуэм я Союзым хагъэхъащ.

Зыгъэпсэхугъуэ дакыкыэ:

Ди жыг щІагъыр
КъызокІукІ, низокІукІ,
МыІэрысэр кызощып,
Къызощып.
Си чы матэм изолъхъэ.
СеІэбыхыурэ кызощтэ,
Мыр зы – изолъхъэ,
Мыр тІу – изолъхъэ.
Жыгым пытри кыпызоч,
Къыпысчари изолъхъэ,
Асыхъэту из сощІ!

VII. Темэм адэкІэ елэжын

1. Тхыгъэм гъэхуауэ къахуеджэн:

– Сыт хуэдэ унафэ адэм и быным къахуищІар?

2. Тхыггэм еджакуэхэр езыр – езыру еггэджен.
 3. Псалгэ гуггухэм елэжын: ихулащ – иггэггуащ. Ахэр хэту псалгэуха зэхэлгхэн.

4. Тхыггэм макгкИэ кгеггэджен, ар ИгхгекИэ зэпыудауэ план зэхэлгхэн:

- Адэм и унафэр.
- МыIэрысэ хгуэпсэггуэхэр.
- ШИымахуэ ггэтИылггыггэ.

5. УпщIэхэмкИэ зэпкгырыхын, лэжгыггэ зэхуэмыдэхэр ггэ-зэщIэн:

а) Адэм и унафэр и бынхэм дауэ яггэзащIэрэ?

б) «Псалгэ кIуэдахэр». Сыт хуэдэт мыIэрысэхэм я теплгэ хгуар? ТхылгымкИэ а сатырхэр кгэггуэтауэ кгеджен. МыIэрысэхэм я теплгэр кгэзыгуатэ псалгэ дэггэхуахэр дэт-хэжын:

А) Дыггэ кгуэкIыпIэмкИэ щыIэ лгэныкгуэхэр, нэри псэри иггэггуфIэу, (плггыжгыщ.)

Б) Дыггэ кгухгэпIэхэмкИэ щыIэхэми, (дыщифэ) кгашIэуауэ, уи гурыIупсыр кгэаггэжэ.

в) «Хгэчыггуауэ кгеггэджен». МыIэрысэхэр щыпшхкИэ, я IэфIаггыр дауэ зыхгэщIэрэ? А сатырхэр тхыггэм деж кгэггуэ-тын, я IэфIаггыр зэхозыггашIэ, уи гурыIупсыр кгызэраггэаггэр кгэзыггэлггэаггуэ макгкИэ кгеджен.

г) Сыт мыIэрысэ кгыпачхэм иращIэнур? (ШИымахуэм яшхыну яггэтИылггынууц.)

д) «КггэщIэрей и хгэщIэщым». МыIэрысэхэр хгума хгун папщIэ, иращIылIэ лэжгыггэхэм я зэкIэлггыкIуэкIэр бжы-ггэхэмкИэ кгэггэлггэггуауэ, жгуапым итхэн. Сыт япэ щIыкIэ ящIэр? Сыт кгыкIэлггыкIуэр?

1) щIыгунэм етхгэхынууц; 2) зэрызу кгыпытчынууц; 3) пхгэ ашычым итлгхгэнууц.

Жгуап: 2, 3, 1.

е) Сыт мыIэрысэхэр щIаггэтИылггыр? (ШИымахуэм мыIэрысэ щымыщIэн папщIэ.)

ж) Таблицэм елэжын. МыIэрысэхэм я щытыкIэр кгэзы-ггэлггэаггуэ псалгэухахэм кгеджен, жгуап тэмэмхэр щIэггхэн:

ЩыпшхкИэ псыуэ кгыпIурууэр.	НтIэ. Хгэуэ.
ГуащIэщи пхузыIулгхгэкгым.	НтIэ. Хгэуэ.
ЗанщIэу уи Iум из мэхгу.	НтIэ. Хгэуэ.
IэкIэ пщхгэаахам хуэдэу, уи псыхуэлIэр ираху.	НтIэ. Хгэуэ.

6. Бзэ лэжгыггэхэр:

1) НэггуэщIу дауэ жыпIэ хгуну?

– Дыщифэ кгашIэуауэ. (Ггуэжгэ хгуауэ.)

– Уи гурыIупсыр кгэаггэжэ. (Пшхыну уохгуапсэ.)

– МыIэрысэ дыщыщIэнукгым. (МыIэрысэ сыт щыгггуу диIэнууц.)

7. План зэхэггэувам тету щIалэ цIыкIухэм я характери-стикэ зэхэлгхэн:

а) Анэ – адэм зэрахущытыр. (Анэ – адэм пщIэ хуащI, я унафэр яггэзащIэ.)

б) Я лэжгекIэр. (ЗэдоIэныкгухэ, Iуэху щIэкIэ яцIыху, лэжгакIуэхгэщ.)

в) Я щэн – хгэлыр. (ЖыIэдаIуэхгэщ, жанхгэщ, ггэсахгэщ.)

– Зэпсэлггэныггэ еггэкIуэкIын: Адэ гулгытэ, анэ IэфIаггэ.

Анэ – адэ жыхуиIэ псалгэхэр цIыхум и ггашIэ гурыфIыггуэу иIэщ. Адэ гулгытэ, анэ IэфIаггэ. Ар зыхгэзыщIам и насыпыр джэшу кгэщгггэащ. Ар зыггэунэхуам уанэ махуэ трилгхгаш. Анэ гу щабэ, адэ Iумахуэ. Абыхэм я жгэуэм щIэггыр ехгулIащ. Абыхэм быным хуаIэ лгэаггуныггэм щIэ щIэткгым, хы толгкгуну кгюкгубейри гуапаггэрэ IэфIаггэрэкIэ щIэггэнауэ яггэпсэу. Анэ Iэ щабэ, адэ гу щабэ. Абыхэм я лгэаггуныггэм иIэкгым ныбжгэ, зэи мыкIуэщIщ, лгэащIэ зимыIэщ. Абы и инаггымрэ и кууааггымрэ пщалгэ хуэхгун теткгым дунейм, я гу махаггым иIэкгым мардэ. Абы кгыхэкIыуи, анэ – адэм жаIэм уедэIун хуейщ, я лгэIур бггэзэщIэн хуейщ, зэры-пхузэфIэкIкIэ защIэбггэггэуэн хуейщ, я Iуэхур ядэбггэпсынщIэн хуейщ.

Анэ – адэ... Ди ггашIэм дыггэу кгыттепсэ, ди псэуныггэм и нур, зи нэлэм дыщIэгту зи гулгытэм дыщымыщIэ. Фи псалгэ Iущхэр ди ггуэаггггэлггэаггуэщ, фи ущие дахгэхэр ди ггашIэ ггусэщ. Фи нэ фи псэм дыхуэфхгу фи дунейр фоггакIуэ.

Анэ – адэр пцхьэщытмэ уи дунейр жэнэтц, уи жейр сабырщ, сабийуэ уи гьащIэр ибохьэкI. Анэ – адэм уаггьэфIэху уи пцIыхьэпIэр тынщ, гуауэми гухэщIми зыпцадзей. Уезэшамэ уи щхьэр анэм и куэщIым ибоггьэщI, уггьейшеймэ адэм и гущIэггьу уолгыхьуэ. Псалгэ IэфIкIэ дыщIаггьанэ, я Iэгу пхьашэмкIэ кьодэхащIэ.

Фи гу лгьащIэм щIэвггьэлъ мы псалгэ Iуцхэр: анэр нэм хуэдэу лгьапIэщ, адэр дэм хуэдэу IэфIщ. Я гуггьуехьыр зэхэфщIыкI, яху-эфащэу щIым фытет. Жьыщхьэ махуэ хьунумэ зэлгытар фэращ.

8. Псалгэжьым кьеджэн, зэпкьрыхын:

«Бжыхьэ гьэтIылыгыггьэр – щIымахуэ гьуэмылэщ».

– Мы псалгэжьыр дауэ кьывгурыIуэрэ?

– Сыт абы дызыхуиггьасэр?

– Мы псалгэжьым мыхьэнэкIэ кьекIуалIэу сыт хуэдэ псалгэжьхэр иджыри фщIэрэ?

9. Тхыггьэр планым тегу я псалгэкIэ кьыжыIэжын.

10. Рассказым кIэух кьыхуэгупсысын. Зэпеуэ «Хэт нэхьыфIу».

VIII. Дэбаггьуэ Мухьэмэд и рассказ «Кьуалэбзухэр бжыхьэм» жыхуиIэм елэжын:

Бзэггьэлажьэ:

Ди бжыхьэ кIапэм кьанжэ тесщ,
Кьанжэ кIакIэр жыгым пызщ,
Зэпаггьэукгьым я кIэкIэныр,
Ямыгх я зэдэуэныр,
ЗэрофыщI, зэдофыщIей,
КIийуэ кIакIэу мэкгьуейщIей,
Зэрызохьэ, зэщохьэж,
ЩIызэдауэри ямыщIэж.
Кьанжэ кIакIэ, екIуэлIэж,
КIакIэ гупыр ешэлIэж,
Фи хьыбархэр зэщIэфкьуэжи
Хьыбархьанхэри фыкIуэж.

– Сатыр кьэс икIэрей псалгэр хэкгьузауэ усэ цIыкIум кьеджэн.

– Сатыр кьэс икIэрей псалгэм упщIэныггьэ мыхьэнэ иIэу, усэ цIыкIум кьеджэн.

– Усэ цIыкIум гьэхуауэ кьеджэн.

IX. ТемэщIэм ешэлIэн, мурадхэр хуэггьуэвын

1. Мы усэ цIыкIур сыт зытепсэлгыхьыр? (*Кьуалэбзухэм.*)

2. Бжыхьэм дэнэ кьуалэбзухэр здэлгьэтэжыр? (*ЩIыпIэ хуабэхэм.*)

3. Тестыр гьээзщIэн. Псалгэхэм псори кьызэщIэзыкьуэу яхэтыр кьэзыггьэлгьаггьуэ бжыггьэр жэуапым итхэн:

1) бггьэ; 2) пцIащхьуэ; 3) кьру; 4) кьуарггь; 5) тхьэрыкьуэ; 6) кьуалэбзу.

Жэуап: 6.

4. Сыт хуэдэ кьуалэбзу щIыпIэ хуабэхэм лгьэтэжхэр? (*ПцIащхьуэхэр, кьрухэр, бжэндэхгьухэр, кьуанщIэхэр.*)

5. Сыт хуэдэхэр мылгьэтэжу кьанэрэ? (*Кьуарггьэхэр, кьанжэхэр, тхьэрыкьуэхэр.*)

6. «Жэуап тэмэмыр кьэггьуэт». Таблицэм ит кьуалэбзухэм я цIэм кьеджэн, абыхэм ящыцу щIыпIэ хуабэхэм лгьэтэжхэр кьэггьэлгьэггьуэн:

ПцIащхьуэрэ кьрурэ	НтIэ. Хьэуэ.
Тхьэрыкьуэрэ жыгьуIуэрэ	НтIэ. Хьэуэ.
Кьанжэрэ кьуарггьэрэ	НтIэ. Хьэуэ.
Бжэндэхгьурэ кьуанщIэрэ	НтIэ. Хьэуэ.

– Сыт кьуалэбзухэр бжыхьэм щIэлгьэтэжыр?

7. Темэм и цIэр, мурадыр яжеIэн, зэраггьэггьуэтыпхьэ зэфIэкIхэм тепсэлгыхьын.

X. Темэм адэкIэ елэжын

1. Рассказым и цIэм кьеджэн:

– Тхылгыр нап. 30 кьызэлIухын, тхыггьэм и цIэм кьеджэн: (*Кьуалэбзухэр бжыхьэм.*)

2. Тхылгьым ит сурэтымкIэ жьэрыIуатэу рассказ цIыкIу зэхэлгьхэн:

– Ггьэм и сыт хуэдэ зэман сурэтым кьыщыггьэлгьэггьуар? (*Бжыхьэ.*)

– Бжыхьэм и нэщэнэу сыт сурэтым хэфлгьаггьуэр? (*КIаггьэпшаггьэщ, жьыбггьэм удзхэр зэрехуэ, дунейр ггьуэжьыфэ – ггьуабжафэщ.*)

– Сыт цIыкIухэм ящIэр? (*Уафэгум доплгьей, бзу лгьэтэжхэм кIэлгьоплгь.*)

– Сурэтыр щитхым сыт хуэдэ плъыфэ сурэтыщІым кыи-
гъэсэбэпахэр? (*Гъуабжэлгэбжэхэр.*)

– Сурэтым сыт хуэдэ гукъыдэж кыуитыр? (*Уегъэнэщхъей.*)

– Сыт ар кызыхэкІыр? (*Дуней щІэраицІэр гъуэнлэжаиц,
щІыІэр кыиэсаиц, бзухэм я уэрэд макъхэр зэхэпхыжкыым, ахэр
щІыиІэ хуабэхэм мэлгэтэж.*)

3. Рассказыр зэхэзылгъхам и унагъуэцІэм къеджэн. (*Дэба-
гъуэ Мухъэмэд.*)

Дэбагъуэ Мухъэмэд и гъащІэмрэ и творчесэ лэжыгъэмрэ
(*егъэджакІуэм папицІэ.*)

Дэбагъуэ Мухъэмэд Къэлэбэч и къуэр 1941 гъэм Хъэбэз районым
щыщ Жъакуэ къуажэм кыыщыхъуаш.

Мухъэмэд 1948 гъэм я къуажэм дэт еджапІэм щІохъэри хъар-
зынэу щоджэ, ауэ ар курыт еджапІэу зэрыщымытым кыыхэкІкІэ,
классиблыр кыиуха нэужь, Али-Бэрдыкъуэ икІыурэ и щІэныгъэр
адэкІэ пещэ. 1959—1964 гъэхэм Дэбагъуэр Къэрэшей– Черкес къэрал
пединститутым и филологическэ факультетым щоджэ.

Мухъэмэд 1978 гъэм кыидигъэкІащ «Псынэ дахэ и бжыхъэр»
повестыр. Дэбагъуэм итха пьесэхэри зыбжанэ мэхъу. Апхуэдэхэщ
«ФІы зыщІэ щІегъуэжкыым», «Дыгъур гъуэмбым йохуэ» пьесэхэр,
«Иныжыым и нэр», «ГъуыщІыпсэ» пьесэ-таурыхъэр, «Анэр нэм
хуэдэхэщ», «Лъэужь кыитенэ щІыльгэм» драмэхэр, «Аращ лІы зэры-
дэкІуэр», «КІапэ нэхърэ напэ» комедиэхэр, «Жъуджалэ» трагедииер.
Дэбагъуэм и къалэмыпэм кыыщІэкІащ цІыхум фІыуэ ялгъагъуэ адыгэ
уэрэд зыбжани.

XI. Зыгъэпсэхугъуэ дакыи кыэ:

Къру – къру, кыаз – кыаз!
Мэшых докІуэ, дыкъокІуэж!
Къру – къру, кыаз – кыаз!
Мэшых докІуэ, дыкъокІуэж!

XII. Темэм адэкІэ елэжыи

1. Тхыгъэм гъэхуауэ кыахуеджэн:

– Бжыхъэм и нэщэнэу рассказым хэтхэм къеджэн. (*Уэшх
кыошхырей, уэтІпсытІи, кІагъэпшагъэщ.*)

2. Тхыгъэм еджапІуэхэр езыр – езыру егъэджэн:

3. Псалгэ гугъухэм елэжыи: уэтІпсытІ – уэлбанэ; кІагъэ-
пшагъэ – пшагъуэ телыщ. Ахэр хэту псалгэуха зэхэлгъхэн,
урысыбзэкІи зэдзэкІын.

4. Тхыгъэм макъкІэ кыегъэджэн, ар ІыхъэкІэ зэпыгудауэ
план зэхэлгъхэн:

– Бжыхъэм дунейм и щытыкІэр.

– Къуалэбзухэм гъуэгуанэ жыжыэм зыхуагъэхъэзыр.

– Дунейм и щытыкІэм зыдэзымыщІ къуалэбзухэр.

5. УпщІэхэмкІэ зэккырыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэ-
зэщІэн:

а) Сыт хуэдэ къуалэбзу лгъэтэжыну зызыгъэхъэзырыжхэр?

б) Сыт хуэдэ къуалэбзу мылгъэтэжу кыанэхэр?

в) Мылгъэтэжу кыанэхэм сыт уэшхи уэси кыыщІрамыдзэр?
(*ПщІантІэхэм и гъунэгъуу мэпсэури мэжалІэкыым, цІыхухэр
шхынкІэ яхуосакъ.*)

г) «Нэ жан». Дунейм и щытыкІэ зэхуэмыдэхэр зэхэзымыщІэ
къуалэбзухэм я цІэхэмрэ я сурэтхэмрэ зэшэлэн:

Сурэтхэр

Тхъэрыкыуэ

Къуаргъ

Кыанжэ

Джэдхэр

д) Бжыхъэм къуалэбзухэм унагъуэ пщІантІэхэм сыт
щащІэр? А упщІэм и жэуапыр сыт хуэдэ псалгэхэмкІэ кыи-
гъэлгъэгъуа тхакІуэм? (*Кыыщауыцыхъ я шхын кыалгыхъуэу,
кыупэщыпэу.*)

е) Мыр зыхужыпІэ хъуну тхыгъэм хэтыр сыт хуэдэ бзу?

Псом япэ мэлгъэтэж. (*ПщІащхъуэ.*)

6. Бзэ лэжыгъэхэр:

1) НэгъуэщІу дауэ жыпІэ хъуну?

– Уэшх кыошхырей. (*Уэшх куэдрэ кыошх.*)

– УэтІпсытІи. (*Уэлбанэщ.*)

– КІагъэпшагъэщ. (*Пшагъуэ куэдрэ телыщ.*)

– Кыыщауыцыхъ. (*Кыыщаджэдыхъ, кыыщакІухъ.*)

2) Мы псалгэухам мыхъэнэкІэ пэгъунэгъу тхыгъэм кыыхэ-
гъуэтэн:

«Псом яужь мэлгъэтэж кырухэр». (*КІасэ дыдэу мэлгъэтэж
кырухэр.*)

7. Планым тету я псалгэкІэ кыыжыІэжыи. Зэпеуэ егъэ-
кІуэкІын «Хэт нэхъыфІу кыыжиІэжрэ».

8. Тхылъым ит къуажэхъым къеджэн, зэгъэщIэн. Къуажэхъхэр жанркIэ сыт зыхыхъэр? (*ИуэрыIуатэм .*) Сыт иджыри адыгэ IуэрыIуатэм хыхъэр? (*КъебжэкIхэр, псынциIэрыпсалгэхэр, таурыхъхэр, усэ – зэпсалгэхэр.*)

9. Рассказымы щIэ гуэр къэгупсысауэ хэлъхъэн.

10. Тестыры гъээщIэн. ЩIыпIэ хуабэм лъэтэж къуалэбзухэм ящымыщу тIу яхэтщи къэгъуэтын, ахэр къээзыгъэлгъагъуэ бжыгъэхэр таблицэм итхэн:

1) пцIащхъуэ; 2) тхъэрыкъуэ; 3) къру, 4) къуанщIэ, 5) бжэндэхъу, 6) къуаргъ.

Жэуап: 2, 6.

11. Тхылъым ит усэ – зэпсалгъэм къеджэн, зэгъэщIэн.

12. Сочиненэ цIыкIу зэхэлъхъэн: «Къуалэбзухэр бжыыхъэм.

Щапхъэ:

Къуалэбзухэм я псалгъэ макъхэр щIыпIэ хуабэхэм зэрылгъэтэжыным хуэгъэщIащ. Абыхэм я уэрэд пшыналгъэр дунейм шымылуж. ЩIэдэлужккыым ахэм щIылгъэ – анэр, уэрэдхэр махуэщIэм хуамышэщI, псэр зыгъэбатэ макъамэхэр мэхъу зэхомыхыж. Шыбзэрабзэжккыым уафэ лъащIэм уэгунэбзур, пцIащхъуэ кIэ дыккъуакъуэхэми бгыкъур ябгынащ, ди жыг хадэм бжэндэхъухэм я фииныр щаухащ. Лъэтэжахэщ вындхэр, къуанщIэхэри ежъэжащ, къызэджэжккыым хъэрэхъуыр. Иужь дьдэ зауужыж кърухэм. АдыгэщIыр ягу пымыкIыу ахэм хуэму уэгум залэтыжри макъ нэщхъейкIэ щIылгъэм къыподжэж, цIыхугур зэрагъээзекIыу гуауэу къаджэурэ щIылгъэм щхъэщосыкIри хуабапIэ гъуэгунэм хуаукъуэдий. Къру кIапсэр шэщIауэ уэгум пхыросыкIри къру джэ макъыр уафэ нэзым докIуасэ, къру лъэтэжхэм я макъхэр пшэхэм хокIуэдэж. Къыр дзакIэм и щыгур бгъэжь закъуэм и абгъуэщ, уэгу нэщIым зеубгъури щхъэхуиту щохуарзэ, щIымахуэ уэсылгъэм IуцIэну хъэзырщ. ЩIылгъэм щхъэкIэ и хэкур ихъуэжккыым, хамэщIым лъэтэжккыым, и щIылгъэм зелгъатэу и абгъуэм исыжщ, къыр дзакIэр и кIуапIэу дунейм цоплър. И дамэ жанхэмкIэ пшэр зэгуигъэзу уафэгум и закъуэ щохуарзэ.

XIII. «Фи гурылгъыр къэфIуатэ». Нобэрей дерсым къывита гукъыдэжыр къээзыгъэлгъагъуэ смайликыр тетрадым итхэн. Сыт абы и щхъэусыгъуэр?

XIV. «Ди лэжыгъэм усэ хуэтщIу»

– Сыт нобэрей дерсым щIэуэ къэтщIар?

– Сыт къывэхъула?

– Сытым гугъу фыдехъа? Сыт ар къызыхэкIар?

– Псалгъаухахэр нэгъэсыжын:

1) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

2) Нобэ сэ схузэфIэкIащ

3) Дерс нэужыым мурад сщIащ ...

XV. Дерсыр къэпщытэжын

1. Сыт хуэдэ рассказ нобэ дызэджар?

2. Сыт ар зытепсэлгъыхъыр?

3. Тестыры гъээщIэн. БжыгъэкIэ къэгъэлгъэгъуа псалгъэхэр зыщыщыр хадэхэкIрэ пхъэщхъэмыщхъэрэ зэхэгъэкIын, бжыгъэ къэс хуэфашэ хъэрфыр езым хуэзанщIэу таблицэм итхэжын:

A) ХадэхэкIхэр

1) мыIэрысэ

B) Пхъэщхъэмыщхъэхэр

2) балыджэ

3) шэдыгъуэ

4) къэбыстэ

1	2	3	4
Б	А	Б	А

4. «Бжыыхъэ мыIэрысэхэр» жыхуиIэр жанркIэ сыт зыщыщыр? (*Рассказц.*)

5. Сыт ар къыдэзыгъащIэр? (*Зытепсэлгъыхъыр зэкIэлгыкIуэ тхыгъэ щытыкIэм тету тхащ.*)

6. Тестыры гъээщIэн. БжыгъэкIэ къэгъэлгъэгъуа псалгъэхэр зыщыщыр къуалэбзурэ джэдкъазрэ зэхэгъэкIын, бжыгъэ къэс хуэфашэ хъэрфыр езым хуэзанщIэу таблицэм итхэжын:

A) Къуалэбзухэр

1) тхъэрыкъуэ

B) Джэдкъазхэр

2) адакъэ

3) бабыщ

4) къру

1	2	3	4
А	Б	А	Б

7. Кроссвордыр кѳэщынын, бзухэм я хэщлаллэм кѳэхыу кѳеджэн. (Абггүэ.)

гѳ	а	т	х	э
а	б	дж		
б	гѳу			
дж	э	д		

- А. Кѳуалэбзухэр кѳыщылѳэтэж зэман. (Гѳатхэ.)
Б. Уеплѳмэ – псы кѳабзэщ, уелусэмэ – быдабзэщ. (Абдж.)
В. Бжыгѳэцлэ. (Бггү.)
Г. Лѳэпхѳэцэныр зи щласэ, джэдэщ щлэсырей. (Джэд.)

Унэ лэжыгѳэ: тхыгѳэм кѳеджэн, планым тету кѳыжылэ-жыфыу зегѳэсэн, кѳуажэхымырэ усэ – зепсалѳэмырэ зегѳэщлэн.

ДИ ХЭКУ ЛѳАПИЭ, ДИ ЩЫЛѳЭ ЖЭНЭТ

Дерс 6 – нэ : Кѳэбэрдей Фатимэ и рассказ «Адэжѳ Хэкум», Кхѳуэхѳу Хѳаннэ и усэ «Ирегѳагѳэ си Хэкур»

Мурадхэр: Кѳэбэрдей Фатимэ и рассказ «Адэжѳ Хэкум» жыхуилэмырэ Кхѳуэхѳу Хѳаннэ и усэ «Ирегѳагѳэ си Хэкур» жыхуилэмырэ нэлусэ хуэщлын; пычыгѳуэклэ зэпымыудауэ псалѳэ псоклэ я кѳеджэклэр егѳэфлэклуэн; псалѳэухам и клэм щыт дамыгѳэхэм елгытауэ гѳэхуауэ егѳэджэн, я бзэм зегѳэужын, гупсысэу егѳэсэн, я зэфлэклэхэм хэгѳэхѳуэн.

Зэрагѳэгѳуэтыпхѳэ зэфлэклэхэр: разделыщлэ зэхыхѳэр зытепсэлѳыхыыр ягѳэубзыхун, гупсысэ щлэлѳыр зэхегѳэщлѳыклын, макѳклэ гупсэхуу еджэн; зэджар зэклэлѳыклуэу кѳыжылэжын, тхыгѳэм и план зэхэлѳхѳэн, тхыгѳэм и цлэмклэ зытепсэлѳыхыыр налуэ ягѳэщлын, тхыгѳэм и художественнэ гѳэпсыклэм клэлѳыплѳын; я Хэкур флѳуэ ялѳагѳуу егѳэсэн; сыт хуэдэрей цлѳхум дежклѳи зыщалѳхуа щлѳыналѳэм нэхѳ лѳаплэ зэрыщымылэм щлэгѳэдэлун; абы хуэфашѳу щытыным кѳыхуеджэн.

Кѳэдгѳэсэбэпхэр: интерактивнэ доска, компьютер, проектор, зэрылажѳэ тетрадь, тхаклуэхэм я портрет, я лэдакѳэщлэклэхэр, ди Хэкум и сурэтхэр.

Дерсым и еклуэклѳклэр

- I. Кѳызэщлэзыкѳуэ дакѳыкѳэ
- II. Унэ лэжыгѳэщлэлѳыклѳын
- III. Бзэгѳэлажѳэ:

– Сурэтхэм я цлэр кыиуэн, усэм хэту кьеджэн. (*ФыцлэкIэ кыыхэггэщхьэхукиа псалгэхэм я пIэкIэ кьезэгг сурэтхэр хэггэувауэ, кьеджэн.*)

Ди губгъуэм **дыггэр** щоблэр,
Хуарэр щоджэгу, **щынэ** джэгупIэщ,
НакIуэ – сыкIуэ дывгъакIуэ,
Хьэлыгъу щыIэмэ – дывггэбз,
Хьарбыз щыIэмэ – дывггэшх,
Дымышхэххэми дыкIуэжынщ!

– Усэ цIыкIум сатыр кьэс икIарей псалгэр хэгъузауэ кьеджэн.

– Усэ цIыкIум сатыр кьэс икIарей псалгэхэм упщIэныггэ мыхьэнэ иIэурэ кьеджэн.

– Усэ цIыкIум гъэхуауэ кьеджэн.

IV. ТемэщIэм ешэлIэн. Дерсым мурадхэр хуэггэувын

1. УпщIэхэм жэуап етын:

– Мы усэ цIыкIур сыт зытепсэлгъыхьыр? (*Хэкум.*)

– Сыт ХэкукIэ зэджэр? (*ЦIыхур кыиздалгъуа, здапIа щIыпIэм.*)

– Сыт дэ ди Хэкум и цлэр? (*Адыгэ хэку.*)

– Сыт хуэдэ щIыпIэ дэ дыккыздэхъуар? (*Кгэрэшей – Черкесым.*)

2. Кгэрэшей – Черкесым теухуа зэпсэлгэныггэ еггэкIуэкIын:

Дэ дызыщыпсэу кгэралыр Урысейрац (Российскэ Федераци.) Абы хэггэуэгу куэд хохьэ. Ди Кгэрэшей – Черкес республикэри абыхэм ящыщ. Ди республикэр хуабжыу дахэщ, абы куэд кьохъуапсэ, зылгъагъухэми гуимыхуж ящохъу. Ди щыналгэм уэсылгэ бгыжххэр, мэз Iувхэр, епэрымэ гуакIуэр кызыдих аузхэр, гуэл щхъуантIэхэр, псы кгэабзэхэр и куэдщ. Лгэпкк зэхуэмыдэ куэдхэр ди республикэм щопсэу. Ахэр зы унагъуэм хуэдэу, зэгурыIуэ – зэдэIуэжхэу зэдопсэу. Дэ фIыуэ долгъагъу ди хэггэуэгур, абы дрогушхуэ, дропагэ. ДэркIэ абы нэхъ дахэрэ нэхгьфIрэ щыIэккым.

3. РазделыщIэ зыхыхьэм и нап. 34 – м деж кьеггэджэн:

– Сыт хуэдэ псалгэхэр хужалэрэ ди Хэкум папщIэ? (*Ди Хэку лгэпIэ.*)

– Сыт ар апхуэдэу щIыжаIэр? (*ЦIыхум и Хэкум нэхъ лгэпIэ щыIэккым. ЛеймкIэ жаIэккым, Хэку зимыIэ цIыхур бзу дамэншэм хуэдэщ, жэуэ.*)

– Сыт ди Хэкур щIылгэ жэнэтым щIраггэщхьыр? (*Ди Хэкур бейщ, дахэщи. Ди Хэкум псы уэрхэр щожжэх, ар хгупIэхэмкIэ, бгыхэмкIэ, мээхэмкIэ хуабжыу бейщ.*)

4. РазделыщIэм зэлэжыну темэхэм ириплгэн, сурэтхэм тепсэлгъыхьын:

– Сыт нэхгьыбэу разделыр зытеухуар? (*Ди Хэкум, абы и дахаггым, и беяггым.*)

V. Темэм елэжын

1. Тхылгьыр нап. 34 кыизэлухын, темэм и цIэм кьеджэн (*Адэжь Хэкум.*) Темэм и мурадымрэ зэраггэгъуэтыпхгэ зэфIэкIхэмрэ тепсэлгъыхьын.

2. Тхылгым ит сурэтымкIэ жьэрыIуатэу рассказ кIэщI цIыкIу зэхэлгхьэн:

– Сыт кыыщыггэлггэгъуар сурэтым? (*Iуащхьэмахуэ.*)

– Iуащхьэмахуэ и теплгэр сыт хуэдэ? (*Ар лгэаггэщ, уардэщ, щхьэ дыккыакгъуэщ.*)

– Сыт иджыри сурэтым щытлгэаггур? (*Бгыхэр, псыхгъуэр, Iэдишху чэщанэр.*)

3. Iуащхьэмахуэ теухуауэ зэпсэлгэныггэ еггэкIуэкIын:

Ди дадэжь Iуащхьэмахуэ

Адыгэм я плгэпIэр бгы лгэпIэ Iуащхьэмахуэ щхьэ дыккыуакъуэщ. Ар адыгэм я лгэаггIэщ, я джэлэсщ, и лгэабжгэр адыгэ щIыналгэщ, дзыхыщIэггъуу иккыухъауэ адыгэ кыуажэхэр кIэщIэсщ. Ар адыгэм я лгэапсэщ, я псэм щаггэафIэ бгы щэджащэщ, я гухэлъ налккыутщ, я гупсысэ нэхуш. Бгы уардэр адыгэхэм я лгэаггуныггэкIэ ггэнщIащ, адыгэ дунейм кыуэпсищэкIэ пыщIащ. Iуащхьэмахуэ ижъ – ижыжкIэ узэлэбэкIыжмэ, мафIэр кызыIурылгэлъ вулкан щэджащэу щытащ. Ауэрэ упщIыIужри, зэманым и мыл афэ джанэр зыщитIэггэщ, мыл джейхэм зэщIаIулIащ. Iуащхьэмахуэ щIылгэ кыарукIэ псыхъащ, и щыгур уафэгум етащ, и теплгэм гур зэщIелэтэ. ЩIылгэ ггэдахэу цIыхугум и ггэафIэнщ Iуащхьэмахуэ, адыгэпсэм и гущапIэ хыринэу хэкупсэ – лгэпккыпсэу зыггэпсэуш, ггэщIэм и IэфIыр зыхезыггэащIэщ, хэкуу щыIэм езыггэафIэкIщ. Хэку пшыналгэр зыггэбзафIэр Iуащхьэмахуэщ, напэ хужыыр зраггэащэр Iуащхьэмахуэщ, псалгэ IэфIхэр зыхужалэр Iуащхьэмахуэщ.

4. «Адэжь Хэкум» рассказыр зэхэзылгхьа тхакIуэм и унагъуэщIэм кьеджэн: (*Кгэбэрдей Фатимэ.*)

Къэбэрдей Фатимэ и гъащIэмрэ и творчесэ лэжыгъэмрэ (еггэджакIуэм папщIэ.)

Къэбэрдей Фатимэ БетIал и пхъур 1936 гъэм Зеикъуэ къуажэм къыщальхуащ. Фатимэ къиухащ Къэрэшей – Черкес къэрал пединститутыр. Абы щеджэхукIэ, ар щылэжьащ «Ленин нур» газетым.

Фатимэ и Iэдакъэм къыщIэкIащ «Сабиигъуэм къыгъээжкъым», «Лъагъуныгъэр фагъуэ хъуркъым» усэ тхылгъэр, «Насыным и пщэдджыжь» романыр, нэгъуэщIхэри. Ар топсэлгъыхъ зауэ зэманым хиубыда сабийхэм хъэзаб яшэчахэм, адэншэу къэна сабий мэжалIэхэм я дунейм. Фатимэ и гукъэкIыжхэмкIэ гъэнщIащ и усэхэри, тхыгъэ зэхуэмыдэхэри. Ауэ иджырей зэманым къыщыхъу къэхъукъащIэхэри зэи IэщIыб ищIкъым.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкы:

Iэбэ цIыкIухэр зэроубыдри
Дэ къыдошIыр лъабэдий,
Дызэгъусэу Iэрубыду
ДыдопкIей, дыдолъей.
Псынэ цIыкIум дыIуохъэ,
Мывэ щылгъым дотIысэх,
Ди Iэ цIыкIухэр дотхъэщI,
Ди напэм щIыдокIэ,
ДыщIыкIейурэ зыдоутх.
Тхытхытхыгъу дыкъыщIопхъуэж!

VII. Темэм адэкIэ елэжын

1. Тхыгъэм гъэхуауэ къахуеджэн:

– Дэнэт Ибрэхым къыздигъээжар?

2. ЕджакIуэхэр тхыгъэм езыр – езыру еггэджэн:

Псалгэ гугъухэм елэжын: зэщIэжыгъуэ – макъ зэщымыщ куэдкIэ зэдыжаIэ. Ар хэту псалгэуха зэхэлгъхэн.

3. ЕджакIуэхэр тхыгъэм макъкIэ къеггэджэн, ар IыхъэкIэ зэпыудауэ план зэхэлгъхэн:

– Дунейм и дахэгъуэ зэман.

– Дунейм зыщымыгъэнщIу.

– Си Хэкум хуэдэ зыщIыпIи щыIэкъым.

4. Тхыгъэр упщIэхэмкIэ зэпкърыхын:

– Дунейм и дахэгъуэр къэзыгъэлъагъуэ сатырхэм къеджэн.

– Сытыт Ибрэхым и Хэкум зыщIыщымыгъэнщIыр?

– Ибрэхым и гупсысэхэр къэзыIуатэ сатырхэм къеджэн.

Сыт абыхэм къагъэлъагъуэр? (Ибрэхым и Хэкур фIыуэ зэри-

лагъур, зэрыхуезашар, ди Хэкум хуэдэу дахэ зыщIыпIи зэрыщымыIэр.)

5. Бзэ лэжыгъэхэр:

1) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– Гъатхэ кууупIэт. (Гъатхэкут.)

– Уэгу къабзэм. (Ишэ зытемылэ уэгум.)

2) Ибрэхым и Хэкум гу зэрыщымыхуэжыр сыт хуэдэ псалгэхэмкIэ тхакIуэм къыдгуригъаIуэрэ? (ЗыщымыгъэнщIу щIыгум IэплIэ хуищIт, жьы къабзэр къыIурыIэфIат, жьыри ну зыжъэдишэрт зыщымыгъэнщIу.)

3) Мы псалгэхэр мыхъэнэкIэ пэгъунэгъуу тхыгъэм хэт псалгэхэмкIэ зэхъуэкIын:

– Удзэхэм я щхъыщхъ макъхэр. (Удзэхэм я Iуцащэ макъхэр.)

– Макъ зэщымыщ куэдкIэ бзухэм зэдыжаIэ уэрэдхэр. (Макъ зэхуэмыдэхэмкIэ зэщIэжыгъуэ бзухэм жаIэ уэрэдхэр.)

6. Сыт мы тхыгъэм и гупсысэ нэхъыщхъэр? (Уи Хэкур фIыуэ плэагъун хуейщ, абы хуэдэ зыщIыпIи щыIэкъым.)

7. Тхыгъэр планым тету я псалгэкIэ къыжыIэжын. Зэпеуэ еггэкIуэкIын «Хэт нэхъыфIу къыжиIэжрэ».

8. Тхылгъым ит псалгэжыым къеджэн, зэгъэщIэн.

– Псалгэжыхэр жанркIэ сыт зыхыхъэр? (IуэрыIуатэм.)

Сыт иджыри адыгэ IуэрыIуатэм хыхъэр? (КъэбжэкIхэр, псынщIэрыпсалгэхэр, таурыхгъхэр, усэ – зэпсалгэхэр.)

Кхъуэхъу Хъаннэ и усэ «Ирегъагъэ си Хэкур» жыхуиIэм елэжын

1. Кхъуэхъу Хъаннэ и гъащIэмрэ и творческэ лэжыгъэмрэ (еггэджакIуэм папщIэ.)

Кхъуэхъу Хъаннэ Мухъэдин и пхъур 1949 гъэм къыщальхуащ Хъумэрэныжь къуажэм.

ЕджапIэр къиуха нэужь, ар щIэтIысхъащ Черкесск дэт медицинскэ училищэм. «Ленин нур» газетым и япэрей усэхэр къытехуэу щIидзащ, радиокIэ къатащ. ЩIэныгъэ зэтеггэпсыхъа иIэн хуейуэ къилгъытэри, Москва Максим Горькэм и цIэр зезыхъэ литературнэ институтыр къиухыжащ.

Журналхэм, газетхэм къытехуэ тхыгъэхэм пэмыщIу, 1985 гъэм къыдигъэкIащ «Гъатхэ макъамэ» зыфIища и япэрей тхылгъыр. 1998 гъэм къыдэкIащ «Адыгэпхъухэм я пшыналгъэ» усэ сборникыр. 1983 гъэм къыдэкIа «Къуршыпсхэм я уэрэд» жыхуиIэ адыгэ тхакIуэхэмрэ усакIуэхэмрэ я сборникым ихуащ езым и усэхэри.

Кхъуэхъу Хъаннэ и усэбзэр макъамэ дахэщ, цыхугум иуса уэрэдщ.

2. Ирегъагъэ си Хэкур» усэм къахуеджэн:

– Сыт мы усэр зытепсэлтыхыыр? (*Хэку лъагъуныгъэм.*)

3. Зэпсэлъэныгъэ егъэкIуэкIын: Хэку лъагъуныгъэ.

Цыху къэскIэ къыздалъхуа щыналъэм хуиIэщ щытыкIэ щхъэхуэ. Дэнэ щыпIэ щымыIэми, дэнэ лъэныкъуэ щхъэ егъэзыпIэ хуэхъуауэ мыпсэуми, и пщIыхъэпIэм ену хэмыкIыу, гукъэкIыж IэфIхэмкIэ щIэгъэнауэ иIэщ зы хэку къыхэха. Ар цыхум и гумрэ и псэмрэ сыт щыгъуэ зэмани зыхуэпабгъэ, жэщи махуи и гупсысэхэмкIэ гъэнщIа дуней кIапэщ. Ар цыхур зыщалъхуа щыналъэраш, и сабиигъуэмрэ и щIалэгъуэмрэ здигъэкIуа щыпIэраш.

Апхуэдэу лъэщц хэку лъагъуныгъэр, апхуэдэу быдэщ адэжь лъапсэр. А гурыщIэр гъэщIэгъуэнщ, цыхур зыпэмьлэщц, уеблэмэ, дэтхэнэри къэзыгъэлэсэщ, я нэхъ цыху гуйри махэ зыщIыфщ.

Теткъым мы дунейм уи хэкум нэхърэ нэхъ дахи, нэхъ узыIэпызыши. Араш зыщIыщомыгъэнщIыр хъэуа къабзэм, уафэ лъащIэншэм, дыгъэ къыптесэм. Адэжь хэкущ, адэжь лъапсэщ еш жыхуаIэр имыщIэу мо псы ежэхыр, бгы нэпкхэм къыкIэрыт мэхэр, къуажэхэр здипхыхъа ауз щхъуантIэхэр, гуэл хъурейхэр. Адэжь щыналъэщ япэ лъэбакъуэр здэпча пщIантIэр, джэгупIэу уиIа уэрамыр, шкIэхужь уздэкIуэу щыта хъупIэр, мэрэкIуэ къыздэпщыпа джабэр. Ахэр псори хэкущ, абы епха гурыщIэхэр – хэку лъагъуныгъэщ.

4. Тхылъым и нап. 36 – м ит лэжьыгъэхэр гъээщIэн.

VIII. «Ди лэжьыгъэм уасэ хуэтщIу»

– Сыт нобэрей дерсым щIэуэ къэфщIар?

– Сыт къывэхъулIа?

– Сытым гугъу фыдехъа? Сыт ар къызыхэкIар?

– Псалъэухахэр нэвгъэсыж:

1) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

2) Нобэ сэ схузэфIэкIащ

3) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

IX. «Фи гурылгыр къэфIуатэ». Нобэрей дерсым къывита гукъыдэжыр къэзыгъэлъагъуэ смайликыр тетрадым итхэн.

X. Дерсыр къэпщитэжын

– Сыт хуэдэ рассказ нобэ дызэджар?

– Сыт ар зытепсэлтыхыыр?

– «Ирегъагъэ си Хэкур» жыхуиIэ усэр хэт зытхар?

Унэ лэжьыгъэ: тхыгъэм къеджэн, планым тетукъыжыIэ жыфыу зегъэсэн, усэр гукIэ зэгъэщIэн.

Дерс 7 – нэ: Брат Хъэбас «Узыщалъхуа Хэкур сыт щыгъуи телъыджэщ», Дыгъужь Къурмэн и усэ «Хэкум».

Мурадхэр: Брат Хъэбас и тхыгъэ «Узыщалъхуа Хэкур сыт щыгъуи телъыджэщ» жыхуиIэмрэ Дыгъужь Къурмэн и усэ «Хэкум» жыхуиIэмрэ нэуасэ хуэщIын; пычыгъуэкIэ зэпымыудауэ псалъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн; псалъэухам и кIэм щыт дамыгъэхэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн, я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIхэм хэгъэхъуэн.

Зэрагъэгъуэтгыпхъэ зэфIэкIхэр: темэщIэ зыхыхъэр зытепсэлтыхыыр ягъэубзыхун; гупсысэ щIэлгыр зэхегъэщIыкIын; макъкIэ гупсэхуу еджэн; зэджар зэкIэлгыкIуэу къыжыIэжын; тхыгъэм и план зэхэлъхъэн; тхыгъэм и цIэмкIэ зытепсэлтыхыыр наIуэ ягъэщIын; тхыгъэм и художественнэ гъэпсыкIэм кIэлгыпллын; еджакIуэхэм тхыгъэм и кIэр зэхъуэкIауэ адэкIэ пегъэдзэн, къызыщалъхуа я Хэкур фIыуэ ялгъагъуу къэгъэтэджын.

Къэдгъэсэбэпхэр: интерактивнэ доска, компьютер, проектор, зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я IэдакъэщIэкIхэр, адыгэ щыналъэм и сурэтхэр.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КъызэщIэзыкъуэ дакыкъэ

II. Унэ лэжьыгъэр щIэплгыкIын

III. Бзэгъэлажъэ:

Iуащхъэмахуэу пыIэ хужь,
Ди бгыжь инхэм я нэхъыжь.
Дыгъэ нурхэр зи Iэпэгъу
Пшэ гуэрэнхэр зи гъунэгъу,
Iуащхъэ дадэу Iуащхъэмахуэ,
Узогъэщхъ си дадэ махуэ!

(*Щоджэн Леонид.*)

– Усэ цЫкІум щэхуу к’еджэн.

– Щэху цЫкІуу кышцІадзэмэ, кІуэ пэтми я макъым хагъа-хъуэурэ к’егъэджэн.

– Усэ цЫкІум гъэхуауэ к’еджэн.

IV. ТемэщІэм ешэлІэн. Дерсым мурадхэр хуэгъэувын

1. Мы усэ цЫкІур сыт зытепсэлъыхьыр? (*Іуащхьэмахуэ.*)

2. Іуащхьэмахуэ теухуауэ зэпсэлъэныгъэ ядегъэкІуэкІын:

Махуэ уэфІхэм деж Іуащхьэмахуэ и щхьэ хужь дык’уак’уэр хуиту болъаг’у ди щІыналъэм и дэтхэнэ лъэнык’уэмкІэ ущыту уплъэми. А Іуащхьэ телъыджэр Къэрэшей – Черкес республикэм и гербым хэтщ. Къабзаг’эр, уардаг’эр абы и наг’ыщэщ. Европэми Каказми щынэхъ лъагэ дыдэ а бгыжьым и щыгур уафэм щІэуэ кыпфІоцІыр. Іуащхьэмахуэ и щыгум лъэІэсыг’уейщ, дэкІуеи-г’уейщ, кыпхуэмыг’элурыщІэ лъагапІэщ. ЩІыІэ бзаджэмрэ жьы-бгъэ щысхьыншэмрэ асыхъэту кыптегуплІэнуци узэщІаубыдэнущ, узэфІаг’эщтыхьынущ.

Аращ кызыхэкІар абы хыбарыжьхэмрэ уэрэдыжьхэмрэ цІыху кызыэрыкІуэхэм щІыхузэхалъхам и щхьэусыг’уэр, телъыджэу тхыдэ хыбарыжьхэм къащІыхэщыжыр, уэрэд пшыналъэхэр кышцІыхурашыр. Аращ Іуащхьэмахуэ малъхьэдисым хуэдэу цІыху кызыэрымыкІуэхэр щІызыІэпишэр, зи к’арумрэ зи зэфІэкІымрэ зыгъэунэхуну хуцІэк’у дэтхэнэ цІыху мыармури абы и щыгур къа-гъэлурыщІэну цІыхуеІэр.

V. Темэм елэжын

1. Тхылъыр нап. 37 –м кызыэлухын, дызелэжыну тхы-гъэм и цІэм к’еджэн. (*Узыщалъхуа Хэкур сыт щыгъуи телъыджэщ.*)

2. Тхылъым и нап. 38 –м ит сурэтымкІэ жьэрыІуатэу рас-сказ кІэщІ цЫкІу зэхэлъхьэн:

– Сыт сурэтым щыфлъаг’ур? (*ЩІалэ цЫкІумрэ хъыджэбз цЫкІумрэ.*)

– Сыт цЫкІухэм ящІэр? (*Псы Іуфэм Іусу тхылъ йоджэ.*)

– Сурэтыр зэпыдывг’эплъыхь. Хэт сыт илъаг’урэ? Хэт нэхъ набдзэгубдзаплъэ? (*Псыр къабзэщи, дыгъэм полыд. Жыг к’удамэм псым зыхуегъэщхь. Дунейр щхьуантІэщ, и дахэ-гъуэщ, мэщІэращІэ.*)

– Сурэтым дыщеплкъІэ, сыт хуэдэ гупсысэ дызыхуишэр? (*Ди адыгэ щІыналъэр дахэ дыдэщ, нэм фІэдахэщ, псэр дехъэх.*)

3. Рассказыр зэхэзылъхам и унаг’уэцІэм к’еджэн. (*Брат Хьэбас.*)

Брат Хьэбас и гъащІэмрэ и творчесэ лэжыг’эмрэ (*егъэ-джакІуэм напцІэ.*)

Брат Хьэбас Мухьэмэд и к’уэр 1930 гъэм Хьэбэз районым хыхьэ Малэ Зеленчук (Ботэщей) к’уажэм, мэк’умэшынцІэ унаг’уэ к’улейм кышцалъхуащ. 1956 гъэм ар к’улык’ум к’окІыжри 1957 гъэм кышцыщІэдзауэ 1986 гъэм нэс «Черкес пэж» (Ленин нур) газетым и редакцэм щолажьэ. ИужькІэ ар щылэжьащ Къэрэшей – Черкесым и тхакІуэхэм я Союзым, республикэм и тхылъ тедзапІэм.

Езым и тхылъ щхьэхуэу кыдэкІащ адыгэбзэкІэ рассказхэр зэрыт «ЩІалэг’уалэр токІуэ», «Мыпхуэдэуи к’ох’у» жыхуиІэхэр. Брат Хьэбас иІэщ повесть зыбжанэ: «Хьэрэхуып’ыр кышцыджэкІэ», «Хахуэм и ваг’уэр ужыхьк’ыым», «Ажэг’уэмэр кышцыг’аг’эм», «Гуг’эр адэжь щІэинц», нэг’уэщІхэри. Москва деж урысыбзэкІэ кышцыдэкІащ «Когда цветут подснежники», «Я вернусь» тхылъитІыр.

VI. Зыгъэлсэхуг’уэ дак’ык’э:

ЩІыльэ щхьуантІэм сриг’усэу

Соджэрэз, соджэрэз.

Уафэ къащхьуэм сыдэплъейурэ

Соуфэразэ, соуфэразэ.

Дыг’э бзийм сыкІэлъыІэбэу

ЗызошэщІ, зызошэщІ,

И бзий налъэм дэджэг’уэг’уи

Зык’ысхуешІ, зык’ысхуешІ.

VII. Темэм адэкІэ елэжын

1. Тхыг’эм гъэхуауэ к’ахуеджэн:

– Сыт псых’уэмкІэ кыдэлу кІыр?

2. Тхыг’эм езыр – езыру егъэджэн, псалъэ гуг’ухэм елэжын: уэм – мак’ыншэ. Ахэр хэту псалъэуха зэхэлъхьэн.

3. Тхыг’эм мак’кІэ к’егъэджэн, ар ІыхьэкІэ зэпыудауэ план зэхэлъхьэн:

– Инжыдж уэр и мак’ыр.

– Ваг’уэхэмрэ мазэмрэ.

– Жэщ хьарзынэ.

4. УшцІэхэмкІэ зэпкЪрыхын, лэжыгыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэ-зэщІэн:

а) Инжыдж и гугъу здищІ сатырхэм къеджэн.

– А сатырхэм фыкЪыщеджэкІэ, сыт хуэдэ сурэт фи нэгу кЪыщІыхьэр? (*ПсалгэкІэ сурэт цІын.*)

б) Вагъуэхэм я гугъу дауэрэ ищІрэ тхакІуэм?

в) ЕтІуанэ Іыхьэм зэгъэпщэныгъэ хэтхэм къеджэн. (*Деп жьэражъэ, табэ плгыжъ хъурешихуэ, уафэ цхгъуантІэ.*)

г) Дауэ укъеджэн хуей ещанэ Іыхьэм? Сыт абы и цхъэусыгъуэр? (*ХэІэтыкІа нагъыщэ псалгэухам и кІэм щытщи, макъ лгагэкІэ укъеджэн хуейщ. ЕтІуанэу, Хэкум и дахаггэр къэб-гъэлэгъуэн папщІэ, гуфІэгъуэ къэзыгъэлъагъуэ макъкІэ укъе-джэмэ нэхъ тэмэмщ.*)

5. Бзэ лэжыгыгъэхэр:

1) НэгъуэщІу дауэ жыпІэ хъуну?

– Инжыдж псэхупІэ игъуэткЪым, мепІащІэ. (*Инжыдж зэи увыІэкЪым, мэгузавэ.*)

– ЦІыхухэм яІуигъэхуэху. (*ЦІыхухэр ириггэфэху.*)

2) Мы псалгэухахэр тхыгъэм хэт псалгэухахэмкІэ зэхъуэ-кІын:

– Мазэр кЪыщІэкІащ. (*Мазэр уэгум кЪиуващ.*)

– Уафэ цхъуантІэм вагъуэхэр имыхуэу кЪызэригуащи, зэщІольтэ. (*Уафэ цхъуантІэм вагъуэхэр изу кЪитІысхъащи, зэщІопщІыпщІэ.*)

– Сиренхэр гъэгъащи, я мэ ІэфІыр зэхыбощІэ. (*Сирень гъэгъахэм я мэ гуакІуэр псэм фІэфІщ.*)

– Зэрыжэщ гъуээджэ! (*Зэрыжэщ хъарзынэ!*)

6. Авторыр и Хэкум дауэ хущыт? Сыт ар къэзыгъэлъа-гъуэр? (*Авторым и Хэкур фІы дьдэу елгэгъу, сыту жыпІэмэ псалгэ дахэхэр хужеІэ, и дахаггым ирогушхуэ, иропагэ.*)

7. Нап. 38 – м ит лэжыгыгъэхэр гъээщІэн.

8. Дыгъужь Къурмэн и гъащІэмрэ и творчествэмрэ и гугъу яхуэщІын (*еггэджакІуэм папщІэ.*)

Дыгъужь Къурмэн, адыгэ усакІуэ икІи тхакІуэ гъуээджэр, 1941 гъэм и август мазэм Хъумэрэн кЪуажэжЪым кЪыщалъхуащ.

1960–1963 гъэхэм Дыгъужь Къурмэн Советыдзэм кЪулыкЪу щецІэ. Абы «Хэкум и гъунапкъэхэм» газетым и усэ, очерк зыб-жанэ кЪытрырегъадзэ.

1965 гъэм, кЪулыкЪу илъэсищыр пэщІэкІа нэужь, Къурмэн и усэхэм яІэ шэрыугагъ-дахагЪым гу лъатэри Москва дэт Литературнэ институтым еджакІуэ ягъакІуэ. Ди хэкуэгъу адыгэхэм ящыщу а еджапІэ гъуээджэм щІыхьар Къурмэнт. Урысейм и кЪалашхьэм дэсыхункІэ абы и бзэмрэ и зэчиягЪымрэ нэхъри заужьащ икІи усэ телъыджэ куэд кЪагъэщІащ, ауэ псом хуэмыдэу уи гур зытхьэкъур «Вокзалым», «Мэзкуу сыкІуэжу» жыхуиІэ усэхэрат.

9. Дыгъужь Къурмэн и усэ «Хэкум» жыхуиІэм кЪахуеджэн.

10. Нап. 41 – м ит лэжыгыгъэхэр гъээщІэн.

11. КЪызэщІэзыкЪуэж зэпсэлъэныгъэ:

ЦІыху кЪэс зыщалъхуа и Хэкур фІэдахэщ, фІэлъапІэщ.

Ди адыгэ Хэкур адэжь щІэинщ, зэлэпахмэ зэлэпалъхьэу яхъу-мэ хъугъуэфІыгъуэщ. Ар адыгэм и щІылгъэ жэнэтщ, и щІэблэр зрипІыкІ гушэщ, дуней хъуэпсапІэщ, адыгэгур здэушэу адыгэпсэм и тыншыпІэ лъахэщ. ЦІыхупсэм и тегъэщІапІэщ адыгэ хэгъэгур. ХьэщІэу кЪыхуэкІуэм ар я гукЪинэщ, жэгъуэгъур кЪызэфыгъу-лэщ, къэзылгъагъум ену и пщІыхьэгъуш ди щІыналъэр. Мыбдежым шы кЪарэ лъакъуэхухэр удзыпщІэм щохъуакІуэ, кЪэрабэр кЪэдабэу джабэ нэкІум ипхъащ, удз гъэгъахэр гъырниІуу уэсэпсым иреІэ. БгъуэнщІагъ хуитхэм акъужь нэжэгужэр щызоуэ, кЪыр дзакІэхэр мэз бжэнхэм я кІуапІэщ, псы хуитхэр и уэххэм щызожэ, дыгъэпсыр уэгу цхъуантІэм и кІэлъейщ, вагъуэ нурыр жэщ кІыфІым и гъусэщ, губгъуэшхуэм Іушхьэ плгыжхьэр щогъагъэ, и жьэгу пащхьэм быну-нагъуэр кЪыдэсщ, Іэнэ хъурейр ирыскЪым кЪекъутэ, хьэщІэщхэм благъэжхьэр щызэблэкІ, уафэгур вагъуэбэ Іэрамэщ, адыгэщІыр пІэ шабэ кЪаушэщ, гуэл цхъуантІэхэм кЪыу хужь пщэ кІыхьхэр зэблэпкъыткІ, щІылгъэм тхьэрыкЪуэ хужьыбзэхэр щолъатэ. Хэкуу щыІэм я нэхъ дахэу кЪытщохъу ди Хэкур. Абы папщІэ ар фІыуэ флгъагъу, фригушхуэ, фрипагэ.

12. Хэкум теухуауэ сыт хуэдэ псалгэжхьхэр фщІэрэ?

13. Уи Хэкум сыт хуэдэ псалгэхэмкІэ зыхуэбгъэзэн? (*Си хэку дьщэ, фІыуэ слгэгъу, си нэ си псэ, зыми пэзмышІ, те-лгыджэ, гъуээджэ.*)

VIII. «Фи гурылгыр кЪэфІуатэ». Нобэрей дерсым кЪывита гукЪыдэжыр кЪэзыгъэлъагъуэ смайликыр тетрадым итхэн. Сыт абы и цхъэусыгъуэр?

IX. «Ди лэжыгыгъэм усэ хуэтщІу»

– Сыт нобэрей дерсым щІэуэ кЪэфщІар?

– Сыт кЪывэхъулІа?

– Сытым гугъу фыдехъа? Сыт ар кызыхэклар?

– Псалъэхуахэр нэвгъэсыж:

1) Сэ нобэ щӀэуэ къэсщӀащ ...

2) Нобэ сэ схузэфӀэкӀащ

3) Дерс нэужьым мурад сщӀащ ...

Х. Дерсыр къпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ дызэджахэр?

– Сыт ахэр зытепсэлъыхьыр?

– Сыт хуэдэ Дыгъужь Къурмэн и усэм хэлъ гупсысэ нэхъыщхьэр ?

– Уи лъахэм дауэ ухуцытын хуей?

Унэ лэжыгъэ: рассказым къеджэн, кыжыӀэжын, усэм гъэхуауэ къеджэн, ди лъахэм теухуауэ сурэт щӀын.

ЩЫМАХУЭ УЭС ХУЖЬ

Дерс 8 – нэ : Нало Заур и рассказ «Щымахуэ», Дыгъужь Къурмэн и усэ «Уэс»

Мурадхэр: Нало Заур и рассказ «Щымахуэ» жыхуиӀэмрэ Дыгъужь Къурмэн и «Уэс» жыхуиӀэ усэмрэ нэӀуасэ хуэщӀын; пычыгъуэкӀэ зэпымыудауэ псалъэ псокӀэ я къеджэкӀэр егъэфӀэкӀуэн; псалъэхуам и кӀэм щыт дамыгъэхэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; я бзэм зегъэужьын; гупсысэу егъэсэн; я зэфӀэкӀхэм хэгъэхъуэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфӀэкӀхэр: темэщӀэ зыхыхьэр зытепсэлъыхьыр ягъэубзыхун; гупсысэ щӀэлгыр зэхегъэщӀыкӀын; макъкӀэ гупсэхуу еджэн; зэдjar зэкӀэлгыкӀуэу кыжыӀэжын; тхыгъэм и план зэхэлъхьэн; тхыгъэм и цӀэмкӀэ зытепсэлъыхьыр наӀуэ ягъэщӀын; тхыгъэм и художественнэ гъэпсыкӀэм кӀэлгыплъын, еджакӀуэхэм тхыгъэм и кӀэр зэхъуэкӀауэ адэкӀэ пегъэдзэн; щӀымахуэм и нэщэнэхэр наӀуэ щӀын; гъэм и зэманхэм щыщу нэхъыфӀу ялъагъум тегъэпсэлъыхьын; ар кызыхэкӀыр наӀуэ ягъэщӀын.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакӀуэхэм я портрет, я ӀэдакъэщӀэкӀхэр, щӀымахуэм теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екӀуэкӀыкӀэр

I. КъызэщӀэзыкъуэ дакыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр щӀэплъыкӀын

III. Бзэгъэлажъэ:

Мамэ, плъагъукъэ, уэс къесащ,

Си Ӏэхъуамбэхэр исащ,

Ди хьэ Барс имыс уи гугъэ?

Вакъэ хуэди лъызгъэтӀагъэ!

- Усэм щэху цыкгуу кьеджэн.
- Щэху цыкгуу кыщцэдзауэ, кгуэ пэтми нэхъ макъ лъагэкIэ усэм кьеджэн.
- Макъ IэтакIэ кыщцэдзауэ, кгуэ пэтми нэхъ макъ лъахъ-шэкIэ усэм кьеджэн.
- Усэ цыкгуум гьэхуауэ кьеджэн.

IV. ТемэщцIэм ешэлIэн. Дерсым мурадхэр хуэгъэувын

1. УпщцIэхэм жэуап етын:

- Мы усэ цыкгуур гьэм и сыт хуэдэ зэман зытепсэлгы-хьыр? (*Щымахуэ.*)
- Щымахуэм и нэщэнэхэр кыжыIэн.

2. Тестыр гьэзэщцIэн, гьэм и зэманхэмрэ ахэм я нэщэнэхэмрэ зэпэлгытауэ, таблицэм итхэжын:

Нэщэнэхэр	Гьэм и зэманхэр
А) лэжыгьэр зэщцIакъуэж	1) щымахуэ
Б) уэс кьесащ	2) бжыгьэ
В) уэшх щыIэ кьошх	
Г) псыр щтащ	

А	Б	В	Г
2	1	2	1

– Щымахуэм и нэщэнэхэм зэ кьеджэжын. (*Уэс кьесащ, псыр щтащ.*)

3. Дерсым и темэмрэ мурадымрэ яжеIэн, зэрагьэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэм ирипсэлтэн.

4. РазделыщцIэм елэжынын:

а) Тестыр гьэзэщцIэн. Псалгъэ зэпхахэм кьеджэн, нэщэнэхэр псори кызэщцIиубыдэу яхэтыр кьэгъуэтын, ар кьэзыгьэлгъагъуэ бжыгьэр жэуапын итхэн:

- 1) уэс кьесащ; 2) щымахуэр кынынсащ; 3) щыIэ хъуащ;
- 4) цыкгухэр Iэжыгьэ кьожэх.

Жэуап: 2.

б) Тхылгыр нап. 42 – м деж кызылхын, разделым и цIэм кьеджэн. (*Щымахуэ уэс хужь.*)

– Сыт и щхъэусыгъуэр апхуэдэу щыжаIэм?

– Дауэ фегупсысрэ, мы разделыр сыт зытепсэлгыхьыр? (*Щымахуэм.*)

в) Разделым хыхъэ тхыгьэхэм ириплтэн, зэджену темэхэр щцIэплгыкIын, абыхэм я цIэхэм кьеджэн, сурэтхэм нэуасэ зыхуэщцIын.

V. Темэм елэжынын

1. Рассказ зэдженум нэуасэ хуэщцIын:

-Дерсым зэджену тхыгьэм и цIэм кьеджэн. (*Щымахуэ.*)

– Дауэ фегупсысрэ, сыт тхыгьэм апхуэдэ цIэ щыфIащар? (*Щымахуэм топсэлгыхьри.*)

2. Сурэтым елэжынын. Нап. 42 – м деж щымахуэр кызырысар кьэзыгьэлгъагъуэ сурэтыр зэпылгыхьын, упщцIэхэм жэуап етын:

– Гьэм и сыт хуэдэ зэман мы сурэтым кыщыгьэлгъагъуэр? (*Щымахуэ.*)

– Сыт щымахуэр кызырысар кыдэзыгъащцIэр? (*Дэнэки уэс телгы, цыкгухэр Iэжыгьэ кьожэх, хуабэу хуэпахэщ.*)

– СурэтыщцIым сыт хуэдэ плгыфэ кыгьэсэбэпахэр? (*Хужь, щыгьху, щхъуантIафэ, гьуэжыфэ.*)

– Дауэ кыфщыгъуа сурэтыр? Сыт фигу ирихьар? Сыт хуэдэ гукьыдэж щымахуэм кыгуитыр? Сыт ар зэпхар? (*Щымахуэм щыIэр кьос, арщхъэкIэ цыкгухэм я гуфIэгъуэщ, Iэжыгьэ кьожэх, Уэс дадэ ящцI, уэс IэшкIэкIэ зозауэ. Инхэри щымахуэм щогуфгыкI, дунейр кьабзэщ, уэс хужыбзэ телгы.*)

3. Тхыгьэр зи IэдакьэщцIэкI тхакгуэм и унагъуэщцIэм нап. 42– м деж кьеджэн. (*Нало Заур.*)

Нало Заур и гьащцIэмрэ и творческэ лэжыгьэмрэ (*еггэ-джакгуэм пащцIэ.*)

Нало Заур Мухьэмэд и кьуэр Аруан районым хыхъэ Старэ Урыху кьуажэм 1928 гьэм кыщцалгъуащ. Курыт еджапIэ нэужыым ар щцIотгысхъэ Кьэбэрдей – Балгькьэр пединститутым адыгэбзэмрэ литературэмрэкIэ и отделенэм.

Заур кьалэмыр кызырищцIэрэ ятотхыхъ, яхуотхэ сабийхэм. Цыкгухэм ятеухуауэ IуэрыIуатэм хэлгыр зэхуихьэсмэ, кIэлгыплгы-журэ сабийхэм яхуэгъэзауэ хуабжыу тхылгъ гьэщцIэгъуэн куэд кыдигьэкIащ. Апхуэдэхэщ, 1959 гьэм Налшыч кыщыдэкIа «Бзухэм я бзэр» сабий усэ сборникыр, 1961 гьэм дунейм кытехъа «Аслгъэ-ныкьуэ» зыфIища тхылгыр, 1965 гьэм кыдэкIа «Шэрджэс дадэм и щыхьыбжыэ» хьыбархэр, 1966 гьэм кыдэкIа сабий IуэрыIуатэм щыщ «Хьуромэ» – р, 1968 гьэм сабийхэм я пащхъэ ирилгъа «Джэгу зэхэшэ» зыфIища тхылгыр, 1998 гьэм кыдигьэкIа и «Сабий щэн-

гъасэ» жыхуиІэр. Абы и усэ – гъуэгу гъуэмылалгъэм кърххэр сабий ныбжь зэхуэмыдэ псоми ятегъэпсыхъахэщ.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакыккэ:

ЩыІэм и Іэр къеший, неший,
ЩахуцІэу хуэпар егъэдий, негъэдий,
Лгъакъуэ цыкІухэр песыкІ, ныпесыкІ,
НэкІуцхытІыр къресыкІ, нресыкІ,
Уцымыту псынцІэу хэж, дэлгъэдэж,
Нэхъ псынцІэжу къэгъээж, кытхыхъэж!

VII. Темэм адэкІэ елэжын

1. Тхыгъэм гъэхуауэ къахуеджэн:

Сыт дунейр хужьыбзэ зыщІар?

2. Тхыгъэм езыр – езыру егъэджэн:

Псалгъэ гугъухэм елэжын: налгъэ – пкыгыгъуэ цыкІу, шухъэ – цым кыыхэщІыкІа щэкІ. Ахэр хэту псалгъэуха зэхэлъхъэн, урысыбзэкІи зэдзэкІын.

3. Тхыгъэм макъкІэ къегъэджэн, ар ІыхъэкІэ зэпыудын, план зэхэлъхъэн:

а) Данэрэ уэсымрэ.

б) Уэс налгъэхэр.

в) Уэсыр гъатхэм.

4. УпщІэхэмкІэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэзэщІэн:

а) УпщІэхэм жэуап етын:

– Данэ щхъэгъубжэм щыдэплгъым, сыт кыилгъэгъуар?

– Дэнэ Данэ здашэр?

– Рассказым уэсыр дауэ кыыщыгъэлгъэгъуа? А сатырхэм къеджэн.

– Сыт Данэ и Іэлгъэм кытетІысхъар? Сыт хуэдэ абы и сурэтыр?

б) Данэрэ нанэрэ я зэпсэлгъэныгъэм гуэшауэ къеджэн.

в) «Нэ жан». Уэс налгъэхэр сытым ещхъ? Абы и жэуапыр тхыгъэм кыыхэгъуэтэн, илгъащІэкІэ кыыщыхъа псалгъэухахэм псалгъэ дэгъэхуахэр дэгъэувэжын, псалгъэухахэр урысыбзэкІэ зэдзэкІын:

– Зыр ... кыыхэбзыкІа цыкІум хуэдэу къотІысэх.

– Адрейр, ... псыІэ защІэу къох.

– Ещанэр, ... ещхъу, ... цыкІуу кърепхъых.

г) «Хъэрф гъуэщахэр». Уэс къесмэ, ар гъэм и сыт хуэдэ зэман? (Щымахуэ.) Хъэрфхэр здэщытын хуей щыпІэр бжыгъэхэмкІэ къэгъэлгъэгъуауэ, абы и жэуапыр етын:

м, ху, ы, ЩІ, а, э
3 5 2 1 4 6

д) Щымахуэм и нэщэнэхэр къебжэкІын.

е) Гъатхэм сыт уэсым кыыщыщІыр? Псыхъэлыгъуэ цыкІур зэрыжэр макъкІэ къэгъэлгъэгъуауэ, а сатырхэм къеджэн.

ж) Тестыр гъэзэщІэн. (Доскам гъэм и зэманхэм я сурэтхэр фІэлгъы.) Щымахуэр зэрыт сурэтыр къэгъуэтын, ар къэзыгъэ-лгъагъуэ бжыгъэр хъурейуэ къэтхъыхъын:

Бжыхъэ	Щымахуэ	Гъемахуэ	Гъатхэ
1	2	3	4

– Сурэт кыыхэфхам сыт щымахуэм и нэщэнэу хэфлгъагъуэр?

5. Бзэ лэжыгъэхэр:

1) МыхъэнэкІэ зэпэщІэуэу тхыгъэм хэт псалгъэхэр къэгъуэтын:

– ФыщІэ – (хужьыбзэ.)

– Уэсыр къос – (уэсыр мэткІу.)

2) Мы псалгъэхэр зыхужаІар хэт?

«Нанэ ар егъашхэ, уэсым холгъадэ, хуабэу хуэпащ». (Данэ цыкІу.)

3) Тхыгъэм я мыхъэнэкІэ зэщхъу хэт псалгъэхэр сыт хуэдэ? (Уэс налгъэхэр къохуэх, къотІысэх, кърепхъых.)

4) Уэсым сыт хуэдэ псалгъэхэр хужыфІэн? (Уэс щыІэ, уэс хужь, уэс шабэ, уэс пхъапхгъэ.)

6. Тхыгъэр я псалгъэкІэ кыыжегъыІэжын.

7. Щымахуэм теухуауэ сочиненэ цыкІу зэхэлъхъэн. Щапхъэ:

Щымахуэ уэс хужь

Къэсащ уэскІэ зэхуэщІа щымахуэ лгъэхъэнэр. Щымахуэ жьакІэхур бэракъ хужьыр игъэдалгъэу къуакІэм кыдэжри дунейм кытелгъэдащ. Кърым бжыэхуцу хужь уэсым щылыгъэр зэфзэщцу щыгъэнащ. Уэс налгъэ къегъуэлгъэхъым нэбжыщ кІапэм зыкІэрешІэ,

нэглүцхэм тоглысхэри егъэкыл. Уэс шабэм зэрыдунейуэ фашэ еклүкIэ ихуэпаш, жыгхэм шылэхтар хужьхэр трипхуащ. Къе-сагъащIэ уэсыр ущызекIуэкIэ мэщхыщхэ, ущыджалэкIэ къауц шабэ къыпщохуэ. Къыр дзакIэхэм пыIэ хужьхэр ящхэрысщ. Псы уфафэр абджыпсу зэцIэщтыхыащ, мылым зэцIиIулIащи даушын-шэщ. Инжыдж мылицэр къыхолгъэлъри, щIыIэм хуэдзэлашхэу хьэлъэу йокIуэсэх. Къуршыщхэхэм мыл джанэхэр щатIэгъащ. Бгыхэр цей хужькIэ зэщыхуэпыкIауэ зыкъраш. Уэсым къыхэщ къыр дзакIэ ирекIуэкIхэр къыпфIоцI хьэзыр Iупэху. Псы Iуфэ дзэлхэри дунейм зыдащI щIыкIэу гупсысэхщ, щIыIэр къатехьэлъэу зырашэх, Iумыл къелэлэххэр пфIоцI тхьэкIумэрылгуэ къудамэхэм зыфIалъхьа. ЩIыIэ уаеи махуэ псом щIахуцIэу хэт жыгхэр хуабэ лыхьхуэу уафэгум худоплгъей. Пшэм халгъагъукI дыгъэ нэпсыр къарууншэщи я щIыфэм къехуэбылIэкъым. ЩIымахуэ щIыIэбжьыр хуабжыу къатохьэлъэ. Дыгъэм и нэхъыбэм пшэхэм зыщегъэпщкIу. Уэсым щIигъэна щиху лгъагэ цIыкIуми хьэлгэр хуэмышэчу и щхьэр егъэсыс. КIарцей лгъагэр зыгуэрым къигъэщта хуэдэ къоскIэ, уэс IэшкIэ къыIэщIоху. Ар къуаргъ фIыцIэжьыр къыпылгъэтащи аращ. Макъ гурымыхькIэ дуней цэхум къыхэкIиери, лгъэныкъуэ-кIэ Iулгъэтащ.

8. Тхылгъым и нап 43 – м ит псалгъэжьым къегъэджэн, зэпкърыхын:

«Iэтащхэ пльагъумэ щIымахуэщ, щынащхэ пльагъумэ гъэмахуэщ».

– Дауэ къывгурыIуэрэ мы псалгъэжьыр? Сыт хуэдэ псалгъэжь иджыри щIымахуэм теухуауэ фщIэрэ?

9. «КъэщIэрей и хьэщIэщым». Таблицэм ит хьэрфхэмрэ бжыгъэхэмрэ зэпалгытауэ, къуажэхьхэм къарыкIхэр къэщIэн:

	1	2	3	4	5
1	с	м	ы	щI	л
2	у	I	э	жь	

А. Мышухьэху, бадзэ хужь. 1,2; 3,2; 1,1 (Уэс.)

Б. Уеплгъэм гъуджэ, уеджэмэ дэгу. 2,1; 3,1; 5,1 (Мыл.)

В. Iэди уади имыIэу псым лгъэмыж тезылъхьэ. 4,1 3,1; 2,2; 3,2 (ЩIыIэ.)

Г. ЩабэрыкIуэ, мэз кIуэрей. 2,2; 3,2 4,2; 3,2 (Iэжьэ.)

10. «Жэуап тэмэмыр щIэтхэ». ЩIымахуэм теухуа псалгъэхэхэм къеджэн, жэуап тэмэмыр щIэтхээн:

ЩIымахуэр гъэмахуэм къыкIэлгъокIуэ.	НтIэ. Хьэуэ
Бжыхьэм ипэ итщ щIымахуэр.	НтIэ. Хьэуэ.
ЩIымахуэ мазэхэр: декабрь – дыгъэгъазэ, январь – щIышылэ, февраль – мазае.	НтIэ. Хьэуэ.
Бжыхьэм къыкIэлгъыкIуэр щIымахуэщ.	НтIэ. Хьэуэ.
ЩIымахуэр икIмэ, гъатхэр къос.	НтIэ. Хьэуэ.

VIII. Дыгъужь Къурмэн и усэ «Уэс» жыхуиIэм елэжьын

Бзэгъэлажьэ:

Жьы къепщэм уелыгъуэ,
ЩIыр уэс алэрыбгъуш,
Къытхэпсэми дыгъэр
Лгъэс лгъагъуэр щтырыгъуш.
Щхьэ тхьуахэщ ди жыгхэр,
Уэс Iэтэц балийр,
Сабийхэр къожэхыр,
Мэлгъатэ, мэлгъей.
Уи жьыбгъи, уи уэси
Кърадзэкъым зы!
Къыщофэ джэрэзу
Я кIэнхэри псым!

– Сатыр къэс икIэрей псалгъэр хэкъузауэ усэ цIыкIум къеджэн.

– Сатыр къэс икIэрей псалгъэхэм упщIэныгъэ мыхьэнэ иIуэрэ усэ цIыкIум къеджэн.

– Усэ цIыкIум гъэхуауэ къеджэн.

IX. ТемэщIэм ешэлIэн

1. УпщIэхэм жэуап етын:

– Сыт мы усэ цIыкIур зытепсэлгъыхьыр? (Уэсым.)

– Сыт щыгъуэ зэман уэсыр къыщесыр? (ЩIымахуэм.)

2. Тестыр гъээщIэн. Псалгъэхэм къеджэн, ахэр мыхьэнэкIэ къызэщIэзыкъуэу яхэтыр и бжыгъэмкIэ къэгъэлгъэгъуэн:

1) усэ; 2) мыл; 3) Iэжьэ; 4) Уэс Дадэ; 5) псы щта; 6) щIымахуэ.

Жэуап: 6.

3. «Хьэрф гьуэщахэр». Хьэрфхэм и кIэмкIэ кьыщIэдзауэ кьеджэн, псалгьэр таблицэм итхэжын:

у	э	с
---	---	---

4. «Уэс» жэуэ рассказ цIыкIу зэхэлъхьэн :

– Сыт уэсым хужьфIэфынур? (*Уэсыр хужьщ, Уэсыр пхгьа-пхгьэщ, Уэсыр щIыIэщ, Уэс кьыщескIэ, дунейр уэмщ, Уэсыр уафэм кгьрепхгьых. ЩIылгьэр еуфэбггьу алэрыбггьу.*)

Х. Темэм елэжьын

1. Тхылгьыр нап. 44 – м кьызылхын, дызэлэжьыну усэм и цIэм кьеджэн. (*Уэс кгьос.*)

2. ЖьэрыIуатэу тхылгьым ит сурэтымкIэ рассказ кIэщI цIыкIу зэхэлъхьэн:

– Сыт хуэдэ зэман сурэтыр зытепсэлгьыхьыр? (*ЩIымахуэ.*)

– ЩIымахуэм и нэцэнэу сурэтым сыт щыфлгьагьурэ? (*Дэнэки уэс лгьэгуш, цIыкIухэр джабэм кгьожэх. Дунейр зэрыщыту уэсым щIыггьэнаш.*)

– Сурэтым дыщеплгькIэ, сыт хуэдэ гупсысэ дызыхуишэр? (*Дунейр уэмщ, хгьуэпсэггьуэщ, удэзыхьэхш, гукгьыдэж кгьозытиш.*)

3. Усэр зэхэзылгьхьам и унагьуэцIэм кьеджэн. (*Дыггьужь Кгьурмэн.*)

– Дыггьужь Кгьурмэн дэ нэIуасэ зыхуэтцIаггьэххэщ. Сыт хуэдэ кьуажэ Кгьурмэн кьызыщалгьхуар? Сыт хуэдэ усэ Дыггьужь Кгьурмэн ейуэ дызэджар? (*Хэкум.*) Хэт игу кьыггьэкIыжу абы кьытхуеджэн? Сыт а усэм и гупсысэ нэхгьыщхьэр?

Зыггьэпсэхуггьуэ дакгьыкгьэ:

Уэс шабэбзэу чэсей хужь,
УтфIэфIыбзэу дитц уи ужь,
Iуву напIэм укгьытосэ,
КIылу напэм улгьоIусэ,
Данэ Iэтэу кьауц хужь,
Дыггьэггьазэм и Iэужь,
Дыптоджалэ, доджэрэз,
КгьежэхьпIэр гьэтэрэз!

XI. Темэм адэкIэ елэжьын

1. Усэм гьэхуауэ кьахуеджэн:

– Сыт авторым усэм «Уэс кгьос» щIыфIишар? Дауэ фегу-псысрэ? (*Уэс кьызырэсым топсэлгьыхьри.*)

2. ЕджакIуэхэр езыр – езыру усэм кгьеггьэджэн:

– Уэс кгьесыным и пэ дунейм и щытыкIэр сыт хуэдэт? (*Жьы кгьепщэкгьым, уэмщ.*)

3. ЕджакIуэхэр макгькIэ кгьеггьэджэн:

– Дауэ уэсыр кьызырэсыр? (*Щабэурэ, Iуву, мамыру.*)

4. Усэр ушцIэхэмкIэ зэпкгьрыхын, лэжьыггьэ зэхуэмыдэхэр гьэзэщIэн:

а) Авторым уэсым щхьэкIэ жиIэ псалгьэхэр мы псалгьэ гупым кьахэггьуэтэн, ахэр кьэзыггьэлгьаггьуэ бжыггьэхэр жэуапым итхэн:

Уэс Iув. Уэс шабэ. Уэс псыIэ. Уэс гуапэ. Уэс щIыIэ.

1 2 3 4 5

Жэуап: 1, 2, 4.

б) Сыт хуэдэ зэман уэсыр кгьесу авторым кьыггьэлгьаггьуэр? (*Жэщыш.*)

в) Дунейм и щытыкIэр дауэ кьыхэхщрэ усэм? (*Жьы кгьепщэкгьым, уэс кгьос, дунейр гурыхьш.*)

г) «Хэчыхьауэ еджэн». Сабийхэр уэс кгьесым дауэ пежья? А сатырхэр усэм деж кьыщыггьуэтын икIи кьеджэн: (*Сабийхэр мэтхгьапэ, уэсышIэм зыныхакухь.*)

– Сыт хуэдэ макгь а сатырхэм фыкгьызыреджэн хуейр? (*Макгь IэтакIэ, макгь гуфIэггьуэкIэ.*)

д) ГуфIэггьуэ зыщIэт макгькIэ усэм кьеджэн.

е) ЦIыхухэр уэсым зэрыщыгуфIыкIыр сыт кьэзыггьэлгьаггьуэр? (*Псори Iуащхьэшхуэм зэрыггьэдыхьэшххэу зэрыдох.*)

5. Бзэ лэжьыггьэхэр:

1) Уэсым сыт хуэдэ псалгьэхэр хужиIэрэ усакIуэм? (*Уэс шабэ, уэс гуапэ, уэс Iув.*)

2) УсакIуэм щIымахуэм хуиIэ щытыкIэр кьэзыггьэлгьаггьуэ усэ сатырым кьеджэн: «Мыр сыту дуней гурыхь!»

3) НэггьуэщIу дауэ жыпIэ хьуну?

– Iуащхьэшхуэм нызэрыдох. (*Iуащхьэшхуэм псори докI.*)

6. Нап. 44– м деж тхылгьым ит лэжьыггьэхэр гьэзэщIэн:

а) Псалгьэжьым кьеджэн:

«Гъэмахуэм умыгъэтIылъа, щIымахуэм къэпштэжыр-къым».

б) Дауэ къывгурыIуэрэ мы псалгъэжым къикIыр?

Гъэмахуэм бгъэтIылъам щIымахуэм ущыгуфIыкIыжынущ, къыпщхъэпэжынущ. Ауэ гъэтIылгъыгъэ гъэмахуэм умыщIамэ, щIымахуэм зыри бгъуэтыжынукъым. Мы псалгъэжым къыдгурегъаIуэ, щIымахуэр тыншу ипхын папщIэ, гъэмахуэм умыбэлэрыгъыу узэрылэжъэн хуейр, а лгъэхъэнэм зыхуэбгъэхъэзырын зэрыхуейр, армырамэ, щIыIэр къэсмэ, узэрыщIегъуэжынуур.

в) Сыт псалгъэжыхэм я мыхъэнэр? (*Абыхэм Iуцаггъэ ящIэ-лгъым фIым, дахаггъым ухуаггасэ, ди бзэр бей ящI, шэрыуэу псалгъэным сэбэп хуохъу, адыгэ лгъэпкъым и дуней тетыкIэ дахэм дыхуаууций.*)

г) Къуажэхьыр къэщIэн:

«ЩIыIэр къэсащ, уэсыр къэсащ, псыхэр мыл гъуджэщ, укъошчыр гъуджэу».

– Дауэ зэхэлъхъа къуажэхьхэр? (*Абыхэм преметхэм я нэцэнэхэр бзэ шэрыуэкIэ зэхаблэ, щIаггъыбзэ ящIэлгъы, кIэщIу зэхэлгъыами, мыхъэнэ ныуыхыкIа яIэщ.*)

– Къуажэхьыр щIымахуэм зэрытепсэлъыхьыр сыт хуэдэ нэцэнэ къыдэзыгъэщIар? (*ЩIыIэщ, уэс телгъы, псыхэр мылу щтащ.*)

д) Бзэгъэбзэрабзэм къеджэн: Уэс хужь хужьыбзэ, къауцу шабабзэ.

– Сыт бзэгъэбзэрабзэм сэбэпу къыхьыр? (*Псалгъэхэр къыпIурылгъэлгъу жыуеггъыIэ, бзэр дахэ ещI, гурыIуэгъуэу упсалгъэу, макъ къэс тыншу бгъэIуу уеггасэ, адыгэбзэм удреггъэхъэх, ди лгъэпкъыбзэм и беаггъэр, и куууаггъыр зыхыуеггъащIэ.*)

е) Нап. 44 – м деж ит адыгэ мазэцIэхэм къеджэн, адыгэбзэкIи урысыбзэкIи абыхэм зэреджэхэр зэгъэщIэн.

7. ЩIымахуэм теухуауэ рассказ кIэщI цIыкIу зэхэлъхъэн. Щапхъэ:

ЩIымахуэ тен джэдыгу

ЩIымахуэ щIыIэм и хъэмтетыгъуэщ. ЩIыгур уэсым щIиуфащ. ДэнэкIи плгъагъур алэрыбгъу хужьырщ, дэнэкIэ плгъэи уэщ. Уэс

куур къауцым хуэдэу шабэщ, къабзэщ. Нэм къиштэр уэс къабзэм щIихъумащ. Щхъэгъубжэр тхыпхъэщIыпхъэкIэ гъэдэхащ. Псыхъуэм дэуа пщэдджыжь акъужь щIыIэм уэсыр зэрехъэ, цырыцу дрепхъей. Зэ къуажэм къыдолгъадэри псори зэщIепхъанкIэ, уэсыр епхъанкIыж. Къуцхъэ бгыжхэри уэсым щIигъэнащи, пащIэ – жъакIэ хужьхэу къытхуоплтых. Жъыбгъэм уэс Iэтэр къепхъуатэ, уэрамхэм къижыхь – нижыхьурэ щрепхъыхьыж. Борэн шхыдэ макъыр дунейм зы зэманкIэ щытепщэщ. Ауэрэ йошри хуэмурэ мэсабырыж, и къарур IэщIэухауэ лгъагъуэ щтырыгъухэм щобэауж, бжыхь лгъабжэ уэс Iэтэхэм зыщеггэпщIкIуж.

XII. «**Фи гурылгъыр къэфIуатэ**». Нобэрей дерсым сыт хуэдэ гукъыдэж къывитар? Ар смайликымкIэ къэвгъэлгъагъуэ. Сыт абы и щхъэусыгъуэр?

XIII. «**Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщIу**»

– Нобэрей дерсым сыт къывэхъулIар?

– Сыт хуэдэ лэжыгъэ къывэхъэлгъэкIар?

– Сыт щIэуэ къэфщIар?

XIV. **Дерсыр къэпщытэжын**

1. Сыт хуэдэ уэс нобэ нэIуасэ зызыхуэтщIар?

2. Хэт рассказыр зытхар?

3. Кроссвордыр къэщIын. Къуажэхьхэм къарыкIхэр табли-цэм итхэн, уэс дызэджар зытепсэлъыхьым къэхыу къеджэн:

А. Дызытет щIыпIэм зэреджэ. (*Дуней.*)

Б. Пэ тIейуэ уэсым къэзыжыхь. (*Iэжьэ.*)

В. Ипф пэтми зомыгъэнщI, зыбгъэнщIами ухуолIэж. (*Псы.*)

– Сыт хуэдэ псалгъэ кроссвордым щыггэпщIуар? (*Уэс.*)

д	у	н	е	й
I	э	жь	э	
п	с	ы		

Унэ лэжыгъэ: тхыгъэм къеджэн, къыжыIэжыфыгу зеггъэсэн, къебжэкIымрэ псалгъэжымырэ зэггэщIэн, жъэрыIуатэу сочиненэ цIыкIу зэхэлъхъэн «ЩIымахуэ джэгулIэхэр» жэуэ, уэс цIыкIу зэггэщIэн.

Дерс 9 – нэ : Бемырзэ Зураб и рассказ «Къуалэбзухэм я дэлэпыкъуэгъу»

Мурадхэр: Бемырзэ Зураб и рассказ «Къуалэбзухэм я дэлэпыкъуэгъу» жыхуиЛэм нэлуасэ хуэщІын; пычыгъуэкІэ зэпымыудауэ псалгъэ псокІэ я къеджэкІэр егъэфІэкІуэн; псалгъэхам и кІэм щыт дамыгъэхэм елгытауэ гъуэхуауэ егъэджэн; я бзэм зегъэужьын; гупсысэу егъэсэн; я зэфІэкІхэм хэгъэхъуэн.

Зэрагъэгъуэтыпхгъэ зэфІэкІхэр: разделыщІэм хыхъэ тхыгъэхэр зытепсэлтыхьыр ягъэубзыхун; гупсысэ щІэлгыр къэзыгъэлгъагъуэ псалгъэ нэхъыщхъэхэр макъкІэ къыхэгъэшхъэхукІауэ гупсэхуу еджэн; усакІуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэхалгъа тхыгъэхэр зэгъэпщэн; усакІуэм и гукъыдэжыр усэм къызэрыхэщым кІэлгыплгъын; тхыгъэм и план зэхэлгъхън; зэджар зэкІэлгыкІуэу къыжылэжын; тхыгъэм хэт лыхъужьхэр зыхуэдэр белджылы щІын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыкІэм кІэлгыплгъын; рассказым и кІэр зэхъуэкІауэ адэкІэ пегъэдзэн, щІымахуэм къуалэбзухэм уадэлэпыкъун зэрыхуейм тепсэлтыхьын.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакІуэм и портрет, и тхылгъхэр, интерактивнэ доска, компьютер, проектор, щІымахуэм теухуа сурэтхэр.

Дерсым и екІуэкІыкІэр

I. КъызэщІэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр щІэплгыкІын

III. Бзэгъэлажъэ:

Къанжэ кІакІэ, къуаргъ пэ кІыхъ,
Фызыгъуэту къызокІухъ.
ФыкъытхуэкІуэ, фымыщхъэх,
Іэнэ цІыкІум фегІысэх –
Фигу ирихьыр фэдгъэшхынщ,
Фигу пэщыхукІэ фыщысынщ!

– Усэм щэхуу къеджэн.

– Макъ щэхукІэ къыщІэдзауэ, кІуэ пэтми макъым хэгъахъуэрэ усэ цІыкІум къеджэн.

– Усэ цІыкІум гъэхуауэ къеджэн.

IV. ТемэщІэм ешэлІэн. Дерсым мурадхэр хуэгъуэвын

1. УпщІэхэм жэуап етын:

– Мы усэ цІыкІур зытепсэлтыхьыр? (*Къуалэбзухэм.*)

– Къанжэмрэ къуаргъымрэ сыт хуэдэ нэщэнэхэр яІуэ усэ цІыкІум къыхэщрэ? (*Къанжэр макІакІэ, къуаргъыр пэ кІыхьщ.*)

– Сыт и щхъэусыгъуэр ахэр къыщІраджэм? (*Ягъэшхэнущи.*)

– Сыт щыгъуэ зэман къуалэбзухэр шхын нэхъ щыхуэныкъуэр? (*ЩІымахуэм.*)

– Сыт и щхъэусыгъуэр къуалэбзухэм щІымахуэкІэ къуажэм гъунэгъу зыкъыщыхуащІым? (*ЩІыІэ хъуащи шхын ягъэуэтыжкъым, пцІантІэхэм цощынэ, абыхэм цІыхухэр къадоІэпыкъу.*)

2. «Нэ жан» Сыт мы бзухэм зэреджэр? Сурэтымрэ бзухэм зэреджэмрэ зэшэлІэн:

Сурэтхэр: Къуаргъ Тхьэрыкъуэ Къанжэ Жыгыгу

ЦІэхэр: Жыгыгу Къуаргъ Тхьэрыкъуэ Къанжэ

– Мы бзухэр сыт хуэдэ зыхыхьэр: щІыпІэ хуабэхэм лгъэтэжхэра, хьэмэ мылгъэтэжхэра?

3. Дерсым и темэр яжеІэн, мурадым щыгъуазэ щІын, зэрагъэгъуэтыпхгъэ зэфІэкІхэр наІуэ щІын.

V. Темэм елэжыын

1. Рассказ зэдженум нэлуасэ хуэщІын. (*Къуалэбзухэм я дэлэпыкъуэгъу.*)

– Дауэ фегупсысрэ, сыт тхыгъэм апхуэдэ цІэ щІыфІащар? (*ЩІымахуэм къуалэбзухэм зэрыдэлэпыкъун хуейхэм топсэлгъыхьри.*)

2. Тхылгъым и нап. 45 –м деж ит сурэтым елэжыын:

– Гъэм и сыт хуэдэ зэман мы сурэтым къыщыгъэлгъэгъуар? (*ЩІымахуэ.*)

– Сыт щІымахуэр къызэрысар къыдэзыгъащІэр? (*ДэнэкІуэс телгъи, цІыкІухэр хуабэу хуэпащ.*)

– СурэтыщІым сыт хуэдэ плгыфэхэр къыгъэсэбэпа? (*Хужь, цІыху, цхъуантІафэ, плгыжъыфэ.*)

– Сыт сурэтым къыгъэлгъагъуэр? (*ЩІыкІухэм бзухэм шхапІэ хуащІри жыгым палгъати, бзу цІыкІухэр кгъэлгъэтауэ машхэр.*)

– Сурэтыр дауэ кыфшыгъуа? Сыт фигу ирихъар? Сыт хуэдэ гукъыдэж сурэтым кывитар? Сыт ар зэпхар? (*Щымахуэм щыЛэр кэос, бзухэр мэмэжал. Арцхъэк. Бзухэм я гүф. Иэгъуэц, сыту жып. Иэмэ, цык. Иухэр абыхэм яд. Иэпыкыу, ягъашхэри дэри дацогүф. Иык. И.*)

3. Нап. 46 – м деж тхыгъэр зи лэдакъэщ. Иэки тхак. Иуэм и унагъуэц. Иэм къеджэн. (*Бемырзэ Зураб.*)

– Мы тхак. Иуэм нэлуасэ зыхуэт. Иагъэххэщ. Дигу къэды-вгъэгъэк. Иыж, сыт абы итхауэ дызэджар? (*Рассказ «Плгыфэу щыЛэр зи Иэрык. И.»*) Сытыт ар зытеухуар? (*Бжыыхъэм.*)

– Бжыыхъэм кык. Иэлъык. Иуэ лъэхъэнэщ нобэ дызэлэжыну рассказыр зытепсэлъыкыыр? Сыт абы зэреджэр? (*Щымахуэ.*) Щымахуэм и нэцэнэхэр кыжы. Иэн.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакыкыэ:

Къру цык. Иухэр мэлъэтэж,
 Щып. Иэ хуабэхэм мэк. Иуэж,
 Къру – къру – къру – къру,
 Ахэр дэ догъэк. Иуэтэж.
 Къру цык. Иухэр зэподжэж,
 Уафэ лъащ. Иэм за. Иэтыж,
 Къру – къру – къру – къру,
 Дынывожъэ, фыкъэк. Иуэж!

VII. Темэм адэк. Иэ елэжын

1. Тхыгъэм къахуеджэн:

– Сыт бзу цык. Иухэм зыщ. Иаудыгъуар? (*Псори уэс лувым щы. Игъэнащи, яшхын ягъуэткыым, мэжэщ. Иал. Иэхэщ.*)

2. Тхыгъэм еджак. Иуэхэр езыр – езыру егъэджэн:

Псалъэ гугъухэм елэжын: Иэбап. Иэншэщ – зык. Ии хэзагъэ-кыым, уае – щы. Иэ дыдэ. Ахэр хэту псалъэуха зэхэлъхъэн.

3. Тхыгъэм макъ. Иэ кыегъэджэн, ар Иыхъэк. Иэ зэпыудын:

а) Къуалэбзухэр мэжэщ. Иал. Иэщ.

б) Щалэ цык. Иухэм бзухэм я шхын хуралъхъэ.

в) Къуалэбзухэр гүф. Иэу мэщыпэ.

4. Тхыгъэр упщ. Иэхэмк. Иэ зэпкырыхын, лэжыгъэ зэхуэмы-дэхэр гъэзэщ. Иэн:

а) Сыт жэщым къэхъуар? (*Жэщым уэс куу дыдэ къесащ.*)

А псалъэухар урысыбзэк. Иэ зэдзэк. Иын.

б) Уэс куур сыт бзу цык. Иухэм зэран зэрахуэхъуар? (*Псори щы. Иухъумащи, я шхын ягъуэтыжкыым.*)

в) Мы едзыгъуэм дауэ укъеджэн хуей? (*Нэщхгъейуэ, уигу ящ. Иэгъуу.*)

г) «Псалъэ гъэпщ. Иухахэр». «Щы. Иэщи бзур мэжэщ. Иал. Иэщ, Иэбап. Иэншэщ», жэуэ таблицэм кыиджык. Иын, псалъэ къэс зы плгыфэк. Иэ лэжын:

м	э	ж	щ. И	ы	Иэ	
Иэ	б	э	щ. И	а	щ	и
б	а	п. И	э	л. И	э	щ
з	у	р	н	ш	э	щ

д) «Къэщ. Иэрей и хъэщ. Иэщым». Дунейм и щытык. Иэр къэзы-гъэлъагъуэ псалъэухахэр тхыгъэм кыыхэгъуэтэн, абы еплъурэ псалъэхэр дэтхэжын:

..... бзийхэр щы. Игум кыытолыдэ.

Ауэ пэлъэщкыым.

е) Щалэ цык. Иухэр дауэ бзухэм яд. Иэпыкыуа? Абыхэм ящ. Иар зэк. Иэлъык. Иуэу кыжы. Иэжын.

5. Бзэ лэжыгъэхэр:

1) Нэгъуэщ. Иу дауэ жып. Иэ хъуну?

– Жыхапхъэк. Иэ кыритхъуащ. (*Кърипхгъэнк. Иык. Иащ.*)

– И цхъэр псынщ. Иэу кыипхъуатэри. (*И цхъэр псынщ. Иэу кыи. Иэтри.*)

2) Мы псалъэухахэр тхыгъэм хэтк. Иэ зэхъуэк. Иын:

– «Бзу цык. Иуш хъурейгъыр кыильэтыхъу щы. Идзащ». (*Бзу цык. Иуш хъурейгъыр кыильэтыхъу щы. Идзащ.*)

– «Псынщ. Иэ дыдэу гуэдзым еу. Иуу щы. Идзащ». (*Зэк. Иэлъыгъэ-п. Иащ. Иэу гуэдзыр трищыпк. Иыу щы. Идзащ.*)

– «Бзухэр куэд зэрыгъэхъуащ». (*Бзу хъушэ кыызэхуэсащ.*)

3) Бзухэр зэрыщыпэр къэзыгъэлъагъуэ псалъэухам къеджэн:

«Абыхэм я щыпэ макъыр щы. Имахуэ даущыншэм хэз хъуащ».

4) Мы псалгэхэм мыхьэнэкIэ кьыпэщIэуэ псалгэ кьэ-гьуэтын:

– Кьыпхьуатэри. (*Ипыхури.*)

– Кьуажэм пэгьунэгьуу. (*Кьуажэм пэжыжьэу.*)

6. Ромэрэ Уэзырмэсрэ планым тету характеристикэ ятын:

а) Я щэн – хьэлыр. (*ЩIалэфIиц, гуцIэггьу яхэлгьц, Iуэху щIакIуэхэщ, набдзэгубдзаплгэхэщ.*)

б) Бзухэм хуаIэ щытыкIэр. (*ФIыуэ ялгэггьу, якIэлзоплг, яхгумэ.*)

в) Я IуэхуцIафэхэр. (*Бзухэм шханIэ хуащIащ, уэсыр кьрат-хьури кьаггэкгэбзащ, гуэдз шынакь хуракIутащ.*)

г) Я шынэхьыщIэ Ренат зэрыхущытыр. (*Хуосакь, щосхьхэ, щIыIэти щIыбым кьыщIашакгьым, щапхгэ ираггэлгэггьу.*)

7. «Хэчыхьауэ кьеджэн». Бзу цIыкIухэр зэрышхэ щIыкIэр кьэзыггэлгэгьуэ сатырхэм тхылгьымкIэ кьэгьуэтауэ кьеджэн.

– А сатырхэм дауэ укьеджэн хуей? (*ГуфIэггьуэ зыщIэт макгкIэ.*)

8. «Зэгьусэ – зэфэггьу». Псалгэухахэм я пэщIэдзэмрэ я кIэухымрэ таблицэм деж кьэгьуэтауэ, зы плгыфэкIэ лэжын:

Бзу цIыкIур кьэлгьатэри дзыхьмыщIу	и щхьэр псынщIэу кьыпхьуатэри зиплгыхьащ.
ЕтIысэхри, гуэдз хьэдзэм еуIуащ,	бзу хьушэ кьызэхуэсащ.
ИужькIэ кьэгушхуащ, и щхьэ цIыкIур уафэгум дриггэзейри	шхапIэр кьыуфэрэзыхьу хуежьащ.
Зырыз – тIурытIурэ	и ныбжьэггьухэм еджэу щIидзащ.

9. Тхыггэр я псалгэкIэ кьыжеггьыIэжын.

10. Тестхэр гьэзэщIэн:

А. Гьэм и зэманхэр дапцэ хьурэ? Жэуапыр кьэтхьыхьын:

3 5 4 6

Б. Мы мазэцIэхэр гьэм и сыт хуэдэ зэман зыхыхьэр? Жэуапыр тхын:

Декабрь – дыггэггьазэ

Январь – щIышылэ

Февраль – мазае

Жэуап: щIымахуэ.

12. ЩIымахуэм теухуауэ рассказ кIэщI цIыкIу зэхэлгьхэн.

Щапхгэ:

Кьэсащ щIымахуэ щIыIэр. Дунейр хуабжьу уэмщ, жьы тIэкIуи гьуэщауэ зыщIыпIэкIи кьыкьуэмыуэ. Дунейр хуабжьу гурыхьщ, мамырщ, Уафэгур жумарту щIыльгэм уэсышхуэкIэ кьетэу щIедзэ. Нэуэжь Iулгьхьэу уэсыр кьохуэх. Щымысхьыжу уэсщабэр Iувышхуэу кьос. Ар алэрыбгьу хужьу щIыльгэм тогьуалгьхэ. Бжыхьэм иуфэ-кьа дунейр щIымахуэм уэс чэсей хужькIэ зэщехуэпыкI. Уэсыр кьабзэ дыдэщ. Нэху щыри дыггэр кьыщыщIэкIым, жэщ псом кьеса уэсым дунейр налкьутналмэсу зэщIиггэпщIыпщIащи, нэр щесыкI. Ини цIыкIуи уэс кьесам щогуфIыкI. УэсыщIэр кьабзаггэщ, уэсыщIэр насыпщ, уэсыщIэр гьэфIщIыфIым и нэщэнэщ. Дунейм и щIыфэр уэсчэсейщ, унэ щхьэггьубжэхэр хьарпщIэрщ. Дунейм и кьэп-тал хужьыр екIупс, дыггэ нэпсыр зэщIопщIыпщIэ, уэс хужьыбзэм нэр кьрещI. Пхгэггьулей цIыкIум уэсыр шылэхьару кьепхьухащи зеггэнысащIэ. ЩIымахуэ дуней щымым уцIэдэIуу уэсым ухэту кьэпкIухьыныр зыхуэдэ щыIэкьым. Унэм укьызырщIэкIыу жьы кьабзэ щIыIэтар кьыпIурууэр. Жыггэм уэс пыIэхэр ящхьэрысщ, таж пэлгытэу хуэщымэ щIыкIэу. Таурыхь дахэм ухэтрэ, дуней нэхум утетрэ пхузэхэмыхьыжу гурыщIэ IэфIхэм уэщIащтэ, Iэпкьлгьэпкьыр яггэпIейтей. Дуней зыкьызышым уеплгыхукIэ псэри нэхь кьабзэ мэхьу, гурыщIэ дахэхэри кьыпхуоуш. ЩIымахуэ телгьыджэм кьарууцIэ кьыпхилгьхьауэ, гукьыдэжкIэ уиггэпщIауэ унэм уцIохьэж.

VIII. «Фи гурылгыр кьэфIуатэ. Нобэрей дерсым кьывита гукьыдэжыр кьэзыггэлгэгьуэ смайликыр тетрадым итхэн. Сыт ар кьызыхэкIар?

IX. «Ди лэжыггэм уасэ хуэтщIу»

– Сыт нобэрей дерсым щIэуэ кьэфщIар?

– Сыт кьывэхьула? Сытым гуггьу фьидехьа? Сыт ар кьызыхэкIар?

– Псалгэухахэр нэвггэсыж:

1) Сэ нобэ щIэуэ кьэсщIащ ...

2) Нобэ сэ схузэфIэкIащ

3) Унэм ськIуэжмэ сэ сщIынуц ...

Х. Дерсыр кѣпшытѣжын

– Нобѣ зѣпкѣрытха тхыгѣэм сыт и цѣлѣр? (*Кѣуалѣбзухэм я дѣлѣпыкѣуэгѣу.*)

– Хѣт ар зытхар? (*Бѣмырзѣ Зураб.*)

– Сыт рассказым и гупсысѣ нѣхѣыщѣхѣр? (*Кѣуалѣбзухэм щѣлѣымахуѣкѣлѣ уадѣлѣпыкѣун хуейщ, уахуѣсакѣын хуейщ, шхалѣлѣ яхуѣпщѣлѣу бѣгѣэшхѣн хуейщ.*)

Унѣ лѣжѣыгѣѣ: тхыгѣэм кѣеджѣн, кѣыжѣлѣжѣыфѣу зѣгѣѣсѣн, псалѣѣрыджѣгур зѣгѣѣщѣлѣн, лѣжѣыгѣѣхѣр гѣѣзѣщѣлѣн:

1. Щѣлѣымахуѣ мазѣэхѣм нагѣыщѣ (знак) кѣѣгупсысауѣ яхуѣтхын:

Дыгѣѣгѣазѣ – декабрь

Щѣлѣышылѣ – январь.....

Мазаѣ – февраль

2. Щѣлѣымахуѣкѣлѣ кѣуалѣбзухэм уазѣрыдѣлѣпыкѣур кѣѣзыгѣѣлѣагѣуѣ сурѣт щѣлѣн.

КѣЫТХУЕБЛАГѣѣ, ИЛѣѣСЫЩѣЛѣ!

Дерс 10 – нѣ : Хѣѣгѣундокѣуѣ Рѣмѣзан и усѣ «Кѣакѣуѣ, кѣакѣуѣ, Илѣѣсыщѣлѣ!», Ахѣмѣт Мухѣѣдин и рассказ «Илѣѣсыщѣлѣ»

Мурадхѣр: разделыщѣлѣм яджынухѣм лѣыгѣѣгѣуѣзѣн, Хѣѣгѣундокѣуѣ Рѣмѣзан и усѣ «Кѣакѣуѣ, кѣакѣуѣ, Илѣѣсыщѣлѣ», Ахѣмѣт Мухѣѣдин и рассказ «Илѣѣсыщѣлѣ» жѣхуѣилѣхѣм нѣлуасѣ хуѣщѣлѣн; пычыгѣуѣкѣлѣ зѣпымыудауѣ псалѣѣ псокѣлѣ я кѣеджѣкѣлѣр егѣѣфѣлѣкѣуѣн; псалѣѣухѣм и кѣлѣм щѣт дамыгѣѣхѣм елѣытауѣ гѣуѣхуауѣ егѣѣджѣн, я бѣзѣм зѣгѣѣужѣын, гупсысѣу егѣѣсѣн, я зѣфѣлѣкѣлѣхѣм хѣгѣѣхѣуѣн.

Зѣрагѣѣгѣуѣтыпхѣѣ зѣфѣлѣкѣлѣхѣр: разделыщѣлѣ зѣхѣхѣхѣр зѣтепсалѣѣыхѣыр ягѣѣубзѣхун; темѣщѣлѣм нѣлуасѣ хуѣщѣлѣн; гупсысѣ щѣлѣлѣыр зѣхѣгѣѣщѣлѣыкѣлѣн; макѣкѣлѣ гупсѣхуу еджѣн; зѣджар зѣкѣлѣлѣыкѣлѣуѣ кѣыжѣлѣжѣын; тхыгѣѣм и план зѣхѣлѣхѣн; тхыгѣѣм и цѣлѣмкѣлѣ зѣтепсалѣѣыхѣыр налуѣ ягѣѣщѣлѣн; тхыгѣѣм и художѣственнѣ гѣѣпсыкѣлѣм кѣлѣлѣыплѣын; еджакѣлѣуѣ хѣм тхыгѣѣм и кѣлѣр зѣхѣуѣкѣлауѣ адѣкѣлѣ пѣгѣѣдзѣн, Илѣѣсыщѣлѣм и нѣщѣнѣхѣр убзѣхун, ар зѣрагѣѣлѣапѣлѣм тепсалѣѣыхѣын.

Кѣѣдгѣѣсѣбѣпхѣр: зѣрылажѣѣ тетрадь, тхакѣлѣуѣхѣм я портрет, я лѣдакѣѣщѣлѣкѣлѣхѣр, проектор, компѣютер, интерактивнѣ доска, Илѣѣсыщѣлѣм теухуа сурѣтхѣр.

Дерсым и еклѣуѣкѣлѣкѣлѣр

I. Кѣызѣщѣлѣзыкѣуѣ дакѣыкѣѣ

II. Унѣ лѣжѣыгѣѣр щѣлѣплѣыкѣлѣн

III. Бѣзѣгѣѣлажѣѣ:

Нобѣризѣ, пщѣдѣй закѣуѣ,
Пщѣдѣймыщѣкѣлѣ,

КъабышкIэж зэрыдэкIу,
ИлъэсыщIэу нэху дыкъокIыр.

- Псалгэрыджэгум щэху цIыкIуу къеджэн.
- Щэху цIыкIуу къыщIэдзауэ, кIуэ пэтми макъым хэгъа-хъуэрэ къеджэн.

- Макъ IэтакIэ къыщIэдзауэ, кIуэ пэтми макъым кIэрыгъэхуурэ къеджэн.

IV. ТемэщIэм ешэлIэн. Дерсым мурадхэр хуэгъэувын

1. УщIэхэм жэуап етын:

- Мы усэ цIыкIур гъэм и сыт хуэдэ зэман зытепсэлъыхъыр? (*ЩIымахуэ.*)

- ЩIымахуэм и нэцэнэхэр къыжыIэн.

2. «Псалгэ зызыгъэщIэуахэр» къэгъуэтын. Таблицэм ит мазэцIэхэм къеджэн, псалгэ къэс зы плъыфэкIэ лэжын:

я	н	в	а		
д	е	к	р	ь	
ф	е	а	б	р	ь
	в	р	а	л	ь

- Мы мазэцIэхэм гъэм и сыт хуэдэ зэман къагъэлъагъуэр? (*ЩIымахуэ.*)

3. ЩIымахуэ мазэхэр адыгэбзэкIэ къебжэкIын. (*Дыггэггазэ, щIышылэ, мазае.*)

4. Илъэсыр мазэ дапщэ хъурэ? (12.)

- Мазэхэм я зэкIэлъыкIуэкIэр бжыгъэхэмкIэ къэгъэлъагъуэн:

1. Январь	3. Март	8. Август
12. Декабрь	7. Июль	2. Февраль
9. Сентябрь	11.Ноябрь	10. Октябрь
4. Апрель	5. Май	6. Июнь

5. Илъэсыр зэриухыр сыт хуэдэ мазэ? (*Декабрь – дыггэггазэ.*)

6. Илъэсыжъым сыт къыкIэлъыкIуэр? (*ИлъэсыщIэр.*)

7. Сыт щыгъуэ илъэсыщIэм щыпежъэр? (*Декабрым и 31 – м*)

8. «Пычыгъуэ зэпыщIахэр». Пычыгъуэхэр зэпыщIауэ, нобэррей дерсым нэуасэ зызыхуэтщIыну разделыщIэм и цIэм къеджэн:

И СЫ ЛТЪЭ ЩIЭ

- Сыт хуэдэ псалгэ фыкъызэджар? (*ИлъэсыщIэ.*)

9. Дерсым и темэмрэ мурадхэмрэ яжеIэн, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр убзыхун.

10. РазделыщIэм елэжын:

а) Тестыр гъээщIэн. Псалгэ зэпхахэм къеджэн, нэцэнэхэр псори къызэщIиубыдэу яхэтыр къэгъуэтын, ар къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэр жэуапым итхэн:

1) илъэсыщIэр къынэсащ; 2) цIыхухэм я гуфIэгъуэщ; 3) псей цIыкIур догъэдахэ; 4) Уэс Дадэ къытхуэкIуэнущ.

Жэуап: 1.

б) Тхылгъыр нап. 42 – м деж къызылухын, разделым и цIэм къеджэн. (*Къытхуеблаггэ, ИлъэсыщIэ!*)

- Дауэ фегупсысрэ мы разделыр сыт зытепсэлъыхъыр? (*ИлъэсыщIэм.*)

в) Разделым ириплгъэн, зэджену темэхэр щIэплгъыкIын, ахэм я цIэхэм къеджэн, сурэтхэм нэуасэ зыхуэщIын.

V. Темэм елэжын

1. Усэ зэдженум нэуасэ хуэщIын:

- Дерсым зэджену усэм и цIэм къеджэн. (*КъакIуэ, къакIуэ, ИлъэсыщIэ!*)

- Дауэ фегупсысрэ, сыт тхыгъэм апхуэдэ цIэ щIыфIащар? (*ИлъэсыщIэр къраггэблаггэри.*)

2. Сурэтым елэжын. Нап. 52 – м деж ИлъэсыщIэр къызырысар къэзыгъэлъагъуэ сурэтым елэжын:

- Гъэм и сыт хуэдэ зэман мы сурэтым къыщыгъэлъагъуэр? (*ЩIымахуэ.*)

- Сыт щIымахуэр къызырысар къыдэзыгъащIэр? (*Дэнэки уэс телгъи, цIыхухэр хуабэу хуэпахэщ.*)

- Сурэтым ИлъэсыщIэм и нэцэнэу сыт щыфлгъагъуэр? (*Псей цIыкIу яIыггъи, цIыкIухэм къахуокIуэ Уэс Дадэ, Уэс Нанэ, Уэс Гуащэ сымэ. Псори гуфIэпсыжи, сауэггэтхэр яIыггъи.*)

- СурэтыщIым сыт хуэдэ плъыфэхэр къыгъэсэбэпа? (*Хужь, щIыху, щхъуантIафэ, гъуэжъыфэ, плгъыжъ.*)

– Сурэтыр дауэ кыыфщыхъуа? Сыт фигу ирихъар? Илгэсыщлэм сыт хуэдэ гукъыдэж кыуитыр? Сыт ар зэпхар? (Сурэтыр плгыфэ щхгъуэклэплгыклэ и куэдщ. Абы кгеггэлгэгъуэ ар гуфлэггъуэм, дахаггэм зэрытепсэлгыхъыр. Илгэсыщлэм псори цогуфлгык, мурад дахэхэр абы иранх, хгъуэху дахэхэр абы хужалэ.)

3. Нап. 53 – м деж тхыггэр зи лэдакгэщлэклэ тхаклуэм и унаггъуэцлэм кгеджэн. (Хгэггундокгъуэ Рэмэзан.)

Хгэггундокгъуэ Рэмэзан и гыащлэмрэ и творческэ лэжыггэмрэ (еггэджаклуэм напщлэ.)

Черкес тхаклуэ икли усаклуэ Хгэггундокгъуэ Рэмэзан Хгэбэз районым хыхгэ Али – Бэрдкыгъуэ кгуажэм 1926 ггэм кыыщалгхуащ.

Кгуажэ еджаплэр кыиуха нэужь, ар щеджащ Черкесскэ педагогическэ училищэм, иужьклэ Кгэбэрдей – Балккэр кгэрал университетым и филологическэ отделенэр кыиухащ, Али – Бэрдкыгъуэ кгуажэ еджаплэм еггэджаклуэу щылэжыащ.

1957 ггэм кыыщыщлэдзауэ дунейм ехыжыху «Ленин нур» областной газетым щылэжыащ. Хгэггундокгъуэ Рэмэзан итхащ «Жансит и кгуэм и лгэгъуэ», «Аузым и уэрэд», «Пщыбий и ггуэгу» поэмэхэр. Рэмэзан и кгалэмыпэм кыыщлэклащ сабийхэм щхгэклэ усэ дахэ куэд. Абыхэм ящыщхэщ «Лэггупыкгу» зыфлища сабий тхылгыр. Ар кыыдэклащ 1987 ггэм.

VI. Зыггэпсэхуггъуэ дакыккгэ:

Илгэсыщлэ кгафэм
Дэ дыхуэхгэзырщ,
Адыгэ кгэфэклэр
Дахэггэ езыр!
Ипэклэ добакгуэ,
Хуэму доклуэтыж,
Лгэныкгуэклэ доклуэ,
Занщлэу доггэзэж.
Зыдоггэджэрэзри
Лэдэбу доувыж.

VII. Темэм адэклэ елэжыын

1. Тхыггэм кгахуеджэн:

– Сыт Илгэсыщлэм кыытхуихыыр? (Насыныщлэ.)

2. Тхыггэм езыр – езыру еггэджэн.

Псалгэ гуггухэм елэжыын: псей, лгэужыыншэ. Ахэр хэту псалгэуха зэхэлхгээн.

3. Тхыггэм макгклэ кгеггэджэн:

– Сыт хуэдэу укгеджэн хуей мы усэм? (Макгэ лэтаклэ, гуфлэггъуэр кгызыхэщ макгклэ.)

3. Упщлэхэмклэ зэпкырыхын, лэжыггэ зэхуэмыдэхэр ггэзэщлэн:

а) Сыт цлгыхухэр зыпегжар? (Илгэсыщлэм.)

б) Цлгыклухэм Илгэсыщлэр дауэ кгэраггэблаггэрэ? (Хгэщлэ лганлэм хуэдэу.)

А сатырхэр усэм кыыхэггъуэтауэ, гуфлэггъуэм зэщлэлэтэ макгклэ кгеджэн.

в) Сыт Илгэсыжыыр «лгэужыыншэу мыклуэдауэ» усаклуэм щлгыжилэр? Ар дауэ кыытхуиуэрэ?

г) Сыт Илгэсыщлэм кыыздихыыр? А сатырхэм кгеджэн.

д) «Псалгэ дэггэхуахэр». Тхылгымыкклэ усэ сатырхэм ирилгэуэрэ, псалгэ дэггэхуахэр дэггэуэжыын:

А. Илгэсыщлэм кыытхубожыыр..... (насыныщлэ.)

Б. Илгэсыщлэмтхуилэжыынущ. (гуэхуфлхэр.)

В. Ди куэдщ дэри(мурадыфлхэр.)

4. Бзэ лэжыггэхэр:

1) Нэггъуэщлэу дауэ жыплэ хгуну?

– Кыытхублаггэ! (Хгэщлэу кыытхуеклуэ!)

– Тхуилэжыынущ. (Тхуиггэзэщлэнущ.)

2) Мы псалгэхэм мыхгэнэклэ кгапэщлэуэ щапхгэу кгэхыын:

– Гум кгюклгыжыр. (Тщоггупыцгжыр.),

– Ди куэдщ. (Зыри дилэкгым.)

5. Усэ едзыггъуэхэр зытепсэлгыхыыр таблицэм итхэн:

Усэ едзыггъуэхэр: Зытепсэлгыхыыр:

1) Яплэрэй едзыггъуэр А. Илгэсыжыым

2) Етлуанэ едзыггъуэр Б. Мурадыфлхэм

3) Ещанэ едзыггъуэр В. Илгэсыщлэм

1	2	3
В	А	Б

6. Псалгэжыым кгеджэн: «Илгэсыщлэм насыныщли кыыдоклуэ». А псалгэжыым кыыкгыр дауэ кыытхуиуэрэ? (Илгэсыщлэ кгыхгэм цлгыхухэм флгыггъуэ лэджи кгайхгүүлэну хуейщ, я мурадхэм щылгэлэсклэ, ар насыну абж.)

– Сыт псалгэжьхэм сэбэпу кьахьыр?

7. Зэпсэлгэныггэ еггэкIуэкIын: Адыгэ псалгэжьхэр.

Псалгэжьхэр адыгэ IуэрыIуатэм и зы Iыхьэщ. Псалгэжьхэр адыгэбзэм дахэу хэухуэнауэ к'юггэуэгурыкIуэ. Бзэм деж псалгэжьхэм мыхьэнэшхуэ яггэзащIэ. Адыгэбзэр к'улей ящI, фIым дыхуау-щый, ди бзэр бей ящI. Псалгэжьхэм адыгэ цIыхухэм я гупсысэкIэр, я дуней тетыкIэр, х'уапсапIэ яIэхэр к'яггэлгьяггэуэ. Псалгэжьхэм я мыхьэнэр еггэин ггэсэныггэ к'алэнышхуэ зэраггэзащIэм. Ахэр лгэпк'ыым ижь – ижьыж лгэндэрэ иггэунэхуа Iуэхуггэуэхэм к'ы-тещIыкIащ, IуцыггэкIэ ггэнщIащ, ак'ылыкIэ псыхьащ. Псалгэжьхэм к'яггэлгьяггэуэ лгэпк'ыым и дуней еплгыкIэр, и зэхэщIыкIыр, зэхэтыкIэ иIэр.

8. Мы планым тету рассказ цIыкIу зэхэлгхьэн: «ИлгэсыщIэм сэ сызэрышежьэр»:

а) Уэс Дадэ хуэстх письмор.

б) Си фащэр соггэдахэ.

в) Псей цIыкIур соггэщIэращIэ.

г) ИлгэсыщIэм папщIэ уэрэд, к'яфэ зызоггэащIыху.

9. «К'гэщIэрей и хьэщIэщым». ИлгэсыщIэм теухуа сурэтхэм к'ябггэдэт х'урей цIыкIухэр плгыжью лэжын:

Сурэтхэр: Елкэ ггэмахуэ ЩIыIэ дадэ Майм и 1 – р
 О О О О

10. Таблицэм елэжын. Псалгэухахэм к'еджэн, таблицэм итым дыщIаггэуу, езы еджакIуэхэм яфIэфI жэуапхэр наIуэ щIын:

ИлгэсыщIэм и нэцэнэхэр.	Уэс Дадэ к'ысхуихьыну сызыхуей тыггэхэр.	ИлгэсыщIэр фIуэуэ щIэслгяггэр
Псей цIыкIур доггэщIэращIэ.	Планшет. Гуащэ.	Iэнэ дахэ доузэд. Х'уэхг'ухэр зэжыдоIэ.
Псоми фащэ телгыджэхэр щыдотIаггэ. Тыггэ лгэпIэхэр к'ыдат.	Машинэ дахэ.	Дык'юфэ, доджэгу. ИлгэсыщIэ уэрэдхэр жыдоIэ, IэпэзэрыIыггэуу дык'юфэ.

11. ПсынщIэрыпсалгэжьхэр жыIэн: «Псынэ, псыпс, псей нэпсей».

– Сыт псынщIэрыпсалгэжьхэм мыхьэнэуэ иIэр? (Дахэу дыпса-лгэу дреггасэ, макгхэр зэхэщIыкIауэ, гурыIуэггэуэ доггэIу, IуэрыIуатэм дыхеггэггэуазэ.)

Ахгэмэт Мухьэдин и «ИлгэсыщIэ» жыхуиIэ рассказым елэжын

I. Бзэггэбзэрабзэ:

Псейм уэшхыпскIэ зетхьэщI,
 Псейм дыггэпскIэ зелгэщI,
 Псейр щх'уантIэщ,
 Псейр лантIэщ,
 Псейм и псэр псыщ.

– Усэ цIыкIум щэху цIыкIуу к'еджэн.

– Щэху цIыкIуу к'ыщIэдзауэ, кIуэ пэтми мак'ыым хэггэ-хгэуэрэ к'еджэн.

– Мак'ы IэтакIэ к'ыщIэдзауэ, кIуэ пэтми мак'ыым кIэры-ггэуэрэ к'еджэн.

– Усэ цIыкIум ггэхуауэ к'еджэн.

II. ТемэщIэм ешэлIэн. Дерсым мурадхэр хуэггэувын

1. УпщIэхэм жэуап етын.

– Сыт мы усэ цIыкIур зытепсэлгхьыггэр? (Псей цIыкIум.)

– Псей цIыкIур мы усэм сыт хуэдэу к'ыщыггэлггэуэ? (Щх'уантIэщ, лантIэщ.)

2. «Зэггэуэ – зэфэггэу». Таблицэм ит псалгэухам к'еджэн, псалгэ к'гэс зы плгыфэкIэ лэжын. (Псейм и псэр псыщ.)

п	с	и	п	с
п	е	й	м	э
п	с	ы	щ	р

3. Пычыггэуэхэр зэпыщIауэ, псалгэухахэм я жэуапхэр к'гэ-ггэуэтын:

А) Сыт псейм зызэритхьэщIыггэр? (УэшхыпскIэ.)

Б) Сыт псейм зызэрилггэщIыггэр? (ДыггэпскIэ.)

УЭ КIЭ ДЫ КIЭ
 ШХЫПС ГГЭПС

4. Сыт щыгъуэ зэман псей цыкIур щагъэщIэращIэр?
(ИлгэсыщIэм.)

5. Темэм и цIэмрэ и мурадхэмрэ щыгъэгъуэзэн, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр наIуэ щIын.

III. Темэм елэжын

1. Рассказ зэдженум нэIуасэ хуэщIын, дерсым зэджену тхыгъэм и цIэм нап. 54 – м деж къегъэджен. (ИлгэсыщIэм.)

– Дауэ фегупсысрэ, сыт тхыгъэр зытеухуауэ щытынур?
(ИлгэсыщIэм.)

2. «ИлгэсыщIэ» жыхуиIэ сурэтымкIэ рассказ цыкIу зэхэлъхъэн:

– Сыт мы сурэтыр зытепсэлгыхыыр? (ИлгэсыщIэм.)

– Сыт пэшым и кум итыр? (Псей цыкIу.)

– Дэнэ ар къыздырашар? (Мэзым.)

– Псей цыкIур зэрагъэщIэрэщIам тепсэлгыхыын.

– ЦыкIухэр дауэ хуэпа? (Фашэ зэмылIэужьыгъуэхэр ящыгъи.)

– Сыт цыкIухэм ящIэр? (Псей хъурегъыр къафыхъ.)

3. Къуажэхыр къэщIэн: «Мэзым щалъху, мэзым щапI, унэм къакIуэмэ, псори зэхуешэс». (Псей.)

– Сыт къуажэхыр псейм зэрытепсэлгыхыыр къыдэзыгъащIэр?
(Мэзым къыщокI, унэм къашэмэ, ягъэщIэращIэри, ИлгэсыщIэр ягъэлъапIэ.)

– Сыт къуажэхыр жанркIэ зыхыхъэр? (IуэрыIуатэм.)

– Адыгэ IуэрыIуатэм щыщу сыт фэ фщIэхэр? (Таурыхъэр, къебжэкIхэр, псынщIэрыпсалгъэхэр.)

– Сыт IуэрыIуатэм и мыхъэнэр? (Абы лгэпкыгым и блэкIам щыгъуазэ дещI, ди бзэм и беягъым гу лгыдеггатэ, дахэу дыпсалгъуэ дреггасэ, фIым дыкгыхуреджэ, цIыхуггэм дыхуеуций. IуэрыIуатэм лгэпкыгым и гъащIэм мыхъэнэ ныухыкIа щыIыгъи, IуэрыIуатэр лгэпкыгым и гъуджэи, Абы лгэпкыгым и къекIуэкIыкIар, и зэхэщIыкIыр, и зэхэтыкIэр къеггэлъагъуэ.)

4. Нобэ дызэджену тхыгъэр жанркIэ рассказщ. Ар итхашц тхакIуэ Ахъмэт Мухъедин.

Ахъмэт Мухъедин и гъащIэмрэ и творческэ лэжыгъэмрэ (еггэджакIуэм папщIэ.)

Ахъмэт Мухъедин Хъуд и къуэр 1917 гъэм Зеикъуэ къуажэм къыщыхъуашц. 1933 гъэм пэщIэдзэ еджапIэр къиухашц, иужькIэ колхоз щIалэгъуалэ еджапIэм, педагогическэ техникумым и щIэныгъэм

щыхыгъэхъуашц. ФIуэ зэреджам папщIэ, езым хуэдэ щIалэгъуалэ гуп и гъусэу «Черкес плъыжъ» редакцэм лэжъапIэ ирагъэблэгъашц. 1954 гъэм тхылъ тедзапIэм и редактору лэжъэн щIедзэ. Илгэс бжыгъэ куэдкIэ мэлэжъэ Къэрэшей-Черкес радиом и адыгэбзэ къудамэм и редактор нэхыжыу.

1959 гъэм къыдэкIауэ щытащ Мухъедин и япэрей тхылъыр – «Гъагъэ, си Хэку» зыфIишар, иужькIэ «Щыналгъэ берэчэт» жыхуиIэ тхылъыр. Абы и Iэдакъэм сабийхэм папщIэ къыщIэкIашц «Алий гъэлъхуэщым», «Щынэ IэрыпI», «Джэдэхъу шу», «ТхъэкIумэкIыхъ щхъэхынэ», нэгъуэщI куэди.

IV. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

ИлгэсыщIэм теухуа макъамэм щIэту къэгъэфэн.

V. Темэм адэкIэ елэжын

1. Тхыгъэм къахуеджэн:

– Сыт псым къызэпрашу къытхуашар?

2. Тхыгъэм езыр – езыру къегъэджен.

Псалгъэ гугъухэм елэжын: налкъутналмэс – мывэ лъапIэ.

Ар хэгу псалгъэуха зэхэлъхъэн.

3. Тхыгъэм макъкIэ къегъэджен, ар IыхъэкIэ зэпыудын, план зэхэлъхъэн:

а) Псей цыкIур къытхуашашц.

б) Псей цыкIур дгъэщIэрэщIашц.

в) ДогъэлъапIэ ИлгэсыщIэр!

4. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэзэщIэн:

а) Дэнэ псей цыкIур здыщIагъэувар? (Ди еджапIэм и пэи Iэхуитлгэхуитым.)

б) Сыт абы уеплъ пэтми зыщIыщомыгъэнщIыр? (Дахэ дыдэу ягъэщIэрэщIащи.)

в) «Зэгъусэ – зэфэгъу». Псей цыкIур зэрагъэщIэрэщIам тепсэлгыхыын. Абы папщIэ, таблицэм ит псалгъэухахэм я кIэухыр къэгъуэтауэ, зэщхуэ зы плъыфэкIэ лэжын:

И щхъэкIэ дыдэм плъыжыбзэу	цIуугъэнэхэмкIэ зэщIэблашц.
ХъурегъыкIэ щыгъэ	вагъуэ къуапитхур пылъщ.
МыщIэ зэмыфэгъухэмкIэ	уэс теса къыпфIощI.
Къауц хужыу бжыэхуц щабэр къепхъыхащи,	зэщIощIыпщIэ.

г) «Псалгэ зызыгъэпщкIуахэр» таблицэм къыхэгъуэтауэ, псалгэуахам къеджэн. «Псейр щIэращIэщ, дахэщ, зыкъреш». Псалгэ къэс зы плгыфэкIэ лэжын:

щI	э	з	ы	къ	р
п	р	а	д	а	е
с	е	щI	э	х	ш
	й	р	щ	э	щ

д) Зэгъэпщэныгъэхэм елэжын:

– ТхакIуэм псей цIыкIум и дахагъыр къызэригъэлгъэгъуа зэгъэпщэныгъэхэр зэпыщIэн:

Нурыр зэщIолыдэ.
 Налкъутналмэсу къыщхъэщех.
 Дыгъэ бзийуэ зэхощIуукI.

е) «Хэчыхъауэ къегъэджэн». ЦIыкIухэр ИлгъэсыщIэм хуабжыу зэрыпэплгъэр къэзыгъэлгъагъуэ сатырхэм тхылъымкIэ къеджэн. Дауэ а сатырхэм укъызэреджэн хуейр? (*ГуфIэгъуэ зыщIэт макъкIэ, къахуэмыгъэсыжу зэрыпэплгъэр къэзыгъэлгъагъуэ макъкIэ.*)

ж) Хэт сымэ цIыкIухэм кърагъэблагъэхэр? (*Уэс Дадэ, Уэс Гуащэ.*)

з) Сыт абыхэм цIыкIухэр щIыпэплгъэр? (*Абыхэм я гъусэу ИлгъэсыщIэр ягъэлгъапIэ, я гуфIэгъуэр къыдаIэт, Уэс дадэ сау-гъэтхэр къахуегуэи.*)

и) Дауэ цIыкIухэм ИлгъэсыщIэр зэрагъэлгъапIэр? (*Уэрэд жаIэ, къофэ, мэджэгу, усэ къоджэ.*)

к) Таблицэм елэжын. ИлгъэсыщIэм епха хуэлухуэщIэхэр къэзылуатэ псалгэуахэм къеджэн, ахэр зытепсэлгъыхьыр пэжрэ мыпэжрэ къэзыгъэлгъагъуэ жэуапхэр щIэтхъэн, ахэр урысыбзэкIэ зэдзэкIын.

Унагъуэ къэс псей цIыкIу дахэ дыдэу ягъэщIэращIэ.	НтIэ. Хъэуэ.
Уэс Дадэ цIыкIухэм сау-гъэтхэр яхуегуэш.	НтIэ. Хъэуэ.
ЦIыхухэр ИлгъэсыщIэр къыхъэным пэмыплгъэу мэжеиж.	НтIэ. Хъэуэ.

ЦIыхухэр ИлгъэсыщIэ жэщым зэхуогуфIэ, хъуэхъу дахэхэр зэжраIэ.	НтIэ. Хъэуэ.
--	--------------

5. Рассказыр я псалгэкIэ къыжегъыIэжын.

6. Тестыр гъэзэщIэн. ИлгъэсыщIэ хъуэхъухэм хьэрфкIэ къэгъэлгъэгъуа я пэщIэдзэмрэ бжыгъэкIэ къэгъэлгъэгъуа я кIэухымрэ зэпэлгытауэ, таблицэм итхэжын:

Хъуэхъум и пэщIэдзэр Хъуэхъум и кIэухыр
 А. ИлгъэсыщIэр угъурлы 1) къывдигъэхъу
 Б. ИлгъэсыщIэ къыхьэр фхуэмахуэну 2) дывохъуэхъу
 В. ИлгъэсыщIэм мурадыфIхэр 3) фхурехъу

А	Б	В
3	2	1

VIII. Дерсыр къэпщытэжын

– Хъэгъундокъуэ Рэмэзан и усэр сыт зытепсэлгъыхьыр?

– Нобэ зэпкърытха тхыгъэм сыт и цIэр? (*ИлгъэсыщIэ.*)

– Хэт ар зытхар? (*Ахгъэмт Мухъэдин.*)

– Сыт рассказым и гупсысэ нэхъыщхьэр? (*ИлгъэсыщIэр къыщынэскIэ, цIыхухэр абы пожьэ, ягъэлгъапIэ, хъуэхъухэр зэжраIэ, фIым цогугъ, цIыху зэхэтыкIэ дахэм и нагъыщэщ.*)

Унэ лэжыгъэ: усэр зэгъэщIэн, тхыгъэм къеджэн, къыжыIэжыфыу зегъэсэн, къуажэхьымрэ бзэгъэбзэрабзэмрэ зэгъэщIэн, жьэрылуатэу рассказ цIыкIу зэхэлгъхъэн «Дэ ИлгъэсыщIэр къызэридгъыхьэр», жэуэ.

СИ БЗЭУ, АДЫГЭБЗЭ!

Дерс 11 – нэ: Тхьэгъэпсэу Увжыкъуэ и усэ «Адыгэбзэ», Дэбагъуэ Мухьэмэд и рассказ «Бзэ зэмылзэужыгъуэхэр»

Мурадхэр: разделищIэ зыхыхьэм и цIэм нэIуасэ хуэщIын; абы хыхьэ тхыгъэхэмрэ сурэтхэмрэ ириплъэн; Тхьэгъэпсэу Увжыкъуэ и усэ «Адыгэбзэ» жыхуиIэмрэ Дэбагъуэ Мухьэмэд и рассказ «Бзэ зэмылзэужыгъуэхэр» жыхуиIэмрэ нэIуасэ хуэщIын; псалгъэхам и кIэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэ-хуауэ егъэджэн; пычыгъуэкIэ зэпымыудауэ псалгъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн; я бзэм зегъэужыын; гупсысэу егъэ-сэн; я зэфIэкIхэм хэгъэхуэн; я бзэм иригушхуэу егъэсэн, лъэпкъым хуэгъэзауэ бзэм мыхьэнэуэ иIэм щыгъуазэ щIын.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: разделищIэ зыхыхьэр зы-тепсэлгыхьыр ягъэубзыхун, гупсысэ щIэлгыр къэзыгъэлгъа-гъуэ псалгъэ нэхъыщхьэхэр макъкIэ къыхэгъэщхьэхукIауэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэхалгъа тхыгъэхэр зэгъэпщэн; усакIуэм и гукъыдэжыр усэм къы-зэрыхэщым кIэлгыплгъын; тхыгъэм и план зэхэлгъхьэн; зэ-джар зэкIэлгыкIуэу къыжыIэжын; тхыгъэм хэт лIыхъужь-хэр зыхуэдэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыкIэхэм кIэлгыгъэплгъын, рассказым и кIэр зэхуэкIауэ адэкIэ пегъэдэн.

Къэдгъэсэбэхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я пор-трет, я тхылгъэр, адыгэ лъэпкъым теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КъызэщIэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр къэпщытэжын

III. Бзэгъэбзэрабзэ:

Бадзэ набдзэ, бдзанэ ябзэ,
Бзэнур бзауэ – бзу бзэрабзэ.

– Сатыр къэс икIэрей псалгъэр хэкъузауэ, бзэгъэбзэрабзэм къеджэн.

– Сатыр къэс икIэрей псалгъэхэм упщIэныгъэ мыхьэнэ иIаурэ, бзэгъэбзэрабзэм къеджэн.

IV. ТемэщIэм ешэлIэн. Дерсым мурадхэр хуэгъэувын

1. УпщIэхэм жэуап етын:

– «Хьэрф гъуэщэхэр». Сыт хуэдэ бзэ мы бзэгъэбзэрабзэр зэрыжытIэр?

Хьэрфхэр и пIэ ивгъэувэжи къэфщIэнщ:

Э З Б Э Г Ы Д А

– Сыт бзэ жыхуиIэр? (*ЦIыхур зэрыпсалгъэращ.*)

– Ди лъэпкъым сыт зэреджэр? (*Адыгэ лъэпкъ.*)

– Сыт хуэдэ ди бзэр? (*Ди бзэр адыгэбзэщ.*)

– Дауэ къыфщыхъурэ, сыт бзэм и мыхьэнэр? (*ЦIыхухэр бзэмкIэ зопсалгъэ, зэгуроIуэ, зэроцIыху, зыр адрейм зыхуейр жреIэф.*)

2. РазделищIэм нэIуасэ хуэщIын:

– Тхылгыр напэкIуэцI 61 – м къызэлухауэ, разделищIэм и темэм къеджэн. (*Адыгэбзэ.*)

– Дауэрэ фегупсысрэ, мы разделым дыщелэжыкIэ, тхыгъэ дызэджэнухэр сыт зытепсэлгыхьынур?

3. Дерсым и темэр яжелэн, и мурадхэр ягурыгъэIуэн, зэра-гъэгъуэтын хуей зэфIэкIхэм тепсэлгыхьын:

– Мы разделым хыхьэ тхыгъэхэр щыдджкIэ ди еджэкIэр едгъэфIэкIуэнущ, дызэджар къыжытIэжыфу зедгъэсэнущ. Бзэ-хэм датепсэлгыхьынущ, абыхэм я мыхьэнэм дрипсэлгъэнущ, абы теухуа къуажэхьэр, псынщIэрыпсалгъэхэр жытIаурэ ди бзэм зедгъэужынынущ. Псалгъэжыхэр зэпкъыртхыурэ ди зэхэ-щIыкIым хэдгъэхуэнущ, ди гупсысэкIэм зедгъэужынынущ, адыгэбзэм и къулеягъыр, и беягъыр зыхэтщIауэ зедгъэсэнущ.

4. Разделым и темэхэм ириплъэн:

– Сыт мы разделым и темэхэр нэхъыбэу зыхуэгъэзар? (*Ахэр хуэгъэзащ адыгэбзэм, нэгъуэщI бзэхэм, абыхэм я мыхьэнэм.*)

V. Темэщлэм елэжын:

1. Тхылгым и нап. 61 – м ит ит сурэтымкIэ рассказ цIыкIу зэхэлгъхэн:

а) Гъэм и сыт хуэдэ зэман сурэтыр зытепсэлгъыхьыр?

б) СурэтыщIым сыт хуэдэ плгыфэхэр кыигъэсэбэпа? Сыт абы и щхьэусыгъуэр?

в) Сыт сурэтым щыфлгъагъур ? Сыт щIалэ цIыкIур зыщыгуфIыкIыр?

2. Зэджэну усэм нэлуасэ хуэщIын:

– Сыт нобэ дызэджэну усэм и цIэр? (*Адыгэбзэ.*)

– Усэр зытха усакIуэм и унагъуэцIэм къеджэн. (*Тхьэггэпсэу Увжыкъуэ.*)

3. Тхьэггэпсэу Увжыкъуэ и гъащIэмрэ и тхыгъэ лэжыгъэхэмрэ (*еггэджакIуэм папщIэ.*)

Тхьэггэпсэу Увжыкъуэ Асчэрбий и къуэр Али – Бэрдыкъуэ къуажэм 1961 гъэм августым и 14 – м кыщалгъхуащ. 1987 гъэм Къэбэрдей – Балгъкър кърал университетым щIотIысхьэ.

ИлъэсиплIым нэблаггъкIэ Налшык кыщыдэкI «Хасэ» газетым щолажэ, журналист IэщIаггъэри еггэджакIуэ IэщIаггъэри зэдехь. 2003 гъэм Увжыкъуэ хагъыхьащ Урысейм и тхакIуэхэм я Союзым. 2006 гъэм «Къэрэшей – Черкесым щIыхь зиIэ и журналист» цIэр кыхуаггъэфэащ.

Увжыкъуэ и усэ сборникыу зыбжанэ къыдэкIащ: «Дуней гущэ», «Шыхулгъагъуэ», «ЩIэплгъыпIэ», «Тхьэм и бынхэр» жыхуиIэхэр. Тхьэггэпсэум и усэхэр хуэггэзащ адыгэ лгъапкъым, щIэблэм, тхыдэм, хабзэм, нэгъуэщI куэдми. Абы и квалемыпэр жанщ, и усэбээр удэзыхьэхщ.

4. Усэм гъэхуауэ къахуеджэн:

– Сыт усакIуэр мы усэм деж зытетхыхьыр? (*Адыгэбзэм.*)

5. ЕджакIуэхэр усэм езыр – езыру къеггэджэн:

– Адыгэбзэм сыт хуэдэ псалгъэхэмкIэ зыхуиггъазэрэ усакIуэм? А псалгъэхэр усэм кыыхэгъуэтэн икIи къеджэн.

6. Усэр упщIэхэмкIэ зэпкърыхын:

– Усэм и япэрей сатыритIым къеджэн. Дауэ кыфщыхьурэ хэт апхуэдэ псалгъэхэмкIэ зызыхуаггъазэр? (*ФIыуэ ялгаггум, яггэфIэм, ягу нэсым.*)

– Дауэрэ кыывгурыIуэрэ «хэкупсэ», «лгъапкъыпсэ» жыхуиIэ псалгъэхэр? (*Хэкумрэ лгъапкъымрэ фIыуэ зылгаггъу, абыхэм иригушхуэ, ирипагэ цIыхури.*)

7. Зэпсэлгъэныгъэ еггэкIуэкIын:

ЛгъапкъыпсэкIэ зэджэр хэт?

Лгъапкъыпсэщ жэуэ, куэдым хужаIэкъым. Ар зыфIащыр цIыху хэхащ, лгъапкъ уэчылу, лгъапкъ гъуазэу щытхэращ. Лгъапкъыпсэщ кышхужаIэн папщIэ, лгъапкъым хуэггэза Iуэхугъуэ Iэджи блэжын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэм я щхьэфэм уиIэбэн хуейщ. Сыт – тIэ, блэжын хуейр лгъапкъыпсэу ущытын папщIэ?

Лгъапкъыпсэщ лгъапкъ кызыхэкIам сыт щыгъуи хуэфащэу щыт цIыхур. Лгъапкъ напэм и хъумакуэрэ лгъапкъ хабзэм и зехьакIуэу, лгъапкъыбээр зэриггъакIуэрэ лгъапкъ тхыдэм и щIэджыкIакIуэу зи гъащIэр езыхьэкI дэтхэнэ цIыхури лгъапкъыпсэщ. Лгъапкъ къэс езым и хъугъуэфIыгъуэ, и гъэтIылыгъыгъэ гуэрхэр иIэщ. Ар илгъэс минхэм яугъуейуэ кышхыраха, яхъума лгъапкъ нагъыщэщ, лгъапкъ беагъщ. Абыхэм уахуэфащэу сыт щыгъуи ущытын хуейщ, лгъапкъыпсэу зыббжыжын папщIэ.

Уи лгъапкъ хабзэхэр бггэзащIэу, абыхэм уи гур хуэузу, цIыхуггэр уи бащэу, уи лгъапкъ напэр тумыхыу упсэумэ, нэгъуэщIу жыпIэмэ, адыгэ нэсу дунейм утетмэ, улгъапкъыпсэщ.

8. Усэм адэкIэ елэжын:

– УсакIуэм сыт хуэдэ лгъэIуэ адыгэбзэм зыхуиггъазэрэ? А сатырхэр дауэ кыывгурыIуэрэ? (*УсакIуэр хуейщ и адыгэбзэр сыт щыгъуи мыкIуэдыжу дунейм тетыну, адыгэм кгъащIэхъуэ щIэблэр ирибээрэбзэу псэуну.*)

– Бээр ену бээрэбзэн папщIэ, сыт щIэн хуейр? (*Абы дрипсэлгэн хуейщ, едггэфIэкIуэн хуейщ, дджын хуейщ, фIыуэ тлгэггун хуейщ.*)

9. Тхылгым ит лэжыгъэхэр ггэзэщIэн:

а) Мы усэм дауэ укъеджэн зэрыхуейр? Сыт ар кызыхэкIыр?

б) Псалгъэжыым къеджэн, зэпкърыхын: «Анэдэлгъхубээр – лгъапкъым и гупсэщ». (*Анэдэлгъхубээрэщ лгъапкъыр зыггэпсэур, кыызэрацIыхур. Бээр щымыIэжмэ, лгъапкъыр щыIэжкъыми аращ бээр лгъапкъым и псэу щIабжри.*)

в) Нап. 62 – м деж ит бзэггэбээрэбзэм фIыуэ къеджэу зеггэсэн.

– Сыт бзэггэбээрэбзэм и мыхьэнэр? (*Бзэггэбээрэбээр бээр зыггэдахэщ, зыггэбейщ, кгулей зыщIу. Ахэр пIыхун хуейщ, ггэхуауэ, зэхэщIыкIауэ жыпIэфу ущытын хуейщ уи бээр шэрыуэ, дахэ хгун папщIэ. Апхуэдэ Iэмалхэр куэду кгэзыггэсэбэным адыгэм хужаIэ: «Жъабзэ дахэ Iурылгъы» жэуэ.*)

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

Адыгэ къафэ къэгъэфэн.

VII. Темэм адэкIэ елэжын

Бзэкъутэ – бзэщIыж:

Псыпэ, псыбэ, бырыбищ,
Щыбырыбыр пIырыпIищ.

– Бзэкъутэ – бзэщIыжым упщIэныгъэ мыхъэнэ иIэу къеджэн.

– Бзэкъутэ – бзэщIыжым зэ макъ лъагэкIэ, зэ макъ лъахъшэкIэ къеджэн..

1. Темэм и цIэр яжеIэн, и мурадхэр убзыхун, зерагъэгъуэ-тыпхъэ зэфIэкIхэм тепсэлтыхьын.

– Тхылъыр нап. 62 – м деж къызэлухын, тхыгъэр зей тхакIуэм и цIэм къеджэн. (*Дэбагъуэ Мухъэмэд.*)

2. ТхакIуэм тепсэлтыхьын:

– Дэбагъуэ Мухъэмэд дэ нэIуасэ зыхуэтщIагъэххэщ. Сыт хуэдэ абы и IэдакъэщIэкIыу дызэджар? (*Къуалэбзухэр бжыкхъэм.*)

– Сытыт а рассказыр зытепсэлтыхьыр? Хэт къыджиIэжыфын ар?

3. «Нэ жан». Сурэтхэмрэ ахэм къагъэлъагъуэ лъэпкъхэмрэ зэшэлIэн:

Сурэтхэр	☐	Урысхэр
	☐	Адыгэхэр
	☐	Нэгъуейхэр

4. Зэпсэлъэныгъэ егъэкIуэкIын: Лъэпкъ зэгурыIуэныгъэ

Ди къэралыр лъэпкъыбэщ. Мыбдеж лъэпкъ зэхуэмыдэ куэдхэр щопсэу. Лъэпкъ къэс езым и бзэ иIэжщ, и фащэ зэрехъэ, и щIэн-гъуазэ зэригъэпэщыжащ. Лъэпкъ къэс иIэщ лъэпкъ зэхэщIыкI, и дуней тетыкIэ, и дуней еплъыкIэ. Лъэпкъхэр тыншу зэдэпсэуным и лъабжэщ зыр зым пщIэ хуэщIыныр, гъэлъэпIэныр.

Мыбдежым щыжыIэпхъэщ ди дадэжъхэр я гъунэгъу лъэпкъхэм зэрахуштыу цытар. Ахэм зэи лъэпкъ зэхэгъэж ящIакъым, сыт хуэдэ лъэпкъым къыхэмыкIами я лъахэ къыхъа цIыхур я нэт, я псэт, я хъэщIэ лъапIэт. Лъэпкъхэр зэгурыIуэу зэдэIуэжу псэун хуейщ, зыр зым илъттэу, зыр зым и щIэгъэкъуэну, гүфIэгъуэр зэдаIэту, нэщхъеягъуэр зэдагуэщIу. Аращ лъэпкъ зэгурыIуэныгъэм и купщIэр, и Iэмал нэхъыщхэр.

Лъэпкъ ныбжъэгъугъэр мылкъушхуэщ, ди дадэжъхэм зи лъабжъэр ягъэтилъа лъэпкъ зэхэтыкIэ щIагъуэм и нагъыщэщ.

Къэралым ис лъэпкъхэр зэлъыкъуэуауэ зэлъыкъуэтмэ – къэралыр лъэщщ, зэрубыдауэ зэрыIыгъмэ -къыпхуэмыщтэн быдапIэщ, лъэпкъхэр зэгурыIуэу зэдэIужмэ – къыпхуэмыгъэIурыщIэн къару мыкIуэщIщ.

5. Тестыр гъээщIэн. Ди республикэм нэхъыбэ дыдэу лъэпкъ исхэр къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэхэр жэуапым итхэн:

- 1) Абазэ
- 2) Адыгэ
- 3) Урыс
- 4) Шэшэн
- 5) Нэгъуей
- 6) Къэрэшей
- 7) Грузин
- 8) Абхъаз

Жэуап : 1, 2, 3, 5, 6.

А лъэпкъхэр зэрыпсалгъэ бзэхэм я цIэр къыIуэн.

6. «И кIэмкIэ къыщIэдзауэ». И кIэмкIэ къыщIэдзауэ псалъэхэм къеджэн, дызэлэжыну тхыгъэм и цIэр жэуапым итхэн:

Р Э Х Э ГЪУ Ы ЖЪ У Э ЛI Э З Б

Жэуап : бзэ зэмылIэужыгъуэхэр.

7. Дэбагъуэ Мухъэмэд и тхыгъэ «Бзэ зэмылIэужыгъуэхэр» жыхуиIэм къахуеджэн:

– Сыт тхыгъэр зытепсэлтыхьыр ?

8. Тхыгъэм езы еджакIуэхэр егъэджэн, псалгъэ гугъухэм елэжын.

9. Тхыгъэм макъкIэ къегъэджэн:

– Сыт лъэпкъ къэс иIэр? (*Бзэ.*)

10. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын. Лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъээщIэн:

а) Сыт адыгэхэм ди бзэм зэреджэр?

б) «Хъэрф зэпыгъэзахэр». Хъэрф зэпыгъэзахэр и пIэ игъэувэжауэ, а упщIэм и жэуапым къеджэн:

Э З Б Э Г Ы Д А

в) Тестыр гъээщIэн. Дауэ дыхуштыт адыгэбзэм? А упщIэм и жэуапыр тхылъымкIэ къэгъуэтауэ, ар къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэр къыжыIэн:

1) фIыуэ долъагъу; 2) дрипсалъэкъым;

г) «Нэ жан». Адыгэбзэр фIыуэ щIэтлъагъум и щхъэусыгъуэр таблицэм къиджыкIын: (Ар лъэкъым и бзэщ.)

	а	р		
лъ	э	п	къ	
б	з	э	ы	м
	и	щ		

д) «Лъэкъыбзэр пхъумэну ухуеймэ». Бзэм узэрыхущытыпхъэр къэзыгъэлъагъуэ псалъэхэм хъэрф дэгъэхуахэр дэгъэувэжурэ, къеджэн:

Дэтхэнэ зыми и лъэкъыбзэр:

- ... хъу м ... ж ... н хуейщ,
- ... р ... п с ... лъ ... н хуейщ,
- з р ... гъ ... жъ ... н хуейщ,
- ... р... гъ... фI ... кIун хуейщ.

е) «КъэщIэррей и хъэщIэщым». Ди къэралым лъэкъ псоми къагъэсэбэпу зэрыпсалъэ бзэ хэхам зэреджэр таблицэм къиджыкIын:

	1	2	3	4
1	у	с	б	э
2	ы	р	з	

1,1 2, 2 1, 2 2,1 1, 2 3,1 3, 2 4,1

ж) «Хэчыбъауэ егъэджэн». Сыт лъэкъым и бзэр ихъумэжын щIыхуейр? А упщIэм и жэуапыр тхыгъэм къыхэгъуэтэн икIи къеджэн.

11. Бзэ лэжыгъэхэр:

1) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– Сэбэпышхуэ зыпыль Iуэхугъуэщ. (Мыхъэнэшхуэ зиIэ Iуэхугъуэщ.)

2) Тхыгъэм мы псалъэухам мыхъэнэкIэ езэгъ къыхэгъуэтауэ, къеджэн:

– Псом нэхърэ нэхъапэ ибгъэщын хуейр уи лъэкъыбзэращ. (Псом нэхъыщхъэр – уи лъэкъыбзэращ, адыгэбзэращ.)

3) ТхакIуэм адыгэбзэм и мыхъэнэр сыт хуэдэ псалъэхэмкIэ зыхыдигъащIэрэ? (Бзэр щымыIэжмэ, лъэкъри щыIэжкъым.)

12. Тхыгъэм адэкIэ елэжын:

– Сыт хуэдэ бзэ ди къэралым бзэ нэхъыщхъэу ягъэувыр? Сыт абы и щхъэусыгъуэр? А сатырхэр усэм къыхэгъуэтауэ, къеджэн.

– Т. Зумакуловэ и усэ сатырхэм къегъэджэн, ар къазэрыщыхъур къыжегъыIэн:

Родной язык!
Он дорог мне,
Он мой!
Но, как родной,
Люблю я русский!

– Урысыбзэм мыхъэнэуэ иIэр дауэ къыщыгъэлъэгъуа мы усэ сатырхэм?

– Тхыгъэр я псалъэкIэ къыжегъыIэжын.

13. ЖъэрыIуатэу сочиненэ цIыкIу зэхэлъхъэн: «Сэ адыгэбзэр фIыуэ солъагъу».

14. Зэпсэлъэныгъэ ядегъэкIуэкIын: Адыгэбзэм и мыхъэнэр.

Лъэкъыбзэр IэфIщ, анэбзэр дахэщ. Абы и IэфIагъыр зыхэпщIэну ухуеймэ, махуэ къэс ирипсалъэ. Абы и дахагъым гу лъыштэну ухуеймэ, щIэдэIу жъабзэ дахэм, нэхъри бгъэжэбзэнумэ, махуэ къэс гъэбзэрабзэ.

Ирипсалъэ адыгэбзэм, егъэцIыху уи сабийм уи лъэкъыбзэр. Адыгэу зыббжыжмэ пIурырель адыгэбзэр. ЕгъэфIакIуэ, зегъэужь ныбжьрей анэбзэм! Адыгэбзэр лъэкъым и псэщ, адыгэбзэр лъэкъым и бзэщ. Абы уещI хэкупсэ, укъегъэхъу лъэкъыпсэу.

Лъэкъым и купщIэщ адыгэбзэр. Ар ди адэжъхэм лIэщIыгъуэхэм къыпхрахаш, яхъумэфаш. Бзэм и къуэпсхэр къызыхэкIыр цIыхубэращ, бзэр къэзыгъэщIыр лъэкъращ. Абы къыхэкIыуи бзэм и зехъакIуэу лъэкъым и дэтхэнэ цIыхури щытын хуейщ. Адыгэбзэр псэуху лъэкъри псэуш. Бзэр зимыIэж лъэкъыр псэужкъым. Бзэр IэщIыб зыщIым и лъэкъым и щIыбыр хуигъазэу аращ, лъэкъ хабзи, лъэкъ бзыпхъи елъэпауэу ежъэжу аращ. Апхуэдэ зыщIэфыр цIыху мыхъэнэншэ дьдэхэращ. Адэжъхэм я лъагъуэ махуэр пызыщэжыпхъэр щIэблэ къыщIэхъуэращ. Адыгэ лъэкъым узэрыщыщыр къэзыгъэлъагъуэр уи адыгэбзэращ.

15. Конкурс – эпеуэ «Хэт нэхыфлу усэ кьеджэрэ?» Адыгэбзэм теухуа усэхэм кьеджэн.

VIII. «Ди лэжыггэм уасэ хуэтшлу»

- Сыт нобэрей дерсым щлэуэ кьэфшлар?
- Сыт кьывэхулла? Сытым гугуу фыдехья?
- Сыт ар кьызыхэклар?
- Псалгэухахэр нэггэсыжын:

- 1) Сэ нобэ щлэуэ кьэсшларц ...
- 2) Нобэ сэ схузэфлэкларц
- 3) Дерс нэужымы мурад сшларц ...

IX. Дерсыр кьэпшытэжын

- Сыт хуэдэ тхыггэ нобэ дызэджар?
- Сыт ар зытепсэлгыхыр?
- Хэт усэ дызэджар зытхар?
- Дауэ ухуштытын хуей уи анэбзэм?

X. «Фи гурылгыр кьэфлуатэ». Нобэрей дерсым кьывита гукьыдэжыр кьэзыггэлгаггэуэ смайликыр тетрадым итхэн. Сыт ар кьызыхэклар?

Унэ лэжыггэ: усэр гуклэ зэггэщлэн, рассказым кьеджэн, кьыжылэжын.

Дерс 12 – нэ: Адзын Мухьэмэд «Адыгэбзэр бзэ кьулейщ», Абытлэ Хьызыр «Ирипсалгэ, адыгэщл, адыгэбзэм!»

Мурадхэр: разделищлэ зыхыхьэм и цлэм нэлуасэ хуэщлын, абы хыхьэ тхыггэхэмрэ сурэтхэмрэ ириплээн; Адзын Мухьэмэд и тхыггэ «Адыгэбзэр бзэ кьулейщ» жыхуилэмрэ Абытлэ Хьызыр и усэ «Ирипсалгэ, адыгэщл, адыгэбзэм!» жыхуилэмрэ нэлуасэ хуэщлын; псалгэухам и клэм шыт дамыггэм елгытауэ гьэхуауэ еггэджэн; пычыггэуэклэ зэпымыудауэ псалгэ псоклэ я кьеджэклар еггэфлэклэуэн; я бзэм зеггэужынын, гупсысэу еггэсэн, я зэфлэклэхэм хэггэхьуэн.

Зэраггэггэуэтыпхгэ зэфлэклэхэр: разделищлэм хыхьэ тхыггэхэр зытепсэлгыхыр яггэубзыхун, гупсысэ щлэлгыр кьэ-

зыггэлгаггэуэ псалгэ нэхыщхьэхэр макьклэ кьыхэггэщхьэхэр хуклауэ гупсэхуу еджэн; усаклэуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэ-халгыа тхыггэхэр зэггэпщэн; усаклэуэм и гукьыдэжыр усэм кьызырыхэщым клэлгыпллын; тхыггэм и план зэхэлгыхьэн; зэджар зэклэлгыклуэуэ кьыжылэжын; тхыггэм хэт лгыхгужьхэр зыхуэдэр белджылы щлын; тхыггэхэм я художественнэ ггэпсыклэм клэлгыпллын; рассказым и клэр зэхгэуэклауэ адэклэ пеггэдзэн; адыгэбзэм и беаггым, и кьулеаггым гу лгеггэтэн; бзэм и мыхьэнэм щлэггэдэлун; лгэпкьыбзэр хьума хьун папщлэ, абы урипсалгэуэ, зеггэужьуэ зэрыштытын хуейр гурылуэггэуэ ящыщлын.

Кьэдггэсэбэхэр: зэрылажгэ тетрадь, тхаклуэхэм я портрет, абыхэм я тхылгыхэр, интерактивнэ доска, компьютер, проектор, сурэтхэр.

Дерсым и еклэуэклэр

I. Кьызыщлэзыкьуэ дакьыкьэ

II. Унэ лэжыггэр кьэпшытэжын

III. Бзэкьутэ – бзэщлгыж

Нэрынэ – нэрынэ, нэрынэ бащэ,
Бабыщ баринэ, щыпэм – щыпащэ.

– Макь лгахьшэклэ кьыщлэдзауэ, клэуэ пэтми нэхь макь лгаггэ зыщлурэ, бзэкьутэ – бзэщлгыжым кьеджэн.

– Бзэкьутэ – бзэщлгыжыр гьэхуауэ жылэфу зеггэсэн.

IV. Темэщлэм ешэллэн, мурадхэр гьэувын:

1. Сыт хуэдэ бзэ бзэкьутэ – бзэщлгыжыр зэрыжытлар? (Адыгэбзэ.)

2. Сыт бзэкьутэ – бзэщлгыжым и мыхьэнэр? (Ди псалгэклэр дахэ ещл, макьхэр тыншу дггэлуу дреггасэ, адыгэбзэр еггэжгэулей, луэрылуатэм щыггэуазэ децл.)

3. Дерсым зэлэжыну темэхэм и цлэр илуэн, мурадхэм щыггэуазэ щлын, зэраггэггэуэтыпхгэ зэфлэклэхэм тепсэлгыхьын.

4. Зэпсэлгэныггэ ядеггэклэуэклэуэ: Адыгэбзэр лгэпкьым и пэщ.

Адыгэбзэр дахэщ, гуапэщ, псалгэ еклэуэ щлэггэнащ. Адыгэбзэр бзэ кьулейщ, луцаггэ защлэуэ зэхэлгыщ. Гурыщлэм кьилуклэ макь-

хэр зэщлэжыуэщ, ущлэдэлумэ псэр ехьэху, кьэбупсэлъмэ, псынэ кьелъэу зэрощэщ. Адыгэм и гурыщлэр кьэзытлэщлэу и гьэфлэн бзэ дахэ! Адыгэгум вагьуэу укьыщоблэ, адыгэпсэм дыгьэу укьыщопс. Лъэпкъым уэ насыпклэ уахуоупсэ, щлэблэм и кьэкьуэнум ухуоусэ. Адыгэпсэм ухэщлэуэ илгэс минхэр кьэбгьэщлэми, и щлэщыгьуэр кьыпхуиклэкъым. Лъэпкъ уэрэдыжьхэр кьыщрагьажьэклэ гум хыхьэ псалгэхэр адыгэбзэклэ кьыщлэгалгэ, лъэпкъ хьуэхьу щлэ-ращлэхэр кьыщаупсэлъклэ адыгэбзэм и жьабзэ дахэр ди нэрылгэ-гьуш, адыгэр щыпсалгьэклэ адыгэбзэклэ зэподжэж, адыгэбзэр джэр-пэджэжу зэлэпах, зэрыщылгьэу щлэдэлэу, зэрылгэхэу зэлгэщлэу. Адыгэбзэм и щлэналгэщ, адыгэбзэм и лгэхэщ, адыгэбзэр здытеш-щэщ адыгэщлэу. Ди лъэпкъым и псэщ адыгэбзэр.

– Сыт хуэдэ ди адыгэбзэр? (*Адыгэбзэр бзэ дахэщ, гуагьуэщ.*)

– Сыт хуэдэ ди бзэм хэт макьхэр? (*Макь зэщлэжыуэ дахэщ, ущлэдэлумэ, псэр ехьэху.*)

– Сыт адыгэбзэм и мыхьэнэр? (*Лъэпкъым Гурылгэ бзэщ, щлэблэр зэраггасэщ, адыгэ тхыдэр кьызэралгэуэтэж бзэ хэл-лгыхьащ, адыгэ хьыбарыжьхэм нэгуасэ дьхуэзыщлэ бзэщ.*)

5. Тхылгыр нап. 67 – деж кьызэлгухын, дызэлэжыну тхы-гьэм и цлэм кьеджэн. (*Адыгэбзэр бзэ кьулейщ.*)

6. Тхыгьэр зытха Адзын Мухьэмэд и гьащлэмрэ и творческэ лэжыгьэмрэ нэгуасэ хуэщлэын (*еггэджакьуэм напщлэ.*)

Адзын Мухьэмэд Исуф и кьуэр Али – Бэрдькьуэ кьуажэм 1947 гьэм кьыщыхьуащ. Я кьуажэм илгэсий еджаплэр кьыиуха нэужь, ар щлэтлгыхьащ Черкесск кьалэм дэт педучилищэм.

Адзыным пасэ дьдэу тхэн щлэидзащ. Абы и лэдакьэм кьы-щлэклэщ усэхэр, повестхэр, рассказхэр, очеркхэр. Мухьэмэд и гуащлэ хьэлэлыр кьалгьытэри, 1994 гьэм абы кьыфлэащ «Кьэрэшей – Черкесым Щлэыхьэ зилэ и журналист» цлэр. Мухьэ-мэд и кьалэмыпэм кьыщлэклэхэщ «Уахьтыншэм и гьуэгу» пове-стыр, усэ сборник зыбжанэ, «Лгыхьужыгьэм и гьуэгухэмкьлэ» повестыр, нэгьуэщлэ куэди. Мухьэмэд сабийхэри гулгьытэншэу кьыгьэнакьым. Абыхэм щхьэкьлэ усэ дахэ куэд итхэщ.

V. Зыгьэпсэхугьуэ дакьыкьэ:

Щлэылгэ щхьуантлэм сригьусэу

Соджэрэз, соджэрэз.

Уафэ кьащхьуэм сыдэплгьейурэ

Соуфэразэ, соуфэразэ.

Дыгьэ бзийм сыкьлэгылэбэу

Зызошэщлэ, зызошэщлэ,

И бзий налгэм дэджэгуэгьуи

Зыкьысхуэщлэ, зыкьысхуэщлэ.

VI. Темэм адэклэ елэжыын

1. Тхыгьэм гьэхуауэ кьахуеджэн:

– Сыт хуэдэ бзэ адыгэбзэр зыхабжэр?

2. Еджакьуэхэр езыр – езыру егьэджэн. Псалгэ гугьухэм елэжыын, ахэр хэту псалгэуха зэхэлгьхэн.

3. Еджакьуэхэр макькьлэ кьегьэджэн, флгьуэ еджэфу егьэсэн.

4. Ущлэхэмкьлэ зэпкьрыхын, лэжыгьэ зэхуэмыдэхэр гьэ-зэщлээн:

а) Сыт хуэдэ лъэпкъ адыгэбзэкьлэ псалгэхэр? (*Шэрджэсхэр, кьэбэрдэихэр, адыгейхэр.*)

б) Сыт адыгэбзэр дахэ зыщлэуэр? (*Макь зэщлэжыуэ дахэхэм-кьлэ гьэщлэащ.*)

в) «Хэхыхьауэ кьегьэджэн». Сыт адыгэбзэр кьулей зыщлэуэр? А сатырхэр тхыгьэм кьыхэгьуэтэн икьлэ кьеджэн.

г) Адыгэбзэр кьулей зыщлэуэр псынщлэрыпсалгэхэм, кьэб-жэклэхэм, бзэгьэбзэрабзэхэм я щапхьэ кьэхьын.

д) Бзэм дауэ ухуытытхы хуей?

е) «Псалгэ кьуэдахэр». Тхылгыр кьэгьэсэбэпаурэ, пса-лгэухам псалгэ дэгьэхуахэр дэтхэжын:

..... кьэскьлэ езым и илэжщ.

ж) «Кьэщлэрей и хьэщлэщым». Хьэрфзешэхэр дэгьэуэвэ-жауэ, ди лъэпкъым и бзэм кьеджэн:

... Д ... Г ... Б З ...

з) «Зэгьусэ – зэфэгьу». «Бзэр псэху, лъэпкъри псэху» жэуэ, таблицэм кьиджыкьлэын. Псалгэ кьэс зы плыфэклэ лэжын:

	б	п	с	э	
лгь	з	э	р	у	ху
э	п	п	с	э	
	кь	р	и	у	щ

5. Бээ лэжыгыгэхэр:

1) Мы псалъаухар тхыгэм хэт псалъаухакIэ зэхъуэкIын: «Адыгэбзэм зыр – зым емышхъу ягъэIу макъ зэхуэмыдэ куэд иIэщ». (Адыгэбзэр макъ зэщIэжыуэ зэщымышхэмкIэ гъэнщIащ.)

2) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– Адыгэбзэр къулейщ. (Бейщ.)

– УзыIэпешэ адыгэбзэм. (Удехъэх.)

– Макъ зэщымышхэр богъэIурыщIэ. (Гугъу удемыхъу къы-
бопсэлъ.)

3) Сыт мы псалъаухам къыгъэлъагъуэр?

«Сыту дахэ ди адыгэбзэр!» (Мы псалъаухам къегъэлъагъуэ
тхакIуэм и бзэр фIыуэ зэрилъагъур, ар абы зэрырипагэр, зэры-
ригушхуэр.)

4) Мы псалъэхэм мыхъэнэкIэ къапэщIэуэ къэгъуэт:

– КъомыхъэлъэкIыу. (Къыптехъэлъэу.)

– Утемызашэу. (Езшыгъуэу.)

**VII. АбытIэ Хъызыр и усэ «Ирипсалъэ, адыгэщI, адыгэб-
зэм!» жыхуиIэм елэжын**

1. Усэм къахуеджэн:

– УсакIуэм и лъэпкъым сыт хуэдэ лъэIукIэ зыхуигъазэр?

2. Усэм еджакIуэхэр егъэджэн. Псалъэ гугъухэм елэжын.

Ахэр хэту псалъауха зэхэлъхъэн.

3. Усэм макъкIэ къегъэджэн, гъэхуауэ еджэфу егъэсэн.

4. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыгыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэ-
зэщIэн:

5. Нап. 68 – м ит сурэтымкIэ рассказ жьэрыIуатэу рассказ
цIыкIу зэхэлъхъэн:

– Хэт сурэтым щыфлъагъур?

– Сыт щIалэ цIыкIум иIыгъыр?

– Дауэ фегупсысрэ, щIалэ цIыкIур и лъэпкъкIэ сыт хуэдэ?

– Сыт ар кыдэзыгъащIэр?

– Сыт хуэдэ псалъэ сурэтым и лъабжьэм щIэтхар? (Ады-
гэбзэ.)

6. Псалъэжыым къеджэн, зэпкърыхын:

«Зи бзэ зымышщIэж лъэпкъыр хэкIуэдэжащ».

7. Зэпсэлъэныгъэ егъэкIуэкIын: Лъэпкъым и псэщ адыгэбзэр.

Лъэпкъыр зыщыщыр къэзыгъэлъагъуэхэм ящыщц бзэр. Бзэр
иIэху, лъэпкъри псэущ. Бзэр имыIэжмэ, лъэпкъыр кIуэдыжащ, сыту
жыпIэмэ, езым и бзэ зимыIэжыр лъэпкъыу ябжыжкъым. Аращ
усакIуэм щIыжиIэр: «Ебзэрабзэ уи сабийм, си лъэпкъ дыщэ», –
жиIэу. Уи сабийм бзэр ебгъащIэмэ, ар абы ирипсэлъэнущ, бзэм
зыгуэр ирипсэлъэху, лъэпкъри псэунущ. Бзэм зыри иримыпсэ-
лъэжмэ, бзэри лъэпкъри кIуэдыжауэ аращ къыкIыр. Сыту жыпIэ-
мэ, лъэпкъыр зыгъэлъэпкъыр бзэращ, бзэр лъэпкъым и купщIэщ.

Абы кыыхэкIкIэ, ди лъэпкъым и нэщ, и псэщ адыгэбзэр. Лъэпкъ
уафэм и вагъуэ щыпкъэщ, зезыхъэ лъэпкъым и псэхэлъыпIэщ ады-
гэбзэр. Адыгэбзэр адыгэм яIурылъ бзэ дахэщ, щIэблэр зэрагъасэ
бзэ гуакIуэщ, тхыдэ хъыбархэр зэраIуэтэж бзэ хэллтыхъащ.

**VIII. «Фи гурылгыр къэфIуатэ. Нобэрей дерсым кыывита
гукъыдэжыр къэзыгъэлъагъуэ смайликыр тетрадым итхэн.
Сыт ар кызыыхэкIар?**

IX. «Ди лэжыгыгъэм уасэ хуэтщIу»

– Сыт нобэрей дерсым щIэуэ къэфщIар?

– Сыт кыывэхъула? Сытым гугъу фыдехъа? Сыт ар кыы-
зыыхэкIар?

– Псалъаухахэр нэвгъэсыж:

1) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

2) Нобэ сэ схузэфIэкIащ

3) Дерс нэужыым мурад сщIащ ...

Унэ лэжыгыгъэ: тхыгъэм къеджэн, упщIэхэм жэуап етын,
кыыжыIэжыфу зегъэсэн, усэр гукIэ зэгъэщIэн.

ХЭКУМ И ХЪУМАКИУЭХЭМ Я МАХУЭ

Дерс 13 – нэ: Гъуклэкъул Даут «Хэкур хъумэныр – къалэн инц.»

Мурадхэр: разделыщлэ зыхыхьэм нэлүасэ хуэщлын, абы хыхьэ тхыгъэхэр, ахэр зытепсэлъыхьхэр убзыхун, Гъуклэкъул Даут и тхыгъэ «Хэкур хъумэныр – къалэн инц» жыхуилэм нэлүасэ хуэщлын; пычыгъуэклэ зэпымыудауэ псалъэ псоклэ я къеджэклэр егъэфлэклуэн; къызэджар жалэжыфу егъэсэн, псалъэухам и клэм щыт дамыгъэхэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн, я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфлэкхэм хэгъэхуэн, Хэкур флыуэ лъагъуныр, ар хъумэныр дэтхэнэ цлэхуми и къалэн нэхтыщхьэу зэрыщытыр гурылуэгъу ящыщлын.

Зэрагъэгъуэтыпхьэ зэфлэкхэр: разделыщлэ зыхыхьэр зытепсэлъыхьыр ягъэубзыхун, темэщлэм нэлүасэ хуэщлын, гупсысэ щлэлъыр зэхегъэщлхьын, макъклэ гупсэхуу еджэн; зэджар зэклэлъыклуэу къыжылэжын, тхыгъэм и цлэмклэ зытепсэлъыхьыр налуэ ягъэщлын, тхыгъэр къыжалэжыфу егъэсэн, тхыгъэм и художественнэ гъэпсыклэм клэлъыплъын, еджаклуэхэм тхыгъэм и клэр зэхъуэклуэу адэклэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхаклуэм и портрет, и лэдакъэщлэкхэр, сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и еклуэклыклэр

I. Къызэщлэзыкъуэ дакыкыэ

II. Унэ лэжыгъэр щлэплъыкын

III. Бзэгъэлажъэ:

Феплгыт,
Сэри сысэлэтщ!
Мы си фащэм

Сыт къыхуэт?
Ехъэжъауэ
Сысержантщ.
Телъщ дамыгъэр
Дыщэпс уагъэу,
Мызу – щы!
Сыхъупэным
Инэрал
Къыхуэтыжыр
Зы медалщ!

– Усэ цлхьклуэм щэхуу къеджэн.

– Щэху цлхьклуу къыщлэдзауэ, клуэ пэтми макъым хэгъэхуэурэ къеджэн.

– Усэ цлхьклуэм гъэхуауэ къеджэн.

IV. Темэщлэм ешэлэн. Дерсым мурадхэр хуэгъэувын

1. «Псалъэ клуэда». Сыт мы бзэгъэлажъэ усэр зытепсэлъыхьыр? (*Сэлэтым.*) Хьэрфхэр зэпыщлауэ, абы и жэуапым къеджэн:

С л т м
э э ы

2. Тестыр гъээщлэн. Хэкум и хъумаклуэхэм я махуэр къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэр къыжылэн:

1) Гъатхэпэм (мартым) и 8 – р;

2) Накъыгъэм (майм) и 9 – р;

3) Мазае (февралым) и 22 – р.

3. Дауэ фегупсысрэ, дызыыхьэну разделыщлэр сыт зытепсэлъыхьыр?

4. Разделыщлэм ириплъэурэ, дызэджену темэхэр щлэплъыкын, абыхэм я цлэхэм къеджэн, сурэтхэм нэлүасэ зыхуэщлын.

V. Темэщлэм елэжыын

1. Упщлэхэм жэуап етын:

– Нобэрей дерсым дызэджену тхыгъэм и цлэм къеджэн. («Хэкур хъумэныр къалэн инц.»)

– Дауэ фегупсысрэ, сыт апхуэдэу щлыжалэр? (*Уи Хэкур пхъумэн папщлэ, ар флыуэ плъагъун хуейщ, ар зэрахъумэ клуэрабгъухэм ухуэгъэсауэ ущытын хуейщ. Къулыккыу зыщлэ сэлэтхэр абыхэм хуагъасэ. Сэлэтхэм къыхуагъэуэ къалэн щхьэхуэхэр ягъэзащлэ, гугъуехь зэхуэмыдэхэр ягуэщлэ.*)

2. Нап. 70-м ит сурэтым ирилэжъэн:

а) Сыт мы сурэтым кышцыгъэлъэгъуар? (*Гэцэ – фацэ, удз гээгъа.*)

б) Сыт абыхэм къагъэлъагъуэр? (*Уэгур самолетхэм яхгумэ, щыггур танкхэмкIэ, автоматхэмкIэ яхгумэ. Удз гээгъам къегъэлъагъуэ Хэкур зыхгумэхэм щыгъхэрэ пцIэрэ зэрахуэфашэр.*)

в) Сурэтыщыым сыт хуэдэ плъыфэхэр кыгъэсэбэпа? (*Плъыжъ, гъуэжъ, щыгуантIэ, гъуабжэ.*)

г) Дауэ кыфшыхъуа щIалэ цIыкIум и сурэтыр? Сыт фигу ирихъар? Сыт хуэдэ гукъыдэж а сурэтым кыуитыр?

3. ТхакIуэм и гъащIэмрэ и творческэ лэжыгъэмрэ

– Нап. 71 – м деж тхыгъэр зи IэдакъэщIэкI тхакIуэм и унагъуэцIэм къеджэн (*ГъукIэкъул Даут.*)

ГъукIэкъул Даут Алий и къуэр 1949 гъэм шыщхъэIум (августым) и 22-м ВакIуэ-Жылэ къуажэм кышыхъуащ.

2013 гъэм «Черкес Хэку» газетым щылэжъэн щIедзэри, корреспонденту иджы кыздэсым лъэпкъ журналистикэм хуолажъэ.

Даут и Iэдакъэм кышцIэкIащ тхылъ зыбжанэ: 2007 гъэм Черкесск къалэм кышцыдокI «Тхыдэм и лъэужъ» зи фIэщыгъэцIэ тхылъыр. 2008 гъэм Черкесск кышцыдокI «Лъэпкъ щыгъым и шууейхэр» жыхуиIэр. 2014 гъэм Пятигорск къалэм кышцыдэкIащ «Усэхэр, поэмэхэр, нарт эпосым щыщ пычыгъуэхэр» зыфIища тхылъыр. Абы кыызэщIиубыдащ поэмэу 7: «Жансурэт», «Бэчмызэ», «Ислъам», «Тэргъэтау», «Къэрача и цIыхухэр», «Пщыапщокъуэ», «Тхъэм дунейр зэриухуар», нарт хыбару хы, усэ Iэрамэ жэуэ.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

Дысэлэтщи докIуэ

Зы, тIу, щы!

Зы, тIу, щы!

Дысэлэтщи дожэ

Зы, тIу, щы!

Зы, тIу, щы!

Мывэхэм долъэ

Зы, тIу, щы!

Зы, тIу, щы!»

Псыхэм досыкIыр

Зы, тIу, щы!

Зы, тIу, щы!

VII. Темэм адэкIэ елэжыын

1. Тхыгъэм къахуеджэн:

– Сыт хуэдэ Хэкум и хъумакиуэхэм я махуэр?

2. Тхыгъэм езыр – езыру егъэджэн:

Псалъэ гугъухэм елэжыын: щхъуэкIэплъыкIэ – плъыфэ куэд зиIэ, зэщIеблэ – щIегъанэ. Ахэр хэту псалъэуха зэхэлъхъэн, урысыбзэкIи зэдзэкIын.

3. Тхыгъэм макъкIэ къегъэджэн:

– Сыт я ныбжыыр Дзэм къулыкъу зыщIэну яшэ щIалэхэм?

4. Тхыгъэр упщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъээзэщIэн:

а) «Хъэрф кIуэдахэр». Хъэрф дэгъэхуахэр дэгъэуэжауэ, ди сэлэтхэр здэплъыр щIыпIэхэм къеджэн: (*Сэлэтхэр щыггуми, уэгуми, псыми щоплгыр.*)

Сэлэтхэр щI...гу...и, у...гу...и, п...ы...и щоплгыр.

б) «Хэчыхъауэ къеджэн». Сыт Хэкур хъумэныр къалэн ину щIабжыр? А псалъэхэр тхыгъэм кыыхэгъуэтауэ, къеджэн.

в) «КъэщIэрей и хъэщIэщым». Псалъэухахэр зытепсэлгыхъым и цIэр кыиуэн: (*Къулыкъу зыщIэхэм.*)

– Хэкур зэрахъумэну кIуэрабгъухэм нэлуасэ хуащI.

– Я къалэнхэр пылъхъэншэу ягъэзащIэу ирагъасэ.

г) «Нэ жан». Псалъэхэр здэщытыпхъэр бжыгъэкIэ къэгъэлъагъуауэ, псалъэухам къеджэн. Дауэ кыывгурыIуэрэ абы кыкIыр?

Дзэм щыпщIэныр къулыкъу щыгъэ хуабжыу зыпылъ Iуэхугъуэщ.

1 3 2 5 4 6 7

д) «Зэгъусэ – зэфэгъу». Частым и унафэщIэхэм щытхъу пылъу зи къалэнхэр зыгъэзащIэ сэлэтхэм я анэ – адэм сыт хуатхыр? (*ФыщIэгъуапэ письмо.*) Жэуапыр таблицэм кыиджыкIын, псалъэ къэс зы плъыфэкIэ лэжыын:

п	фI	ы				
и	сь	щI	э			
	м	о	гу	а	п	э

е) «Псалгэ кӀуэдахэр». Псалгэухам псалгэ дэггэухахэр тхылгымкӀэ кӀэргэуэтауэ, кӀеджэн:

А. Апхуэдэ письмохэр, кӀызыхэкӀа и кӀызыдэкӀа хуабжью лӀапӀэныгӀэ зыпылгӀц, щӀыгӀхь зыхэлгӀц.

ж) «Хьэрф зэпыщӀахэр». Хьэрфхэр зэпыщӀауэ, сэлэтым и кӀалэн нэхгӀыщхьэм кӀеджэн:

Х	ку	хьу	э
э	р	м	н

з) Сэлэтхэм я кӀалэнхэр зэрызэрахьэр кӀэзыгӀэлгӀагӀуэ псалгӀэхэр тхыгӀгӀэм кӀыгӀхэгӀуэтэн: (*ЩытхгӀу пылгӀу, кӀулыкӀгӀум ягурэ я псэрэ етауэ, лӀэкӀ кӀамыгӀганэу.*)

и) ФӀыщӀӀагуапэ письмо кӀызыхуатха анэ – адэхэм я щытыкӀэр тхыгӀгӀэм дауэ кӀыгӀхэщӀр? (*Я цхьэр ину ялгӀагӀуж апхуэдэ бын гӀэса кӀазэрщӀӀэхгӀуэм папщӀӀэ.*)

к) Апхуэдэ письмохэм анэ – адэм нэмышӀӀу хэт игӀгӀэлгӀапӀэр? (*Сэлэтыр кӀызыхэкӀа и лӀэпкӀымыкӀи, кӀызыдэкӀа кӀуажэмкӀи хуабжью лӀапӀэныгӀэ зыпылгӀц, щӀыгӀхь зыхэлгӀц.*)

5. Бзэ лӀэжыгӀгӀэхэр:

1) НэггӀуэщӀӀу дауэ жыпӀэ хьуну?

– КӀыгӀхэмышӀтыкӀыу псэун. (*Тыншу, зымы хуэмыгузавэу псэун.*)

– ПылгӀхьэншэу. (*ДаггӀуэ имыӀэу.*)

– ЩӀыгӀхь зыпылгӀ ӀуэхугӀуэщ. (*Хуабжью цӀыгӀхум и пщӀӀэр кӀэзыӀэтц.*)

– ЩапхьэгӀгӀэлгӀагӀуэщ. (*Адрейхэм цапхгӀэ яхуохгӀу, кӀа-доплгӀей.*)

2) ПсалгӀэжыгӀм кӀеджэн: «Дзэм хамэ хэткӀыгӀм». Ар дауэрэ кӀыывгурыӀуэрэ? (*Дзэм хэтыр зы Хэкум щыпсэу цӀыгӀхухэрац, абыхэм яхгӀумэр зы хэкуц, Хэкур абы щыпсэу дэтхэнэ лӀэпкӀми, цӀыгӀхуми я зэхуэдэц. Хэкур хгӀумэныр псоми я зэхуэдэ кӀалэн нэхгӀыщхьэц.*)

3) ПсынщӀӀэрыпсалгӀэм кӀеджэн икӀи зэггӀэщӀӀэн. Сыт псынщӀӀэрыпсалгӀэм и мыхьэнэр? (*ПсынищӀӀэрыпсалгӀэм ди бзэр дахэ ещӀӀ, макгӀхэр тыншу зэкӀӀэлгӀыкӀуэу жытӀӀэфу, ди псалгӀэкӀэр зэкӀужу, дыкӀызэфӀӀэмынэу дыпсалгӀэфу дреггӀасэ.*)

VIII. Темэр щӀӀэггӀэбыдыхьыжын:

1. Нап. 71 – м ит упщӀӀэхэм жэуап ятын.

2. ТхыгӀгӀэр я псалгӀэкӀэ кӀыжеггӀыӀэжын.

3. «ЗэггӀусэ – зэфӀэггӀу». Хьэрфхэр зэрызэкӀӀэлгӀыкӀуэн хуейр бжыгӀгӀэкӀэ кӀэргӀэлгӀэггӀуауэ, псалгӀэм кӀеджэн:

С	Т	Э	Л	Ӏ
1	5	2	3	4

IX. «ФӀи гурылгӀыр кӀэфӀуатэ». НобӀрей дерсым кӀыывита гукгӀыдӀжыр кӀэзыгӀгӀэлгӀагӀуэ смайликыр тетрадым итхэн. Сыт ар кӀызыхэкӀар?

X. «Ди лӀэжыгӀгӀэм уасэ хуэтщӀӀу»

– Сыт нобӀрей дерсым щӀӀэуэ кӀэтщӀӀар?

– Сыт кӀыывэхуӀӀа? Сытым гуггӀу фыдехьа? Сыт ар кӀызыхэкӀар?

– ПсалгӀэухахэр нэггӀэсыжын:

1) Сэ нобӀ щӀӀэуэ кӀэсщӀӀащ ...

2) НобӀ сэ схузэфӀӀэкӀащ ...

3) Дерс нӀужыгӀм мурад сщӀащ ...

Унэ лӀэжыгӀгӀэ: тхыгӀгӀэм кӀеджэн, упщӀӀэхэм жэуап етын, кӀыжыӀӀэжыфу зеггӀэсэн.

БЗЫЛЪХУГЪЭХЭМ Я МАХУЭ

Дерс 14 – нэ: Кхъуэхъу Цуцэ и рассказ «Гъатхэпэм и 8 – р», Шорэ Хьэсин и усэ «Мамэ»

Мурадхэр: разделыщлэ зыхыхьэм нэлуасэ хуэщлын, абы хыхьэ тхыгъэхэр, ахэр зытепсэлтыхьхэр убзыхун, Кхъуэхъу Цуцэ и тхыгъэ «Гъатхэпэм и 8 – р» жыхуилэ тхыгъэмрэ Шорэ Хьэсин и усэ «Мамэ» жыхуилэ усэмрэ нэлуасэ хуэщлын; пычыгъуэклэ зэпымыудауэ псалгэ псоклэ я къеджэклар егъэфлэклуэн; къызэджар жалэжыфу егъэсэн, псалгэухам и клэм цыт дамыгъэхэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; я бзэм зегъэужьын; гупсысэу егъэсэн, я зэфлэклэхэм хэгъэхъуэн, анэр флыуэ лгъагъун зэрыхуейм, пщлэ зэрыхуэщлпхъэм хуэуциин.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфлэклар: разделыщлэ зыхыхьэр зытепсэлтыхьхэр ягъэубзыхун, темэщлэм нэлуасэ хуэщлын, гупсысэ щлэлгыр зэхегъэщлпкын, макъклэ гупсэхуу еджэн; эджар зэкларлгыклуэу къыжылэжын, тхыгъэм и цлэмклэ зытепсэлтыхьхэр налуэ ягъэщлын, тхыгъэр къыжалэжыфу егъэсэн, тхыгъэм и художественнэ гъэпсыклэм клэлгыплгын, еджаклуэхэм тхыгъэм и клэр зэхъуэклауэ адэклэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхаклуэхэм я портрет, я лэдакъэщлэклар, сурэтхэр, интерактивнэ доска, компьютер, проектор.

Дерсым и еклуэклар

I. Къызэщлэзыкъуэ дакыкыэ

II. Унэ лэжыгъэр щлэплгыкын

III. Бзэгъэлажъэ:

Си псэм хуэдэу мамэ,

Си нэм хуэдэу нанэ,

Тлэклу сыкъэгувамэ,
Къысхувощл гукъанэ.
Си мамэу дахащэ,
Си нанэу лэфлыщэ,
Фхуэдэу лгъаплэ дыщэ,
Щылуэ сэ сымыщлэ.

– Усэ цлыклым щэхуу къеджэн.

– Щэху цлыклуу къыщлэдзауэ, клуэ пэтми макъым хэгъахъуэрэ къеджэн.

– Усэ цлыклым гъэхуауэ къеджэн.

IV. Темэщлэм епэллэн. Дерсым мурадхэр хуэгъэувын

1. Сыт мы бзэгъэлажъэ усэр зытепсэлтыхьхэр? (*Анэм, нанэм.*)

Абы и жэуапыр ребусым къыхэгъуэтэн:

А сурэт – нэ

На

2. Тестыр гъээщлэн. Анэхэм я махуэр къэзыгъэлгъагъуэ бжыгъэр жэуапым итхэн:

1) Гъатхэпэм (мартым) и 8 – р;

2) Накъыгъэм (майм) и 9 – р;

3) Мазае (февралым) и 22 – р.

Жэуап: 1

3. Упщлэхэм жэуап етын:

– Дауэ фегупсысрэ, дызыхыхьэну разделыщлар сыт зытепсэлтыхьхэр?

4. Разделыщлэм ириплгэн, эджэну темэхэр щлэплгыкын, абыхэм я цлэхэм къеджэн, сурэтхэм нэлуасэ зыхуэщлын.

V. Темэщлэм елэжын

1. Упщлэхэм жэуап етын:

– Дерсым эджэну тхыгъэм и цлэм къеджэн. («Гъатхэпэм и 8 – р».)

– Дауэ фегупсысрэ, сыт а махуэр зищлысыр? (*Ар анэхэм я махуэщ.*)

2. Нап. 70 – м ит сурэтым ирилэжын:

а) Сыт мы сурэтым къыщыгъэлгъагъуар?

б) Сабийм и анэм дауэ зыхуищлар?

в) Сурэтыщлым сыт хуэдэ плгыфэхэр къыгъэсэбэпа?

(*Плгыжъ, гъуэжъ, щхъуантлэ, гъуабжэ.*)

г) Сурэтыр дауэ кыфшыкхъуа? Сыт фигу ирихъар? Сурэ-
тым сыт хуэдэ гукъыдэж кыуитыр? Фи анэхэм а махуэм дауэ
фехъуэхъурэ?

3. Тхакъуэм и гъащлэмрэ и творческэ лэжыгъэмрэ:

– Нап. 75 –м деж тхыгъэр зи лэдакъэщлэкI тхакъуэм и
унагъуэцлэм къеджэн. (*Кхъуэхъу Цуцэ.*)

– Кхъуэхъу Цуцэ дэ нэлуасэ зыхуэтцлэгъэххэщ. Сыт хуэдэ
тхыгъэ абы ейуэ дызэлэжъар? (*Гъэмахуэ нцэдджыжъ.*)

– Сыт ар зытепсэлгыыхъыр?

– Хэт ар кыжицлэжын?

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакыкыэ:

Ди лэхэр дамэу дошэцI, дошэцI,
Пцлэщхъуэу долъатэ, долъатэ,
Бгъэжъу дохуарзэ, дохуарзэ,
ЛъэныкъуитIыкIи зыныдогъазэ.
Щыгум лъакъуэкIэ дрожэ, дрожэ,
ЖэрыжэкIэ дыкъокъуэлэж,
Ди дамэхэр зыгудолъхъэжри,
Партэм лэдэу дыдотIысхъэж.

VII. Темэм адэкIэ елэжын

1. Тхыгъэм къахуеджэн:

– Сыт хуэдэ бзылхугъэхэм я махуэр?

2. Тхыгъэм еджакъуэхэр езыр – езыру егъэджэн:

– Псалъэ гугъухэм елэжын: лIыкIуэ, дэкъуза. Ахэр хэт
псалъэуха зэхэлъхъэн.

3. Тхыгъэм макъкIэ къегъэджэн:

– Дэнэ деж дунейпсом бзылхугъэу тетым я лIыкIуэхэм
я зэлүцлэшхуэ здэкIуэкIар?

4. Тхыгъэр упцлэхэмкIэ зэкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмы-
дэхэр гъэзэцлэн:

а) «Хъэрф кIуэдахэр». Хъэрф дэгъэхуахэр дэгъэувэжауэ,
бзылхугъэхэм я махуэр цагъэлъапIэм къеджэн:

Гъ . тх . п . м и 8 – р б . ы лъ . гъ . х . м я М . ху .
лъ . пI . щ .

б) «Хэчыхъауэ къегъэджэн». Сытыт зытеухуар Копенгаген
щекIуэкIа зэлүцлэшхуэр? А псалъэхэр тхыгъэм кыыхэгъуэ-
тауэ, къеджэн.

в) «Къэщлэрей и хъэщлэщым». Хэт мы псалъэухар зыте-
псэлгыыхъыр?

«Зэлүцлэхэм кIуэну, абыхэм кыщыпсэлъэну, я лүэху еп-
лъыкIэ къалүэтэну хуитыныгъэ ялэтэкъым». (*Бзылхугъэхэм.*)

– Бжыгъэхэмрэ хъэрфхэмрэ зэпэлгытауэ, жэуапыр табли-
цэм кыиджыкIын:

	1	2	3	4
1	б	лъ	гъ	э
2	ы	з	ху	м

1,1; 2,2; 1,2; 2,1; 3,2; 3,1; 4,1; 4,2

г) «Зэгъусэ – зэфэгъу». Псалъэхэр здэщытышхъэр бжы-
гъэкIэ къэгъэлъэгъуауэ, псалъэухам къеджэн. (*Щхъэхуиты-
ныгъэм щлэбэну къэува бзылхугъэхэр текIуащ.*) Дауэ кыыв-
гурылүэрэ абы кыкIыр?

Щхъэхуитыныгъэм къэува щлэбэну текIуащ
бзылхугъэхэр.

1 3 2 5 4

5. Бзэ лэжыгъэхэр:

1) Нэгъуэщлү дауэ жыпIэ хъуну?

– Дэкъуза. (*Зыми хуимыт.*)

– Ягу темыхуэу. (*Яхуэмышэчу.*)

– Щхъэхуитыныгъэм щлэбэну. (*Щлэзэуэ.*)

– Зэхуэмыдэныгъэхэр. (*Зыр зым хуамыгъадэу.*)

2) Мы псалъэухахэр тхыгъэм хэт псалъэухакIэ зэхъуэкIын:

– Ахэр къалэжъам трагъаплгъэртэкъым. (*Абыхэм лэжъап-
щлэ къратыртэкъым.*)

– Цыхухъухэм хуагъадэу щлэдзащ. (*Цыхухъухэм хуэдэу
хуитыныгъэ псори ялэ хъуащ.*)

3) Зы псалъэкIэ жылэн:

– Зыгуэрым щлэбэныр. (*БэнакIуэ.*)

– Къэблэжъам кыпэкIуэр. (*Лэжъапцлэ.*)

– Зым и унафэм уцлэмытмэ (*Щхъэхуитыныгъэ.*)

6. Шорэ Хъэсин и гъащлэмрэ и творческэ лэжыгъэмрэ
(*егъэджакIуэм папцлэ.*)

Шорэ Хьэсин Мысост и кьуэр Хьэбэз районым щыц Али – Бэрдькьуэ кьуажэм 1934 гъэм кьыщалгьуащ. 1958 гъэм ар кьулыкьум кьоклыж. Абы и ужькIэ 1967 гъэм Кьэрэшей – Черкес кьэрал пединститутыр кьеух. Илгэс бжыгъэ куэдкIэ Али – Бэрдькьуэ кьуажэм адыгэбзэр щрегъэдж.

ЕгъэджакIуэ IэщIагъэм кьыдэкIуэу, Хьэсин усэнми зрет. Абыхэм ящыщхэщ: «Гухэлъ», «Ин сыхъумэ», «Хуитыныгъэм и гьуэгу», «Нэмыс» усэ сборникхэр. Хьэсин усэ куэд дьдэ сабийхэм яхуитхаш. Абыхэм гъэсэнгъэ мыхьэнэ хуабжъ ящIэлъщ, адыгагъэм, цIыхугъэм, Хэкур фIыуэ лъагъуным, лэжьыгъэм хуэгъэзахэщ.

7. Шорэ Хьэсин и усэ «Мамэ» жыхуиIэм кьеджэн.

8. «Нэ жан». Хьэрфхэр зэпыщIауэ, анэр сыт щыгъуи быным зэрыхуэгузавэр кьэзыгъэлъагъуэ сатырхэм кьеджэн: *(Уи акъылыр щыуауэ мамэ умыжей.)*

У и а ы щ у у м м у ы е
к ь л ы а э а э м ж ь

9. «Зэгъусэ – зэфэгъу». Анэ уимыIэмэ зэрыIейр кьызыхэщ сатырхэр таблицэм кьиджыкIын, псалгъэ кьэс зы плъыфэкIэ лэжын. Дауэ кьывгурьIуэрэ а сатырхэр?

сыт	си	
хэр	ду	ней

10. Шорэ Хьэсин и усэм и гупсысэ нэхъыщхьэр сыт?

VIII. Темэр щIэгъэбыдыхыжын:

1. Нап. 76 – м ит упщIэхэм жэуап ятын.

2. Усэр гукIэ зэгъэщIэн.

3. Псалгъэжхэм кьеджэн: «Анэм кьыуитыр IэфIщ», «Анэ бгъафэрэ хьурыфэ джэдыгурэ».

Ахэр дауэрэ кьывгурьIуэрэ?

4. Бзэ лэжьыгъэхэр:

1) НэгъуэщIу дауэ жышIэ хьуну?

– Гуцэу щIегъэхъей. *(Гуцэу щIеупскIэ.)*

– Гъейшей. *(Сымаджэ.)*

– Уи акъыл щыуауэ умыжей. *(Жей Iувым ухэмыт.)*

2) Мы сатырхэр жылэгъуэкIэ зэхъуэкIын:

«УщIэкIамэ IуэхукIэ синэрбжэм темыкI». *(УкъыщIыхъэжыху сфIэбэ мащIэщ.)*

3) Мы псалгъэхэм мыхьэнэкIэ кьапэщIауэ кьэгъуэтын:

– IэфIу дожейр. *(Жейм дезэгъкъым.)*

– Жэщ. *(Махуэ.)*

4) Мы псалгъэхэр зы псалгъэкIэ жылэн:

«СыпIуплъэхукIэ си гур кьогуфIыкI». *(СыпщогуфIыкI.)*

5. Анэм теухуауэ жьэрыIуатэу сочиненэ цIыкIу зэхэлгъхьэн.

6. Нап. 79 – м деж ит бзэгъэбзэрабзэм кьеджэн. Сыт бзэгъэбзэрабзэм и мыхьэнэр? *(Бзэгъэбзэрабзэм ди бзэр дахэ ещI, адыгэбзэр зэрыдахэм гу лъыдегъатэ, дыдрегъэхъэх, макъхэр тыншу зэкIэлгъыкIуэу жытIэфу, ди псалгъэкIэр зэкIужу, дыкъызэфIэмынэу дыпсалгъэфу дрегъасэ.)*

7. «Конкурс – зэпеуэ». Анэм теухуа усэм хэт нэхъыфIу кьеджэн?

8. Зэпсэлъэныгъэ ядегъэкIуэкIын: Анэр гъащIэм и лъапсэщ.

Анэр гъащIэм и лъапсэщ, бын кьэхъуам и кьуэпсэщ, псэкIэ ди гуцIэм пыщIащ. Анэр гъащIэм и дьгъэщ, адыгэ жьэгум и мафIэщ, анэр фIыгъуэм и нурщ. Ар дахагъэр зи теплъэщ, Iуцагъэр зи фащэщ, гуапагъым и зехъакIуэщ. Бзылгъухгъэ гуакIуэ, анэ гумахэ, дахэ сурэту гуащэ зекIуэкIэ. Быным и вагъуэу адыгэ анэ, лъэпкъым и гъэфIэну бзылгъухгъэ щIыкIафIэ.

Анэр Iэ щабэ гу щабэщ, анэм уи щхьэфэм Iэ щыдилгъэкIэ, уи гу кьуэпсэхэми зыхащIэ, анэлэр уи псэми лъоIэс. Анэм быным и гъащIэр хуегъэфIри гуфIэкIэ щIегъанэ, гукъыдэжкIэ егъэнщIри дахагъкIэ егъэщIэращIэ. Уи анэр гупсэу уи адэр псэумэ, сыт хуэдэ гукъеуэми я ней кьыпщыхуэ, сыт хуэдэ гугъуехъми упэщIэтыну ухъэзырщ, уз хьэлъэри богуэщIри Iуэху кьожьэри мэлсынщIэ. Сыт хуэдэ ныбжьым унэмысами, сыт хуэдэ гъащIэ гьуэгуанэ кьызумынэкIами, анэ уилэхукIэ, уэ усабийщ.

IX. «Фи гурылгъыр кьэфIуатэ». Нобэрэй дерсым кьывита гукъыдэжыр кьэзыгъэлъагъуэ смайликыр тетрадым итхэн. Сыт ар кьызыхэкIар?

X. «Ди лэжьыгъэм уасэ хуэтщIу»

– Сыт нобэрэй дерсым щIэуэ кьэфщIар?

– Сыт кьывэхъулIа? Сытым гугъу фыдехъа? Сыт ар кьызыхэкIар?

– Псалгъэхухэр нэгъэсыжын:

1) Сэ нобэ щIэуэ кьэсщIащ ...

2) Нобэ сэ схузэфIэкIащ

3) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

Унэ лэжьыгъэ: тхыгъэм кьеджэн, упщIэхэм жэуап етын, кьыжыIэжыфу зегъэсэн, усэр зэгъэщIэн.

ГЪАТХЭ ШІЭРАШІЭР КЪЭСАЩ

Дерс 15 – нэ: ГъукІэкъул Даут и рассказ «Гъатхэр къихъащ», Брат Хьэбас и рассказ «Дунейм и шІэрэщІэгъуэ зэман»

Мурадхэр: разделищІэ зыхыхъар зытепсэлтыхъыр убзыхун, ГъукІэкъул Даут и рассказ «Гъатхэр къихъащ» жыхуи-Іэмрэ Брат Хьэбас и «Дунейм и шІэрэщІэгъуэ зэман» жыхуи-Іэмрэ нэлуасэ хуэщІын; пычыгъуэкІэ зэпымыудауэ псалтэ псокІэ я къеджэкІэр егъэфІэкІуэн; псалтэухам и кІэм цыт дамыгъэхэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн, я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфІэкІхэм хэгъэхъуэн, гъатхэм дунейм и дахагъым гу лъегъэтэн, гъатхэм и нэщэнэхэр убзыхун.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфІэкІхэр: разделищІэм яджынухэм нэлуасэ хуэщІын, темэщІэ зыхыхъэр зытепсэлтыхъыр ягъэубзыхун, гупсысэ шІэлгыр зэхегъэщІыкІын, макъкІэ гупсэхуу еджэн; зэджар зэкІэлгыкІуэу къыжыІэжын, тхыгъэм и план зэхэлгыхъэн, рассказым и цІэмкІэ зытепсэлтыхъыр наІуэ ягъэщІын, тхыгъэм и художественнэ гъэпсыкІэм кІэлгыплгын, еджакІуэхэм рассказым и кІэр зэхъуэкІауэ адэкІэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакІуэхэм я портрет, я ІэдакъэщІэкІхэр, сурэт «Гъатхэ», компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екІуэкІыкІэр

I. КъызэщІэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр шІэплгыкІын

III. Бзэгъэлажъэ:

Гъатхэр къосри удзхэр къокІ,
ПцІащхъуэ цІыкІухэр къолгъэтэж.

ПцІащхъуэ цІыкІуу зи бзэр дахэ,
Хугу уэстынщи уэрэд жыІэ,
ШІыпІэ жыжъэм шыплгъэгъуахэр
ПцІы хэмылгы къыджеІэж.

– Усэм щэху цІыкІуу къеджэн.

– Щэху цІыкІуу къыщІэдзауэ, кІуэ пэтми макъым хэгъахъуэрэ къеджэн.

– Макъ ІэтакІэ къыщІэдзауэ, кІуэ пэтми макъым кІэрыгъэхуэрэ къеджэн.

– Усэ цІыкІум гъэхуауэ къеджэн.

IV. ТемэщІэм ешэлІэн. Дерсым мурадхэр хуэгъэувын

1. УпщІэхэм жэуап етын:

– Мы усэ цІыкІур гъэм и сыт хуэдэ зэман зытепсэлтыхъыр?
(Гъатхэ.)

– Гъэм и зэманхэу сыт хуэдэ фщІэрэ? (Гъэмахуэ, бжыыхъэ, шІымахуэ, гъатхэ.)

– Гъатхэм ипэ ит зэманымрэ иужь итымрэ къыжыІэн.
(ШІымахуэ, гъэмахуэ.)

– Гъатхэ мазэхэр къебжэкІын. (Март, апрель, май.)

– Гъатхэ мазэхэм я цІэр адыгэбзэкІэ зэгъэщІэн:

Март – гъатхэпэ; апрель – малыжыыхъ; май – накъыгъэ

2. РазделищІэм елэжыын:

а) Дерсым и мурадхэряжеІэн, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфІэкІхэм тепсэлтыхъын.

б) «Хьэрф гъуэщахэр». Хьэрфхэм и кІэмкІэ къыщІэдзауэ къеджэн, разделищІэр зытепсэлтыхъыр убзыхун. (Гъатхэ.)

Э Х Т А Гъ

в) Тестыр гъэзэщІэн. Гъэм и зэманхэмрэ я нэщэнэхэмрэ зэпэлгытауэ таблицэм итхэжын:

Нэщэнэхэр	Гъэм и зэманхэр
А) бзухэр къолгъэтэж	1) шІымахуэ
Б) уэс къесащ	2) гъатхэ
В) жыгхэр къогъагъэ	
Г) удзхэр къокІ	

А	Б	В	Г
2	1	2	2

г) Тхылгыр нап. 42 – м кызылҕауа, разделым и цлэм кьеджэн. (*Гъатхэ щлэращлэр кэсащ.*)

– Сыт и щхьэусыгыуэр апхуэдэу щлыжаІэм? (*Гъатхэм дунейр кэошлэращлэ, удзхэр кэокІ, жыгхэр кэогъагъэ, бзухэр мэбзэрабзэ.*)

– Дауэ фегупсысрэ, мы разделыр сыт зытепсэлтыхьыр? (*Гъатхэм.*)

д) Разделыщлэм ириплъэн, зэджену темэхэр щлэплыкІын, абыхэм я цлэхэм кьеджэн, сурэтхэм нэлуасэ зыхуэщлын.

V. Темэм елэжын

1. Рассказ зэдженум нэлуасэ хуэщлын:

– Нобэрей дерсым дызэджену тхыгъэм и цлэм кьеджэн. (*Гъатхэр кэихьащ.*)

– Дауэ фегупсысрэ, гъатхэм и сыт хуэдэ зэман мы тхыгъэр зытепсэлтыхьыр? (*Гъатхэм и пэм.*)

2. Нап. 83 – м ит сурэтымкІэ лэжын:

– Гъэм и сыт хуэдэ зэман мы сурэтым кыщыгъэлгъэ-гъуар? (*Гъатхэ.*)

Сыт гъатхэр кызырэысар кыдэзыгъащлэр? (*Дунейр щхьэуэ-кІэплыкІэщ, жыгхэр кээгъэгъащ, псыхьэлыгъуэхэр адэкІэ – мыдэкІэ мажэ.*)

– Сурэтыщлым сыт хуэдэ плыфэхэр кыгъэсэбэпа? (*Плгы-жыыфэ, щлыху, щхьэуантІафэ, гъуэжыыфэ.*)

– Сурэтыр дауэ кыфщыхьуа? Сыт фигу ирихьар? Гъатхэм сыт хуэдэ гукъыдэж кыуитыр? Сыт ар зэпхар? (*Гъатхэр гукъыдэж кэозытщ, гуфІэгъуэ ныщлэащ, нэм кыплгыхьыр щлэ-ращлэщ, дунейр хуабэщ, бзу цлыкІухэм уэрэд кэраш.*)

3. Нап. 84 – м деж тхыгъэр зи ІэдакъэщлэкІ тхакІуэм и унагъуэщлэм кьеджэн. (*ГъукІэкъул Даут.*)

– ГъукІэкъул Даут дэ нэлуасэ зыхуэтщлэагъэххэщ. Сыт хуэдэ тхыгъэ абы ейуэ дызэджар? («*Хэкур хгумэныр кэалэн инщ.*»)

– Сытыт а тхыгъэр зытепсэлтыхьыр?

– ТхакІуэм и тхыгъэмкІэ сыт дызыхуиуцийр?

– Тхыгъэр хэт дигу кыгъэкІыжын?

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакыкыэ:

Гъатхэ дахэр гуфІэпсыжу кытхуокІуэж,
Къуалэбзухэр ещлэщлэыу кьолгъэтэж,
Мыщэ бацэр гъуэм кыпщэуэ зуущыхь,

Бажэ цлыкІум хылэшыуэ кьеджэдыхь,
Пэ сырэнэр кыапкІэ – напкІэурэ долгъей,
Ди шкІэ цлыкІур джабэ нэкІум щокъуейщлэей.
Уфэразэу бгъащхьуэм уэгум зыщегъазэ,
ФытІысыжи псори, адэкІэ девгъаджэ!

VII. Темэм адэкІэ елэжын

1. Тхыгъэм кыахуеджн:

– Дауэ дыгъэр кызырэпсыр? (*Псэм фІэфІу.*)

2. Тхыгъэм езыр – езыру егъэджэн:

Псалгэ гугъухэм елэжын: уафэ кыащхьуэ. УрысыбзэкІэ зэдзэкІын. (*Голубое небо.*) Ахэр хэту псалгэуха зэхэлгъхэн.

3. Тхыгъэм макъкІэ кыегъэджэн, ар ІыхьэкІэ зэпыудын. Тхыгъэм кыыхэхаурэ (цитатный) план хуэгъэувын:

а) ДэнэкІи щхьэуантІагъэм зэщлэщтэ.

б) Щлымахуэм жея псэущхьэхэр кыэушыжахэщ.

в) Дунейм и дахэгъуэщ.

4. УщлээхэмкІэ зэпкырыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэ-зэщлэн:

а) «Нэ жан». Рассказым кыыхэха псалгэухахэр зытепсэлтыхь псэущхьэхэм ещлэн:

Мыщэ сурэт Дунейм кытехьэжахэщи, я щлэщыгъуэу
дыгъэм зрагъэу.

Хьэпщхупщхэм И гъуэм кыпщэащ, мэмэжаллэри
я сурэт гъумэтІымэу мэзыр кызыэхекІухь,
шхын кылгыхьуэу.

а) «Зэгъусэ – зэфэгъу». Гъатхэм бзу кьэлгъэтэжхэм я цлэхэр таблицэм кыщыгъуэтауэ, зы плыфэу лэжын: (*ПцІащхьуэ, бжэндэху, кэру, вынд.*)

п	цІ	кы	в	ы
б	а	р	у	н
ж	щ	хьу	э	д
э	н	д	э	хьу

в) «Псалтэ гъэпщкIуа». Хэт цIыкIухэм гъатхэм пхъэ унэ зыхуащIыр? Хьэрфхэмрэ бжыгъэхэмрэ зепэлгытауэ, таблицэм ит псалгъэм къеджэн, жэуапми итхэн:

	1	2	3
2	н	э	д
1	ж	хъу	б

3,1; 1,1; 2,2; 1,2; 3,2; 2,2; 2,1

Жэуап : (Бжэндэхъу.)

г) Тестыр гъээщIэн. Рассказыр зытепсэлгыхь гъатхэ хадэ лэжыгъэхэр

бжыгъэхэмкIэ къэггэлъэгъуауэ, жэуапым итхэн:

а) ягъэкъабзэ; б) Iуахыж; в) явэ; г) зэрыхалгъхъэнуум хуагъэхъэзыр; д) япщIэ

Жэуап : а, в, г, д.

д) Тестыр гъээщIэн. Къуалэбзухэм ятеухуауэ таблицэм ит псалгъэухахэм къеджэн, рассказым ахэр хэтрэ хэмытрэ къэзыггэлъагъуэ жэуапыр щIэтхъэн:

Бзухэр я абгъуэхэм кIэлъоплъ, зэрагъэзахуэ.	НтIэ. Хъэуэ.
Гъатхэм цыгуфIыкIыу абыхэм махуэ псом уэрэд къраш.	НтIэ. Хъэуэ.
ПцIащхъуэ цIыкIухэм ятIагъуэкIэ абгъуэ ящI.	НтIэ. Хъэуэ.

5. Бзэ лэжыгъэхэр:

1) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

- Гъатхэр кIыхъащ. (Гъатхэр къэсащ.)
- Дыгъэр псэм фIэфIу къопс. (Гуапэу къопс.)
- ДыгъафIэм удз цIыкIухэр къыщыпхыжащ. (Къыххэфтащ.)
- ЩхъуантIагъэм зэщIещтэ. (Псори щхъуантIэ мэхъу.)

2) Мы псалгъэхэм мыхъэнэкIэ къапэщIэуэ къэгъуэтын:

- МэмэжалIэ. (И ныбэ изи.)
- Я щIэщыгъуэу. (Яужэгъуауэ.)

– Зэрыхалгъхъэнуум. (Къызырыхыхъыжынуум.)

3) Зы псалгъэкIэ жыIэн: «ШкIащIэ цIыкIухэр, щынэ цIыкIухэр». (ЩIэжъей цIыкIухэр.)

4) Псалгъэухар тхыгъэм хэткIэ зэхъуэкIын: «Хъуреягъыр зэрыщыту щхъуантIэ хъуащ». (ДэнэкIу щхъуантIагъэм зэщIещтэ.)

6. Тхыгъэр планым тету къыжыIэжын. Мы тхыгъэм фэ сыт щIэуэ хэвгъыхъэн?

7. Нап. 84 – м ит къуажэхъым къеджэн.

– Сыт ар зытепсэлгыхъыр? (ШкIащIэ.) Сыт ар къывэзыгъащIэр? (УдзынцIэр и хъунIэщ, къэсым йобу, пIапIу – шэм йофэ.)

– Гъатхэм теухуауэ еджакIуэхэм езыр – езыру къуажэхъ зэхеггэлъхъэн.

8. Псалгъэжъ. Нап. 84 – м ит псалгъэжыым къеджэн:

«Гъатхэм гъэмрэ щIымрэ я зэхэкIыгъуэщ».

9. Зэпсэлъэныгъэ ядеггэкIуэкIын:

Гъэмрэ щIымрэ щызэблэкI махуэ

Гъатхэпэ (март) мазэм – уэдыбэ мазэкIэ еджэу цытащ. Гъэрэ щIырэ цызэхэкI мазэщ. Адыгэхэм гъатхэпэм (мартым) и 21 махуэращ ИлгъэсыщIэр кIыхъауэ щалгытэр. Адыгэхэм я тхыдэр къызэрэкIуэкI илгъэс минихым кIриубыдэу апхуэдэщ зытетыр, гъэмрэ щIымрэ цызэхэкI, жэщымрэ махуэмрэ зэхуэдиз щыхъуращ ИлгъэсыщIэр кIыхъауэ щабжыр. А жэщым Вагъуэбэр щIым къыхокI. Апхуэдэу цыщыткIэ, щIым дыггэпсыр, хуабэр хохъэ, абы дунейр къеггэуш. Махуэхэр нэхъ кIыхъ мэхъу, абыхэм зауэщI, псори зэщIоуш. А махуэм хуэфэщэн нэщэнэхэр иIэт, абыхэм тету Iуэхугъуэ щхъэхуэхэр зэрахъэт. И нэхъыбапIэу ахэр зыхуэунэтIар, и купщIэр Iэщым щIэжъей куэду къыщIэхъуэн, щIым бэвыфI кIитын, фIыгъуэм щIэджэнрат. Iэмал зимыIэу къалгытэт а махуэм тхъэлгъэу зэхашэу мафIащхъэтыхъ ящIыныр. МафIащхъэтыхъ тыггъэу джэд фIыцIэ фIаггэжт. Ар Iэмал имыIэу фIыцIэн хуейт, сыту жыпIэмэ, щIы фIыцIэм и плгыфэр ирапхт абы икIи джэд фIыцIэр тхъэлгъэу мафIащхъэтыхъ ящIыныр гъэфIымрэ щIыфIымрэ я нэщэнэу къалгытэт. Е джэдыкIэ куэду яггавэт, джэдыкIафэр трахти яггэущыкIуейт, иужькIэ ар щIым трапхъэт, бэвыфI къахуэкIуэнкIэ гуггъэу тхъэ елъэIуу.

10. КъебжэкI цIыкIум къеджэн:

Мыдэ, мыдэ, хьэмбылу...

ЩIыр гъуанабзэу еубру!

VIII. Брат Хьэбас и тхыгъэ «Дунейм и щIэрэщIэгъуэ зэман» жыхуиIэм елэжьын

1. Зэпсэлъэныгъэ егъэкIуэкIын:

– Брат Хьэбас итхауэ сыт дызэджар? (*Узыцалгъуа Хэкур сыт цыгъуи телгъыджэщ.*)

– Сыт а тхыгъэр зытеухуар? (*Ди щIыналгъэр зэрыдахэм.*)

– Уи щIыналгъэм дауэ ухущытын хуей?

– Хэкум тепсэлъыхуэ сыт хуэдэ псалъэжь фщIэрэ?

– Ди щIыналгъэм теухуауэ усэ цIыкIу хэт къытхуеджэн?

IX. ТемэщIэм ешэлIэн, мурадхэр хуэгъэувын.

1. КъебжэкIым къеджэн:

Бзу, бзу хьэгуагуэ,

Гуагуэ нэфыр кIафэм тесщ,

Фалгъэ къэхьы Iыхьэ уэстын,

Уэзмытыххэми укIуэжын.

«Тыр – р – р!» – жиIэри лъэтэжащ.

1. Мы къебжэкI цIыкIур гъэм и сыт хуэдэ зэман зытепсэлъыхьыр? (*Гъатхэ.*)

2. «Нэ жан». Гъатхэм и пэм ит зэманымрэ и ужь итымрэ къыжыIэн (ЩIымахуэ, гъэмахуэ)

..... гъатхэ

– Гъатхэ мазэхэр къебжэкIын. (*Март, апрель, май.*)

– Гъатхэ мазэхэм я цIэр адыгэбзэкIи урысыбзэкIи къыжыIэн:

Март – гъатхэпэ; апрель – малыжьыхь; май – накъыгъэ

«КъэщIэрэи и хьэщIэщым». Гъатхэм теухуа сурэтым и лъабжьэм щIэт бжыгъэр къэтхьыхьын:

Бжьыхьэ Гъэмахуэ Гъатхэ

1

2

3

– Сыт гъатхэм и нэцэнэу мы сурэтым къыщыгъэлъэгъуар?

4. Рассказ зэджэну нэуасэ хуэщIын:

– Нобэрэи дерсым дызэджэну тхыгъэм и цIэм къеджэн.

(*Дунейм и щIэрэщIэгъуэ зэман.*)

– Дауэ фегупсысрэ, сыт мы тхыгъэр зытепсэлъыхьыр? (*Гъатхэм.*)

5. СурэтымкIэ лэжьэн. Гъатхэр къызэрысар къэзыгъэлъагъуэ сурэтымкIэ лэжьэн:

– Гъэм и сыт хуэдэ зэман мы сурэтым къыщыгъэлъагъуар? (*Гъатхэ.*)

– Сыт гъатхэр къызэрысар къыдэзыгъащIэр? (*Дунейр цIхгъуэкIэллгъыкIэщ, удзхэр къэгъэгъащ, уэшх къешхыну зыкыгъы зэщIэщIэ.*)

– Сыт сурэтым щыфлгъагъур? (*Сабийхэм губгъуэм удз гъэгъахэр къапщIауэ, унэм жэрыжэкIэ кэокIуэж.*)

– Сурэтыр дауэ къыфщыхьурэ? Сыт фигу ирихьар? Гъатхэм сыт хуэдэ гукъыдэж къыуитыр? Сыт ар зэпхар? (*Сурэтыр гукъыдэж кэозытщ, сабийхэр удз гъэгъа щып щыIащ, нэжэ-гужэхэщ, уэшхыл хилмыубыдэн папщIэ, IэпэзэрыIыгъыу кэожэ.*)

X. Зыгъэпсэхугъуэ дакыккэ:

«Макъамэ телгъыджэм и сыхьэт» (*Адыгэ къафэ къэгъэгъэн.*)

XI. Темэм адэкIэ елэжьын

1. Тхыгъэм къахуеджэн:

– Сыт хуэдэ гъатхэ махуэр? (*Гъатхэ махуэр телгъыджэщ.*)

– Ар урысыбзэкIэ зэдзэкIын. (*Чудесный весенний день.*)

2. Тхыгъэм езыр – езыру егъэджэн:

– Гъатхэм и нэцэнэу сыт хуэдэ мы тхыгъэм хэтхэр?

3. Тхыгъэм маккIэ къегъэджэн, ар IыхьэкIэ зэпыудын, тхыгъэм къыхэхуэ (цитатный) план хуэгъэувын:

а) Гъатхэ махуэ телгъыджэщ.

б) Дунейр уэмщ.

в) Гъатхэ уэрэд.

4. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжьыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэ-зэщIэн:

а) Тестыр гъэзэщIэн. Гъатхэ мазэхэм ящымыщу яхэтхэ къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэхэр жэуапым итхэн.

а) март; б) июль; в) апрель; г) сентябрь; д) май.

Жэуап: б; г.

б) «КъэщIэрэи и хьэщIэщым». Гъатхэ махуэм сыт хужиIэр тхакIуэм? Абы и жэуапыр тхылгъымкIэ къэгъуэтауэ, къеджэн. Макъзешэхэр дэтхэжын, урысыбзэкIи здзэкIын:

Гъ . т х . м . ху . р т . лъ . дж . щ .

Гъатхэр къыхъаш

Гъатхэ пасэр дунейм и бжэщхьэлум кыитеулуаш, кыштрагъэ-благъэм Iэщхьэлъашхьэр дрихьейри и IэнатIэм пэрыуващ. Iуданэ земыфэгъухэр зэфIеблэ, дыщэпсыр зэфIещIэ, щIыр хидыкIынущи зегъэпс. Дыгъэр псэм фIэфIу къодэхашIэ, дыгъэ бзийр гум къохуэ-былIэ. И нур лыдхэм хуезэшауэ худэплъей щIыльгэм дыгъэпскIэ кыитолъэщIыхь, гуфIэпсыжу гуапагъкIэ щIегъанэ. ЩIыгу щтар дыгъэр кыызэредэхашIэу гу махэ мэхъури къовыжыр. Уэсыр ткIуж-ри лъэужь закъуэщ къэнэжар. Гъатхэпэ псыхьэлыгъуэри къэгуш-хуэри и уэрэдыр къыхидзащ, джабэм щришажъэри уэредадэр и Iэужьу псыхъуэм шкIурыжу дэлъэдэжащ.

Дыгъэпсым хуэмейурэ тригъэкIуэта пшагъуэбэр псыхъуэм щхьэхынэу хуеплъэкIуэрэ фIэмыфIу ебгынэ, мыкIуэмытэу къуэ-ладжэмкIэ йоджэдэкI. Уэшх ткIуэпс налкъутхэр пшэхэм нэпс къа-бзабзэу къаIэпохури щIыльгэм кыитоццащ, дунейр зэщIатхьэщIэ, гъатхэр зэрыщIэрэщIэным хуагъэпс.

8. Къуажэхь. Нап. 86 – м ит къуажэхьым къеджэн.

– Сыт ар зытепсэлъыхьыр? (*Гъатхэм.*)

– Сыт ар зэрыгъатхэр кыивэзыгъэщIар? (*Уэсхэр щыткIу-жыр гъатхэрищ, псыхэр кыищывыжри аращ.*)

– Гъатхэм теухуауэ сыт хуэдэ къуажэхьхэр фщIэрэ?

9. Нап. 85 – м ит псалъэжъым къеджэн: «Гъатхэм кыи-мылэжъар щIымахуэм бгъуэтыжыркъым. Дауэ кыивгурылуэрэ а псалъэжъыр? (*Лажьэм лыжь еиш, мылажъэм лажъэ егъуэт.*)

XII. «Фи гурылгыр къэфIуатэ». Нобэрей дерсым кыивита гукъыдэжыр къэзыгъэлъагъуэ смайликыр тетрадым итхэн. Сыт ар кызыхэкIар?

XIII. «Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщIу»

– Сыт нобэрей дерсым щIэуэ къэфIар?

– Сыт кыивэхъула? Сытым гугъу фыдехъа? Сыт ар кыи-зыхэкIар?

– Псалъэухахэр нэгъэсыжын:

1) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

2) Нобэ сэ схузэфIэкIащ

3) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

XIV. Дерсыр кыпщытэжын

– Сыт хуэдэ разделыщIэ нобэ дызыыхьар? (*Гъатхэ щIэ-ращIэр къэсащ.*)

– Сыт ар зытепсэлъыхьыр? (*Гъатхэм.*)

– Нобэ зэпкърытха тхыгъэм сыт и цIэр? (*Гъатхэр кыищывыжри.*)

– Хэт ар зытхар? (*ГъукIэкъул Даут.*)

– Брат Хьэбас и тхыгъэм сыт зэреджэр? (*«Дунейм и щIэрэ-щIэгъуэ зэман».*)

Унэ лэжыгъэ: тхыгъэхэм къеджэн, кыищывыжыфыу зегъэсэн, къебжэкIымрэ псалъэжъэхэмрэ зэгъэщIэн, жьэрылуатэу сочиненэ цIыкIу зэхэлъхьэн «Гъатхэм дунейр», жэуэ.

Дерс 16 – нэ: Хьэкъун Исуф «Гъатхэ махуэм», БакIуу Марие «Гъатхэ пцэдджыжъ уэфIым»

Мурадхэр: Хьэкъун Исуф и усэ «Гъатхэ махуэм» жыхуи-Iэмрэ БакIуу Марие и тхыгъэ «Гъатхэ пцэдджыжъ уэфIым» жыхуи-Iэмрэ нэлуасэ хуэщIын; пычыгъуэкIэ зэпымыудауэ пса-лъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн; псалъэухам и кIэм щыт дамыгъэхэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн; я зэфIэкIхэм хэгъэхъуэн, гъатхэм дунейм зызэрихъуэжым кIэлъыгъэплъын, гъэм и зэманхэм нэщэнэ щхьэхуэхэр зэраIэм гу лъегъэтэн, дунейм и дахагъыр зыха-щIэу егъэсэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: разделыщIэ зыхыхьэр зы-тепсэлъыхьыр ягъэубзыхун, темэхэр щIэплъыкIын, гупсысэ щIэлъыр зэхегъэщIыкIын, макъкIэ гупсэхуу еджэн; усэм и цIэмкIэ зытепсэлъыхьыр налуэ ягъэщIын, усэм и художе-ственнэ гъэпсыкIэм кIэлъыгъэплъын.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я пор-трет, я IэдакъэщIэкIхэр, гъатхэм теухуа сурэтхэр, интерак-тивнэ доска, проектор, компьютер.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КъызэщIэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр щIэплъыкIын

III. Бзэгъэлажъэ:

Ажэгъуэмэр кыищывыжым,
Мылым сакъыу кыищывыжыщ,
Къэгушхуэжри кыищывыжым,

Асыхьэту к'эшэл'гаш.
Ажэг'гуэмэм зык'ришу
Алэрыбг'гуу зиубг'гуаш,
Дыг'гэ бзийр абы щрижэм
Налк'гут минк'лэ зэщ'ибг'гаш.

- Усэм щэху ц'ык'гуу к'еджэн.
- Щэху ц'ык'гуу к'ыщ'лэдзауэ, к'гуэ пэтми мак'бым хэг'га-х'уэурэ к'еджэн.
- Мак'ь лэтак'лэ к'ыщ'лэдзауэ, к'гуэ пэтми мак'бым к'лэры-г'гэхуурэ к'еджэн.
- Усэ ц'ык'гум г'гэхуауэ к'еджэн.

IV. Темэщ'лэм ешэл'лэн. Дерсым мурадхэр хуэг'гуэувын

1. Упщ'лэхэм жэуап етын:

- Мы усэ ц'ык'гур г'гэм и сыт хуэдэ зэман зытепсэл'гы-х'быр? (*Г'гатхэм.*)
- Г'ватхэм к'ыщ'ыщ'лэдзауэ г'гэм и зэманхэр зэрызэк'лэл'гы-к'гуэр к'ыжы'лэн. (*Г'гатхэ, г'гэмахуэ, бж'бых'ьэ, щ'гымахуэ.*)
- «К'эщ'лэрей и х'эщ'лэщ'ым». Г'ватхэ мазэхэм ящ'ымыщ'у яхэтыр к'ыжы'лэн:

Март, май, август, апрель. (*Август.*)

- Сыт хуэдэ лэжыг'гэ ц'ыхухэр г'ватхэм зэлэж'быр? (*Хадэхэр яг'гэк'габзэ, явэ, жылэр хал'г'х'ьэ.*)
- 2. Нобэ дызэджену усэри г'ватхэ лэжыг'гэхэм теухуащ.
- 3. Дерсым и темэр яже'лэн, мурадхэм щыг'гуазэ щ'гын, зэра-г'гэг'гуэтыпх'ьэ зэф'лэк'лхэр на'гуэ ящ'ыщ'гын.

V. Темэм елэж'бын

1. Тхыл'г'хэр нап. 86 – м к'ызе'лухауэ, нобэ дызэджену усэм и ц'лэм к'еджэн. (*Г'гатхэ махуэм.*)
 - Дауэ фегупсысрэ, сыт апхуэдэ ф'лэщыг'гэц'лэ усэм щ'лиэр? (*Усэр г'гатхэ махуэм ц'ыхухэр зэлэж'хэм топсэл'гых'ьри.*)
2. А усэр зытха усак'гуэм и унаг'гуэц'лэм к'еджэн. (*Х'бэк'гун Исуф.*)
 - А усак'гуэм дэ нэ'уасэ зыхуэтщ'лаг'гэххэщ. Сыт хуэдэ лэдак'гэщ'лэк'лэ абы ейуэ дызэджахэр? Дигу к'эдывг'гэг'гэк'лгыж. («Х'эщ'лэ» жыхуи'лэ усэм.)
 - Сыт хуэдэ раздел а усэр зыхых'ьэр? (*Щ'гымахуэ уэс хуж'ь.*)
 - Нобэ дджыну усэри зытхар Х'бэк'гун Исуфщ.

3. Х'бэк'гун Исуф и г'ващ'лэмрэ и творческэ лэжыг'гэмрэ (*ег'гэджак'гуэм папщ'лэ.*)

Х'бэк'гун Исуф Х'ысэ и к'уэр 1919 г'гэм К'эрэшей – Черке-сым щыщ Инжыджышхуэ к'уажэм к'ыщ'ых'уащ. И сабииг'гуэри и щ'лалэг'гуэри Х'эбэз к'уажэм щек'гуэк'лаш.

Исуф пасэу тхэн щ'идзащ. Абы и усэхэр хуэг'гэзащ к'ызыщ'ал'хуа щ'ынал'гэм, адыгэм я тхыдэ г'уэгуанэхэм, адыгаг'гэм, ц'ыху-г'гэм. Х'бэк'гуным и усэ зэхуэх'ьэсахэр иту к'ыдэк'лаш «К'эрэбэ», «Щак'гуэ дадэ к'ыгуэтэжхэр», «Лэдииху», «Ажэг'гуэмэ» усэ тхыл'г'хэр. Ахэр нэх'ыб'уэ зыхуэг'гэзар сабийхэращ. Щ'лэблэр тыншу г'гэса зэрых'гунум Исуф и гуащ'лэ куэд хил'г'х'ащ, ил'г'эс бжыг'гэ куэдк'лэ усэри ег'гэджэныг'гэ лэнаг'лэри зэдих'ащ.

VI. Зыг'гэпсэхуг'гуэ дак'ык'гэ:

Ажэг'гуэмэ г'ватхэ джак'гуэ,
Уэ к'ыппож'ьэ дыг'гэ гуак'гуэр,
Нур к'ыпихым уег'гэхуабэ,
Дыг'гэ нал'гэк'лэ уехуапэ.
К'ыпхуосак'гыр дыг'гэ гуапэр,
Гуф'лэпсыжщ, и'гыг'г'ц уи лэпэр,
Г'ватхэ пеж'ьэу ажэг'гуэмэ,
Ук'ытщ'лех'ьэ г'ватхэ х'умэ.

VII. Темэм адэк'лэ елэж'бын

1. Усэм к'вахуеджэн:

- Мы псал'гэхэм псал'гэуха к'ыхэфщ'гык'л:
- Г'ватхэ г'гэр ег'гашхэ махуэм
- Сыт а псал'гэхуам ц'х'бэк'лэ жыт'лэ х'гунур? (*Ар псал'гэж'ьци.*)
- Псал'гэ дапщ'эу зэхэг'гэува ар? (*Г'гууэ: псал'гэрэ ж'ьырэ.*)
- 2. Зэпсэл'гэныг'гэ ег'гэк'гуэк'лгын: Адыгэ псал'гэж'хэм ил'г'эс мин я ныбж'ьщ.

Пэжщ, ц'ык'лүхэ. Абы к'бок'лэ иж'ь-иж'ьыж л'гандэрэ к'эг'гуэгу-рык'гуэ псал'гэ, жэуэ. Ди нанэж'хэм, ди дадэж'хэм г'ващ'лэм лүщы-г'гэ к'аг'гэщ'лахэщ абыхэм. Адыгэ л'гэпк'ыым ил'г'эсищэ бжыг'гэк'лэ зэрах'ьа х'гуг'гуэф'лгыг'гуэщ ахэр. Абыхэм ф'лым, дахаг'гэм, ц'ыху-г'гэм, адыгаг'гэм ухуаг'гасэ. Ахэр фэ ф'х'умэн хуейщ. Ф'х'умэн папщ'лэ, зэвг'гэщ'лэн хуейщи, фи гум ивубыдэ.

3. Усэм езыр – езыру ег'гэджэн:

- Псал'гэ гуг'гухэм елэж'бын: дадий – дахэ, ф'лы. Сыт дадий зыхужып'лэ х'гунухэр? (*Удз г'гэг'га, бзу.*)

4. Усэм макъкІә къегъэджән:

– Мы усэм сыт хуэдәу укъеджән хуей? (Макъ ІэтакІә, ләжыгъгэм пцІә зәриІәр къэзыгъалгагъуә макъкІә.)

5. УпцІәхәмкІә зәпкърыхын, ләжыгъгә зәхуәмьдәхәр гъәзәцІән:

а) Усэм и япәрей сатырым къеджән. А псалъәжыыр дауә къывгурыІуэрә? Сыт гъатхә махуэм гъәр игъашхәу цІыжиІәр? (Гъатхэм зы махуэм бләжыа Іуэхугъуэм бәрәчәтыр къынокІуә, ләжыгъгә бәв къыздехъ, ар илгәс псом пшхыну пхурокъу.)

б) Мы усэм сыт куәду хәтыр? (Псалгәжыхәр.) Таблицәм ит хьәрфхәмпрә бжыгъәхәмпрә зәпәлгытауә, абы и жәуапыр етын:

	1	2	3	4
1	п	лъ	э	х
2	с	а	жь	р

1,1; 1,2; 2,2; 2,1; 3,1; 3,2; 4,1; 3,1; 4,2

в) «Зәгъусә – зәфәгъу». Таблицәм гъатхә ләжыгъгәхәм теухуауә адыгә псалъәжы итхәм я гуәгъухәр къәгъуәтыжын, зы плгыфәкІи ләжын:

Бәлэрыгъкъым,	къогугъужыр.
Узәгугъур	къыгуегъәжыр.
Лажьәм лыжьыр	щІым йоләжъ.

– А псалъәжыхәм я мыхъәнәр дауә къывгурыІуэрә?

г) «КъәщІәрей и хъәщІәщым». (Доскам сурәт зыбжанә фІәлгыщ.) Сурәтхәм гъатхә ләжыгъгәм теухуауә хәтхәр къәгъәлгәгуән.

– Сыт хуэдә ләжыгъгә а сурәтхәр зытепсәлгыхыыр?

д) «Псалгә зәпыгъзәхәр». Мылажыәм сыт къыщыщІыр? Абы и жәуапым псалгәхәм и кІәмкІә къыщІәдзауә, къеджән:

Ж Э ГЪУ О ЩІ ХУ – Э КЪ А ЖЪ Э Л Ы М
(Мыләжыакъгә – хущІогъуәж)

– Сыт апхуэдәу щІыжаІәр? (Гъатхәм ләжыгъгәр хыумылгәхьәмә, умыләжыәмә, Іуумыхыжмә, щІымахуэм пшхын бгъуәты-нукъыми уцІегъуәжынущ.)

е) Сыт усэм и гупсысә нәхъыщхьәр? (Гъатхә махуэм умыщхьәхыу уләжыән хуейщ, щІымахуэм уи ныбә изу епхьәкІын папщІә.)

ж) Гъатхә ләжыгъгәхәр щрагъәкІуәкІкІә, фи унагъуәм сыт-кІә дәләпыкъуәгъу фахуәхьурә? Абы теухуауә мы планым тету рассказ цІыкІу жьәрыІуатәу зәхәлгъхьән:

- 1) Гъатхәр къәсащ.
- 2) Хадә ләжыгъгәхәм сызәрыхәтыр.
- 3) Жыгым дызәреләжъ щІыкІәхәр.
6. Нап. 86 – м ит сурәтым еләжын:

– Гъатхә дунейм и нәщәнәу сыт мы сурәтым щыфлгәгъур? (Дунейр щхгъуәкІәплгыкІәщ, тхьәмнәхәр щхгъуантІәщ, жыгъхәм гъәгъахәр япызщ, удз гъәгъахәм зыкъраш.)

7. Ребус. Гъатхә ләжыгъгәхәр зәрекІуәкІым и щыхьәту мы сурәтым сыт щыфлгәгъур? Ребусыр къәфщІи, абыхәм жәуап ефтынщ. (Хьәсә, бел, псыутх)

Хьә (сурәт) + сә (сурәт)
Бажә (сурәт) + ел
Псы (сурәт) + утх
(Хьәсә, бел, псыутх.)

8. Бзә ләжыгъгәхәр:

- 1) НәгъуәщІу дауә жыпІә хьуну?
– Бәлэрыгъкъым. (Зыми щыгугъкъым.)
– Тщымыгъупщәу. (Ди гум илгъу.)

2) Мы псалгәхәр мыхъәнә къыпәщІәуәкІә зәхъуәкІын: «Ди гум илгъу». (Дигу къәмыкІыжу.)

3) Усәр зытепсәлгыхыыр хьурей цІыкІукІә къәгъәлгәгуән: ЩІымахуә пщәдджыжь Гъатхә махуә Гъәмахуә пщыхьәщхьә

О

4) «ЩІы» жыхуиІәр зыхәт псалгәхәр шапхьәу къәхьын: ЩІы, щІыгу, щІыгуль, щІыпІә, щІыналгә, щІылгә

9. Нап. 87 – м ит къуажәхьым къеджән, жәуапыр къәщІән: «Дадийуә унащхьәм къыщыджә». (Хьәрәхьун.)

– Дауэ к’уажэхьхэр нэхьыф’у к’ызэрэщ’э щ’ык’лэр? (*Предметым и нэцэнэ гуэрхэр абы гэпиц’уауэ хэлъици, набдзэгуб-дзаплзэу уыц’тмэ, гунсэхуу уегунсысмэ, занц’лэу к’эпиц’лэнууц’.*)

– Сыт хуэдэ к’уажэхьхэр к’уалэбзухэм теухуауэ урысыбзэк’и адыгэбзэк’и ф’ц’лэрэ?

10. Конкурэ «Хэт нэхьыбэ к’уажэхь ищ’лэрэ?» (*Ц’ык’лүхэм гунит’у загуэшири зэпоуэхэр.*)

11. Усэм ф’ыуэ к’еджэу ег’эсэн:

– Сыт хуэдэ мак’ мы усэ ц’ык’лүм ук’ызэреджэн хуейр? (*Мак’ жыджэрк’лэ, лэжыг’гэм жану упылгын зэрыхуейр к’эзыг’элзэг’уэ мак’к’лэ.*)

– Сыт абы и щ’хьэусыг’уэр? (*Лэжээг’уэ зэманци, убэлэрыг’г’ х’унук’тым.*)

12. Псынщ’лэу, жыджэру, мак’ л’агэ л’этак’лэ усэм к’еджэн.

13. Г’ятхэм теухуауэ сыт хуэдэ усэхэр ф’ц’лэрэ?

VIII. Темэм адэк’лэ елэжын.

Бзэг’элажэ. Нап. 93 – м ит усэ – зэпсал’гэм к’еджэн.

1. Упщ’лэхэм жэуап етын:

– Мы усэ ц’ык’лүр сыт хуэдэ? (*Усэ – зэпсал’гэц’.*)

– Усэ – зэпсал’гэр сыт зыхыхьэр? (*Луэры’луатэм.*)

– Усэ – зэпсал’гэр дауэ зэрыжа’лэр? (*Зэпрадзыжурэ.*)

– Сыт усэ – зэпсал’гэхэр зэбг’эщ’лэн щ’лэхуейр? (*Дыщыпсал’гэк’лэ к’эдг’гэсэбэнын папц’лэ. Абы ди бзэр шэрыуэ ик’и к’эулей ещ’лэ, адыгэбзэм и бег’гыр, и дахаг’гыр зыхыдег’г’ащ’лэ. Усэхэм г’эхуауэ дык’еджэу дрег’гасэ.*)

2. Тестыр г’эзэщ’лэн. Псал’гэхэм мыхьэнэк’лэ псори к’ызэщ’лэзык’уэу яхэтыр на’луэ щ’лын, жэуапым итхэн:

1) уэсыр тк’лужащ; 2) жыгхэр к’юг’г’аг’гэ; 3) г’ятхэр к’эсащ; 4) дыг’гэр гуапэу к’юпс.

Жэуап : 3.

3. «Нэ жан». Адыгэбзэк’лэ тха г’ятхэ мазэхэр урысыбзэк’лэ зэрыжа’лэм ешэл’лэн:

Нак’ыг’гэ Апрель

Мэлыжыыхь Март

Г’ятхэпэ Май

4. Нобэ дызэлэжыну тхыг’гэр зытепсал’гыыхьэр г’ятхэращ.

IX. Темэм елэжын

1. Рассказым и ц’лэм к’еджэн. (*Г’ятхэ пц’эдджыжэ уэф’лым.*)

2. Тхыл’гым ит сурэтымк’лэ рассказ к’лэщ’лэ ц’ык’лү жьэры’луатэу зэхэл’гхьэн:

– Сыт сурэтым щ’ыф’лэаг’гур? (*Щ’лалэ ц’ык’лүмрэ к’эазымрэ.*)

– Сыт щ’лалэ ц’ык’лүм ищ’лэр? (*К’эазым йопсал’гэ.*)

– Щ’лалэ ц’ык’лүм к’эазым дауэ зыхуищ’лэрэ? (*Зыхуриг’гэзыхауэ зыгуэрхэр жре’лэ.*)

3. Дерсым и темэр яже’лэн, мурадхэр ягурыг’г’луэн, зэраг’г’эгуэтыпхьэ зэф’лэк’лэхэм тепсал’гыыхьын.

4. Рассказыр зэхэзыл’гхьам и унаг’уэц’лэм к’еджэн. (*Бак’лүу Марие.*)

– Бак’лүу Марие дэ нэ’луасэ зыхуэтщ’лэг’гэххэщ. Сыт хуэдэ тхыг’гэ абы ей’уэ мы г’эм дызэджар? («*Лиуан бабыщым к’эзыриг’гэпи’лар*».)

– Г’эм и сыт хуэдэ зэмант а тхыг’гэр зытепсал’гыыхьыр? (*Г’эмахуэм.*)

– Дауэ Лиуан бабыщым к’эзыриг’гэпи’лар? Хэт к’ыд-жи’лэжын?

X. Темэм адэк’лэ елэжын.

1. Тхыг’гэм к’ахуеджэн:

– Сыт г’ятхэм иг’гэл’аг’г’уэр? (*И к’эарур.*)

2. Тхыг’гэм езыр – езыру ег’гэджэн:

Псал’гэ гуг’г’ухэм елэжын: епэрымэ – мэ гуак’лүэ. Сыт епэрымэ гуак’лүэ к’эзыпиыхуу фэ физрихьэл’лар? (*Удз г’ээг’га, жыг г’ээг’га.*)

3. Тхыг’гэм мак’к’лэ к’ег’гэджэн, ар л’ыхьэк’лэ зэпыудауэ план зэхэл’гхьэн:

а) Г’ятхэм и к’эарур ег’гэл’аг’г’уэ.

б) Г’ятхэм и нэцэнэхэр.

в) Бесл’эн ф’лэг’гэщ’лэг’г’уэнхэр.

4. Упщ’лэхэмк’лэ зэпк’рыыхын, лэжыг’гэ зэхуэмыдэхэр г’эзэщ’лэн:

1) «Хэчыхьауэ еджэн». Рассказым и япэрей л’ыхьэм г’ятхэм и нэцэнэу хэтхэр к’ээг’уэтауэ, к’еджэн.

2) «Хьэрф к’луэдахэр». Сыт хуэдэ бзу ц’лэхухэр вак’лүэ к’луэну к’ыхуезыджэр?

Абы и ц’лэр к’эф’щ’лэн папц’лэ. псал’гэхэм хьэрфзешэхэр дэг’г’уэвэжын:

ХЬ . Р . ХЬ . П

3) «КъэщIарей и хьэщIащым» Гъатхэр къэсмэ, сыт хьэрэхьупым цIыхухэм ягу кыигъэкIыжыр? А псалъэхэр хьэрфхэмрэ бжыгъэхэмрэ зэпэлгытауэ, таблицэм кыиджыкIын:

	1	2	3
1	в	э	д
2	а	кIу	кI

1,1; 1,2; 2,2; 2,1 3,1; 2,1; 3,2
 В а кIу э д э кI

4) Къуажэхь. Хьэрэхьупым теухуауэ адреи дерсхэм зэдгъэщIа къуажэхьыр фигу къэвгъэкIыж. (*ВакIуэ дэкIым кIэлъоджэ, кгаджэ – наджэу кгекиухь.*)

5) ЕтIуанэ Iыхьэм гъатхэм и нэщэнэу сыт хэтхэр? (*Дыггэ нэпсыр, кыишыным зыхуэзыггэхьэзыра пцIащхьуэ цIыкIухэр, жыг гъэггэхэр.*)

6) «Нэ жан». Гъатхэм и дахагъэр кыигъэлъэгъуэн папщIа, тхакIуэм кыигъэсэбэпа псалъэхэр зыхужижIахэм ешэлIэн:

Нэпс цIыкIухэр
 Мэ уэфI
 ПцIащхьуэ хужь цIыкIухэр
 Пщэдджыжь гуапэхэм

(*Нэпс гуапэхэм, пцIащхьуэ цIыкIухэр, мэ гуакIуэхэр, гъэггэ хужь цIыкIухэр, пщэдджыжь уэфI.*)

7) Тхыгъэм хэт щIалэ цIыкIум сыт и цIэр? (*Беслгэн.*)

8) Беслгэн цIыкIу сыт фIэгъэщIэгъуэну зыкIэлгыплъхэр? (*ШкIащIэ цIыкIуми, щынэхэми, кгаз шырхэми.*)

9) «Хэчыхьауэ къеджэн». Дэнэ Беслгэн къазхэр здихур? А псалъэхэр тхыгъэм кыыхэгъуэтауэ, къеджэн.

10) Беслгэн цIыкIу сыт хужыпIэ хьунур? (*Жьырытэдджы, псэуцхьэхэр фIыуэ елгэгъу, псори фIэггэщIэгъуэнц.*)

5. Бзэ лэжыгыгъэхэр:

1) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хьуну?

– Зыми шэч кыитрихьэжыркъым. (*Псоми я фIэщ мэхьу.*)

– Пщэдджыжь нэмэзым. (*Нэху ца кгудейуэ.*)

– Гур егъэин. (*Гур хеггэхьуэ.*)

2) Псалъэхэр мыхьэнэкIэ къапэщIауэкIэ зэхьуэкIын:

– Лъэщ. (*Къарууншэ.*)

– ФIэгъэщIэгъуэнц. (*И нэм кыиуи хьэкъым.*)

3) Мы псалъэхэр тхыгъэм хэткIэ зэхьуэкIын: «Гъатхэр зэрылъэщыр псоми наIуэ ящэщI. (*Гъатхэм и къарур еггэ-лгэгъуэ.*)

6. Тестыр гъээщIэн. Къуажэхьыр зытепсэлгыхьыр къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэр жэуапым итхэн: «Уэс Iэтэу хужьыбзэ, зи пэр плъыжьыбзэ»

1) бабыщ; 2) гуэгущ; 3) къаз; 4) адакъэ.

Жэуап: 2.

7. Къазым тепсэлгыхьын:

Къазыр джэдкъазхэм яхэхьэ. Къазыр хужьыбзэуи къуэлэнуй урохьэлIэ. Къазым и щэр кIыхьщ, и лъапэр бгъуэщ, и пэр плъыжьщ. Къазым удз ехьу, псым йос, псыр фIэфIщ. Гъатхэр къэсмэ, къаз анэм къаз шыр гъуэжь цIыкIухэр къреш. Ахэр къазыхьужьым хуэсакъыу ехьумэ, уабгъэдыхьэмэ урехужьэ. Къазылыр яшх, къаз дагъэр хущхьуэщ, и цым щхьэнтэ кыыхащIыкI.

8. Планым тету кыыжыIэжын.

9. Нап. 93 – м ит псалъэжыым къеджэн, зэпкърыхын:

«Апрель – мэлыжьыхь». Ар дауэ кыивгурыIуэрэ?

XI. «Ди лэжыгыгъэм уасэ хуэтщIу»

– Сыт нобэрэи дерсым щIауэ къэфщIар?

– Сыт кыивэхьула? Сытым гугъу фыдехьа? Сыт ар кыызыхэкIар?

– Псалъэхухэр нэгъэсыжын:

1) Сэ нобэ щIауэ къэсщIащ ...

2) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ...

3) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

XII. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ усэ нобэ дызэджар? («Гъатхэ махуэм».)

– Сыт усэм апхуэдэ фIэщыгъэцIэ щIыхуащIар? (*Гъатхэ махуэм мыхьэнэуэ иIэр кгаггэлгэгъуэн папщIэ.*)

– Хэт а усэр зытхар? (*Хьэкъун Исуфц.*)

– Сыт хуэдэ псалъэжьхэр зэвгъэщIа нобэрэи дерсым?

– Сыт хуэдэ рассказ дызэджар? Хэт ар зытхар?

ХIII. «Фи гурылгыр кыэфлуатэ». Нобэрей дерсым кыывита гукыдэжыр кыэзыгьэлгагыуэ смайликыр тетрадым итхэн. Сыт ар кызыхэклар?

Унэ лэжыгыгэ: усэр гуклэ зэгьэщлэн, кыуажэхьыр зэгьэщлэн, рассказым кьеджэн, кыыжылэжын, гьатхэм теухуауэ сочиненэ цыкылу тхын. Щапхэ:

Гьатхэ пщэдджыжь уэфлым

Гьатхэм и дахэгьуэщ, и кьару илгыгьуэщ. Абрикосейхэмрэ шэдыгьуейхэмрэ кыэгьэгьащи, нысащлэу хадэм щощлэращлэ, укытэхыу щлым ныхуоплгых. Епэрымэ мэ гуаклуэр жьым зэбгрехри гур егьэин, псэр егьэхуапсэ. Дыгьэ бзийхэм я нурыр кьраклут, дыщэпс лыдыр зэщлопщлыщлэ. Гьатхэ пщэдджыжь уэфлым зыкьреш. Инжыджи хуит хьужащи псалгэрейщ, толкькун уэр еклуэсэххэм я макьклэ и льэклэ кыызэрихьклэ мэхьущлэ, мэшхыдэ. Псы тклуэпсхэм дыгьэпсыр топщлыщлэ, псы налгэхэм дыгьэ нурым зыфлащлэ. Жьыбгыгэ гуапэр пщлащэ быным епэщэщурэ кыигьэушащи загьафлэу дунейм и куэщлым хыринэ щощлэ, шабэу мэщхыщхэ, лэдэбу мэбыб, хуэму зыщлаупсклэурэ зоушащэ. Дыгьэм и нэпс лыдхэм тхьэмпэхэр зэщлагьанэ, псэм флэфлу кьатолэбэ, и нур лыдхэмклэ кьахуогуапэ.

ДЫКЪЭЗУХЪУРЕИХЪ ДУНЕЙР ХЪУМЭН

Дерс 17– нэ: Мэшбащлэ Исхьэкь и усэ «Псори цыхум папщлэщ», Даур Жэхьфар и тхыгыэ «Бажэ хьэщлэ»

Мурадхэр: Мэшбащлэ Исхьэкь и усэ «Псори цыхум папщлэщ» жыхуилэмрэ Даур Жэхьфар и тхыгыэ «Бажэ хьэщлэ» жыхуилэмрэ нэлуасэ хуэщлын; пычыгьуэклэ зэпымыудауэ псалгэ псоклэ я кьеджэклэр егьэфлэклуэн; псалгэухам и клэм щыт дамыгьэхэм елгытауэ гьэхуауэ егьэдэжэн, я бзэм зегьэужьын, гупсысэу егьэсэн, я зэфлэклэхэм хэгьэхьуэн.

Зэрагьэгьуэтыпхэ зэфлэклэхэр: темэщлэ зыхыхьэр зытепсэлгыхьыр ягьэубзыхун, гупсысэ щлэлыр зэхегьэщлыкын, макьклэ гупсэхуу еджэн; зэджар зэклэлыкылуэу кыыжылэжын, тхыгьэм и план зэхэлхьэн, тхыгьэм и цлэмклэ зытепсэлгыхьыр налуэ ягьэщлын, тхыгьэм и художественнэ гьэпсыклэм клэлыплгын, еджаклуэхэм тхыгьэм и клэр зэхьуэклауэ адэклэ пегьэдээн, дуней дыкьэзухьуреихьыр хьумэн, хуэсакьын зэрыхуейр зыхегьэщлэн, ар зэрахьумэ клэуэрабгьухэм тепсэлгыхьын.

Кьэдгьэсэбэпхэр: зэрылажэ тетрадь, тхаклуэхэм я портрет, я тхылхэр, темэмклэ сурэт зэхуэмыдэхэр, проектор, компьютер, интерактивнэ доска.

Дерсым и еклуэкыклар

I. Кыызэщлэзыкьуэ дакыкьэ

II. Унэ лэжыгыгэр щлэплгыкын

III. Бзэгьэлажэ:

Джабэ нэклур зэфэзэщщ,
Зэщхыбзэу,
Уэсэпс щыгыгэр удзхэм флэлгьщ,
Флэзыбзэу,

Нэм к'иплгыхьыр уафэ нэщ,
Щх'уант'абзэу,
Дыг'э бзийхэр псынэм хэщ,
Хэзыбзэу.
Ахэр псори си дунейщ,
Ар сысейщ,
Хэкуу щы'лэм ар я лейщ,
Дахэк'ейщ.

– Усэ ц'ык'лум сатыр к'эс ик'лэрей псалг'эр хэк'узауэ к'еджэн.

– Усэ ц'ык'лум сатыр к'эс ик'лэрей псалг'эхэм ушц'лэныг'э мых'энэ и'лэурэ к'еджэн.

– Усэ ц'ык'лум г'эхуауэ к'еджэн.

IV. Темэц'лэм ешэл'эн. Дерсым мурадхэр хуэг'эувын

1. Ушц'лэм жэуап етын:

– Сыт мы усэ ц'ык'лур зытепсэлгыхьыр?

2. Тестыр г'ээзэц'лэн. Псалг'эхэм мых'энэк'лэ к'ызэц'лэзы-к'уэу яхэтыр бжыг'эк'лэ к'эгг'элг'эг'уэн, жэуапми итхэн:

1) уафэ; 2) джабэ; 3) псынэ; 4) дыг'э; 5) дуней; 6) удз г'эг'га Жэуап: 5.

3. «К'эщ'лэрей и х'эщ'лэщым». Х'эрфхэр здэщытын хуей щ'ып'лэхэр бжыг'эхэмк'лэ к'эгг'элг'эг'уауэ, псалг'эм к'еджэн: (Дуней.)

Д	н	й	у	е
1	3	5	2	4

3. Дерсым и темэмрэ и мурадымрэ яже'лэн, зэраг'эг'уэты-пх'э зэф'лэк'лхэм тепсэлгыхьын.

4. Рассказ ц'ык'лэу зэхэлг'хэн «Дык'эзух'уреихь дунейр» жэуэ.

Адыгэм и псэр зыхэлгыр адыгэ щ'ылг'эщ. Ар зылг'эг'уахэм яхуэ'лэуэтэжк'ыым ик'ли к'алгытэ дуней жэнэту. Мыбдеж щытепщэщ жьы к'абзэр, щых'эщ'лэщ ак'ужь щабабзэр, губг'уэхэр лэхуитлг'э-хуитщ, тафэр удзыпщ'лэ дахэщ, гуэлхэр г'уджэ пэлгытщ. Гуащх'э-махуэ х'эзыр лупэхущ, щх'эщыгу дык'уак'уэщ. Мыл джанэм к'ы-щ'лэж псы к'абзэр салг'к'ынк'лэ г'энщ'лауэ ди лг'ахэм ирожэ. Ди щ'ыгур удз щх'уант'лэ зэфэзэщ, ди уафэ к'ащх'уэр лг'ащ'лэншэщ.

Ди щ'ыналг'эм Кавказ бгыжхэм зык'рашэк'лэ, ауз щх'уан-т'лэхэм зыщак'уэдий, псы ежэх уэрхэр даушщ, мээ лув абраг'уэ-хэр иувык'лащ.

V. Темэм елэжыын.

1. Усэм и ц'лэм к'еджэн: (Псори ц'ыхум папц'лэщ.)

2. Тхылг'ым ит сурэтымк'лэ жьэры'уатэу сочиненэ ц'ык'лэу зэхэлг'хэн:

– Дык'эзух'уреихь дунейм щыщу сыт сурэтым к'ыщы-г'элг'эг'уар? (Псыр, удзыр, мэзыр.)

– Х'ыджэбз ц'ык'лур дауэ хущыт дунейм? Сыт ар к'ыдэ-зыг'ащ'лэр? (Тыншу удзым хэщ, к'газ шыр ц'ык'лухэм я гуг'у имыщ'лэ мамыру псым хиг'гэщ, езыхэми дзыхь к'ыхуащ'лэу к'е-сыл'лахэщ.)

– Сурэтым дыхэплг'эмэ, сыт хуэдэ гупсысэ дызыхуишэр? (Дунейр уэмщ, хг'уэпсэг'уэщ, удэзых'эхьщ, гук'гыдэж к'гозытщ. Апхуэдэ дуней г'уэзэджэр пх'умэн хуейщ, ухуэсак'гыу зепх'эн хуейщ.)

3. Усэр зэхэзылг'хэм и унаг'уэц'лэм к'еджэн: (Мэшбащ'лэ Исх'эк'э.)

Мэшбащ'лэ Исх'эк'э и г'ащ'лэмрэ и творческэ лэжыг'г'эмрэ (ег'г'эджак'лэуэм папц'лэ.)

Мэшбащ'лэ Исх'эк'э Шумахуэ и к'уэр к'ыщыг'уащ Краснодар крайм и Успенскэ районым хых'э Уарп к'уаужэм 1931 г'эм майм и 21 – м. 1951 г'эм абы к'иухащ Адыгей педагогическэ училищэр. Иужьым Москва к'лэуэри М. Горькэм и ц'лэр зезых'э литературнэ институтым щ'лэт'гысх'эри 1956 г'эм к'иухащ.

Мэшбащ'лэ Исх'эк'э 1949 лг'андэрэ и тхыг'эхэр газетхэм, жур-налхэм традзэ, тхылг' щх'эхуэуи к'ыщыдок'лэ Москваи, Краснодари, Мейк'уапи. Исх'эк'э Дунейпсо Адыгэ Академием и академикщ, Мейк'уапэ к'алэм пщ'лэ щызи'лэ и ц'ыхуш. Усыг'эхэр зэрыт тхылг'-хэр, романхэр адыг'бзэк'ли, урысыбзэк'ли к'ыдиг'г'эк'лауэ и'лэхэщ.

VI. Темэм адэк'лэ елэжыын.

1. Усэм г'эхуауэ к'ахуеджэн:

– Сыт усэм «Псори ц'ыхум папц'лэщ» жэуэ авторым щ'ы-ф'ишар? Дауэ фегупсысрэ? (Дык'эзух'уреихь дунейм ц'ыхур хопсэук'лэ, пх'гэщх'эмыщх'эр ешх, г'гавэ ещ'лэ, псым йофэ, х'эуар ешэ, н. к'э.)

– Ц'ыхур дауэ хущытын хуей дунейм? (Их'умэн хуейщ, хуэсак'гын хуейщ, зриг'г'эужьын хуейщ. Армырамэ дунейр зэ'лг'хэнущ, ек'лэк'лэнуш.)

2. Еджак'лэуэхэр усэм езыр – езыру к'егг'эджэн:

– Дунейр дауэ кьетэрэ цыхум? А сатырхэр тхылгымкIэ кьэгьуэтауэ, кьеджэн.

3. ЕджакIуэхэр усэм макькIэ кьегьэджэн, гьэхуауэ еджэфу егьэсэн.

4. Усэр упщIэхэмкIэ зэпкьрыхын, лэжыгьэ зэхуэмыдэхэр гьээзэцIэн:

а) «Зэфэгьу – зэгьусэ». Дауэ кьигьэсэбэпрэ цыхум щIыуэ-псыр? Абы жэуап еттын папщIэ, таблицэм ит псалгьэухахэм я гуэгьухэр кьэгьуэтыжаурэ кьеджэн, зы плгыфэуи лэжын:

ЩIым хаса жылэр кьыхокIыр гьавэу,	Кьытохьэ тафэм дэ псы дызэфэр.
КьыщIож кьурш льяпэм, кьыдож кьуэ зэвми,	ХуэпIащIэу Iэнэм, ерыскьы IэфIу.

б) «Iэпэлэсэ». Цыхумрэ щIыуэпсымрэ зэрызэпыщIам щы-хьэт хуэхьу псалгьэхуахэм дэгьэхуа псалгьэхэм я пIэкIэ я сурэ-тхэр дэгьэуэвэн икIи кьеджэн:

– Уафэр зи плгьапIэ ... (*жыгьхэми*) бжыхьэм я пхьэщхьэмыщхьэхэр из кьашцI ди пащхьэ.

... (*Дыгьэр*) кьыщIепсри хьун уигу ибгьэху? –

Хуейщ цыхур хуабэ, хуейщ цыхур нэху...

в) Усэр зытеухуар хьурей цыкIуэ кьэгьэлгьэуэн:

ЩIыуэпсым Уафэм Дыгьэм

О

г) Ребус. Дуней дахэм гьащIэр дауэ кьытщигьэхьурэ? (*IэфIыцэ*.)

IэфIы 100

– Сыт абы и щхьэусыгьуэр? (*Дыкьээухьуреихь дунейр дахэщи, цыхур абы IуплгьэхукIэ и псэр мэгуфIэ. Цыхур зыхуэ-ныкьуэр щIыуэпсым хьэзыру кьрет, е цыхум щIыуэпсыр кьигьэсэбэпурэ, абы телэжыкьурэ, зыхэпсэукIыныр зыIэрегьыкьэ. ЩIыуэпсыр имыIэмэ, цыхур кIуэдыжынуц, псэуфынукьым. Арац дуней дахэм гьащIэр IэфI кьыщIытщигьэхьур.*)

д) «Хэчыкьауэ кьеджэн». Хэт щхьэкIэ дыгьэр кьыщIепсри, псыр кьыщIежэхри? А сатырхэр тхылгым кьиджыкIын.

е) Усэм и икIэрей сатырым кьеджэн. (*Цыхуми тщыкIуэд-кьым зыми и фIыцIэ*.) Ар дауэрэ кьывгурыIуэрэ? Дунейм дауэ дыхущытын хуей?

5. Бзэ лэжыгьэхэр:

1) НэгьуэщIу дауэ жыпIэ хьуну?

– ХуэпIащIэу. (*Хуэгузавэу*.)

– ТщыкIуэдкьым зым и фIыцIэ. (*Хэт и фIыцIэри зэхы-доуIыкI*.)

2) Мы псалгьэхэм мыхьэнэкIэ кьапэщIэуэ кьэгьуэтын:

– Зэвым. (*Iэхуитлгьэхуитым*.)

– Нэху. (*КIыфI*.)

– Хуабэ. (*ЩIыIэ*.)

6. Зэпсэлэныгьэ егьэкIуэкIын: Цыхумрэ дунеймрэ я зэ-пыщIэныгьэр.

Цыхумрэ дунеймрэ зэпыщIауэ кьогьуэгурыкIуэ. Цыхур щIы-уэпсым хопсэукI, ар и мыгьусэмэ псэуфынукьым. Жьы тшэри, псы дызэфэри, тшхыри кьызыхэкIыр щIыуэпсрац. Абы кьыхэкIыу, дыкьээухьуреихь дунейр хэти ихьумэн хуейщ. Сыту жыпIэмэ, хьэуар дошэри, кьабзэу щытын хуейщ, псы ежэхым дофэри, дгьэу-фIей хьунукьым, пхьэщхьэмыщхьэ кьыдэзыт жыгьхэм я кьудамэ-хэр гуэтщIыкIмэ, гьужынуц. ЩIыгур зыхуей хуэдгьэзэн хуейщ гьавэ тшхыр кьытыдохри. Апхуэдиз кьытхуэзыщIэ дунейм дэри дыхуэсакьын хуейщ, зедгьэужьын хуейщ, едгьэфIэкIуэн хуейщ.

7. ЕджакIуэхэр щIыуэпсым зэрыхуэсакьым, зызэрыра-гьэужьым тегьэпсэлгыхьын.

8. Кьуажэхь. Нап. 95 – м ит кьуажэхьхэм кьеджэн икIи абыхэм кьарыкIхэр кьэщIэн.

VII. Даур Жэхьфар и рассказы елэжыын.

1. Даур Жэхьфар и гьащIэмрэ и творческэ лэжыгьэмрэ (*егьэджакIуэм папщIэ*.)

Даур Жэхьфар Ахьмэд и кьуэр 1931 гьэм Хьумэрэн цыкIуэ кьуажэм кьыщыхьуащ. Кьуажэ еджапIэр кьиуха нэужь, сабийхэр иригьэджену щIэхьуэпсти, Черкеск кьалэм дэт педучилищэм щIэ-тIысхьащ. 1954 гьэм ар кьиухри, Абазакт кьуажэм адыгьэбзэ щри-гьэджащ. 1957 гьэм ар ирагьэблэгьащ «Черкес плгыжь» газетым и редакцэм. Абдеж зырыщылажьэурэ Кьэрэшей – Черкес пединститу-тыр кьиухыжащ. Журналист IэщIагьэм кьыдэкIуэу Жэхьфар прозэ тхэным зрет. Прозэ тхылгьу 6 кьыдигьэкIащ.

2. Рассказым кьахуеджэн. Хэт рассказыр зытепсэлгыхьыр? Ар кьэтщIэн папщIэ, псалгьэм и кIэмкIэ кьыщIэдзауэ, кьеджэн:

Э Ж А Б

– Бажэм и псэукIэм, и дуней тетыкIэм, и щэн – хьэлхэм тегьэпсэлгыхьын.

3. Бэ лэжыгъэхэр:

1) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– Дауэщ. (*Макъышхуэ.*)

– Къахэфта псэушхъэ (*ПсынциIэу кгахэжа.*)

– Жъы хуэмышэжу. (*Бауэбапцэу.*)

2) Мы псалгъэхэм мыхъэнэкIэ къапэщIэуэ къэгъуэтын:

– Пщыхъэщхъэ – (*Пцэдджыжь.*)

– Iухауэ – (*ХуэщIауэ.*)

3) Мы псалгъэхэр тхыгъэм хэткIэ зэхъуэкIын:

«Ди адэм а хабзэ дахэр ихъуэжакъым». (*Ди адэри теташ а хабзэфIым.*)

4. Тхыгъэм и гупсысэ нэхъыщхъэр къэзыгъэлгъагъуэ псалгъэхэм къеджэн:

«Адыгэхэм игъащIэкIи яукIыу щытакъым зи псэр унагъуэм къезыхъэлIар, ар хэту щымытми».

5. Зэпсалгъэныгъэ егъэкIуэкIын: Адыгэхэм я зы хабзэ телъыджэ.

Адыгэхэм цIыху къарихъэлIам хуабжыу пщIэ хуащIт. Къахуэ-кIуар зыхуэдэр ямыщIэми, я нэхъ хъэщIэ гуащIэм хуэдэу хъэщIагъэ ирахт, ягъэхъэщIэт. Дэнэ ущыщ, е дэнэ уздэкIуэр жэуэ, зэи еушщIтэкъым, езы хъэщIэм къажриIэху. КъахуэкIуа цIыхум и щхъэ ихъумэжыну закъригъэзамэ, ар яхъумэнут, зыхуей хуагъэзэнут, зы нэрыбги кърагъэлусэнутэкъым.

Апхуэдэ цIыхур адыгэм и хъэщIэщым щIэсыху, хъума хъут. Бысымым и псэр пыту, зым и зэрани хъэщIэм иригъэкIынутэкъым. Адыгэр зи дзыхъ къэзыгъэзам хуабжыу хуэщыпкъэт, икърар хэлъу хэт къекIуэлIами хуэпэжт.

6. Нап. 96 –м ит къебжэкIым къеджэн.

7. Къуажэхъыр зытепсалгъыхъыр къэщIэн:

Зи кIэр бэлацэу къуацэ – чыцэр къэзыжыхъ. (*Бажэ.*)

– Дауэ зэхэлгъа къуажэхъыр? (*Абыхэм предметхэм я нэщэнэхэр бэ шэрыуэкIэ зэхаблэ, щIагъыбзэ ящIэлгъы, кIэщIу зэхэлгъаами, мыхъэнэ ныухыкIа яIэщ, предметым и нэщэнэхэр хэлгъы, цегупсысмэ, къарыкIыр къыбошIэ, ди бзэр кгулей ящI.*)

8. Нап. 96 –м ит упщIэхэм я жэуап етын.

9. «Зэгъусэ – зэфэгъу». Сыт мы рассказым и гупсысэ нэхъыщхъэр? (*Дунейр хъумэн хуейщ.*) Жэуапыр таблицэм къиджыкIын, псалгъэ къэс зы плгыфэкIи лэжын:

	д	у	ху	е	
хъу	м	н	е	й	щ
	э	н	й	р	

10. Фэ дауэ фахушчыт псэушхъэхэм? Абыхэм дауэ фи сэбэп явгъэкIрэ? Сыт псэушхъэхэр хъумэн щIыхуейр?

VIII. «Фи гурылгыр къэфIуатэ». Нобэрей дерсым сыт хуэдэ гукъыдэж къывитар? Ар смайликымкIэ къэгъэлгъэгъуэн. Сыт абы и щхъэусыгъуэр?

IX. «Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщIу»

– Нобэрей дерсым сыт къывэхъулIар?

– Сыт хуэдэ лэжыгъэ къывэхъэлгъэкIар?

– Сыт щIэуэ къэфщIар?

X. Дерсыр къэпщытэжын

1. Сыт хуэдэ усэ нобэ нэлуасэ зызыхуэтщIар? Хэт ар зи IэдакъэщIэкIыр?

2. Даур Жэхъфар и «Бажэ хъэщIэ» жыхуиIэр жанркIэ сыт зыхыхъэр?

3. Дуней дыкъэзухъуреихъым дауэ дызэрыхушчытын хуейр?

4. «КъэщIэрей и хъэщIэщым». Сыт дуней дыкъэзухъуреихъым цIыхум къритыр? УпщIэхэм я жэуапхэр таблицэм къиджыкIын, псалгъэ къэс зы плгыфэу лэжын:

A. Сыт дыгъэм къыдитыр? (*Хуабэ.*)

B. ЩIым хэтсэ жылэр дауэ къызэрыхэкIыр? (*Гъавэ.*)

B. Ипф пэтми зомыгъэнщI, зыбгъэнщIами ухуолIэж. (*Псы.*)

ху	а	гъ	а
п	б	э	в
с	ы	э	

XI. Унэ лэжыгъэ. Усэр зэгъэщIэн, рассказым къеджэн, упщIэхэм жэуап етын, къуажэхъэмрэ къебжэкIымрэ зэгъэщIэн.

ДИ НЫБЖЬЭГЪУ ПСЭУЦХЬЭХЭР

Дерс 18 – нэ : Шэрджэс Алий и усэ «Талэрэ Лъэбыхурэ» Хьэнфэн Алим и рассказ «Цыжьбанэ бланэ»

Мурадхэр: разделыщлэ зыхыхьэм нэлуасэ хуэщлын, абы хыхьэ тхыгьэхэр, ахэр зытепсэлтыхьэхэр убзыхун; Шэрджэс Алий и усэ «Талэрэ Лъэбыхурэ» Хьэнфэн Алим и рассказ «Цыжьбанэ бланэ» жыхуиЛэмрэ нэлуасэ хуэщлын; пычыгьуэ-кЛэ зэпымыудауэ псалгэ псокЛэ я кьеджэкЛэр егьэфЛэкЛуэн; кьызэджар жалэжыфу егьэсэн, псалгэухам и кЛэм щыт дамыгьэхэм елгытауэ гьэхуауэ егьэджен, я бзэм зегьэужьын, гупсысэу егьэсэн, я зэфЛэкЛхэм хэгьэхуээн, псэуцхьэхэр фЛыуэ ялгагьуу, абыхэм дэлэпыкьуэгьу яхуэхьуу егьэсэн.

Зэрагьэгьуэтыпхьэ зэфЛэкЛхэр: разделыщлэ зыхыхьэр зытепсэлтыхьыр ягьэубзыхун, темэщлэм нэлуасэ хуэщлын, гупсысэ щлэлгыр зэхегьэщлыкЛын, макькЛэ гупсэхуу еджен; зэджар зэкЛэлгыкЛуэу кьыжыЛэжын, тхыгьэм и цЛэмкЛэ зытепсэлтыхьыр налуэ ягьэщлын, зытепсэлтыхьыр кьыжалэжыфу егьэсэн, тхыгьэм и художественнэ гьэпсыкЛэм кЛэлгыгьэплгын, еджакЛуэхэм рассказым и кЛэр зэхьуэкЛауэ адэкЛэ пегьэдзэн.

Кьэдгьэсэбэпхэр: зэрылажьэ тетрадь, тхакЛуэхэм я портрет, я лэдакьэщлэкЛхэр, псэуцхьэхэм я сурэтхэр, компьютер, проектор, интерактивнэ доска.

Дерсым и еклуэкЛыкЛэр

I. Кьызэщлэзыкьуэ дакьыкьэ

II. Унэ лэжыгьэр щлэплгыкЛын

III. Бзэгьэлажьэ:

Хьэ Лъэбыхуу
Хуэмыху,
Хьэ Лъэбыхуу
Сырыху,
Умыхьейуэ
Сыт щлауэ,
Ущыжейрэ
Жыг жьауэм.
Уэ уемыжьэу
Сыноджэху,
ТэкЛу кьыщлэкЛи
Дыгьэджэгү!

– Усэм щэху цЛыкЛуу кьеджен.

– Щэху цЛыкЛуу кьыщлэдзауэ, кЛуэ пэтми макьым хэгьэхуэурэ кьеджен.

– Макь лэтакЛэ кьыщлэвдзауэ, кЛуэ пэтми макьым кЛэрыгьэхууэ кьеджен.

– Усэ цЛыкЛум гьэхуауэ кьеджен.

IV. Темэщлэм ешэлэн. Дерсым мурадхэр хуэгьэувын

1. Ущлэхэм жэуап етын:

– Мы усэ цЛыкЛур сыт зытепсэлтыхьыр?

– Сыт хуэдэ унэ псэуцхьэхэр щыЛэ?

2. Тестыр гьээщлэн. Псалгэ зэкЛэлгыхьахэм унэ псэуцхьэхэм щымыщу хэтыр кьэзыгьэлгьагьуэ бжыгьэр жэуапын итхэн:

1) Жэм; 2) Мэл; 3) Шы; 4) Мыщэ

Жэуап: 4.

3. Разделым и цЛэм щыгьуазэ щлын. Дерсым и темэмрэ и мурадхэмрэ налуэ щлын, зэрагьэгьуэтыпхьэ зэфЛэкЛхэм ирипсэлгэн.

– Сыт хуэдэ псэуцхьэхэр фэ фщлэрэ?

4. ДжэгукЛэ «Хэт нэхьыфЛу». (Унэ псэуцхьэхэмрэ мэз псэуцхьэхэмрэ я сурэтхэр зэхэпхьауэ доскам тетщи, щхьэхуэ – щхьэхуэу зэхэхын. Зы еджакЛуэм – унэ псэуцхьэхэр, адрейм – мэз псэуцхьэхэр кьыхех.)

5. Сыт унэ псэуцхьэхэмрэ мэз псэуцхьэхэмрэ зэрызэщхьэщыкЛыр? (Унэ псэуцхьэхэр цЛыхум и гьусэу унэм мэпсэу,

ахэр цыхум зриггэсац, абыхэм цыхур яхуосакъ, еггаишэ, кIэ-
лгоплъ. Мэз псэуцхьэхэр мэзым, е губгъуэм щопсэу. Абыхэм
яшхын езыхэм кгалгьыгъуэж, я псэунIэри езыхэм яцIыж.)

V. Темэм елэжын

1. Тхылгхэр нап. 110 –м деж кызылхын, разделищIэм
и цIэм кьеджэн. (Ди ныбжьэггъу псэуцхьэхэр.)

2. Дауэ кыбгурыIуэрэ, сыт апхуэдэу щIыжаIэр? (Псэу-
цхьэхэр ди ныбжьэггъуц, ахэм сэбэп кытхуахь.)

3. Къуажэхьхэр. Псэуцхьэхэм теухуа къуажэхьхэм къа-
рыкIхэр таблицэм кьиджыкIын, псалгэ кьэс зы плыфэкIэ
лэжын:

ц	ы	дж	
хь	жь	э	д
э	б	а	у
ж	э	н	э
	м		

– Дзыгъуэм я псэр Iузых шатэрышх. (Джэду.)

– Ди бжэлупэм ар IумыкI, хэт кыIухьэми йодыдыкI. (Хьэ.)

– Шэ пIапIу кытхуехьри пщыхьэщхьэм кьыдохьэж.
(Жэм.)

– Банэ топу зи пэр тIей. (Цыжьбанэ.)

4. Тхылгым ириплгэн, разделищIэм хыхьэ тхыгъэхэм
нэIуасэ зыхуэщIын:

1) Разделым хыхьэ тхыгъэхэр сыт зытепсэлгьыхьыр? (Псэ-
уцхьэхэм.)

2) «Хьэрф зэпыгъэзахэр». Хьэрфхэм и кIэмкIэ кыщIэдза-
уэ, дерсым дызэлэжыну усэм и цIэм кьеджэн:

э р х у ы б э Лъ э р э л а тI

– Дауэ фегупсысрэ, сыт апхуэдэ фIэщыгъэцIэ усэм щIиIэр?
(ЩIалэ цIыкIумрэ хьэмрэ зэныбжьэггъуци.)

5. А усэр зытха усакуэм нэIуасэ зыхуэщIын: (Шэрджэс Алий.)

Шэрджэс Алий и гьащIэмрэ и творческэ лэжыгъэмрэ
(еггэджакIуэм напцIэ.)

Шэрджэс Алий Инус и къуэр 1936 гъэм щIышылэм и 15 – м
кыщIалгхуащ Хьэбэз къуажэм. Алий пасэу тхэн щIидзащ. Абы
кыдэкIуэуи къуажэм дэса нэхьыжыфIхэм я деж IуэрыIуатэр зэ-
хуэхьэсын щIедзэ. Алий и усэхэм макъамэ щIалгхьауэ уэрэд дахэ
дыдэхэр щыIэщ.

1989 гъэм IуэрыIуатэ зэхуэхьэсар иту абы кыдиггъэкIащ «Ди
лгхэм и хьыбархэр» тхылгьыр. 1994 гъэм кыдэкIащ «Адэм и
мэIуху» тхылгьри. 2000 гъэм абы Хьэкъун Мухьэмэд и гъусэу кы-
диггъэкIащ цIыхухэр хуабжыу зыгъэгугIа «Адыгэхэмрэ абыхэм я
хабзэмрэ» тхылгь телгьыджэр.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакыкIгъэ

Ди нэ цIыкIу езэшахэр
ЗэтыдопIэ,
Ди Iэ цIыкIу езэшахэр
Зэщыдохъуэ.
Иджы псори дывгъэтэдж,
Сатыр захуэу дывгъэуэ!
Дэ зыдощIыр лгъапэмцIий,
ЗыдоIэт, зыдоукъуэдий,
Лгъабэдийуэ дызокIуэ,
Ди зарядкэм уэри къакIуэ!

VII. Темэм адэкIэ елэжын

1. Усэм къахуеджэн:

– Псалгэхэр здэщытын хуей щIыпIэр бжыггъэкIэ кьэггэ-
лгъэгъуэн, псалгэухам кьеджэн:

Хьэр и ныбжьэггъуц цIыхум
1 3 4 2

– Сыт а псалгэухам цхьэкIэ жытIэ хьунур? (Ар адыгэ
псалгэжыц.)

2. Зэпсэлгъэныгъэ еггъэкIуэкIын: Хьэмрэ цIыхумрэ.

Хьэр цIыхум япэ дыдэ зриггэса псэуцхьэхэм ящыщц. Хьэр
цIыхум хуабжыу сэбэп кыыхуохъу: и унэр ехъумэ, и мылкъум хуо-
сакъ, хамэ кыдыхьэмэ банэурэ кьрегъащIэ. Хьэм икьрар иIэу
цIыхум догъуэгурыкIуэ. Ар зэи зейм епцIыжыркъым, зыщапIа
пщIантIэр кыггъанэуи екъуу ежъэжыркъым. Хьэр хуабжыу псэ-
уцхьэ Iущц. Абы кыыхэкIыуи, ар къаггъэсэбэп пограничникхэм,
полицэм и лэжыкIуэхэм. Хэку зауэшхуэм щыгъуэ хьэ – санитархэм
уIэгъэ хьуа зауэлIхэр зауэ губгъуэхэм кьрахыжт.

3. Усэм езыр – езыру егъэджэн:

Псалгэ гугъухэм елэжын: кыгъэскIащ. Ар хэту псалгэуха зэхэлъхьэн.

4. Усэм макъкIэ кыегъэджэн:

– Сыт хуэдэу укъеджэн хуей мы усэм? (Макъ жьгърукIэ, IэтакIэ, гукъыдэж кызыхэщ макъкIэ.)

4. УпщIэхэмкIэ зэпкырыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэзэщIэн:

а) «КъэщIэрей и хьэщIэщым». Сыт Лъэбыху гъэмахуэми щыгъыр? (Джэдыгушхуэ.) Бжыгъэхэмрэ хьэрфхэмрэ зэпэлъытауэ, а псалгэр таблицэм кыиджыкIын:

	1	2	3	4
1	дж	э	ы	ху
2	гу	ш	д	

1,1; 2,1; 3,2; 3,1; 1,2; 2,2; 4,1; 2,1

б) «Псалгэ кIуэдахэр». Лъэбыху хуабэм сыт хуэдэ щытыкIэ зригъэувар? Жэуапыр кызыуатэ псалгэухахэм дэгъэхуа псалгэхэр усэ сатырхэм кыыхэгъуэтауэ, къеджэн:

И цIыкIур кылэлауэ, зыщегъэщIкIу жьауэм.

в) «Хэчыхъауэ еджэн». Лъэбыху зызэригъэпскIам и гугъу здищI сатырхэр усэм кыыхэгъуэтэн икIи къеджэн.

г) Ребус. Ребусым кыивджыкI нанэ ТIалэрэ Лъэбыхурэ яригъэшхыр: (ТIалэ шыпс, Лъэбыху хьэнтхгъунс.)

Сурэт шы + пс; Сурэт хьэ + нтхгъунс

д) Тхылгъым и нап.111 – м ит лэжыгъэхэр гъэзэщIэн.

5. Бзэ лэжыгъэхэр:

1) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– ПсыкIэ зигъэнцIауэ – (Игу нэщыху зигъэпскIауэ.)

– ЩIыIэ къэлIауэ – (щIыIэм цукIауэ.)

2) Мы псалгэхэм мыхьэнэкIэ кыапэщIауэ щапхъэу кыэхьын:

– И гур щIогъу – (кэридзэкъым.)

– Мышынэ – (шынэкъэрабгъэ.)

6. Сыт усэм и гупсысэ нэхьыщхэр, сыт дызыхуиуцийр? (Псэушхьэхэр фIыуэ тлгъагъун хуейщ, дахуэсакъын хуейщ.)

7. ЕджакIуэхэр я хьэхэм кытегъэпсэлгъыхьын, абыхэм зэрахуштыр кыжегъыIэн.

VIII. Хэнфэн Алим и рассказым елэжын

1. Зэпсэлгъэныгъэ егъэкIуэкIын:

– Хьэнфэн Алим и гъащIэмрэ творческэ лэжыгъэмрэ деджагъэххэщ. Сыт хуэдэ рассказ абы ейуэ дызэлэжыар? (Гъуэгу махуэ!)

– Сыт а рассказыр зытепсэлгъыхьыр?

– Фэ дауэ фыпежыат Сентябрьм и 1-м?

2. Рассказым и цIэм къеджэн. Ар таблицэм кыиджыкIын, псалгэ кыэс зы плгъыфэкIэ лэжын: «Цыжьбанэ бланэ».

	ц	ы			
б	л	жь	б	а	
	а	н	э	н	э

3. Рассказым кыахуеджэн:

– Сыт хуэдэт блэ фIыцIэжыыр? Ар дауэ жыгым дэщейрэт?

4. Къуажэхьыр кыэщIэн:

Гъуэгу нэшэкъашэрэ лы Iыхьэ такъыррэ (Блэ.)

– Сыт хуэдэ къуажэхьэр кыуалэбзухэм теухуауэ урысыбзэкIи адыгэбзэкIи фIцIэрэ?

5. Тхыгъэм елэжын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэзэщIэн:

а) «Хэчыхъауэ еджэн». Сыт блэжыыр зэпщылIар? Сытыт абы и мурадыр?

Абы и жэуапыр тхылгъым кыиджыкIын.

б) «Хьэрф зэпыгъэзахэр». Сыт хуэдэ псэушхьэ блэжыым и кIэр зубыдар? Хьэрфхэм и кIэмкIэ кыщIэдзауэ, а псалгэм къеджэн:

э н а б ж ы Ц

в) Блэжыымрэ цыжьбанэмрэ я зэзэуэкIэм тхылгъымкIэ къеджэн.

г) Тестыр гъэзэщIэн. Сыт хуэдэ псалгэхэр хужыпIэ хъуну цыжьбанэм? Жэуапыр псалгэхэм кыыхэхауэ, я лъабжыэм щIэт хъурейхэр лэжын:

мызэуэф; хахуэ; лыгъэ зыхэлъ; гуй; ахьырзэман; шынэкъэрабгъэ.

О О О О О О

д) «Хьэрф гьуэщэхэр». Блэжьым кьызэрыригьэлам пап-щІэ, бжэндэхьухэм цыжьбанэм дауэ фІыщІэгуапэ зэрыхуащІ щІыкІэр? Хьэрфхэр зэпыщІауэ, а псалгэхэм кьеджэн: (*Уэрэд нэхьыфІхэр кьыхураш.*)

У р д н хь фІ э кь ху а
э э э ы х р ы р ш

6. Бзэ лэжьыгьэхэр:

1) НэгьуэщІу дауэ жыпІэ хьуну?

– Зыхуэлгьэр – (*зыхуэбзаджэр.*)

– Пэлгэщтэкьым – (*зыри яхуеуцІэтэкьым.*)

– Дауцыншэу – (*макьыншэу.*)

2) Мы псалгэхэм мыхьэнэкІэ кьапэщІауэ цапхьэу кьэхьын:

– ГуцІэгьуншэ – (*гуцІэгьулы.*)

– ЗытекІуэфхэм – (*кьытекІуэхэм.*)

7. Мы псалгэухар тхыгьэм хэткІэ зэхьуэкІын: «Ауэ блэмрэ цыжьбанэмрэ зэтеплгэ хьукьым». (*Ауэ блэмрэ цыжьбанэмрэ зэблаггэкьым.*)

8. Тестыр гьээщІэн. Блэжьым и дуней тетыкІэр кьэзыгьэ-лгьагьуэ псалгэхэр кьыхэхауэ, жэуапым итхэн:

1) зэхэщІыкІыншэ;

2) гуцІэгьуншэ;

3) зытекІуэфхэм я жагьуэ ищІт;

4) и мыІуэху зэрихуэтэкьым;

5) бзу абгьуэхэм хуэлгьэт.

Жэуап: 1, 2, 3, 5.

9. Нап. 112 – м ит псалгэжьым кьеджэн. Ар дауэрэ кьыв-гурыІуэрэ? (*ФІым фІы кьынокІуэ, Іейм Іей кьынокІуэ. Іей нщІауэ, зэи фІы кьыпэкІуэнукьым.*)

10. «Таурыхьым и сыхьэт». ЕджакІуэхэм псэущхьэхэм теу-хуауэ таурыхь ящІэхэр кьыжегьыІэн.

ІХ. «Ди лэжьыгьэм уасэ хуэтщІу».

– Сыт нобэрей дерсым щІауэ кьэфщІар?

– Сыт кьывэхьулІа? Сытым гугьу фыдехьа? Сыт ар кьы-зыхэкІар?

– Псалгэухахэр нэгьэсыжын:

1) Сэ нобэ щІауэ кьэсщІащ ...

2) Нобэ сэ схузэфІэкІащ

3) Дерс нэужьым мурад сщІащ ...

Х. Дерсыр кьэпщыгьэжын

– Сыт хуэдэ тхыгьэ нобэ дызэджахэр?

– Хэт ахэр зытхар?

– Раздел дызыыхьар сыт зытепсэлгьыхьыр?

– Нобэрей дерсым сыт хуэдэ псалгэжьхэр зэвгьэщІа?

ХІ. «Фи гурылгьыр кьэфІуатэ». Нобэрей дерсым кьывита гукьыдэжыр кьэзыгьэлгьагьуэ смайликыр тетрадым итхэн. Сыт ар кьызыхэкІар?

Унэ лэжьыгьэ: усэр гукІэ зэгьэщІэн, тхыгьэр кьыжыІэ-жыфу зегьэсэн, рассказым сурэт хуэщІын.

КЪУАЛЭБЗУХЭР, ДЖЭДКЪАЗХЭР

Дерс 19 – нэ: Дыгъужь Къурмэн и усэ «Бзу шыр цыкӀухэр», Елмэс Алаудин и рассказ «Къаз шыр»

Мурадыр: разделыщӀэ зыхыхьэм нэӀуасэ хуэщӀын, абы хыхьэ тхыгъэхэр, ахэр зытепсэлтыхьхэр убзыхун, Дыгъужь Къурмэн и усэ «Бзу шыр цыкӀухэр» жыхуиӀэмрэ Елмэс Алэудин и рассказ «Къаз шыр» жыхуиӀэмрэ нэӀуасэ хуэщӀын; пычыгъуэкӀэ зэпымыудауэ псалтэ псокӀэ я къеджэкӀэр егъэфӀэкӀуэн; къызэджар жаӀэжыфу егъэсэн, псалгъэхам и кӀэм цыт дамыгъэхэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн, я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфӀэкӀхэм хэгъэхуэн, къуалэбзухэм ядӀэпыкӀуу егъэсэн, джэдкъазхэм кӀэлгыпллын зэрыхуейр къагурыгъӀуэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфӀэкӀхэр: разделыщӀэ зыхыхьэр зытепсэлтыхьыр ягъэубзыхун, темэщӀэм нэӀуасэ хуэщӀын, гупсысэ щӀэлгыр зэхегъэщӀыкӀын, макъкӀэ гупсэхуу еджэн; зэджар зэкӀэлгыкӀуэу къыжыӀэжын, тхыгъэм и цӀэмкӀэ зытепсэлтыхьыр наӀуэ ягъэщӀын, тхыгъэр къыжаӀэжыфу егъэсэн, тхыгъэм и художественнэ гъэпсыкӀэм кӀэлгыпллын, еджакӀуэхэм тхыгъэм и кӀэр зэхъуэкӀауэ адӀкӀэ пегъэдзэн.

КъэдгъэсэбӀхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакӀуэхэм я портрет, я ӀэдакъэщӀэкӀхэр, къуалэбзухэм, джэдкъазхэм я сурэтхэр, проектор, компьютер, интерактивнэ доска.

Дерсым и екӀуэкӀыкӀэр

I. КъызэщӀэзыкӀуэ дакъыкӀэ

II. Унэ лэжыгъэр щӀэплгыкӀын

III. Бзэгъэлажъэ:

Къанжэ кӀакӀэр къыттокӀакӀэ,
Илгагъу псоми ар щӀонакӀэ:

КӀа – кӀэ, кӀа – кӀэ, зэхэфха?
КӀа – кӀэ, кӀа – кӀэ, къэфцӀыхуа?
Сыт мо жыгым къыпыкӀар?
Хэт мо унэм къыщӀэкӀар?
МыӀэрысэр къыпачащ,
КӀа – кӀэ, кӀа – кӀэ, фыпыкӀащ...
Хыбар кӀадэр тричащ,
Хыбарзехьэр зэрыкӀащ.
Я хыбархэм кӀэ имыӀэ,
Къанжэ кӀакӀэ хэт зимыӀэр?
Зэпагъэукъым я кӀэкӀэныр,
Ямыух я зэдэуэныр.

- Усэ цыкӀуэм щэхуу къеджэн.
- УщӀэныгъэ мыхьэнэ иӀуэ усэ цыкӀуэм къеджэн.
- Усэ цыкӀуэм гъэхуауэ къеджэн.

IV. ТемэщӀэм ешӀӀэн. Дерсым мурадхэр хуэгъэувын

1. УщӀӀэхэм жэуап етын:

- Мы усэ цыкӀуэр сыт зытепсэлтыхьыр?
- Сыт хуэдэ къуалэбзухэр цыӀэ? КъебжэкӀын.

2. Тестыр гъээщӀэн. Псалгъэ зэкӀэлгыыхьэхэм къуалэбзухэм щымыщу хэтыр къэзыгъэлгъагъуэ бжыгъэр жэуапым итхэн:

1) мыщӀэ; 2) пцӀащхъуэ; 3) бжэндэхъу; 4) къанжэ, 5) бгъэ
Жэуап: 1.

3. Дерсым и темэмрэ мурадымрэ яжеӀэн, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфӀэкӀхэм ирипсэлгъэн.

V. Темэм елэжыын

1. Тхылгъэр нап. 125 – м деж къызӀэхын, разделыщӀэм и цӀэм къеджэн: (*Къуалэбзухэр, джэдкъазхэр.*)

2. ДжэгукӀэ «Хэт нэхьыбэ». Хэт къуалэбзууэ нэхьыбэ кърибжэкӀын?

3. Разделым ириплгъэн, абы хыхьэ тхыгъэхэм нэӀуасэ зыхуэщӀын.

4. Сыт а тхыгъэхэр зытепсэлтыхьыр? (*Къуалэбзухэм, джэдкъазхэм.*)

5. Нап. 125 – м ит сурэтымкӀэ рассказ цыкӀуэ зэхэлгъхэн.

6. «Хьэрф зэпыгъэзахэр». Нобэ дызэджену усэм и цӀэм хьэрфхэр зэпыгъэзэжурэ, къеджэн. (*Бзу шыр цыкӀу.*)

У З Б Р Ы Ш КӀУ Ы ЦӀ

А усэр зытха усакӀуэм нэӀуасэ зыхуэщӀын. (*Дыгъужь Къурмэн.*)

7. Дыгъужь Къурмэн и гъащIэмрэ и творческэ лэжыгъэмрэ нэIуасэ зыхуэтцIагъэххэщ.

- Сыт хуэдэ усэ Дыгъужь Къурмэн ейуэ дызэджар? («Уэс.»)
- Хэт а усэ цIыкIум гукIэ къеджэн?
- Сыт хуэдэ раздел ар зыхэттар? (*ЩIымахуэ уэс хужь.*)

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

Ди бжыхь кIапэм къанжэ тесщ,
Къанжэ кIакIэр жыгым пызщ.
Зэпагъэукъым я кIэкIэныр,
Ямыух я зэдэуэныр.
ЗэрофыщI, зэдофыщIей,
КIийуэ кIакIэу мэкъуейщIей.
Зэрызохъэ, зэцохъэж,
ЩIызэдауэри ямышIэж.
Къанжэ кIакIэ, екIуэлIэж,
КIакIэ гупыр ешэлIэж,
Фи хъыбархэр зэщIэфкъуэжи
Хъыбархъанхэри фыкIуэж.

VII. Темэм адэкIэ елэжын

1. Усэм къахуеджэн:

- Сыт усэр зытепсэлъыхьыр?

2. Усэм езы еджакIуэхэр егъэджэн:

– Дэнэ деж бзу цIыкIухэр здэжейр? Псалъэхэр здэщытын хуей щIыпIэхэр бжыгъэхэмкIэ къэгъэлъэгъуауэ, псалъэхам къеджэн: (*Дей къудамэм абгъуэ тетым.*)

Дей абгъуэ тетым къудамэм

1 3 4 2

3. «IэпIэсэ». Дунейм и теплър къэзыгъэлъагъуэ усэ сатырхэм къеджэн, псалъэ дэгъэхуахэм я пIэкIэ дэтын хуей псалъэхэм я сурэтхэр щIын:

А дакъыкъэм ... (*жыгхэр*) сабырауэ

Езы ... (*мэзым*) щIэдэлужт и бауэм,

Дей ... (*къудамэм*) абгъуэ тетым «гушэу»,

... (*бзу шыр быныр*) щыжеирт IэфIышэу.

4. Тестыр гъээщIэн. Сыт бзу цIыкIухэр къэзыгъэушар?

Ар къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэр жэуапым итхэн:

- 1) жьыбгъэшхуэм; 2) мэжэлIэным; 3) я анэм

Жэуап: 2.

5. «ПсалъэкIэ сурэт щIын». Бзу шыр цIыкIухэр къызэрыушам тепсэлъыхь сатырхэр тхыгъэм къыхэгъуэтауэ, къеджэн. Сыт хуэдэ сурэт а сатырхэм псалъэкIэкIэ хуэфцIынт?

6. Къуажэхь. Хэт бзу цIыкIухэр зыгъэудэлужар? Абы и жэуапыр къуажэхьымкIэ къэщIэн:

Зыми хуэмубыду, уэнжакъыр тезыуд. (*Жьыбгъэ.*)

7. Хьэрф кIуэдахэр». Сыт хуэдэ щIыкIэ жьыбгъэм бзу цIыкIухэр зэригъэудэлужар? Псалъэхэм дэгъэхуа хьэрфхэр дэгъэуэвауэ, абы и жэуапыр къэщIэн: (*ЯIуцащэу, сакъыу щIеупскIэ.*)

Я ... щ ... щ...у, с... къ...у, щI...у... с.....э....

А усэ сатырхэм тхылъымкIэ къеджэн.

8. Бзэ лэжыгъэхэр:

1) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– Сабырауэ – (*щэху хъуауэ.*)

– Къащыхъауэ мэжалIэр – (*мэжэщIалIэхэт.*)

ЯIуцащэу – (*щэхуу япсалъэу.*)

2) Мы псалъэхэм мыхъэнэкIэ къапэщIэуэ щапхъэу къэхьын:

– Сабырауэ – (*зэрыгъэдаушэу.*)

– КъызэщIэушащ – (*жейм хилгъэфащ.*)

– Я жьэр яущI – (*я жьэр зэтрапIэ.*)

9. Жыгым тет абгъуэр усакIуэм сытым иригъэщхьрэ? (*Гушэм.*) Сыт ар къызыхэкIыр? (*Абгъуэр жыг къудамэм фIащIыхъащи, жьыбгъэ къыщепщэкIэ, гушэм хуэдэу щIеупскIэурэ бзу шыр цIыкIухэр тыншу щегъэжей.*)

10. Псалъэжъ: Бзурэ пэт абгъуэ ещI.

– Мы псалъэжъыр дауэ къывгурыIуэрэ ?

VIII. Елмэс Алаудин и рассказыым елэжын.

1. Рассказым и цIэм къеджэн «Къаз шыр».

2. Бзэгъэлажъэм къеджэн:

Ди къаз хъушэр псыхъуэм макIуэ,
ЗэкIэлъеуэу, зэдэбакъуэу,
Къазыхъужьыр ипэ иту,
Къаз анэжъыр и кIэм цыту.
Шырхэр макIуэхэр сатыру,
Псы хэсыным хуэхъэзыру,

Зэгурылуэу, зэдэлужу,
 Къаклэрыхур яклэлгыжэу.
 Къазшырыфэ дахэкейхэщ,
 Жылэдалуэщ, мыщлыклейхэ,
 Зым и лъэмбым зыр йоувэ,
 Бжъэпэ лъагъуэр зэдаубэ.
 Къазыхъужьыр: «Сы – сы – сы – сщ»,
 «Дэ дыздэкуэр, флъагъукъэ, псыщ,
 Десыхынущ, дыхэсынущ,
 Дигу пэщыхуклэ дьдэсынущ!»

– Усэ цыклым зэ уппцэныгъэ мыхъэнэ илэу, зэ хэлэтыкля мыхъэнэ илэу къеджэн.

3. Рассказым къахуеджэн:

– «Хьэрф зэблэдзахэр». Гъэм и сыт хуэдэ зэман рассказыр зытепсэлтыхьыр? (*Гъэмахуэ.*) Хьэрф зэблэдзахэр я плэ игъэу-вэжауэ, уппцэм и жэуапым къеджэн:

Гъ а ху э м э
 1 4 5 2 3 6

– Гъэм и зэману сыт хуэдэхэр фщцлэрэ?

– Гъэмахуэ мазэхэр адыгэбзэкли урысыбзэкли къебжэклын:

Июнь – мэкъуауэгъуэ, июль – бадзэуэгъуэ, август – шыщхьэлэу

5. Рассказым езы еджаклуэхэр къегъэджэн, псалтэ гугъу-хэм елэжын, ахэр хэту псалтэуаха зэхэлтхьэн:

Гъэмахуэ шылэ – гъэмахуэку, мывэ джей – мывэшхуэ.

6. Къуажэхь: Жыжьэу уплэмэ уэс лэтэ, уеклуэталэмэ лупэплтэ (*Къаз.*)

Сыт хуэдэ къуажэхьхэр джэдкъазхэм ятеухуауэ урысыб-зэкли адыгэбзэкли фщцлэрэ?

7. Нап. 130 – м ит лэжыгъэхэр гъээщцлэн:

– Псы къиуам и теплгэр дауэ къыхэщрэ рассказым? А псалтэхэр тхылтымклэ къэгъуэтауэ, къеджэн икли псалтэклэ сурэт хуэщцлын.

– Псым итхьэлэ къаз шыр цыклым шилъагъум, щлалэ цыклым сыт ищлар?

8. Тхыгъэм адэклэ елэжын:

а) Тестыр гъээщцлэн. Щлалэ цыклым сыт хуэдэ псалтэхэр хужыплэ хьуну? А псалтэхэр къээыгъэлъагъуэ хьурейхэр плгыжьу лэжын:

гущцлэгъуэ зилэ; хахуэ; лыгъэ зыхэлт; гуей; ахьырзэман; шынэкъэрабгъэ.

О О О О О О

б) «Нэ жан». Щлалэ цыклым къаз шырыр къызэрыригъэ-лар зэрызэклэлтхьыклуэм хуэдэу бжыгъэклэ зэклэлтхьын, ар къээыгъэлъагъуэ бжыгъэхэр хьурейхэм итхэн:

къаз шырым сыщцлэхьэ, псым зыхызодзэ,

О О

псы лүфэм сыкъосыллэж, къызоубыдри.

О О

в) «Къэщцлэрэ и хьэщцлэщым». Хэт къаз шырыр къашыр-гъэм къылэпызыгъэхуар? (*Къазыхъужьым.*) Хьэрфхэмрэ бжы-гъэхэмрэ зэпэлгытурэ, абы и жэуапыр таблицэм къиджыклын:

	1	2	3	4
1	къ	ы	хьу	жь
2	з	а	М	

1,1; 2,2; 1,2; 2,1; 3,1; 4,1; 2,1, 3,2

9. Бзэ лэжыгъэхэр:

1) Нэгъуэщцлэ дауэ жыплэ хьуну?

– Гъэмахуэ шылэ – (*гъэмахуэку.*)

– Дыгъэм зезгъэуну – (*дыгъэ зытезгъэпсэнэу.*)

– Псыр къиуащ – (*псыр ин хьуащ.*)

2) Мы псалтэхэм мыхъэнэклэ къапэщцлэуэ щапхъэу къэхьын:

– Къыхэпциклыу – (*къыхэмьышу.*)

– Кърехьэх – (*дрехьей.*)

– Къарууншэ – (*къарууфлэ.*)

3) Мыхъэнэ зэпэщцлэуэ зилэ псалтэуахахэр тхыгъэм къыхэ-гъуэтэн:

– «Къуаргъым къаз шырыр епхъуатэри мэлъэтэж». (*Ари-хьэклэ къаз шырыр къылэщцлэхуж.*)

10. Нап. 130 – м ит къебжэклым къеджэн. Къазыхъужьым и теплгэр дауэ абы къыхэщрэ? (*Пщэ кыль, лъакъуэ хьэнцэ.*)

11. Я псалтэклэ рассказыр къыжегъылэжын.

– Фэ зэи фрихьэллакъэ апхуэдэ къэхъукъащцлэм? И гугъу къытхуэщцлэ.

12. Нап.129 – м ит сурэтымкIэ жьэрыIуатэу сочиненэ цIыкIу зэхэлъхьэн.

IX. «Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщIу»

– Сыт нобэрей дерсым щIэуэ къэтщIар?

– Сыт кыивэхъула? Сытым гугъу фыдехъа? Сыт ар кызыхэкIар?

– Псалъэухахэр нэгъэсыжын:

1) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

2) Нобэ сэ схузэфIэкIащ

3) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

X. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ дызэджахэр?

– Хэт ахэр зытхар?

– Сыт зытепсэлъыхьыр раздел дзыыхыхар?

– Дауэ уахуцытын хуей джэдкъазхэм? Сыт абыхэм сэбэпу къахьыр?

– Зы фIэщыгъэцIэкIэ кыизэщIэвубыдэ мы псалъэхэр:

Гуэгущ, джэд, къаз, бабыщ, адакъэ. (*Джэдкъаз.*)

XI. «Фи гурылгыр къэфIуатэ». Нобэрей дерсым кыивита гукъыдэжыр къэзыгъэлъагъуэ смайликыр тетрадым итхэн. Сыт ар кызыхэкIар?

Унэлэжыгъэ: усэргукIэзэгъэщIэн, тхыгъэркыжыIэжыфу зегъэсэн, рассказым сурэт хуэтщIын.

ЦИХУР ЗЫГЪЭДАХЭР И ЛЭЖЫГЪЭРЦ

Дерс 20 – нэ: Гъуэзджэш Хъызыр и усэ «ЩIакхъуэ», Дэбагъуэ Мухъэмэд «Губгъуэм уэрэд зыхужилэр»

Мурадхэр: разделыщIэ зыхыхьэм нэIуасэ хуэтщIын, абы хыхьэ тхыгъэхэр, ахэр зытепсэлъыхьэхэр убзыхун, Гъуэзджэш Хъызыр и усэ «ЩIакхъуэ» жыхуиIэмрэ Дэбагъуэ Мухъэмэд и рассказ «Губгъуэм уэрэд зыхужилэр» жыхуиIэмрэ нэIуасэ хуэтщIын; пычыгъуэкIэ зэпымыудауэ псалъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн; кыизэджар жаIэжыфу егъэсэн, псалъэухам и кIэм щыт дамыгъэхэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн, я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIхэм хэгъэхуэн, лэжыгъэм пщIэ зэриIэм щыгъуазэ щIын, лэжыгъэр фIыуэ ялъагъуу къэгъэхъун.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: разделыщIэ зыхыхьэр зытепсэлъыхьыр ягъэубзыхун, темэщIэм нэIуасэ хуэтщIын, гупсысэ щIэлъыр зэхегъэщIыкIын, макъкIэ гупсэхуу еджэн; зэд-жар зэкIэлъыкIуэу кыжыIэжын, тхыгъэм и цIэмкIэ зытепсэлъыхьыр наIуэ ягъэщIын, тхыгъэр кыжаIэжыфу егъэсэн, тхыгъэм и художественнэ гъэпсыкIэм кIэлъыплъын, еджакIуэхэм тхыгъэм и кIэр зэхъуэкIауэ адэкIэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, я IэдакъэщIэкIхэр, къуалэбзухэм, лэжыгъэм теухуа сурэтхэр, компьютер, проектор, интерактивнэ доска.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КъыизэщIэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр щIэлпъыкIын

III. Бзэкъутэ – бзэщIыж:

ЩакIуэ щIакъуэм щIакIуэ щIагъым щIакхъуэ ныкъуэ щIэ-
лгу ехъ.

– Бзэкъутэ – бзэщIыжым щэху цIыкIуу къеджэн.

– Щэху цIыкIуу къыщIэдзауэ, кIуэ пэтми макъым хэгъа-
хъуэрэ къеджэн.

– Макъ IэтакIэ къыщIэдзауэ, кIуэ пэтми макъым кIэры-
гъэхуэрэ къеджэн.

– Бзэкъутэ – бзэщIыжыр псынщIэу жыIэу зегъэсэн.

IV. ТемэщIэм ешэлIэн. Дерсым мурадхэр хуэгъэувын

1. УпщIэхэм жэуап етын:

– Мы бзэкъутэ – бзэщIыж цIыкIур сыт зытепсэлтыхьыр?

2. Къуажэхьыр къэщIэн: Хъэуазэ и къуэ щIыбыбгъуэ
(ЩIакхъуэ.)

– ЩIакхъуэр сыт зыхыхьэр? (Шхыныгъуэхэм.)

– Сыт хуэдэ адыгэ шхыныгъуэхэр фщIэрэ? Абыхэм щыщу
сыт нэхъыфIу флъагъур?

3. Тестыр гъээщIэн. Псалгэ зэкIэлтыхьахэм шхыныгъуэм
щымышу хэтыр къэгъуэтын, ар къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэр
жэуапым итхэн:

1) пIастэ; 2) джэд шыпс; 3) шыпсыранэ; 4) лы гъэжъа

Жэуап: 3.

4. Дерсым и темэмрэ и мурадымрэ яжелэн, зерагъэгъуэты-
пхъэ зэфIэкIхэм тепсэлтыхьын.

V. Темэм елэжын

1. Разделым и цIэм къеджэн. (ЦIыхур зыгъэдахэр и лэжьи-
ггэрщ.)

– Мы псалгэухар сыт зытепсэлтыхьыр? Абы къикIыр
дауэ къывгурыIуэрэ? (ЦIыхур лэжьи ггэр пылгъэншэу иггэ-
защIэмэ, игу етауэ илэжъмэ, абы фIыщIэ хуащI, абы щытхъу
пылгъи. Абыхэм цIыхур ягъэдахэ, лэжъакIуэм и цIэр фIыкIэ
жрагъыIэ.)

2. Тхылгым ириплъауэ, разделыщIэм хыхъэ тхыгъэхэм
нэIуасэ зыхуэщIын.

– Сыт а тхыгъэхэр зытепсэлтыхьыр?

3. Сурэтым елэжын. Нап. 136 –м ит сурэтымкIэ рассказ
цIыкIу жьэрыIуатэу зэхэлъхьэн. Сыт хуэдэ лэжыгъэхэр а сурэ-
тым къыщыгъэлъэгъуа?

4. «Хьэрф зэпыгъэзахэр». Хьэрфхэр здэщытын хуей щIы-
пIэхэр бжыгъэкIэ къэгъэлъэгъуауэ, дерсым дызэджену усэм
и цIэм къеджэн:

ЩI	э	а	кхъу
1	4	2	3

5. УсакIуэм нэIуасэ зыхуэщIын. Гъуээджэш Хьызыр и гъа-
щIэмрэ и творческэ лэжыгъэмрэ.

Гъуээджэш Хьызыр Нухъ и къуэр 1932 гъэм Адыгэ – Хьэблэ
къуажэм къыщыхъуащ.

Хьызыр и япэ тхылгъы «Нинэ цIыкIу гъыринэщ!» зыфIищар.
Абы къыкIэлгъыкIуахэщ «ЩIы хъурей», «Нанэрэ дадэрэ» сабий
тхылгъ телгъыджэхэр. Хъуэрыбзэ, щIагъщIэбзэ жанхэмкIэ еухуэ
адыгэ псысэм ещхъ и басняхэри. Псом хуэмыдэу гукъинэжщ «Вымрэ
жэмымрэ» зыфIищар.

Гъуээджэш Хьызыр Урысейм и тхакIуэхэм я Союзым хэтщ.
Езым зэрыжиIэмкIэ, яхуэфачэ тхыгъэ гъэщIэгъуэнхэмкIэ сабийхэм
уахуэупсэным нэхъ псапи насыпи дунейм теткъым.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

Нанэ хьэжыгъэр ехуэнщI,
ЕухуэнщI,
Нанэ тхъэвыр зэхелъхьэ,
Зэхелъхьэ,
Нанэ тхъэвыр зэхепщэ,
Зэхепщэ,
Тхъэвыр хъурейуэ ешыхъ,
Зэтрешыхъэ,
ХьэлывэхумкIэ пIащIэу еху,
ЗэкIэщIэху,
Пырыщыжжу тхуегъажъэ,
ГурыIупсыр къегъажэ,
Сыту щIакхъуэ IэфIыщэ!

VII. Темэм адэкIэ елэжын

1. Усэм къахуеджэн:

– Сыт усэр зытепсэлтыхьыр?

2. Усэм езы еджакIуэхэр егъэджен, псалгэ гугъухэм
елэжын. Ахэр хэту псалгэуха зэхэлъхьэн.

3. Усэм макъкIэ къегъэджэн, фIыуэ къеджэу егъэсэн.

4. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэ-зэщIэн:

а) Тестыр гъэзэщIэн. ЩIакхъуэм ехъэлIа лэжыгъэхэр зэ-рызэкIэлъыкIуэм хуэдэу бжыгъэкIэ къэгъэлъэгъуэн, жэуапми итхэн:

1) япхъыр, 2) комбайным щIегъэкI, 3) къагъэкI, 4) щхъэ-лым хъэжыгъэу ехъэж.

Жэуап: 1, 3, 2, 4.

б) «Псалъэ кIуэдахэр». Псалъэухахэм псалъэ дэгъэхуахэр усэ сатырхэм къыхэгъуэтауэ, дэгъэувэжын:

ХупщIынэу ... (епири) ди нанэ,
Тебэшхуэм ар ... (щыгъэпищкIуауэ),
... (болъагъур) хъэкушхуэм кIуауэ.

в) «Нэ жан». Сыт хуэдэ щIакхъуэ нанэ тхуигъэжыар? ЩIакхъуэр зыхуэдэр къэзыгъэлъагъуэ псалъэхэр таблицэм къиджыкIын: (Щабабзэ, хуабабзэ.)

	щ	а			
ху	а	б			
	б	а	б	з	Э

– Фи нанэхэм ягъажъэ щIакхъуэм сыт хужыфIэфынур? (IэфIыбзэ, хъуреибзэ.)

– Апхуэдэу фхуэпщIафIэ нанэм дауэ фыхуштыгын хуей? (ФIыуэ тлъагъуу, пицIэ хуэтицIу.)

– Зэпсэлъэныгъэ егъэкIуэкIын: Нанэ угъурлыуэ, Iуэху-гъуишхэм хуэгъэщIа.

Адыгэ нанэу угъурлыгъэр зи нэгу. Зи бзэр гъатхэ удзу щабэ, зи псалъэр макъамэ дахэу псэр дэзыхъэх. Нанэ и ныбжьым емылгы-тауэ жан хъырс, нэхъ щIалэлIуэхэри зэхуэпсэнщ. Нанэ щхъэц чэсей псоми хушцIохъэ, зэм цыкIуэкIыр къегъафэ, зэм мастэнэм зрет, и ИтIым еш жыхуаIэр яцIыхукъым. Нанэ и пщIапIэм мэ IэфIхэр къыщIех, щIакхъуэм мэ гуакIуэр къыпщIехъэ, шхын IэфIкIэ псори егъашхэ, и ирыскъыр пэрыхъэтщ, и Iэнэр сыт щыгъуи узэдащ. Нанэ гу махэ хэти едэхэщIэнщ, и щхъэфэм Iэ дилъэнщ.

– Нанэ игъэжъа щIакхъуэм дауэ ухуштыгын хуей? (Ар ди Iэнэм къытехутэн папицIэ цIыху куэдым я гуащIу, я лэжыгъэи

халъхъащи, ахэм я лэжыгъэм пицIэ хуэтицIын хуейщ. Адыгэм сыт щыгъуи ирыскъым пицIэ хуащI, ар псом япэ ирагъэщ.)

– Апхуэдизу IэфIу тхуэпщIафIэ анэшхуэм сыткIэ дыпыкъуэ-кIыжын хуей? (Нанэ фIыуэ плъагъун хуейщ, жиIэр хуэтицIэн хуейщ, и жагъуэ пицIы хъунукъым, зэрыпхузэфIэкIкIэ зыщIэб-гъэкъуэн хуейщ.)

5. Псалъэжъ: Уи гуащIэ къыпыкIыр IэфIщ.

– А псалъэжыр дауэ къывгурыIуэрэ?

VIII. Дэбагъуэ Мухъэмэд и рассказым елэжын

1. Рассказым и цIэм къеджэн: «Губгъуэм уэрэд зыхужуиIэр.)

2. Рассказым къахуеджэн.

3. «Хъэрф зэблэдзахэр» и пIэ игъэувэжауэ, рассказыр зытепсэлгыхъ псалъэм къеджэн:

Гу гъу э б

4. Рассказым езы еджакIуэхэр къегъэджэн, псалъэ гугъу-хэм елэжын, ахэр хэту псалъэуха зэхэлъхъэн.

5. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэ-зэщIэн:

а) «Хэчыхъауэ егъэджэн». Сыт дадэм цIыкIухэм къажриIар? А псалъэхэр тхыгъэм къыхэгъуэтэн икIи къеджэн.

б) «Нэ жан». Сыт губгъуэм жиIэр? (Уэрэд.) Бжыгъэхэмрэ хъэрфхэмрэ зэпэлгытауэ, а псалъэр таблицэм къиджыкIын:

	1	2
1	у	д
2	р	э

1,1; 2,2; 1,2; 2,2; 2,1

в) «КъэщIарей и хъэщIэщым». Сыт щыгъуэ губгъуэм и уэрэ-дыр щызэхэпхынур? Ар къэфщIэн пащIэ, псалъэхэр зэрызэ-кIэлъыкIуэр бжыгъэхэмкIэ къэгъэлъэгъуауэ, къеджэн:

Губгъуэр уи хуабжыу хуейщ гъунэгъун

1 3 2 5 4

г) «Псалъэ кIуэдахэр». Хэт губгъуэм и уэрэд макъамэр къызышынынур? А сатырхэм псалъэ дэгъэхуахэр дэгъэувэжурэ, къеджэн:

Макъамэркъыфхурашынуц.....вгъэкIа,
УдзыжъымкъарууцIэ къэкIыгъэми.

6. Бзэ лэжыгъэхэр:

1) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– КъэщIын – *(къэщIыпIын.)*

– Фрикъуху – *(зыгъгъэницIыху.)*

2) Мы псалгъэхэм мыхъэнэкIэ къапэщIэуэ щапхъэу къэхъын:

– Иуцэхун – *(сэтей ищIын.)*

– ЗыпыIувмыдз – *(IэщIыб фымыщI.)*

– ДызришэлIащ – *(дызбгъэдихужащ.)*

3) Мы псалгъэхэр тхыгъэм хэткIэ зэхъуэкIын: «Къилэжъар зышхыжым игу зэбгъэжкъым». *(Лажъэу шхэжыр щIегъуэжыркъым.)*

7. «Фигу ивубыдэ». Сыт хуэдэ уциехэр къарита дадэм цIыкIухэм? А сатырхэм къеджауэ, гум иубыдэн: *(Лажъыгъэм зыпыIувмыдз, фэдэIу сыт щыгъуи губгъуэм къриш уэрэдым.)*

8. Зэджар я псалгъэкIэ зэпрадзыжурэ къыжыIэжын.

9. АдыгэбзэкIи урысыбзэкIи лэжыгъэм теухуа псалгъэжъхэр щапхъэу къэхъын.

10. Зэпсэлъэныгъэ егъэкIуэкIын: Адыгэ Iэнэм бгъэдэсхэм зэрахъэ хабзэхэр.

Адыгэхэм хабзэ дахэ куэд зэрахъэ. Абыхэм ящыщIэ Iэнэм щыбгъэдэскIэ зэрахъэ хабзэхэри. Iэнэм нэхъыжъ – нэхъыщIэкIэ пэро-тIысхъэ. Нэхъыжъым шхэн щIидзэмэ, адреихэри машхэ. Iэнэм ущыбгъэдэскIэ, ину упсалгъэу, удыхъэшхыу упэрысыныр емыкIуц. МащIэу едзакъэурэ шхэ, жъэдэплъхъар умыгузавэу, макъ йомыгъэщIу гъэныщIкIу. Уи жъэм шхыныр жъэдэлъмэ, ар къыбжъэдэлъэ-лъу умыпсалгъэ. ЖыпIэнуIэмэ, пшхыр егъэнтIрэхэи, итIанэ псалгъэ. Шхын зэхэдз умыщIэ, къыуатар шхы. Шхэн бухмэ, ар къыпхутезыгъэувам фIыщIэгъуапэ хуэщIэ. Ахэрац шхэкIэ дахэм и нэцэнэхэри, бгъэзащIэу зегъасэ.

11. Нап. 130 – м ит лэжыгъэхэр гъээщIэн:

а) Псалгъэжъым къеджэн, зэпкърыхын.

б) ПсынщIэрыпсалгъэр дахэу жыIэфу зегъэсэн.

IX. «Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщIу»

– Сыт нобэрей дерсым щIэуэ къэфщIар?

– Сыт къывэхъулIа? Сытым гугъу фыдехъа? Сыт ар къызыхэкIар?

– Псалгъэхэхэр нэгъэсыжын:

а) Сэ нобэ щIэуэ къэсцIыхуащ ...

б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ

в) Дерс нэужъым мурад сщIащ ...

X. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ дызэджахэр?

– Хэт ахэр зытхар?

– Сыт зытепсэлгъыхъыр раздел дызыыхъар?

– Сыт мы расказым и гупсысэ нэхъыщхъэр? *(Лажъыгъэм ницIэ хуэщIын хуейщ, фIыуэ плгъагъун хуейщ.)*

– Сыт хуэдэ лэжыгъэхэр щыIэу пщIэрэ?

XI. «Фи гурылгъыр къэфIуатэ». Нобэрей дерсым къывита гукъыдэжыр къэзыгъэлъагъуэ смайликыр тетрадым итхэн. Сыт ар къызыхэкIар?

Унэлэжыгъэ: усэргукIэзэгъэщIэн, тхыгъэркъыжыIэжыфу зегъэсэн, фигу ирихъ лэжыгъэм къытепсэлгъыхъын.

АДЫГЭ ХАБЗЭХЭР – ХАБЗЭ ДАХЭХЭР

Дерс 21 – нэ: Хьэх Сэфарбий и тхыгъэ «Дахэр – хабзэщ», Лыхь Мухьэмэд и усэ «Цыхугъэ»

Мурадхэр: разделыщлэ зыхыхьэм нэлүасэ хуэщлын, абы хыхьэ тхыгъэхэр, ахэр зытепсэлтыхьхэр убзыхун, Хьэх Сэфарбий и тхыгъэ «Дахэр – хабзэщ» жыхуиЛэмрэ Лыхь Мухьэмэд и усэ «Цыхугъэ» жыхуиЛэмрэ нэлүасэ хуэщлын; пычыгъуэкЛэ зэпымыудауэ псалтэ псокЛэ я кьеджэкЛэр егъэфЛэкЛүэн; кьызэджар жаЛэжыфу егъэсэн, псалтэухам и кЛэм щыт дамыгъэхэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн, я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфЛэкЛхэм хэгъэхуэн, адыгэ хабзэхэр зэрахьэу псэуным щлэгъэкьун, хабзэм цыху гъащлэм деж мыхьэнэшхуэ зэриЛэм щлэгъэдэлүн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфЛэкЛхэр: разделыщлэ зыхыхьэр зытепсэлтыхьхэр ягъэубзыхун, темэщлэм нэлүасэ хуэщлын, гупсысэ щлэлгыр зэхегъэщлыкын, макькЛэ гупсэхуу еджэн; зэджар зэкЛэлгыкЛүэу кьыжыЛэжын, тхыгъэм и цЛэмкЛэ зытепсэлтыхьхэр налуэ ягъэщлын, тхыгъэр кьыжаЛэжыфу егъэсэн, тхыгъэм и художественнэ гъэпсыкЛэм кЛэлгыплын, еджакЛүэхэм тхыгъэм и кЛэр зэхуэкЛәуэ адэкЛэ пегъэдзэн.

Кьэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакЛүэхэм я портрет, я лэдакъэщлэкЛхэр, адыгэ хабзэм теухуа сурэтхэр, компьютер, проектор, интерактивнэ доска.

Дерсым и екЛүэкЛыкЛэр

I. Кьызэщлэзыкьуэ дакьикъэ

II. Унэ лэжыгъэр щлэплгыкЛын

III. Бзэгъэлажъэ:

Сыщалтхуащ адыгэ щлылгэм,
Сэ скЛүэщлгыр адыгэгущ,
Мывэ джейхэм Инжыдж зделгьэр
Адыгэщлщ, адыгэ хэкущ.
Кьысхуоплгыхыр Бгы Гьуанэжыыр,
Бэчбийбг сыхудоплгьей,
БгитЛ зэхуакум дэс кьуажэжыыр
Си нэ си псэщ, псом я лейщ.

– Бзэгъэлажъэ усэ цыхкЛум щэхуу кьеджэн.

– Щэху цыхкЛуу кьыщлэдзауэ, кЛүэ пэтми макьым хэгъахуэурэ кьеджэн.

IV. Темэщлэм ешэлЛэн. Дерсым мурадхэр хуэгъэувын

1. Упщлэхэм жэуап етын:

– Бзэгъэлажъэ усэр сыт зытепсэлтыхьхэр? (Адыгэ щлылгэм, адыгэхэм.)

– Адыгэхэм зэрахьэ хабзэм сыт зэреджэр? (Адыгэ хабзэщ.)

2. Зэпсэлтэныгъэ егъэкЛүэкЛын: Адыгэ хабзэу лъэпкьым и бзыпхъэ.

Мы дунейм лъэпкь куэд дыдэ тетщ. Абыхэм езыхэм я бзэ яЛүрылгыжщ, я хабзэ зэрахьэ. Адыгэхэм зэрахьэ хабзэхэм адыгэ хабзэкЛэ йоджэ. Сыт адыгэ хабзэр зищлгысыр? Ар адыгэхэр зэрыпсэу щлылкЛэращ, я дуней тетыкЛэр, я дуней еплгыкЛэр кьэзыгъэлтэгъуэ гьуджэщ. Адыгэ хабзэр зэрыдунейуэ цЛэрылуэ щыхуащ, сыту жыплэмэ, абы нэмыс, кЛүхьэн, укЛытэ, цыхугъэ жыхуэтЛэхэр хыхьэ кьудейм кьыщымынэу, адыгэ хабзэм и купщлэщ, и курыхщ. Адыгэхэр хабзэм ебакьуэкьым, хабзэр умыгъэзащлэмэ, мыгъасэкЛэ кьоджэнущ, цыхухэм я губгъэн кьэпхынущ.

Адыгэ хабзэ. Ар адыгэм и шхэпс, и зэхэтыкЛэм и нагъыщэщ, и цыхугъэм и гъэжалтэщ. Адыгэ хабзэр адыгэ лъэпкьым и набдзэщ, и бзыпхъэщ, и гъащлэ гьуазэщ.

V. Темэщлэм елэжын

1. Разделыщлэм ириплгъэн, зэджену темэхэм нэлүасэ хуэщлын.

2. Нап. 144 – м ит сурэтымкЛэ рассказ цыхкЛү зэхэлтхьэн:

– Сыт сурэтым щыфлгъагьур? Ахэр сыт хуэдэ лъэпкьым щыщу пЛэрэ?

– Абыхэм я щыгъынхэм кьытепсэлтыхьын.

3. Зэпсэлъэныгъэ егъэкIуэкIын: Адыгэ фащэ.

Лъэпкъ къэс иIэжщ езым и фащэ, адреи лъэпкъхэм къахи-гъэщхъэхукIу, езыр кърацIыхужу. Лъэпкъ фащэр лъэпкъым и Iуэху бгъэдыхъэкIэ, Iуэху еплъыкIэ, уеблэмэ абы и Iэзагъым, губ-зыгъагъым щыхъэт техъуэ пкъыгъуэщ. Фащэр лъэпкъым къы-догъуэгурыкIуэ, дахагъымрэ Iэзагъымрэ щызэрихъэлIауэ зэпеуэу зэдагъэдахэ щыгъын гъуээздэжэщ, лъэпкъым и Iэпэлэсагъыр зэбэкI Iэмалщ. Адыгэ фащэр къэзыгъэхъуа лъэпкъым и щхъэм и пщIэри, и зыхуэпэкIэм уасэу иIэри щымыуэу зыщIэжщ. Лей гуэр, къемызэгъ гуэр кIэрилъхъэнкIэ шынэу хуэсакъыу, гурэ псэкIэ елIалIуэ зэригъэ-пэщаш ар адыгэ лъэпкъым. ЦIыху гъэдахэу, пкъым езэгъыу, IэкIуэ-лъакIуэу щIа фащэщ ар. Зи теплъэкIэ зэкIуж, зи зыIыгъыкIэки, зэхэтыкIэки, зекIуэкIэки адреи лъэпкъхэм адыгэр къахэзыгъэщ фащэ телъыджэщ ар.

– Жыг щIагъым щIэс дадэм сыт ищIэр?

– Сыт хуэдэ адыгэ хабзэхэр мыбдеж щыфлъагъур? (*Дадэр щысыщ нэхъыжьщыи, нэхъыщIитIыр пщIэ хуащIу щхъэщытщ, Iэдэб яхэлгъу дадэм йодаIуэ.*)

4. Темэм и цIэр яжеIэн, и мурадхэр ягурыгъэIуэн, зэрагъэ-гъуэтыпхъэ зэфIэкIхэм тепсэлъыхъын.

5. «КъэщIэрей и хъэщIэщым». Таблицэм ит псалъэхуам къеджэн, псалъэ къэс зы плъыфэкIэ лэжын: (*Дакхэр – хабзэщ.*)

д	х	а		
а	х	б	з	
	э	р	э	щ

6. Тхылъым и нап. 144 – р къызэIухын, тхыгъэр зи IэрыкI тхакIуэм и цIэдрэ и унагъуэцIэдрэ къеджэн.

7. Хъэх Сэфарбий и гъащIэдрэ и творчествэдрэ (*еггэ-джакIуэм напщIэ.*)

Адыгэ усакIуэ, тхакIуэ Хъэх Сэфарбий и къалэмыпэм къы-щIэкIащ усэ, прозэ тхылъу 20-м щIигъу адыгэбзэкIи урысыбзэкIи. Абыхэм щыщу я цIэ къиIуапхъэщ «Свежестъ», «Толъкъун Iэсэ», «Махуэм дунейр и кIыхъагъщ», «Дадэкъуапэ», «Си хъуреягъкIэ», «МахуэщIэр кIадащхъэ течаш», нэгъуэщIэхэри.

Сэфарбий къиухащ Горький М. и цIэр зэрихъэу Москва дэт лите-ратурнэ институтыр, Урысей Федерацэм и ТхакIуэхэм, Журналист-хэм я союзхэм хэтщ.

8. Тхыгъэм къахуеджэн:

– Сытыт и щхъэусыгъуэр адыгэхэр щIызэщыхъэжам?

9. ЕджакIуэхэр езыр – езыру тхыгъэм къегъэджэн:

– Сыт адыгэ лъэпкъыр зыгъэгүзэвар?

10. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэ-зэщIэн:

а) «Псалъэ гъуэщыхэр». Сыт хуэдэ увыIэпIэт хабзэм ады-гэхэм я гъащIэм щIыгъыр? (*Адыгэм и гъащIэм увыIэпIэшхуэ щIыгъгът хабзэм.*) Псалъэхэр здэщытын хуей щIыпIэхэр бжы-гъэкIэ къэгъэлъэгъуауэ, а псалъэхуам къеджэн:

Адыгэм увыIэпIэшхуэ и гъащIэм хабзэм щIыгъгът

1 4 2 3 6 5

б) «Нэ жан». Сыт хуэдэ унафэ лъэпкъым къыхъар? (*Хабзэ кгагупсысыну.*) Бжыгъэхэдрэ хъэрфхэдрэ зэпалъытауэ, а упщIэм и жэуапыр таблицэм къиджыкIын:

	1	2	3	4
1	х	б	э	а
2	з	п	къ	гу
3	ы	с	н	у

1,1; 4,1; 2,1; 1,2; 3,1; 3,2; 4,1; 4,2; 2,2;

2,3; 1,3; 2,3; 1,3; 3,3; 4,3

в) «Хъэрф зэпыгъэзахэр». Сыт хуэдэ хабзэт къагупсысын хуейр? (*Лгэпкъыр арэзы зытехъуэн.*) Хъэрфхэм и кIэмкIэ къы-щIэдзауэ, абы и жэуапыр къеджэн:

н хъ у е т ы з ы з э р а р ы къ п э ЛЪ

г) «Хъчыхъауэ къеджэн». Дэнэ здагъэкIуар хабзэ къэзы-гупсысын хуея нэрыбгэ плыщIыр? А сатырхэр тхыгъэм къы-хэгъуэтауэ, къеджэн.

е) «Хэдэ – едэ». Сыт хуэдэ жэуап мэзым ягъэкIуа лIыкIуэхэм къратар? Жэуапыр псалъэ гупым къахэгъуэтэн. (*Дакхэр – хаб-зэщ.*) Дауэ къывгурыIуэрэ абы къыкIыр?

- Хабзэр – псоми ягъэзащIэращ;
- Хабзэр – уэ зепхъэращ;
- Дахэр – хабзэщ.

Зыгъэпсэхугъуэ дакъикъэ:

МыхъумыщIагъэ щызэхэтхкIэ,
 АдэкIэ – мыдэкIэ ди щхъэр дощI,
 Зыр зым доупщIыж:
 – Уэри зэхэпха?
 – Мобыи зэхиха?
 – Псоми зэхэфха?
 – Дауэ кыфщыхъуа?
 Ди Iэ цIыкIухэр зэблыдох,
 Ди бгым хуэфIу идогъэувэ,
 Лъакъуэ ижъкIэ дытопкIэ,
 СэмэгумкIэ дыдопкIей:
 – Ар щIэ хъунукъым, къэдаIуэ:
 Ущытын хуейщ жыIэдаIуэу!

VI. Темэм адэкIэ елэжын:

1. «Псалъэ кIуэдахэр». Псалъэухам псалъэ дэгъэхуахэр тхыгъэм зэритым хуэдэу дэгъэувэжын:

Ар псоми , хъуащ.
 А псалъэ адыгэ хабзэм и
 къэнащ.

2. Хъэрф дэгъэхуахэр». Хъэрф дэгъэхуахэр дэгъэувэжауэ, адыгэ хабзэм хужаIэ псалъэхэм къеджэн:

Д ... х ... щ, й ... фI ... кIу ... з ... п ... т, гъу ... з... дж... щ .

3. Бзэ лэжыгъэхэр:

1) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– ИрипIейтеящ – (*иригузэващ.*)

– ЯфIэтэмэм – (*яфIэтэрэз.*)

– ЯфIэкъабыл – (*арэзы зытехъуэ.*)

2) Мы псалъэхэм мыхъэнэкIэ къапэщIэуэ щапхъэу къэхьын

– Зэщыхъэн – (*зэгурыIуэн.*)

– Курыкупсэ – (*и гъунэ.*)

3) Мы тхыгъэм мыхъэнэкIэ зэпэщIэуэ псалъэухахэр кы- хэгъуэтэн: «Адыгэхэм ящыщ гуэрхэр зэщыхъэжат, хабзэм къыкIымрэ абы и мыхъэнэмрэ къагурымыIуэжу». (*Псоми яфIэ- тэмэм, яфIэкъабыл хъуащ.*)

4. Тхыгъэр кыжыIэжын.

5. Псалъэжы: Хабзэр цIыху зэхэтыкIэм и шхэпсц.

– Ар дауэ кыывгурыIуэрэ?

6. Зэпсэлъэныгъэ егъэкIуэкIын: Адыгэ хабзэм и мыхъэнэр.

Адыгэ хабзэр лIэщIыгъуищэхэм лъэпкъым кыпхыриха фIы- гъуэщ, лъэпкъ напэщ, лъэпкъ мылкъуш. Джылъ – джылъу зэ- хэлъ цIыху гъащIэм чэнджэщ IуцкIэ бгъэдыхъэ узэщIакIуэ – гъэ- сакIуэщ, адыгэ зэхэтыкIэр зэIузыщэ дыщэ Iуданэщ, цIыху нэсым и къежъапIэ нэз кIапэщ. Адыгэ хабзэм и лъабжьэр адыгэ жьэгум кыщожьэ, унагъуэ къуэпсхэр лъэпкъым и гупсэм пыщIащ. Адыгэ щIэблэр хэкупсэ зыщIыр адыгэ хабзэщ. Адыгэр адыгэу кыщIызе- тенэр адыгэ нэмысц. Адыгэм и щхъэр уардэу щIиIыгъыр и нэмыс дахэращ, зэрыдунейуэ цIэрыIуэ зыщIар цIыху зэхэтыкIэ телъыджэщ, и Iэдэбщ.

VII. Лыхъ Мухъэмэд и усэ «ЦIыхугъэ» жыхуиIэм елэжын

1. Усэм и цIэм къегъэджэн.

2. Усэм къахуеджэн:

– Сыт усэр зытепсэлъыхъыр?

3. Усэм езыхэр къегъэджэн, псалъэ гугъухэм елэжын, ахэр хэту псалъэуха зэхэлъхъэн:

4. Нап. 146 – м ит лэжыгъэхэр гъээщIэн, псалъэжыым къеджэн, зэпкърыхын.

а) Пасэрей урыс хъыбарыжыым щIэгъэдэлун: Мылкъум ефIэкIыу.

Пасэ зэманым Тхъэхэм цIыхухэм къратащ дунейм хъугъуэ- фIыгъуэу тетыр: мэххэр, псыхэр, бгыхэр, щIыщIагъым щIэлъ хъугъуэфIыгъуэхэр икIи кыжраIащ: «Фылажъэ, фыпсэу, фышхэж». АрщхъэкIэ цIыхухэр зэщыхъэжащ, зэрыукIыу хуежъащ. Тхъэхэм я тхъэмадэ Зевс къахэплъэ – къахэдаIуэри жиIащ: «Мыпхуэдэу екIуэкIынымэ, цIыху цIыкIур зэрыукIыжынуш. Мылкъу закъуэ ябгъэдэлъкIэ, цIыхур псэуа хъунукъым. Абыхэм яIэн хуейщ зэмы- бэкъуэфу зэтэзыIыгъэн гуэр. ИкIи цIыхухэм къраритащ укIытэ, пэжагъ, цIыхугъэ. ЦIыхухэм ахэр хабзэ яхуэхъури зэхэзэгъэжащ, зэгурыIуэу, зэдэлэжу псэуэ щIадзащ.

– Сыт мы хъыбарым и гупсысэ нэхъыщхъэр? (*ЦIыхухэм укIытэ, нэмыс, пэжагъ яхэлъын хуейщ, цIыхугъэ зэрахъэн хуейщ.*)

VIII. «Ди лэжыгъэм усэ хуэтщIу»

– Сыт нобэрей дерсым щIэуэ къэфщIар?

– Сыт кыывэхула? Сытым гугу фыдехья? Сыт ар кыызыхэклар?

– Псалгэухахэр нэгъэсыжын:

1) Сэ нобэ щлэуэ кьэсщлащ ...

2) Нобэ сэ схузэфлэклащ

3) Дерс нэужьым мурад сщлащ ...

IX. Дерсыр кьэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ дызэджахэр?

– Хэт ахэр зытхар?

– Сыт зытепсэлъыхьыр раздел дызыыхьар?

– Сыт хуэдэ адыгэ хабзэхэр фщлэрэ фэ? Ахэр дауэ вгъэзащлэрэ?

– Дауэ цыхугъэ зэрахэлъ щлэклар? (*Нэгъуэщл цыхум уи зэран йомыгъэклыу сэбэп ухуэхгумэ, гущлэгъу пхэлгмэ, хабзэхэр бгъэзащлэмэ, зыхузэфлэмыклым удэлэпыкгумэ, дэхуэхам зыщлэбгъакгумэ, ар цыхугъэщ.*)

X. «Фи гурылгыр кьэфлуатэ». Нобэрей дерсым кыывита гукъыдэжыр кьэзыгъэлъагъуэ смайлыкыр тетрадым итхэн. Сыт ар кыызыхэклар?

Унэлэжыгъэ: усэргуклэзэгъэщлэн, тхыгъэр кыыжылэжыфу зегъэсэн.

Дерс 22 – нэ: Джаурджий Хьэтыкъэ «Псы ефэнми хабзэ хэлъщ», Хьэкъун Риммэ «Зули цыкыу»

Мурадхэр: Джаурджий Хьэтыкъэ и рассказ «Псы ефэнми хабзэ хэлъщ» жыхуилэдрэ Хьэкъун Риммэ и усэ «Зули цыкыу» жыхуилэдрэ нэлуасэ хуэщлын; псалгэухам и клэм щыт дамыгъэм елгытауэ, гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэклэ зэпымыудауэ псалгэ псоклэ я кьеджэклар егъэфлэклуэн; я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфлэклэхэм хэгъэхуэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфлэклар: тхыгъэхэр зытепсэлъыхьыр ягъэубзыхун, гупсысэ щлэлгыр кьэзыгъэлъагъуэ псалгэ нэхъыщхьэхэр макъклэ кыыхэгъэщхьэхулауэ, гупсэхуу егъэджэн; усакуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэхалгъа тхыгъэхэр

зэгъэпщэн; усакуэм и гукъыдэжыр усэм кыызэрыхэщым клэлыпллын; зэджар зэклэлгыкыуэу кыыжегылэжын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыклэхэм клэлыпллын, щэн – лэдэб дахэ зэрахэлъын хуейм щлэгъэдэлун, адыгэ хабзэр зэрахьуэ егъэсэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхаклуэхэм я портрет, абыхэм я тхылгъэр, еджаплэм теухуа сурэтхэр, интерактивнэ доска, компьютер, проектор.

Дерсым и екыуэжыгъэ

I. Кыызэщлэзыкыуэ дакыкыэ

II. Унэ лэжыгъэр щлэплгыкыуэ

III. Бзэгъэлажъэм кьегъэджэн:

Хабзэмыщлэр лэдэбыншэщ,
Емыкыуэжыгъэр нэмысыншэщ,
Хьэл мыхъумыщлэр щлы лэщлыб,
Нэмыс лъагэм щлыгъуэц насып.

– Усэ цыкыуэ щэхуу кьеджэн.

– Усэ цыкыуэ макъ лъагэклэ кьеджэн.

– Усэ цыкыуэ гъэхуауэ кьеджэн.

IV. Темэщлэм ешэлэн, дерсым и мурадхэм щыгъуазэ щлын

1. Сыт мы усэ цыкыуэ зытепсэлъыхьыр? (*Нэмысым, лэдэбым.*)

– «Нэмыс лъагэ» жыхуилэр дауэрэ кыывгурылуэрэ?

2. Тестыр гъэзэщлэн. Псалгэ гупым адыгэ хабзэм кьезэгъхэр кыыхэтын, ахэр кьэзыгъэлъагъуэ бжыгъэхэр жэуапым итхэн:

1) Анэ – адэм жалэм едэлуэн;

2) Нэхъыжыым пщлэ хуэщлын;

3) Кыдалгъухахэр фыгуэ лъагъун;

4) Нэхъыжыым и гъуэгур зэпыушщлын

Жэуап: 1, 2, 3.

3. Зэпсэлъэныгъэ егъэкыуэжыгъэ: Адыгагъэ, лъэпкыым и купщлэ.

Адыгагъэр лъэпкыым и купщлэщ, зэхэтыклэ щлагуэм и нагыщэщ. Адыгагъэр лъэпкыым и луцагъыщ, и дуней тетыкыуэ, и дуней еплгыкыуэ. Адыгагъэр адыгэ хабзэхэр кыызэщлэзыкыуэ лъэпкы

щэнщ. Абы хохъ укЫтэр, кЛухъэныр, нэмысыр, Іэдэбыр, пщІэр, щІыхъыр, нэгъуэщІхэр. Адыгагъэр ди дадэжъхэм лІэщІыгъуищэм кыпшаха адэжъ щІэинщ.

Адыгагъэр лъэпкъым и хъугъуэфІыгъуэщ, и дыщэ кІанэщ, и налкъутналмэщ. Ар адыгэм я гъэтІылъыгъэщ, я пхъуантэдэлъщ. Адыгагъэр гъащІэр зыгъэдахэ, цІыхур зыгъэлъагэ щэн щІыкІафІэщ, лъэпкъ къабзагъэм и щыхъэтщ. Адыгагъэр адыгэм и лъэпкъ дамыгъэщ, адреј лъэпкъхэм къазэрыхэщщ, лъэпкъ ІуцагъкІэ гъэнщІа дыщэ кІадэщ.

4. Дерсым и темэр яжеІэн, мурадымрэ зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфІэкІхэмрэ нэуасэ хуэщІын.

V. Дерсым адэкІэ елэжъын.

1. Тхылъым и нап. 151 – м деж рассказ зэлэжъыным и цІэм егъэдэжэн (*Псы ефэнми хабзэ хэлъщ.*)

2. Рассказым къахуеджэн:

– Хэт жыг щІагъым щІэсыр?

3. Рассказым езыр – езыру егъэдэжэн:

– Сыт Надир нанэхэр зыщІэс жыг щІагъым щІигъэувар?

4. Рассказым макъкІэ къегъэдэжэн, псалъэ гугъухэм елэжъын.

5. УпщІэхэмкІэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэзэщІэн:

а) «КъэщІэрей и хъэщІэщым». Надир и нанэмрэ я гъунэгъу фызыжъымрэ дэнэт здыщІэсыр? (*Шэдыгъуей жыгышхуэм и жьауэм.*)

б) Хъэрф гъуэщэхэр». Сыт Надир нанэхэр зыщІэс жыг щІагъым щІигъэувар? (*Псы щІыІэ нэгун.*) Хъэрф дэгъэхуэхэр здыдэтыпхъэ щІыпІэхэм ешэлІэн:

П... ы	ы
щІ... Іэ	э
п... гун	с

в) «Хэчыхъауэ еджэн». Псы ефа щІалэ цІыкІум сыт Надир и нанэм къыжриІар? А сатырхэр тхылъымкІэ къэгъуэтауэ, къеджэн.

г) Надир и нанэмрэ щІалэ цІыкІумрэ я зэпсэлъэныгъэм зэпрыдзыжурэ тхылъымкІэ къеджэн:

– Сыт хуэдэ чэнджэщ нанэм щІалэ цІыкІум иритар? А псалъэхэм иджыри зэ къеджэжын.

д) Псы ущефэкІэ, сыт хуэдэ адыгэ хабзэхэр бгъэзэщІэн хуейр?

е) Нэхъыжъыр псы щхъэкІэ къолъэуамэ, адыгэ хабзэм тету дауэ зэрэптын хуейр? (*Фалгъэр Іэгу ижъым иту, тыншу зэриубыдыным хуэдэу фалгъэгъур нэхъыжъым дежкІэ гъэзауэ хубоший, псы ефэн уухыху Іэдэб уиІэу уицхъэщытщ, ефэн уухмэ, «уи хъэлэщ», жыбоІэри фалгъэ кыпхуишии жар ктыІыбохыж.*)

ж) Псалъэжъ: «ХабзэмыщІэ емыкІукъэхъщ». Мы псалъэжъым кыкІыр дауэ кыывгурыІуэрэ? (*Сыт хуэдэрей цІыкхуми адыгэ хабзэр игъэзэщІэн хуейщ. Хабзэхэр куэд мэхъу. Хабзэ пхэлъын хуейщ ущызекІуэкІи, ущыпсалгъэкІи, сыт хуэдэ Іуэху умылэжъми. Хабзэр лъэныкъуэ куэдкІэ гуэшащ. Хабзэхэр адыгэм и щІэблэм цІыкІу щІыкІэ зэрахъэу ирагъасэ. Нэхъыжъым кыуит чэнджэщхэр зыхэбубыдэмэ, ахэр бгъэзэщІэмэ, зэкІІ емыкІу къэпхъынукъым. Ауэ хабзэхэр зыщхъэдэбгъэІухмэ, ахэм фэ иумыплгэмэ, умыгъэзащІэмэ, аращ хабзэмыщІэ жыхуаІэр. Хабзэхэр умыщІэмэ, умыгъэзащІэмэ, цІыкхумэ емыкІу кыпхуащІынуцц, мыгъасэкІэ къоджэнуцц.*)

з) Рассказыр кыжыІэжын.

– Сыт Джаурджий Хъэтыкъэ и рассказымкІэ дызыхуиуцщійр?

– Рассказыр къэгъэлъэгъуэн.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакыкъэ:

МыхъумыщІагъэ щызэхэтхкІэ,
АдэкІэ – мыдэкІэ ди щхъэр дощІ,
Зыр зым доупщІыж:

– Уэри зэхэпха?

– Мобыи зэхиха?

– Псоми зэхэфха?

– Дауэ кыфщыхъуа?

Ди Іэ цІыкІухэр зэблыдох,

Ди бгым хуэфІу идогъэувэ,

Лъакъуэ ижъкІэ дытопкІэ,

СэмэгумкІэ дыдопкІей:

– Ар пщІэ хъунукъым, къэдаІуэ,

Ущытын хуейщ жыІэдаІуэу!

VII. Дерсым адэкІэ елэжъын

1. Тхылъым и нап. 152 – м ит усэм и цІэм къеджэн. («Зули цІыкІу».)

2. Усэр зи ІадакъэщІэкІ Хьэкъун Риммэ тепсэлъыхьын.
 3. Тхылъым и нап. 152 –м ит сурэтымкІэ расказ кІэщІ цІыкІу жьэрыІуатэу зэхэлъхьэн.
 4. Усэм къахуеджэн:
 – Хэт Зули цІыкІу зрагъэщхьыр?
 5. Усэм езыр – езыру егъэджэн. Псалъэ гугъухэм елэжьын. Ахэр хэтү псалъэуха зэхэлъхьэн.
 6. Усэр упщІэхэмкІэ зэпкърыхын, лэжьыгъэ зэхуэмыдэхэр гъээщІэн:

а) «Псалъэ гъэщІкІуа». УсакІуэм Зули цІыкІу сыт хуэдэ псалъэхэмкІэ зыхуигъазэрэ? (*Пщачэ гъэфІа.*) Хьэрфхэмрэ бжыгъэхэмрэ зепэлъытурэ, а псалъэхэр таблицэм къиджыкІын:

	1	2	3
1	п	э	гъ
2	а	щ	фІ

1,1; 2,2; 1,2; 2,2; 2,1 3,1; 2,1; 3,2; 1,2
 п щ а щ э гъ э фІ а

– Дауэ къывгурыІуэрэ а псалъэхэм къыкІыр? (*Псоми фІуэу къалъагъу, нсори кыкхуэгумахэщ.*)

б) «КъэщІэрей и хьэщІэщым». Зули цІыкІу и сурэтыр дауэ къыщыгъэлъэгъуа усэм? Псалъэхэр мыхьэнэкІэ зэшэлІауэ, а упщІэм и жэуап етын:

И нэкІум ІэрыкІщ.
 И нитІыр санэплъ иракІащ.
 Набдзэр тІейщ.
 Нэбжьыцыр пыжь цІыкІуу лащ.

7. Бзэ лэжьыгъэхэр:

1) НэгъуэщІу дауэ жыпІэ хъуну?

- Укыпачащ – (*урещхьыркъабзэщ.*)
- УщыщІыкІей – (*ущызэран.*)

2) Мы псалъэхэм мыхьэнэкІэ къапэщІэуэ щапхъэу къэхьын:

- Акъыл жан – (*акъыл жьажьэ.*)
- Нэмыс хэлъщ – (*нэмысыншэщ.*)

3) Мы псалъэхуар усэм хэткІэ зэхъуэкІын: «Нэхъыжьым и гъуэгур зэпиупщІкъым». (*Нэхъыжь и гъуэгу зэкІ имыхь.*)

8. «Хэчыхъауэ егъэджэн». Сыт хуэдэ щэн – хьэл дахэхэр хэль Зули? А псалъэхэр усэм къыхэгъуэтауэ, къеджэн.

9. Нап.153 – м ит псалъэжьым къеджэн, зэгъэщІэн.

10. Зэпсэлъэныгъэ егъэкІуэкІын: Адыгэ нэмыс.

Нэмысыр адэжьхэм я Іэнэмэтщ, адыгагъэм и тэрэзщ, лъэпкъ хабзэр зрагъэзащІэм и пщалъэщ, цІыху зэхэтыкІэр къызэрыщ гъуджэщ. Адыгэ нэмысыр щэн – Іэдэб дахэщ, цІыху зэпІэзэрытщ, гъэсэнныгъэр зи Іэпэгъущ. Адыгэ нэмысыр цІыху гушабагъщ, цІыхум дэплъагъу гу хуабагъщ. Нэмысыр гуапагъщ, зыІыгъыкІэ дахэщ, псалъэкІэ екІущ, хабзэм езэгъ зыщІыкІэщ, адыгэбзэ къабзэщ, жьабзэ гурыхьщ. Нэмысыр нэхъыжьыр зрагъэлъапІэщ, нэхъыщІэр зыкъуэгушхукІщ, лъэпкъым и асущ. Нэмысыр гъащІэр зыгъэлыгэ укІытагъэщ, гъащІэр зыгъэдахэ цІыху кІухьэнщ. Аращ адыгэм нэмысырмэ насыпымрэ щІызэрапхыу щытар: «ЩымыІэ насып дэщымыІэм нэмыс».

VIII. «Ди лэжьыгъэм уасэ хуэтщІу»

– Сыт нобэрей дерсым щІэуэ къэтщІар?

– Сыт къывэхъулІа? Сытым гугъу фыдехъа? Сыт ар къызыхэкІар?

– Псалъэхуахэр нэгъэсыжын:

- 1) Сэ нобэ щІэуэ къэсщІащ ...
- 2) Нобэ сэ схузэфІэкІащ
- 3) Дерс нэужьым мурад сщІащ ...

IX. Дерсыр къэпщыгъэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ дызэджахэр?

– Хэт ахэр зытхар?

– Сыт зытепсэлъыхьыр раздел дызыыхьар?

– Сыт хуэдэ адыгэ хабзэхэр фщІэрэ фэ? Ахэр дауэ вгъэзащІэрэ?

– Дауэ цІыхугъэ зэрахэль щІыкІэр? (*НэгъуэщІ цІыхум уи зэран йомыгъэкІыу сэбэп ухуэхъумэ, гущІэгъу пхэлъмэ, хабзэхэр бгъэзащІэмэ, зыхузэфІэмыкІым удэІэпыкъумэ, дэхуэхам зыщІэбгъакъуэмэ, ар цІыхугъэщ.*)

X. «Фи гурылгыр къэфІуатэ». Нобэрей дерсым къывита гукъыдэжыр къэзыгъэлъагъуэ смайликыр тетрадым итхэн. Сыт ар къызыхэкІар?

Унэ лэжьыгъэ: усэр гукІэ зэгъэщІэн, тхыгъэр къыжыІэжыфу зегъэсэн.

МАЙМ И 1 – Р

Дерс 23– нэ: Шорэ Хьэсин и усэ «Май», Гьуэцокьуэ Хьусин и усэ «Ирехьу Хэкур нэхъри быдэ»

Мурадхэр: разделыщлэ зыхыхьэм нэлуасэ хуэщлын, абы хыхьэ тхыгьэхэр, ахэр зытепсэлъыхьэхэр убзыхун, Шорэ Хьэсин и усэ «Май» жыхуиэмрэ Гьуэцокьуэ Хьусин и усэ «Ирехьу Хэкур нэхъри быдэ» жыхуиэмрэ нэлуасэ хуэщлын; пычыгьуэ-кIэ зэпымыудауэ псалъэ псокIэ я кьеджэкIэр егьэфIэкIуэн; кьызэджар жалэжыфу егьэсэн, псалъаухам и кIэм щыт дамыгьэхэм елгытауэ гьэхуауэ егьэджэн, я бзэм зегьэужьын, гупсысэу егьэсэн, я зэфIэкIхэм хэгьэхьуэн, я Хэкур фIыуэ ялбагьуу кьэгьэхьун, лъэпкь зэкьуэтыныгьэм, зэкьуэшыныгьэм мыхьэнэуэ иIэм щыгьуазэ щIын.

Зэрагьэгьуэтыпхьэ зэфIэкIхэр: разделыщлэ зыхыхьэр зытепсэлъыхьыр ягьэубзыхун, темэщIэм нэлуасэ хуэщлын, гупсысэ щIэлъыр зэхегьэщIыкIын, макькIэ гупсэхуу еджэн; эджар зэкIэлъыкIуэу кьыжыIэжын, тхыгьэм и цIэмкIэ зытепсэлъыхьыр налуэ ягьэщIын, тхыгьэр кьыжалэжыфу егьэсэн, тхыгьэм и художественнэ гьэпсыкIэм кIэлъыплъын.

Кьэдгьэсэбэпхэр: зэрылажьэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, я IэдакьэщIэкIхэр, Майм и 1 – м теухуа сурэтхэр, проектор, интерактивнэ доска, компьютер.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КьызэщIэзыкьуэ дакьикьэ

II. Унэ лэжыгьэр щIэплъыкIын

III. Усэ – зэпсалъэ:

- Майм и 1 – р кьынэса?
- Кьынэсац!
- Дунейр дахэу кьэгьэгьа?

- Кьэгьэгьащ!
- Май махуэшхуэр дгьэлъэпIэну?
- ДгьэлъэпIэнуц!
- Удз гьэгьахэр здетхьэжьэну?
- Здетхьэжьэнуц!
- Дыкьэфэну?
- Дыкьэфэнуц!
- Дыджэгуну?
- Дыджэгунуц,
- Абы щыгьуэ феужьэрэкI,
- ФыныдэкI!

– Усэ цIыкIум щэхуу кьеджэн.

– Щэхуу цIыкIуу кьыщIэдзауэ, кIуэ пэтми макьым хэгьахьуэрэ кьеджэн.

– Макь IэтакIэ кьыщIэдзауэ, кIуэ пэтми макьым кIэрыгьэхуурэ кьеджэн.

– Усэ цIыкIум гьэхуауэ кьеджэн.

IV. ТемэщIэм епшэлIэн. Дерсым мурадхэр хуэгьэувын

1. УпщIэхэм жэуап етын:

– Мы усэ цIыкIур сыт зытепсэлъыхьыр? (*Май махуэшхуэм.*)

– Майм и 1 – сыт хуэдэ махуэщI? (*ГуащIэдэкIым, мамырыгьэм, зэкьуэшыныгьэм и махуэ лганIэц.*)

2. Темэм и цIэр яжеIэн, дерсым и мурадхэмрэ зэрагьэгьуэ-тыпхьэ зэфIэкIхэмрэ тепсэлъыхьын.

V. Темэм елэжыын

1. Разделым и цIэм кьеджэн: (*Майм и 1 –р.*)

2. Разделым хыхьэ тхыгьэхэм нэлуасэ зыхуэщIын.

– Сыт а тхыгьэхэр зытепсэлъыхьыр? (*Зэныбжээгьуныгьэм, мамырыгьэм.*)

3. Нап 125 – м ит сурэтымкIэ рассказ цIыкIу зэхэлъхьэн:

– Хэт мы сурэтым щыфлгьагьухэр?

– Анэри сабийри сыт зыщыгуфIыкIыр?

– Сыт сабийм иIыгь бэракь цIыкIум тетхар?

– СурэтыщIым сыт хуэдэ плъыфэхэр кьыгьэсэбэпа?

– Сыт ар кьызыхэкIар?

4. «Хьэрф зэпыгьэзахэр». Хьэрф зэпыгьэзахэм и кIэмкIэ кьыщIэдзауэ, усэм и цIэм кьеджэн:

й а М

5. УсакIуэм нэлуасэ зыхуэщIын. А усэр зытха усакIуэм и унагьуэщIэм кьеджэн: (*Шорэ Хьэсин.*)

– Шорэ Хьэсин итхауэ дызэджахэр дигу къэдывгъэгъэкІыж («*Ин сыхъуащ*», «*Мамэ*», «*ЦІыху сымыхъуу къысхуамыдэ*».)

– Сыт а усэхэр зытепсэлъыхьыр?

6. Усэм къахуеджэн, ушцІэхэмкІэ зэпкърыхын:

а) «Нэ жан». УсакІуэм Май махуэшхуэм сыт хуэдэ псалгъэхэмкІэ зыхуигъазэрэ? Псалгъэхам хэт псалгъэхэр зэрызэкІэ-лъыкІуэр бжыгъэхэмкІэ къэгъэлъэгъуауэ, а сатырым къеджэн:

махуэшхуэ Май ДызыгъэгуфІау
3 2 1

б) «Хьэрф зэпыщІахэр». Лъэпкъыу щыІэм сыт ящІэр? (*Зэлъыкъуэту мэхъуахъуэ*.) Хьэрфхэр зэпыщІауэ, жэуапым къеджэн:

З лъ къу т м хъу хъу
э ы э у э а э

в) «ІэпэІэсэ». Усэ сатырхэм псалгъэ дэгъэхуахэм я пІэкІэ абыхэм я сурэтхэр дэгъэууэрэ, къеджэн:

..... зэдәусәу,

Псә зыІутыр уогъэчәф,

..... нурым хәлыдыкІыу

Май махуэшхуэ, дыпІуошцІәф.

г) Тестыр гъээщІэн. Лъэпкъ зэлъыкъуэтыныгъэр зэрагъэ-лъапІэр усэм дауэ къыхэщрэ? Абы и жэуапыр псалгъэ гупым къыхэгъуэтэн, ар къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэр жэуапым итхэн:

1) уэрәдыфІхэр худоус;

2) лъэпкъ къафэхэр ягъэзащІэ;

3) усэ дахэхэм къоджә.

Жәуап: 1.

7. Псалгъэжъ: «Узэкъуэтмэ – улъэщц».

– Дауэ къывгурыІуэрэ а псалгъэжъыр? (*Узәкъуәтмә, узә-гъусәмә, укъызәдәщІмә, зыр зым укъыщхьэщыжмә – улъэщц, зыри къыптекІуәнукъым, сыт хуэдә гугъуехьри бгуэщІыфынуц, сыт хуэдә Іуэху хьэлгәри псыницІә пхуэхъунуц. Уи гъусэхэм уи гукъеуэр къыбдаІыгъынуц, уи гуфІэгъуэр пхуагъэдәхәнуц. Арац а псалгъэжъым къикІыр. Уи закъуэ сыт хуэдәрәй Іуэхури къохьэлгәкІ, къыбдәщІын улмыІәмә, хәти хәутән уищІынуц, уи жагъуэ хъун къыуапәсынуц. Абы папщІә, узәлгъыкъуэтын хуейщ.*)

8. Фэ дауэрэ вгъэлъапІэрэ Майм и 1 – р?

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

Махуэшхуэ къафэм

Дә дыхуэхьэзырщ,

Адыгә къәфәкІәр

Дахәкъә езыр!

ИпәкІә добакъуэ,

Хуәму докІуәтыж,

ЛъәныкъуәкІә докІуә,

ЗанщІәу догъәзәж.

Зыдогъәджәрәзри

Іәдәбу доувыж.

VII. Темэм адәкІә еләжбын, Гъуэщокъуэ Хьусин и усэр зэпкърыхын.

1. УсакІуэм нәІуасә зыхуэщІын:

Гъуэщокъуэ Хьусин и гъащІәмрә и творческә ләжыгъәмрә (*еггәджакІуэм папщІә*.)

Гъуэщокъуэ Хьусин июным и 2 – м Хьәбәз къуажәм къыщы-хъуащ. Гъуэщокъуэ Хьусин пасәу ләжьән щІидзащ икІи гъащІәр лъәныкъуэ куәдымкІә и щхьәкІә игъәунәхун къыхудәхуащ.

Гъуэщокъуэр шәрджәс усыгъәм и лъабжьәр зыгъәтІылгә усакІуәщ. Абы япә дьдә итхар «Тракторымрә цІыхумрә» рассказы-ращ. Ар традзащ 1934 гъәм адыгә тхакІуәхэм я тхыгъәхәр щызә-хуэхьәса сборникым. Гъуэщокъуэ Хьусин и литературнә ләжыгъәр пищащ 1939 гъәм къыдәкІә сборникымкІә. УсакІуэ щІаләр яхәтащ Москва ирагъәблагъәу, 1935 гъәм СССР – м и тхакІуәхэм я Союзым зәрыхагъыхьам и щыхьәт тхылъ и ІәкІә езы Максим Горький зри-тахәм. И япәрәй усә сборникыр 1940 гъәм къыдәкІащ.

2. Усэм къахуеджән:

– Сыт усэр зытепсэлъыхьыр?

3. Усэм езы еджакІуәхәр егъәджән. Псалгъэ гугъухэм елә-жбын, ахэм къарыкІыр наІуэ щІын, ахэр хәту псалгъәуха зәхәлхьән.

4. Усэм макъкІә къегъәджән, фІуә еджәфу егъәсэн.

5. УшцІэхэмкІә зэпкърыхын, ләжыгъә зәхуәмыдәхәр гъә-зәщІән:

а) «Хәчыхьауә къеджән». Сыт хуэдә къыхуеджәныгъә Хәкум папщІә усакІуэм ищІыр? А сатырхэм тхылъымкІә къеджән.

б) «Нэ жан». УсакIуэм «Ирехъу лъэщ нэхъри» «жыхуиIэр хэт? (Ди цIыхур.) Бжыгъэхэмрэ хьэрфхэмрэ зепэлгытауэ, жэуапыр таблицэм къиджыкIын:

	1	2	3
1	д	ы	ху
2	цI	и	р

в) УсакIуэм щIыхь зыхуэщIыпхъэу хэт илбътэр? А сатырхэр усэм къыхэгъуэтауэ,къеджэн.

г) «IэпэIэсэ». Псалъэухахэм дэгъэхуа псалъэхэм я пIэкIэ сурэтхэр хэгъэувэн икIи къеджэн:

Щрет ену къабзэу,
..... мамыру кърепс!

– А псалъэхэр дауэ къывгурыIуэрэ?

6. Бзэ лэжыгъэхэр:

1) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– Нырырес – (лгыреIэс.)

– Я гур зэхуэкъабзэу – (Iей я гум имылъу.)

2) Мы псалъэхэм мыхъэнэкIэ къапэщIэуэ щапхъэу къэхьын:

– Быдэ – (тIасхгэ.)

– ГуфIэгъуэ – (нэщхгэягъуэ.)

– Лыгъэ зыхэль – (кгэрабггэ.)

3) Мы псалъэухар усэм хэт сатыркIэ зэхуэкIын:

«Дыгъэр зауэм и пшагъуэм щIремыхъумэ». (Дыгъэр мамыру кърепс!)

7. Псалъэжыым къеджэн, зэпкърыхын:

«Зэхъэзэхуэр мэунэри, зэижитIыр мэунэхъу».

VIII. «Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщIу»

– Сыт нобэрей дерсым щIэуэ къэфщIар?

– Сыт къывэхъулIа? Сытым гугъу фыдехъа?

– Сыт ар къызыхэкIар?

– Псалъэухахэр нэгъэсыжын:

1) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

2) Нобэ сэ схузэфIэкIащ

3) Дерс нэужыым мурад сщIащ ...

IX. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ усэ нобэ дызэджахэр?

– Хэт ахэр зытхар?

– Сыт зытепсэлгыхьыр раздел дызыыхьар?

– Фэ дауэрэ вгъэлъапIэрэ Майм и 1-р?

X. «Фи гурылгыр къэфIуатэ». Нобэрей дерсым къывита гукъыдэжыр къэзыгъэлъагъуэ смайликыр тетрадым итхэн. Сыт ар къызыхэкIар?

Унэ лэжыгъэ: зы усэр гукIэ зэгъэщIэн.

ТЕКИУЭНЫГЪЭМ И МАХУЭ

Дерс 24 – нэ: Гъуэщокъуэ Хъусин «Текиуэныгъэшхуэм и махуэ» Бакиуэ Марие «Анэм и гур»

Мурадхэр: разделыщлэ зыхыхьэм нэлуасэ хуэщлын, абы хыхьэ тхыгъэхэр, ахэр зытепсэлтыхьхэр убзыхун, Гъуэщокъуэ Хъусин и усэ «Текиуэныгъэшхуэм и махуэ» жыхуиэмрэ Бакиуэ Марие и рассказ «Анэм и гур» жыхуиэмрэ нэлуасэ хуэщлын; пычыгъуэкIэ зэпымыудауэ псалгэ псокIэ я къеджэкIэр егъэ-фIэкIуэн; кыызэджар жаIэжыфу егъэсэн; псалгэухам и кIэм щыт дамыгъэхэм елытауэ гъэхуауэ егъэджэн; я бзэм зегъэу-жыын; гупсысэу егъэсэн; я зэфIэкIхэм хэгъэхуэн; ди Хэкур зэрыпхуакIуэхэм щызыхъумахэм я фэеплгыр ямыгъэкIуэду зэрахъэну кыыхуеджэн; нэмыцэхэм кыыдащIылIа зауэм цIы-хухэм бэлыхуэ ятрилгъхам щIэгъэдэлун.

Зэрагъэгъуэтыпхэ зэфIэкIхэр: разделыщлэ зыхыхьэр зы-тепсэлтыхьырыгъэубзыхун, темэщIэм нэлуасэ хуэщлын, гупсысэ щIэлгыр зэхегъэщIыкIын, макъкIэ гупсэхуу еджэн; зэджар зэкIэлгыкIуэу кыыжыIэжын, тхыгъэм и цIэмкIэ зытепсэлты-хьыры нэлуэ ягъэщIын, тхыгъэр кыыжаIэжыфу егъэсэн, тхы-гъэм и художественнэ гъэпсыкIэм кIэлгыплгын, еджакIуэхэм тхыгъэм и кIэр зэхъуэкIауэ адэкIэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажыэ тетрадь, тхакIуэхэм я пор-трет, я IэдакъэщIэкIхэр, Майм и 9- м теухуа сурэтхэр, ком-пьютер, проектор, интерактивнэ доска.

Дерсыр зэрэкиуэкIынур

I. КыызэщIэзыкъуэ дакыкыэ.

II. Унэ лэжыгъэр щIэплгыкIын.

III. Бзэгъэлажыэ:

Текиуэныгъэм и махуэ,
Лыхъужыгъэм и махуэ,
Адэжы Хэкур лыгъэщIапIэт,
Зыхъумахэр догъэлгъапIэ.
Тщымыгъушцэу ди гум илгъц,
Мывэ сынхэр я фэеплгъц,
Лыгъэ щапхъэу кыытхуэнащ
Бгъэгу медалкIэ щIэгъэнар.

– Усэ цIыкIум макъ лгъагэкIэ къеджэн.

– Усэ цIыкIум гъэхуауэ къеджэн.

IV. Темэм ешэлIэн. Дерсым мурадхэр хуэгъэувын.

1. Тхылгъым и нап.157 – р кыызэлухын, разделыщIэм и цIэм къеджэн.

2. УшцIэхэм жэуап етын:

– Сыт хуэдэ Текиуэныгъэм и махуэу ялгытэр?

– Сыт щыгъуэ Хэку зауэшхуэр кыыщегъар?

– Хэт ди кыэралым кыытеуар?

– Дауэ яхъума ди сэлэтхэм я Хэкур?

3. Разделым ириплгъэн, абы хыхьэ тхыгъэхэм я цIэхэм къеджэн:

– Сыт зытеухуар мы разделым хыхьэ тхыгъэхэр?

4. Нап. 157 –м ит сурэтымкIэ рассказ кIэщI цIыкIу зэхэ-лгъхьэн:

– Хэт сымэ сурэтым щыфлгъагъухэр?

– Дадэр зауэм зэрыхэтар сыт нэрылгъагъу зыщIыр?

– Сыт хыджэбз цIыкIум ищIэр?

– Блыным фIэль сурэтым сыт кыыдыгъащIэр?

– Сыт хыджэбз цIыкIур дадэ щIехъуэхъур?

V. Зыгъэпсэхугъуэ дакыкыэ.

VI. Темэм адэкIэ елэжыын

1. УсакIуэм нэлуасэ зыхуэщIын. Усэр зытхам и унагъуэцIэм къеджэн.

2. Гъуэщокъуэ Хъусин тепсэлтыхьын:

– Гъуэщокъуэ Хъусин дэ нэлуасэ зыхуэтщIагъэххэщ. Сыт хуэдэ абы и усэу дызэджар?

– Сыт ар зытепсэлтыхьыр?

– Хэт гукIэ кьытхуеджэн а усэм?

3. Усэм кьахуеджэн:

– Дауэ дыIуцIэрэ ТекIуэныггьэшхуэм и махуэм?

4. Усэм езы еджакIуэхэр еггьэджэн. Псалгэ гуггьухэм елэжын. Ахэр хэту псалгэуха зэхэлгьхэн.

5. Усэм макькIэ кьеггьэджэн. ФIыуэ еджэфу еггьэсэн.

– Дауэ уеджэн хуей мы усэм? Сыт абы и цхьэусыггьуэр?

6. УпцIэхэмкIэ зэпкьрыхын, лэжыггьэ зэхуэмыдэхэр гьэ-зэцIэн:

а) Тестыр гьээзцIэн. ТекIуэныггьэм и махуэр цаггьэлгьапIэр кьэзыггьэлгьаггьуэ бжыггьэр жэуапым итхэн:

1) Майм и 1 – м; 2) Майм и 9 –м; 3) Мартым и 8 – м
Жэуап: 2.

б) «Зэггьусэ – зэфэггьуэ». Дауэ дыIуцIэрэ текIуэныггьэм и махуэм? (ГуфIэггьуэ инкIэ.) А упцIэм и жэуапыр таблицэм кьиджыкIын, псалгэ кьэс зы плыггьэфу лэжын:

	гу	фI	
и	н	э	ггьу
	кI	э	э

в) «Псалгэ кIуэдахэр». Усэ сатырхэм псалгэ дэггьэхуэхэр дэггьэувэжын:

Кьэралпсоми я

Ди халгьхьащ.

– А псалгэхэр дауэ кьывгурыIуэрэ?

– А зауэм цIыху дапцэ хэкIуэда ?

г) «Хэчыхьауэ еджэн». Хэт цIыхь зыхуэфашцэу усакIуэм ибжыр? А сатырхэр усэм кьыхэггьуэтэн икIи кьеджэн.

7. Бзэ лэжыггьэхэр:

1) НэггьуэщIу дауэ жышIэ хгьуну?

– ДыIуоцIэ – (дыпожьэ.)

– Тщыггьупщэкгьым – (дигу ихукгьым.)

– Я гуацIэ халгьхьащ – (я кгару халгьхьащ.)

2) Мы псалгэхэм мыхьэнэкIэ кьапэщIэуэ цапхьэу кьэхьын:

– ЛIыхгьужь – (лIыггьэншэ.)

– ГуфIэггьуэ – (нэщхгьеяггьуэ.)

3) А махуэм мыхьэнэшхуэ зэриIэр сыт хуэдэ псалгэхэмкIэ кьыIуатэрэ усакIуэм? (ГуфIэггьуэ инкIэ дыIуоцIэр, дэ тцыггьуэ-пцэкгьым а махуэр, гукIи псэкIи зыхыдошIэр.)

8. Дауэ фегупсысрэ, апхуэдиз зи лгьэшаггь нэмыщэхэм дауэ ди зауэлIхэр текIуэн яхузэфIэкIа? (Ди зауэлIхэм я Хэкур яхгьу-мэти, кгьэралым цIыхуу исыр зы бынунаггьуэм хуэдэу зэлгьы-кгьуэувати, зауэлIхэм лIыггьэ зэрахгьэти, я ггацIэм щысхьыж-хэтэкгьыми.)

9. ТекIуэныггьэр кьытхуэзыхьа зауэлIхэм дауэ дахущы-тын хуей?

10. А зауэшхуэм хэтауэ хэт фэ фцIэрэ?

11. А махуэр фэ дауэ вггьэлгьапIэрэ? Абы кьытепсэлгьыхьын.

12. «Конкурс – зэпеуэ». ТекIуэныггьэм, мамырыггьэм теу-хуауэ хэт нэхьыфIу усэ кьеджэн.

13. Псалгэжь: ЛIэнми лIыггьэ хэлгьщ.

– А псалгэжьым кьикIыр дауэ кьывгурыIуэрэ?

VII. БакIуу Марие и рассказ «Анэм и гур» жыхуиIэм елэжын.

1. БакIуу Марие и сыт хуэдэ тхыггьэ дызэджар? («Ггьатхэ пцэдджыжь уэфIым».)

– Сытыт а рассказыр зытепсэлгьыхьыр?

– Ггьатхэм и нэцэнэу сыт хуэдэт абы кьыщыггьэлгьэггьуэхэр?

– Хэт абы башышхуэ иIыггьыу псыхгьуэм дихуэр? (Кгьазхэмрэ шырхэмрэ.)

– Кгьазыхгьужьым теухуауэ зыггьэпсэхуггьуэ дакгьикгьэм зэд-ггьэщIар дигу кгьэдывггьэггьэкIыж.

VIII. Зыггьэпсэхуггьуэ дакгьикгьэ:

Кгьазыхгьужьу бзаджэжь,
Уи пцэ кIыхьыр мыпхуэдэу хыбош,
Уи дамэхэр мыпхуэдэу бошэщI,
ЗыбггьэщIаггьуэу мыпхуэдэу боутхыпщI,
Узебырфэу мыпхуэдэу узокIуэ,
Узэпкьырылэлу мыпхуэдэу узожэ!
Уай, кгьазыхгьужьыр кьытхуожэ,
ЖгьэрыжэкIэ дывггьэтIысыж!

IX. Темэм адэкIэ елэжын

1. Нап. 161 – м ит сурэтым ирилэжын:
 - Хэт сымэ сурэтым кышцыгьэлэжыуар?
 - Сыт шэнтэм тес щIалэ цIыкIум ищIэр?
 - Сыт псори тегьэчынауэ щIалэ цIыкIум щIедэлур?
 - Дэнэ псымор кыздратхыкIыр?
2. Рассказым кыахуеджэн:
 - Сытыт Жалдуз зыпэплэр?
3. Рассказым еджакIуэхэр егьэджэн:
 - Сыт хуэдэ зэман рассказыр зытепсэлгыхыр?
4. МакькIэ кьегьэджэн, рассказыр IыхьэкIэ зэпыудын.

План зэхэлхьэн:

План:

- 1) Жалдуз и кьуэм и псымом поплгэ.
- 2) Поштзехьэм Жалдуз егьэгуфIэ.
- 3) Кьуэ нэхьыжыым и псымор.
- 4) Анэм и гум зыхищIэр.
5. УпщIэхэмкIэ зэпкырыхын, лэжыгьэ зэхуэмыдэхэр гьэ-зэщIэн:

а) «Зэгьусэ – зэфэгьу». Сыт Жалдуз жэщкIэ кыхэщтыкIыу щIэжейр? (И кьуэр зауэм шыIэт.) Абы и жэуапыр таблицэм кьиджыкIын, псалгэ кьэс зы плгыфэу лэжын:

	и	кьу	щ	ы
з	а	э	р	Iэ
	у	э	м	т

б) Тестыр гьээщIэн. Пошттым пэплгэу дэнэт фызыжыыр здэкIуэр? Жэуапыр кьэгьуэтын:

1) гьунэгьум; 2) псыхьуэм; 3) бжэпэм.

Жэуап: 3.

в) Хэтыт Жалдуз зыпэплэр?

г) «Хэчыхьауэ кьеджэн». И кьуэм и псымо зэриIыгыр кышцыжриIэм Жалдуз сыт хуэдэ щытыкIэм иува? А псалгэ-хэр тхыгьэм кыхэгьуэтауэ, кьеджэн. (Анэр хуабжыу гуфIащ.)

д) Сыт хуэдэ и кьуэрарат ар зи псымо кьэкIуар?

6. Бзэ лэжыгьэхэр:

- 1) НэгьуэщIу дауэ жыпIэ хьуну?
 - Зауэр кьежыат – (зауэм щIидзат.)
 - Дуней гуфIэгьуэр кыльгысауэ – (хуабжыу гуфIэу.)
 - Хьыбар кыIэрыхьэнут – (хьыбар кыльгэлэсынут.)

- 2) Мы псалгэхэм мыхьэнэкIэ кьапэщIэуэ кьэгьуэтын:
 - Щыгьупщэжащ – (игу кьэкIыжащ.)
 - ЩогуфIыкI – (иронэщхьей.)

3) Мы псалгэухар тхыгьэм хэткIэ зэхьуэкIын: «Фызыжыым ищIэжкыым жэщкIэ тыншу щыжеар». (Фызыжыым жэщкIэ кыыхэмыщтыкIыу щыжеар щыгьупщэжащ.)

7. Планым тегу рассказыр кыжыIэжын.

8. Хэку зауэшхуэм теухуауэ сыт хуэдэ рассказ феджа?

- Хэт ар зытхар?
- Сыт зытепсэлгыхыр?
- Сыт хуэдэ лIыхьужь абы хэтхэр?

Х. «Ди лэжыгьэм уасэ хуэтщIу»

- Сыт нобэрей дерсым щIэуэ кьэфщIар?
- Сыт кывэхьула? Сытым гугьу фыдехьа?
- Сыт ар кызыхэкIар?
- Псалгэухахэр нэгьэсыжын:

- 1) Сэ нобэ щIэуэ кьэсщIащ ...
- 2) Нобэ сэ схузэфIэкIащ
- 3) Дерс нэужыым мурад сщIащ ...

XI. Дерсыр кьэпщытэжын

-Сыт хуэдэ тхыгьэ нобэ дызэджахэр?

- Хэт ахэр зытхар?
- Раздел дызыхьыар сыт зытепсэлгыхыр?
- Фэ дауэрэ вгьэлгьапIэрэ ТекIуэныгьэм и махуэр?

XII. «Фи гурылгыр кьэфIуатэ». Нобэрей дерсым кыывита гукьыдэжыр кьэзыгьэлгьагьуэ смайликыр тетрадым итхэн. Сыт ар кызыхэкIар?

Унэ лэжыгьэ: усэр гукIэ зэгьэщIэн, тхыгьэм кьеджэн, кыжыIэжын.

ИҮЭРЫИУАТЭ

Дерс 25 – нэ: Хэт и хьуплэ? Къру, къру!

Мурадхэр: разделищлэ зыхыхьэм нэлуасэ хуэщлын, абы хыхьэ тхыгьэхэр, ахэр зытепсэлтыхьхэр убзыхун; адыгэ таурыхь «Хэт и хьуплэ?» жыхуилэмпрэ усэ – зэпсалгэ «Къру, къру!» жыхуилэмпрэ нэлуасэ хуэщлын; пычыгьуэклэ зэпымы-удауэ псалгэ псоклэ я кьеджэклэр егьэфлэклуэн; кьызэджар жалэжыфу егьэсэн; псалгэухам и клэм цыт дамыгьэхэм елгы-тауэ гьэхуауэ егьэджэн; я бзэм зегьэужьын; гупсысэу егьэсэн, я зэфлэклэхэм хэгьэхьуэн; луэрылуатэм и мыхьэнэм тепсэлтыхьын.

Зэрагьэгьуэтыпхьэ зэфлэклэхэр: разделищлэ зыхыхьэр зытепсэлтыхьырыгьэубзыхун, темэщлэм нэлуасэ хуэщлын, гупсысэ щлэлгыр зэхегьэщлгыклын, макьклэ гупсэхуу еджэн; зэджар зэклэлгыклуэу кьыжылэжын, тхыгьэм и цлэмклэ зытепсэлтыхьыры налуэ ягьэщлын, тхыгьэр кьыжалэжыфу егьэсэн, тхыгьэм и художественнэ гьэпсыклэм клэлгыплгын, еджаклуэхэм тхыгьэм и клэр зэхьуэклуауэ адэклэ пегьэдзэн.

Кьэдгьэсэбэпхэр: къру, щынэ сурэтхэр, таурыхь зэрыт тхылгьхэр, компьютер, проектор, интерактивнэ доска.

Дерсым и еклуэклыклэр

I. Кьызэщлэзыкьуэ дакьикьэ.

II. Унэ лэжыгьэр щлэплгыклын.

III. Псынщлэрыжылэ:

Мо щынэ фыщлэ цы фыщлэр

Уи закьуэ уи щынэ фыщлэ цы фыщлэ?

Ар псоми ди зэхуэдэ

Щынэ фыщлэ цы фыщлэщ.

– Псынщлэрыжылэр псынщлэу, ауэ зэхэщлгыклауэ жылэу зегьэсэн.

IV. Темэм ешэллэн. Дерсым мурадхэр хуэгьэувын

1. Упщлэхэм жэуап етын:

– Сыт псынщлэрыпсалгэр жанрклэ зыхыхьэр? (*Луэрылуатэм.*)

2. Зэпсэлгэныгьэ егьэклуэклын: луэрылуатэр льэпкь щлэинщ.

Япэм тхыбзэ щыщымылэм, льэпкьым и хьыбарыжьхэр, и таурыхьхэр, шыпсэхэр, адыгэ уэрэдыжьхэр, кьебжэклэхэр, псалгэжьхэр нэхьыжьхэм щлэблэм хуалуатэурэ ирагьащлэу щытащ. Аращ луэрылуатэ жыхуилэм кьиклри: зыр зым хуалуатэ жэуэ.

Луэрылуатэр льэпкьым и мылгыкущ, и гьэтлгылыгьэщ. Луэрылуатэм налуэ кьещлэ льэпкьым и зэхэщлгыкыр, и цэнхабзэм и инагьыр. Луэрылуатэм кьегьэлгьагьуэ ди льэпкьым и блэклар, хьуэпсаплэ илахэр, зэхэтыклэ кьыдэгьуэгурыклуэу щытахэр. Луэрылуатэр пкьыгьуэ куэду зэхэлгыщ.

3. Дерсым и темэмрэ и мурадхэмрэ яжелэн, зэрагьэгьуэтыпхьэ зэфлэклэхэм тепсэлтыхьын.

4. Разделищлэм нэлуасэ хуэщлын:

– Разделищлэм ириплгэн, абы хыхьэ тхыгьэхэм я цлэхэм кьеджэн, сурэтхэр зэпыплгыкын.

– Сыт хуэдэ тхыгьэ дызэджену темэм хыхьэхэр?

V. Темэщлэм елэжын

1. Нап. 164 – м деж ит псысэм елэжын.

2. Псысэм кьахуеджэн:

– Сыт псысэр зытепсэлтыхьыры? (*Дыгьужь, щынэ.*)

3. Псысэм езы еджаклуэхэр егьэджэн. Псалгэ гугьухэм елэжын, ахэр хэту псалгэуха зэхэлгыхьэн.

4. Псысэм макьклэ кьеджэн. Фыгуэ, зэхэщлгыклауэ еджэу егьэсэн.

5. Упщлэхэмклэ зэпкьрыхын, лэжыгьэ зэхуэмыдэхэр гьэзэщлэн:

а) «Псалгэ клуэдахэр». Псалгэухахэм псалгэ дэгьэхуахэр дэгьэуэжын:

Дыгьужь мэзым кьыщлэклащ.

Щынэрмурад ищлащ Дыгьужьыжыым.

б) «Хэчыхьауэ кьеджэн». Упщлэхэм я жэуапхэр псысэм кьыхэгьуэтауэ, кьеджэн:

– Сыт хуэдэ псалгэхэмкIэ Дыггужьыжыым Шцынэм зыхуи-
гъазэрэ?

– Сыт хуэдэ жэуап Шцынэм Дыггужьыжыым къритыжар?

в) Тестыр гъээзэцIэн. Сыт Шцынэмрэ Дыггужьыжыымрэ
зэрызэгурылуар? (*Шыхьэт къашэну.*) УпщIэм и жэуапыр бжы-
гъэкIэ къэгъэлгъэгъуэн:

1) Шцынэр хъупIэм хэкIыжыну; 2) Дыггужьыым Шцынэм и
гугъу имыщIыну; 3) Шыхьэт къашэну.

Жэуап: 3.

г) Хэт Дыггужьыым щыхьэту къишар? А упщIэм и жэуапым
хьэрфхэм и кIэмкIэ кыщIэдзауэ, къеджэн:

Э Ж А Б

– Бажэм жиIа псалгэхэм къеджэн.

д) Сыт и щыхьэусыгъуэр Дыггужьыри Бажэри щIыщIэпхъуэ-
жахэм?

е) ХъупIэр хэт кыыхуэнэжа ?

6. Бзэ лэжыгъэхэр:

1) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– Ныбаджэ – (*мэжэщIалIэ.*)

– КъысхуэщI си унафэщ – (*жыпIэр сицIэнуш.*)

– Лей епхащ – (*мышгъумыщIэ епцIащ.*)

2) Мы псалгэхэм мыхьэнэкIэ къапэщIэуэ щапхъуэ къэхьын:

– ЩIэгубжыащ – (*едэхэщIащ.*)

– Хьэрэм – (*хьэлэл.*)

3) Мы псалгэхуар тхыгъэм хэткIэ зэхъуэкIын: «ХъупIэр
зейм Iэрыхьэжащ». (*ХъупIэр зейм кыыхуэнэжащ.*)

4) Тестыр гъээзэцIэн. Дыггужьыжыым хьэм кърисщIахэр
къээзыгъэлгъагъуэ псалгэхэм я бжыгъэр жэуапым итхэн:

1) кыыжъэхэпхъуащ;

2) щIым хигуащ;

3) къебэнащ;

4) ерагъмыгъуэкIэ IэщIэкIыжащ

Жэуап: 1, 2, 4,

5) Тестыр гъээзэцIэн. Шцынэмрэ Дыггужьыымрэ яхужыпIэ
хъуну псалгэхэр зэхэтхыкIауэ, таблицэм итхэжын:

ЯхужыпIэ хъунухэр

Псэуцхъэхэр

1) гуцIэгъуншэ;

А. Шцынэ;

2) губзыгъэ;

Б. Дыггужь

3) ныбаджэ;

4) Iэсэ цIыкIу

1	2	3	4
Б	А	Б	А

7. Сыт мы псысэм и гупсысэ нэхъыщхьэр? (*Ией пцIауэ кып-
щIэкIуэнукъым.*)

8. Сыт хуэдэ адыгэ псалгэжъ кыыхуэпхъ хъуну мы псысэм?
(*Иниц жыпIэу ущымышына, цIыкIуш жыпIэу утемыгушхуэ.*)

9. Псысэм гуэшауэ къеджэн.

10. Псысэр къэгъэлгъэгъуэн (*инсценировать.*)

11. Псалгэжъ: Ией пцIауэ, фIым ущымыгугъ.

– Мы псалгэжыри дауэ кыывгурылуэрэ ?

12. Къуажэхъ: Мэл кIапэ ещэу мэз къэущыхъ. (*Дыггужь.*)

– Сыт хуэдэ псысэхэр иджыри фцIэрэ ?

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакыккъэ:

Шцынэ цIыкIум тлейуэ бжыакъуэр

МэщIыкIей,

Нобэ пцIантIэм дэтц и закъуи

МэкъуейщIей.

Джэджъей цIыкIухэр зэблигъэжу

Ар допкIей,

Адакъэжъ зызыгъэхъыжъэр

Егъэлгъей.

VII. Усэ – зэпсалгэм елэжыын:

1. Тхылгъым и нап. 168 – м ит къебжэкIым къеджэн:

– Сыт къебжэкIыр зытепсэлгъыхьыр? (*Кърум.*)

2. Дерсым и темэмрэ и мурадхэмрэ ажеIэн, зэрагъэгъуэты-
пхъэ зэфIэкIхэм тепсэлгъыхьын.

3. Сыт хуэдэ усэ – зэпсалгэ дэ зэдгъэщIахэр? Дигу къэды-
вгъэгъэкIыж.

4. Усэ – зэпсалгэм къахуеджэн:

– Сыт зытепсэлгъыхьыр усэ – зэпсалгэр?

5. Усэ зэпсалгэм езыхэр егъэджэн. Псалгэ гугъухэм елэжыын.

6. Усэ – зэпсалгэм макъкIэ къеджэн. ФIыуэ еджэфу егъэсэн.

7. УпщлэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыгыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэ-
зэщлэн:

а) «Нэ жан». Дэнэ кърур здызелъатэр? Псалгъэхэр екъуакIэ
зэшэлIауэ, а упщлэм жэуап етын:

Ущолгъатэр	бгыжъхэм я щыгухэм
Уоплгъэ	гуэлхэм я гъуджэм
Укъош	уэгу къабзэм
Шэдхэм	бдзэжъей уцошэр

б) Дэнэ кърухэр кыыздикIыр? (*Тундрэ шэдхэм.*)

в) Сыт кърухэр щIыпIэ хуабэм щIэлъатэм и щхъэусыгыуэр?

г) Сыт хуэдэбгымы усэ – зэпсалгъэм кыыхэщыр? (*Къушхъэхъу.*)

д) Зэпсалгъэныгъэ егъэкIуэкIын: Къушхъэхъу щIыналгъэ.

Сыту щIыпIэ дахэ Къушхъэхъу щIыналгъэр! Псышхуэ ежэхым
и Iуфэм бгъурыт гъуэгу нэшэкъашэм Къушхъэхъу лъапэ ухуешэ.
Удэллгъеймэ, мээ зэщлэхэм бгыжъхэр ягъэщIэрашIэ. Уеплгъыхмэ,
къуэ кIуэщIыр куууши, псэр егъэгузавэ. Мээ тхъэмпэ Iувхэм дыгъэ
бзийхэр фIэщIащ, жыг епэр IэфIым бжъэхэр епщIащ, хъуар къа-
бзащэщи зыщыбгъэнщIыркъым. Фащэ щхъуантIэм егъэщIэрашIэ
хъуреягъыр. Пщэдджыжъ уэсэпсым хэлъ удз земыфэгъухэм я гъэ-
гъахэр дыгъэ бзийхэм хуагъэщIейри хагъэпскIыхъ. Дуней хъуэпсэ-
гъуэщI! Къушхъэхъу къруршыжъхэм я кърур дзакIэхэр дыгъэм полыд.

е) «Хъэрф кIуэдахэр». Дауэ кърум кыызэригъээжынуур?
(*Гъатхэ дахэр и гъусэу.*) Псалгъэхэм хъэрфзешэхэр дэгъэувэ-
жауэ, къеджэн:

Гъ . т х . д . х . р и гъу с . .

8. Бзэ лэжыгыгъэхэр:

1) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– Гуэл – (*псы хъурей.*)

– Щисхащ гъэмахуэр – (*щызгъэкIуащ.*)

– Тхъуащ – (*хужь хъуащ.*)

2) Мы псалгъэхэм мыхъэнэкIэ къапэщIэуэ щапхъэу къэхьын:

– КIуэдащ – (*кгъээгъэтыжащ.*)

– Дяпэгъэ – *мы гъэм.*)

3) Мы псалгъэхуар усэ – зэпсалгъэм хэткIэ зэхъуэкI: «Гъатхэ
щIэрашIэр къэсмэ, си гъусэу сыкъэкIэжынууш». (*Гъатхэ щхъуан-
тIэр си гъусэу кгъээгъээзэнищ дяпэгъэ!*)

9. Усэ – зэпсалгъэм зэпрудзыжурэ къегъэджэн.

10. Нап. 168 – м ит къуажэхьым къеджэн.

11. Кърум теухуауэ сыт хуэдэ таурыхъ е усэ фщIэрэ?

VIII. «Ди лэжыгыгъэм усэ хуэтщIу»

– Сыт нобэрей дерсым щIэуэ къэфщIар?

– Сыт кыывэхъулIа? Сытым гугъу фыдехъа?

– Сыт ар кызыыхэкIар?

– Псалгъэхуахэр нэгъэсыжын:

1) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

2) Нобэ сэ схузэфIэкIащ

3) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

IX. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ дызэджахэр?

– Сыт зытепсэлгъыхьыр раздел дызыыхьар?

– Сыт IуэрыIуатэм хыхъэхэр?

– IуэрыIуатэм щыщу фэ сыт нэхъ фигу ирихьыр? Абы кыы-
тепсэлгъыхьын.

X. «Фи гурылгъыр къэфIуатэ». Нобэрей дерсым кыывита
гукъыдэжыр къэзыгъэлгъагъуэ смайликыр тетрадым итхэн.
Сыт ар кызыыхэкIар?

Унэ лэжыгыгъэ: усэр гукIэ зэгъэщIэн, псысэм къеджэн,
кыыжыIэжын.

Мэракгуащцэр зи шхапцэ,
Нанэ и лэфыщэ,
Дадэ и гьэфцэн.

САБИЙХЭР ХЪУМЭНЫМ И ДУНЕЙПСО МАХУЭ

Дерс 26 – нэ: Адзын Мухьэмэд «Сабийхэм я махуэ»

Мурадхэр: разделыщцэ зыхыхьэм нэлуасэ хуэщцын, абы хыхьэ тхыгьэхэр, ахэр зытепсэлгыыхьэр убзыхун, Адзын Мухьэмэд и тхыгьэ «Сабийхэм я махуэ» жыхуицэм нэлуасэ хуэщцын; пычыгьуэкцэ зэпымыудауэ псалгэ псокцэ я кьеджэцэр егьэфцэцэ; кьызэджар жалэжыфу егьэсэн, псалгэухам и кцэм щыт дамыгьэхэм елгытауэ гьэхуауэ егьэджэн, я бзэм зегьэужыын, гупсысэу егьэсэн, я зэфцэцхэм хэгьэхьуэн.

Зэрагьэгьуэтыпхьэ зэфцэцхэр: разделыщцэ зыхыхьэр зытепсэлгыыхьэр ягьэубзыхун, темэщцэм нэлуасэ хуэщцын, гупсысэ щцэлгыр зэхегьэщцыкцын, макькцэ гупсэхуу еджэн; зэджар зэцэлгыкцэу кьыжыцэжын, тхыгьэм и ццэмкцэ зытепсэлгыыхьэр налуэ ягьэщцын, ар кьыжалэжыфу егьэсэн, рассказыым и художественнэ гьэпсыкцэм кцэлгыплгыын, еджа-кцэухэм тхыгьэм и кцэр зэхьуэцэу адэцэ пегьэдзэн, сабийхэр хьумэным мыхьэнэу ицэр, абы кьэралыр зэрыкцэлгыплгыр гурыцэуэ гьуэщцын.

Кьэдгьэсэбэпхэр: зэрылажьэ тетрадь, тхакцэухэм я портрет, я лэдакьэщцэцхэр, сабийгьуэ насыпыцэ теухуа сурэтхэр, интерактивнэ доска, проектор, компьютер.

Дерсым и екцэуэцэ

I. Кьызэщцэзыкьуэ дакьыкьэ.

II. Унэ лэжыгьэр щцэплгыкцын.

III. Бзэгьэлажьэ:

Сабийгьуэ насыпыцэ,
Чышым тесу кьэзыжыкь,
Джабэ нэкцэуэ зи кцэуэцэ,

– Бзэгьэбзэрабзэм гьэхуауэ кьеджэн.

IV. Темэм ешэцэ. Дерсым мурадхэр хуэгьэувын

1. Разделыщцэ нэлуасэ хуэщцын:

– Тхылгыр нап.177 – м деж кьызэцэуын. Разделым и ццэм кьеджэн.

2. Разделым ириплгэн, сурэтхэр зэпыплгыыхьын, темэхэм кьеджэн.

3. Дерсым и темэмрэ и мурадымрэ яжецэ, зэрагьэгьуэтыпхьэ зэфцэцхэм тепсэлгыыхьын.

4. Тхылгыым ит сурэтымкцэ рассказ кцэщцэ цыкцэу зэхэлхьээн:

– Сыт сурэтым щыфлгьагьур?

– Сыт сабийхэм ящцэ?

– Абыхэм я гукьыдэжыр дауэ сурэтым кьыхэщцэ?

– Абыхэм сурэт ящцэ сьт зытеухуар?

5. Зэпсэлгэныгьэ егьэцэуэцэ: Сабий дыгьэщцыгьэ.

Сабийр адэм и гуфцэуэ анэм и гьэфцэщцэ, гьащцэм и уэздыгьэ дыгьэщцыгьэ бынщ. Сабийр хэти егьафцэ, ар хэти фцэщцэ. Ар дуней гьэдахэщ, насыпыр зыпыщцэщ. Сабийр угьурлыгьэщ, нэхугьэщ, лэпкьым и кьуэпсцэ, унагьуэм и шхэпсцэ. Сабийр ягьафцэу кьагьэтэдж, псалгэ дахэ жрацэ, цыхугьэм хуагьасэ, фцым хуауэщцэ. Сабий дыхьэщцэ макьым уи гущцэ егьэнщцэ, кьуалэбзу пшыналгэуэ зэролгэ. Сабийгьуэр фцыгьуэр зыхужацэ, дахэр зыпагьаплгэ, гугьэ бзийкцэ гьэнщцэ, цыху гурыщцэ лэфцэ псэм кьызыхуигьэщцэ дуней телгыдэжэщ.

V. Темэм адэцэ елэжыын

1. Тхыгьэр зытха Адзын Мухьэмэд и гьащцэмрэ и творчествэмрэ кьытегьэзэжыын.

2. Тхыгьэм кьахуеджэн:

– Сыт кьэрал унафэщцэ сабийхэм щцэпылгыр?

3. Тхыгьэм езыхэр кьегьэджэн. Псалгэ гугьухэм елэжыын.

4. Тхыгьэм макькцэ кьеджэн. Фцэуэ еджэфу егьэсэн.

5. Ущцэцэщцэ зэпкьырыхын, лэжыгьэ зэхуэмыдэхэр гьэзэщцэ:

а) «Хэчыхьауэ къеджэн». Сыт хуэдэ махуэ июным и 1–м ягъэлъапIэр? А сатырхэртхылтым кыыхэгъуэтэн икIи къеджэн.

б) Тестыр гъээщIэн. Сыт щыгъуэ сабийхэр хъумэным и махуэр япэ дыдэ цагъэлъапIар? Жэуапыр къэгъэлъэгъуэн.

Жэуап: 2.

– Къэралым сыт хуэдэ Iуэхугъуэхэр зэфIихрэ сабийхэр насыпыфIэ хъун папщIэ?

в) «Нэ жан». Къэралыр сыт хуэдэ щIэблэ кыщIэхъуэну зыхуейр? (*ЩIэблэ лъэрыхь, акъылыфIэ, еджа.*) А упщIэм и жэуапыр таблицэм кыиджыкIауэ, псалгъэ къэс зы плъыфэкIэ лэжын:

	а	къ	ы	е	дж
лъ	э	ы	л	ы	а
	р	ы	хь	фI	э

г) Зэпсэлъэныгъэ егъэкIуэкIын: Сыт хуэдэ щIэблэ дызы-хуейр?

Сыт хуэдэ сабийри гукIи псэкIи адыгэу щытын хуейщ, и IуцагъкIэ, къабзагъкIэ, пэжагъкIэ, хьэл-щэн дахэкIэ, щIэныгъэ куукIэ адреи лъэпкъхэм къахэщ, сыт и лъэныкъуэкIи зэрэфIэкIуэnum пылгу, жагъуэгъур имыгъэгуфIэу, тегушхуэ-гъафIэ закъримыгъэщIу, пщIэ зыхуригъэщIу.

Гу щабэу, хьэлэлу, гукъэкI иIэу щытын хуейщ щIэблэ кыитщIэхъуэр. Зыхэт гупым щызекIуэ хабзэм, я хьэл-щэнхэм задригъэкIуфIу щытын хуейщ. Нэхъыжхэм, адэ-анэм, гъэ-сакIуэ-егъэджакIуэхэм, гъунэгъухэм яхуэфашцэу пщIэ яхуищIу, абыхэм ягу зримыгъабгэу, щапхъэ ятрихыгу зригъэсэн хуейщ.

д) «Хьэрф кIуэдахэр». Апхуэдизу къэрал къахуэсакътым езы сабийхэр дауэ пыкъуэкIыжын хуей? Псалгъэхэм хьэрф дэ-гъэхуахэр дэгъэувэжауэ, а упщIэм и жэуапыр къеджэн:

фI...уэ е ... эн, ж...Iэ...а...эу щ...т...н.

е) Тхыгъэм и икIэрей сатырхэр зэгъэщIэн.

6. Къуажэхь: Пщым и пщыж, жиIэу хъуар зыхуащIэ. (*Сабий.*)

Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

Ди Iэ цIыкIухэр зэроубыдри
Дэ кыдошIыр лъабэдий,
Дызэгъусэу Iэрубыду
ДыдопкIей, дыдолъей.
Псынэ цIыкIум дыIуохъэ,
Мывэ щылтым дотIысэх,
Ди Iэ цIыкIухэр дотхьэщI,
Ди напэм щIыдокIэ,
ДыщIыкIейурэ зыдоутх.
Тхытхыгу дыкыщIопхъуэж!

VI. «Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщIу»

- Сыт нобэрей дерсым щIэуэ къэфщIар?
- Сыт кыывэхъула? Сытым гугъу фыдехъа?
- Сыт ар кызыыхэкIар?
- Псалгъэухахэр нэгъэсыжын:
- 1) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...
- 2) Нобэ сэ схузэфIэкIащ
- 3) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

VII. Дерсыр къэпщытэжын

- Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ дызэджар?
- Хэт ар зытхар?
- Сыт зытепсэлъыхьыр раздел дызыыхьар?
- Фэ дауэрэ вгъэлъапIэрэ сабийхэр хъумэным и Дунейпсо махуэр? Абы кыытепсэлъыхьын.

VIII. «Фи гурылгыр къэфIуатэ». Нобэрей дерсым кыывита гукъыдэжыр къэзыгъэлъагъуэ смайликыр тетрадым итхэн. Сыт ар кызыыхэкIар?

Унэ лэжыгъэ: тхыгъэм къеджэн, кыыжыIэжын, сурэт хуэ-щIын.

ПСАЛЪАЩХЪЭХЭР

Авторхэм к'ъабг'эдэк'Ігу	3
Яджынуи и тематическэ план	6

ФЫУЭ ТЛЪАГЪУ ЕДЖАПЭ

Дерс 1 – нэ: Хьэнфэн Алим «Г'уэгу махуэ!», К'ъантемыр Тыркубий «Сентябрым и 1 – м»	9
---	---

ФЫКІЭ, ГЪЭМАХУЭ!

Дерс 2 – нэ: К'ъунаш Лиуан «Дыг'э», Бак'Іуу Марие «Лиуан бабыщым к'ъызэриг'эпц'Іар»	18
Дерс 3 – нэ: Аф'Іэунэ Лиуан «Г'эмахуэ уэшх», К'х'уэух'у Цуцэ «Г'эмахуэ пц'эдджыж'э»	26

БЖЫХЪЭ ДЫЩАФЭ

Дерс 4 – нэ: Бемырзэ Зураб «Пл'гыф'эу щыІэр зи Іэрык'І», Щоджэн Леонид «К'ъэбыж'э»	37
Дерс 5 – нэ: Шорэ Ах'эмэд «Бжыых'э мыІэрысэхэр», Дэбаг'уэ Мух'эмэд «К'ъуалэбзухэр бжыых'эм	47

ДИ ХЭКУ ЛЪАПЭ, ДИ ЩЫЛЪЭ ЖЭНЭТ

Дерс 6 – нэ: К'ъэбэрдей Фатимэ «Адэж'э Хэкум», К'х'уэух'у Х'аннэ «Ирег'аг'э си Хэкур»	59
Дерс 7 – нэ: Брат Х'эбас «Узыщальхуа Хэкур сыт щыг'уи тел'гыджэц'», Дыг'ууж'э К'ъурмэн «Хэкум»	65

ЩЫМАХУЭ УЭС ХУЖЪ

Дерс 8 – нэ: Налэ Заур «Щымахуэ», Дыг'ууж'э К'ъурмэн «Уэс»	71
Дерс 9 – нэ: Бемырзэ Зураб «К'ъуалэбзухэм я дэІэпык'уэгу»	82

КЪЫТХУЕБЛАГЪЭ, ИЛЪЭСЫЩІЭ!

Дерс 10 – нэ: Х'эг'ундокуэ Рэмэзан «К'ъак'Іуэ, к'ъак'Іуэ, Ил'эсыщ'Іэ!», Ах'эмэт Мух'эдин «Ил'эсыщ'Іэ»	89
---	----

СИ БЗЭУ, АДЫГЭБЗЭ!

Дерс 11 – нэ: Тх'эг'элпсэу Увжык'уэ «Адыгэбзэ», Дэбаг'уэ Мух'эмэд «Бзэ зэмыл'Іэужыг'уэухэр»	100
--	-----

Дерс 12 – нэ: Адзын Мух'эмэд «Адыгэбзэр бзэ к'уэлейщ'э», Абыт'Іэ Х'ызыр «Ирипсал'э, адыгэщ'І, адыгэбзэм!»	108
--	-----

ХЭКУМ И ХЪУМАКІУЭХЭМ Я МАХУЭ

Дерс 13 – нэ: Г'ук'Іэк'уул Даут «Хэкур х'умэныр – к'ъалэн инщ'э»	114
---	-----

БЗЫЛЪХУГ'ЭХЭМ Я МАХУЭМ

Дерс 14 – нэ: К'х'уэух'у Цуцэ «Г'ятх'эпэм и 8 – р», Шорэ Х'эсин «Мамэ»	120
---	-----

ГЪАТХЭ ШІЭРАЩІЭР КЪЭСАЩ

Дерс 15 – нэ: Г'ук'Іэк'уул Даут «Г'ятх'эр к'ъих'ащ', Брат Х'эбас «Дунейм и щ'Іэрэщ'Іэг'уэ зэман»	126
Дерс 16 – нэ: Х'эк'ун Исуф «Г'ятх'э махуэм», Бак'Іуу Марие «Г'ятх'э пц'эдджыж'э уэф'Іым»	137

ДУНЕЙ ДЫКЪЭЗУХЪУРЕИХЪЫР ХЪУМЭН

Дерс 17 – нэ: Мэшбаш'Іэ Исх'эж'э «Псори ц'ыхум папщ'Іэщ', Даур Ж'эх'эфар «Бажэ х'эщ'Іэ»	147
--	-----

ДИ НЫБЖЪЭГЪУ ПСЭУЩХЪЭХЭР

Дерс 18 – нэ: Шэрджэс Алий «Т'Іалэрэ Л'эбыхурэ», Х'энфэн Алим «Цыж'эбанэ бланэ»	154
--	-----

КЪУАЛЭБЗУХЭР, ДЖЭДКЪАЗХЭР

Дерс 19 – нэ: Дыг'ууж'э К'ъурмэн «Бзу шыр ц'ык'Іухэр», Елмэс Аулэдин «К'ъаз шыр»	162
---	-----

ЩЫХУР ЗЫГ'ЭДАХЭР И ЛЭЖЫГ'ЭРЩ

Дерс 20 – нэ: Г'уэзджэш Х'ызыр «Щ'Іак'х'уэ», Дэбаг'уэ Мух'эмэд «Губ'гуэм уэрэд зыхуж'Іэр»	169
--	-----

АДЫГЭ ХАБЗЭХЭР – ХАБЗЭ ДАХЭХЭР

Дерс 21 – нэ: Х'эх Сэфарбий «Дахэр – хабзэщ', Лых'э Мух'эмэд «Ц'ыхуг'э»	176
Дерс 22 – нэ: Джаурджий Х'этык'э «Псы ефэнми хабзэ хэл'щ', Х'эк'ун Риммэ «Зули ц'ык'Іу»	182

МАЙМ И 1– р

Дерс 23 – нэ: Шорэ Хьэсин «Май»,
Гьуэщокьуэ Хьусин «Ирехъу
Хэкур нэхъри быдэ»188

ТЕКІУЭНЫГЪЭМ И МАХУЭ

Дерс 24 – нэ: Гьуэщокьуэ Хьусин
«ТекІуэныгъэшхуэм и махуэ»,
БакІуу Марие «Анэм и гур»194

ІУЭРЬПУАТЭ

Дерс 25 – нэ: Псысэ «Хэт и хьупІэ?»,
Усэ – зэпсалъэ «Къру, къру!» 200

САБИЙХЭР ХЪУМЭНЫМ И ДУНЕЙПСО МАХУЭ

Дерс 26 – нэ: Адзын Мухьэмэд «Сабийхэм я махуэ» 206

Бемурзова З. У., Кушхова М. М.

МЕТОДИЧЕСКОЕ ПОСОБИЕ К УЧЕБНИКУ «РОДНАЯ РЕЧЬ»

2 класс

На черкесском языке

Издание первое

Редактор Кантемирова Б. А.
Технический редактор Балаева Т. А.
Корректор Дышекова М. Р.

Подписано в печать 13.12.2016. Бумага офсетная.
Формат бумаги 60x90^{1/16}. Способ печати офсетный. Усл.печ.л. 13,25.
Уч.изд.л. 10,49. Гарнитура шрифта «SchoolBook», кегль 12. Заказ 0168. Тираж 80.

Государственный заказчик РГБУ ДПО «Карачаево-Черкесский Республиканский институт
повышения квалификации работников образования».
369000, г. Черкесск, ул. Фабричная, 139.

ООО «Полиграф-ЮГ». 385000, г. Майкоп, ул. Пионерская, 268.
Телефон для справок: 8(8772) 52-23-92.
E-mail: guripp2@yandex.ru.